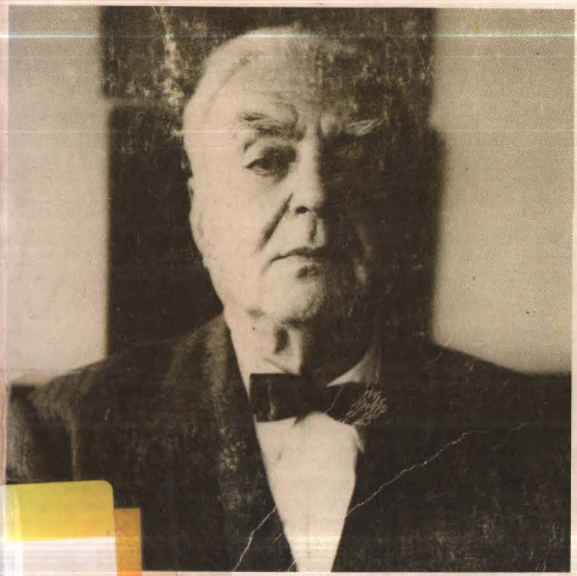
İlhami Soysal

İsmail Arar'ın katkısıyla genişletilmiş 3. baskı

150'likler

Kimdiler, Ne yaptılar, Ne oldular?

İLHAMİ SOYSAL

GÜR yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İlhami Soysal

150'likler

P.K. 621, Sirkeci - İstanbul
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

◆

GÜR YAYINLARI : 30
Araştırma / Belge / Başvuru Dizisi : 11

◆

150'likler kimdiler, ne yaptılar, ne oldular?
İLHAMİ SOYSAL

◆

Kapak Düzeni :
ASLAN KAHRAMAN

◆

Dizgi :
GÖKHAN MATBAACILIK

◆

Baskı :
GÜMÜŞ BASIMEVİ

◆

Birinci ve İkinci Baskı : 1985
Genişletilmiş Üçüncü Baskı : 1988

◆

GÜR YAYINLARI
P.K. 621, Sirkeci - İstanbul

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Önsöz ... 5
3. Basım için önsöz 9
Takriz ve Tenkid ... 13
150'likler 25
Son nefesini vatan topraklarında veren Miralay Sadık Beyin Öyküsü ... 33
O günlerde manzara-i umumiye 39
150'liklerle ilgili belgeler 119
TBMM gizli celse zabıtarı (16 Nisan 1340 «1924») 120
TBMM gizli celse zabıtları (22/23 Nisan 1340) 179
Af Kanunu layihası 199
TBMM zabıt ceridesi 214
Af Kanunu 254
150'likler ve emeklilik hakkı 256
Heyeti Mahsusa'larca haklarında karar verilmiş olanların emekli haklarının mahfuz tutulması hakkında kanun 262
150'liklerin affına karşı basından bir tepki 264
150'liklerde kim kimdir? 268

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İLHAMİ SOYSAL'IN YAYIMLANMIŞ KİTAPLARI

1 — *Sıfıra Sıfır Elde Sıfır* — Gazete fıkralarından derleme, 1960

2 — *Basın Üzerine Derlemeler* — İnceleme, 1969

3 — *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi* — 1973, 1983 2. baskı

4 — *Günün İçinden* — Gazete fıkralarından derlemeler, 1975

5 — *Basın İlan Kurumu ve Resmi İlanlar Sorunu* — İnceleme, 1978; 1980 3. baskı

6 — *Dünyada ve Türkiye'de Masonlar ve Masonluk* — İnceleme, 1961

7 — *Niçin Masonluk Değil* — İnceleme, 1984

8 — *Kurtuluş Savaşında İşbirlikçiler* — İnceleme, 1985

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

ANADOLU'daki Ulusal Kurtuluş Savaşımız boyunca, emperyalizm ve kapitalizmin maşası saldırgan dış düşmanlarla olduğu kadar, iç düşmanlar ve siyasal karşıtlarıyla da boğuşup savaşmak zorunda kalan Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun başı *Mustafa Kemal Paşa*, Lozan Barış Andlaşması gereğince, bu andlaşmanın imza tarihine kadarki dönem için bir genel af ilanı zorunluluğu ile karşı karşıya kaldıklarında, uzun pazarlıklar sonucu bu andlaşmaya, 150 kişilik bir istisna maddesi koydurmuşlardır.

Lozan Barış Andlaşmasına bir protokolle eklenen bu istisna maddesine göre, adları sonradan saptanacak 150 kişi, Türk Hükümetince, Türkiye'de iseler sınır dışı edilebilecek, dışardaysalar yurda girmeleri önlenecek ve Türkiye'deki malları da kendilerince ya da vekillerince dokuz ay içinde tasfiye edilmezse, hükümetçe sattırılacak, ancak bunların karşılığı kendilerine ödenecektir.

23 Temmuz 1923'de Lozan Barış Andlaşması imzalandığında af dışı bırakılacak bu 150 kişinin kimler olacağı henüz saptanmamıştır. Kimin saptayacağı, hangi ölçülere göre saptayacağı da belli değildir.

1923 yılında TBMM'nce kabul edilen 391 sayılı Af Yasası sırasında da, henüz 150 kişilik listeye kimlerin gireceği saptanmış değildir. Aynı şekilde, 1924 yı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lında Lozan Barış Andlaşması koşulları gereği çıkartılan 12 Ramazan 1342 (16 Nisan 1924) tarihli 487 sayılı Genel Af Yasası sırasında da 150'liklerin kimler olacağı belli değildir. Ama bu yasanın 3 ve 6. maddeleri, 150'likler konusunda ilk açıklıkları getirmiştir. Bu maddelerde, Lozan Barış Andlaşmasına bağlı Genel Af Protokolünde sözü edilen 150 kişinin, genel af dışı bırakıldığı ve yasa hükümlerinin Adalet ve Milli Savunma Bakanlıklarınca yürütüleceği belirtilmektedir.

16 ile 22 ve 23 Nisan 1924 tarihlerinde, 150'likler konusu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli oturumlarında ele alınmış, 23 Nisan 1924 günü akşamı da Bakanlar Kurulu, Millet Meclisindeki gizli ve açık görüşmelerin, yapılan hazırlık çalışmalarının ışığı altında 149 kişilik bir liste hazırlamıştır.

Onanmak üzere Cumhurbaşkanı *Gazi Mustafa Kemal Paşa*'ya sunulan bu listeye Gazi, 1 Haziran 1924 günü, Köylü Gazetesi sahibi *Refet*'i de katmış ve listeyi onamıştır.

Aradan üç yıl geçtikten sonra 28 Mayıs 1927'de 150'likler, TBMM'nce kabul edilen bir başka yasayla Türk vatandaşlığından da çıkarılmışlardır.

En azi 150 yıldır yurt dışında olan ve bir kısmı da ölmüş bulunan 150'likler, *Atatürk*'ün hayatta olduğu son yıl, onun buyruğuyla 26 Haziran 1938'de çıkartılan 3527 sayılı yasayla bağışlanmışlar ve dileyenlerin yeniden Türk vatandaşlığına kabulüyle yurda dönmeleri kararlaştırılmıştır.

Bir bölümü yurt dışında sürgünde ölmüş olan 150'liklerin bağışlandıktan sonra büyük kısmı yurda dönmüşse de, dönmeyip gurbette kalanları da olmuştur.

Saptayabildiğimiz kadarıyla, bu araştırmayı yaptığımız 1984 yılı içinde, yani 150'liklerin bir liste halinde

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

saptandıkları tarihten 60 yıl sonra, bu listeye girip de yurt içinde ve dışında hayatta olan hiç kimse kalmamıştır.

Bizi böylesi bir araştırma yapmaya iten, yaşlı-genç Türk okur-yazarlarının yakın tarihimiz konusundaki ilgisizliğin doğal sonucu olan korkunç bilgisizlikleri oldu. Dahası, konunun uzmanları da, tarihimizin bir döneminin az bilinen bu olayı için bilimsel herhangi bir yayın yapmamışlardı. Kaynaklar dağınık olarak duruyordu. Bir amatör araştırıcı olarak biz, bunlardan derleyebildiğimiz kadarını bir araya getirip, ilgilenenlere bir tutam ham bilgi sunmak istedik.

Kuşkusuz ki eksiklerimiz, yanılgılarımız vardır. Dileyelim ki, bu ufak araştırma, daha yetenekli ve profesyonel tarihçilere, konunun üstüne daha derinlemesine gitmeleri için bir uyarı olsun.

İlhami SOYSAL
Pendik, 10.12.1984

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3. BASIM İÇİN ÖNSÖZ

150'LİKLER, 1984 yılı sonlarında önce bir gazete için, bir hafta boyunca yayımlanacak bir gazete araştırması olarak hazırlandı. Büyük ilgi gördü. Sonra, bir gazetenin sınırlı sütunlarına sığmayacak kimi belgelerle birlikte 1985 yılı ocak ayında kitap haline getirildi. İlgi öylesine büyüktü ki, bu ilk basım iki ay içinde tükendi, hiçbir ekleme yapılamadan mart 1985'de ikinci basımı yapıldı. Bugün artık bu ikinci basım da piyasada yok.

Bir gazeteci olarak biz ilk baskıya yazdığımız önsözde, bir amatör araştırıcı olarak konu hakkında bulup derleyebildiğimiz bir tutam ham bilgiyi ilgilenenlere sunmak istediğimizi belirterek, «*dileyelim ki bu ufak araştırma, daha yetenekli ve profesyonel tarihçilere konunun üstüne daha derinlemesine gitmeleri için bir uyarı olsun*» demiştik.

Hocaların hocası *Prof. Tarık Zafer Tunaya* ve aziz dostlarımız *İsmail Arar* ile *Sabahattin Selek*'in yüreklendirici sözlerinin ötesinde tarihçiler dünyasından en ufak bir yankıya bile tanık olamadık. YÖK'zede üniversitelerimizin tarih bölümlerinin böylesi konularla uğraşmak gibi bir sorunları olamazdı. Onlar başlarını sallayıp maaşlarını almanın kaygısındaydılar. Bizim seslenip sesimizi duyurabileceklerimiz sadece siz okurlarımız oldunuz. Nitekim, «*150'LİKLER*»in gördüğü yoğun

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ilgi üzerine gene 1985 yılı sonunda gene bir gazete araştırmacısı olarak «*İŞBİRLİKÇİLER*» adlı, bir anlamda *150'LİKLER*'in süregeni olan ikinci kitabımızı yayımladık. «*150'LİKLER*»in tümüyle tükenmesinin yanısıra «*İŞBİRLİKÇİLER*» de bir hayli azaldı. Arayanların çok olduğunu da biliyoruz. Bunun için, ister istemez «*150' LİKLER*»in üçüncü basımını hazırlamak durumunda kaldık.

Geride kalan üç yıl içinde, ilk araştırmamıza elde var olana ekleyebildiklerimiz, 150'liklerin affına ilişkin yasa önerisi ve gerekçesi ile, TBMM komisyonlarında yapılan değişiklikler ve bu önerinin 29.6.1938 tarihindeki görüşmelerinin tutanakları, kabul edilen Af Kanunu ve 1948'de bunların yetimlerine emeklilik aylığı bağlanabilmesi için Danıştay'ın verdiği İçtihadı Birleştirme Kararı ve 1952 yılında gene aynı konuda kabul edilmiş 5989 sayılı yasa metni ve kimi ufak tefek biyografik eklerdir.

Bu üçüncü basımı asıl değerli kılan ise, sayın *İsmail Arar* dostumuzun hemen bu sayfadan sonra okumaya başlayacağınız «*150'LİKLER*» hakkındaki «*övgü ve yergisi*»dir. Konuyu bizim yüzlerce sayfada anlatmaya çalıştığımızdan çok daha veciz bir biçimde beş-on sayfada derleyip toparlayan ve hemen tüm önemli kaynakçalara da ışık tutan bu eleştiriden ötürü sayın Arar'a şükranlarımızı açıkça belirtmek isteriz.

Gerçekte, bu baskıda da, sayın Arar'ın eleştirilerinin ışığı altında çok daha geniş kapsamlı bir araştırma ve çalışma ortaya koyamadığımız için üzgünüz. Hatta daha da iyisi, 150'LİKLER'in bir tür tamamlayıcısı olan İŞBİRLİKÇİLER'le birlikte genişletilmiş olarak tek ciltte toplanıp yeniden kaleme alınmasıydı. Ne var ki, hacmi çok büyütecek böyle bir çalışma, kâğıt ve baskı fi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yatlarının başını alıp gittiği şu günlerde bize, ulaşılması güç bir hayal gibi bile gelmiyor. Olanla yetinmek durumunda kaldık.

Dileyelim ki, meslekten bir tarihçi, bir gazetecinin bu amatörce tarih araştırmasını gerçek bir tarih çalışmasına dönüştürsün ve tarihimizin, hem de yakın tarihimizin oldukça karanlık bir noktası daha bilimsel olarak iyice aydınlığa çıksın.

Umut etmek de yasak değil ya!

İlhami SOYSAL
Pendik, Eylül 1988

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TAKRİZ VE TENKİD
(ÖVGÜ VE ELEŞTİRİ)

GAZETECİ, yazar ve araştırmacı İlhami Soysal'ın «Yüzellilikler Kimdiler? Ne Yaptılar? Ne Oldular?» adını taşıyan araştırması 7 Ekim - 13 Ekim 1984 günlerinde *Milliyet* gazetesinde yayınlandıktan sonra, daha da genişletilerek, kitap haline de getirilmişti.

Kitabını okuduktan sonra, eski ve kıymetli dostum İlhami Soysal'a «yıllardır üzerinde çalıştığım bir konu nedeniyle 150'lik listeye dahil birçok kişinin biyografileri ile ilgili hayli bilgi ve belge topladığımı; günün birinde, kitabının yeni bir baskısı yapılacak olursa, konuyu birlikte işlememizin daha yararlı olabileceğini» söylemiştim. O da, her zamanki tevazuu ve nezaketi ile, fakat bu kez yüzünde hafif bir tebessümle bu teklifimi olumlu karşılamıştı. Ben, bu tebessümün arkasında «sen bu teklifini gerçekleştiremezsin» gibi bir mana sezmiş ve susmayı tercih etmiştim.

Şimdi öğreniyorum ki, aziz dostumun değerli kitabının üçüncü baskısı yapılmak üzeredir ve ben, gerçekten, sözümü yerine getirememiş durumdayım. Bu durum, zarif bir tebessümle bana ifade edilmek istenen «vefasızlık» ya da «tembellik»ten değil, yaklaşık dört aydır beni kemiren sinsi bir hastalığın bütün çalışma gücümü de elimden almış olmasından kaynaklanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bugün, hiç değilse, konu ile ilgili bazı bilgileri ve sözkonusu kitaba ilişkin bazı görüşlerimi belirtmek istedim.

Yakın tarihimizin, çeşitli yönlerden, üzerinde durulmaya değer bir olayını oluşturan «*150'likler*» uzun yıllar, başlıbaşına bir araştırma konusu olarak ele alınmamıştır.

Kurtuluş Savaşını konu edinen, en yetkili, resmî sözlerde ve yazılarda bile «*150'likler*»den sadece iki kelime ile sözedilmekle yetinilmiştir.

Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi'nin İkinci Büyük Kongresinde, 15 - 20 Ekim 1927 günlerinde okuduğu ünlü «*Büyük Nutuk*»unda, yurt dışına kaçmış ya da sürülmüş olan kişilerin Türkiye aleyhindeki faaliyetlerini anlatırken bunlar arasında 150'liklerin de yeraldığını «bütün yüzellilikler» diyerek, iki kelime ile, belirtmekle yetinmiştir. (*Nutuk* 1938 basımı, s. 612)

Türkiye Cumhuriyetinin resmî tarihçesi niteliğinde olan (Tarih - IV - Türkiye Cumhuriyeti) adlı kitapta da, 150'lik listenin 61'inci sıra numarasında yeralan «Kuşçubaşı Eşref'in biraderi Hacı Sâmi»nin Aydın ilinin Selçuk ilçesi kıyılarında başlayıp Efendi Dağları'nda kanlı bir sonuçla biten macerası anlatılırken «hain yüzellilikler» denmekle yetinilmiştir *(Tarih - IV - Türkiye Cumhuriyeti*, İstanbul 1931, Devlet Matbaası, s. 194).

Dolayısıyla, 1920'li yılların başlarında dünyaya gelen Türk çocukları yakın tarihimizde «*Yüzellilikler*» diye anılan bir olay olduğunu ve bunların kimliklerini, ancak onlar hakkında zaman zaman gazetelerde çıkan haberlerden öğrenmişlerdir.

Sayın İlhami Soysal'ın dikkatinden kaçtığını tah-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

min ettiğim için bu tür yayınlar ve haberlerden bir iki örnek vermek istiyorum.

Akşam gazetesi'nin 20 Ocak 1931 günlü sayısında, ikinci sayfanın birinci sütununda, yeralan bir haberde «Türk - Yunan dostluk muahedesinin ilk iyi neticelerinden biri olmak üzere Yunanistan'da oturan Yüzelliliklerin Yunanistan'ı terke davet edileceklerini yazmıştık. Garbi Trakya'da çıkan *Yeni Adım* gazetesi, bu münasebetle şu malûmatı veriyor» denildikten sonra Yunanistan'dan çıkarılacak olan yüzelliliklerin adları ve kimlikleri hakkında da şu bilgiler verilmektedir: Mustafa Neyyir (Edirne'de Temin gazetesi müdürü), Aziz Nuri (Sabık Bursa Valisi), Gümülcüne'li İsmail Hakkı (Hürriyet ve İtilaf rüesasından), Safer Hoca (Çerkes Kongresi azasından), Çopur İsmail Hakkı (Kuva-yı İnzibatiye heyetinden), Namık (Polis Başmemuru), Mustafa Sabri Hoca (Şeyhülislâm), İbrahim Sabri (Mustafa Sabri Hoca'nın çocuğu ve Kuva-yı İnzibatiye heyetinden), Çerkes Davud, Yusuf oğlu Gönen'li Remzi, Topal Ömer oğlu Keçeler'li İdris, Abdullah oğlu Keçeler'li Kasım».

Aynı yılın sonlarında, *Yunus Nâdi*'nin sahibi bulunduğu *Yeni Gün* gazetesinde yayınlanan ve 19 gün süren (21 Aralık 1931 - 8 Ocak 1932) «Vatan Hainleriyle Taşnaklar Elele» başlıklı yazı dizisinde de Yüzelliliklerin kimlikleri, yurt dışındaki faaliyetleri ve birbirleri ile çekişmeleri, hakkında da son derece ilginç bilgiler verilmektedir.

Cumhuriyetin ilânının XV'inci yıldönümü nedeniyle çıkarılacak ve Yüzellilikleri de kapsayacak Af Kanunu tasarısının hükümetçe TBMM'ne sunulması üzerine de bu kişiler hakkında gazetelerde birçok haberler yeralmış, affın leyh ve aleyhinde birçok yazılar yazılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ahmed Emin Yalman'ın *Tan* gazetesinin 31 Mayıs 1938 Salı günkü sayısında yayınlanan «Siyasî Bir Mazîyi Tasviye» adlı başmakalesi ile başlattığı bu yayın kampanyasının sonucu olarak aynı gazetenin aynı günkü sayısından başlayarak devam eden yazı dizisini *Akşam Son Posta* ve *Cumhuriyet* gazetelerindeki yazılar izlemiştir.

Atatürk'e yakınlığı ile tanınan *Yunus Nâdi'*nin Cumhuriyet gazetesinde, oğlu Nâdir Nâdi «Beyazıd meydanında Padişahın uşakları tarafından idam edilen inkılâpçı münevverler, İnönü'nde yatan sayısız şehidler ne diyecekler? Onların rey'ini aldık mı?» diyerek Af Kanunu tasarısına karşı çıkmıştır. *(Cumhuriyet,* 28 Haziran 1938 Salı, Sayı 5073).

Celâl Bayar Hükümeti tarafından Meclis'e sunulan kanun tasarısının TBMM'deki görüşmeleri sırasında da Yüzelliliklerden birçoklarının kulakları çınlatılmış, birçok «kirli çamaşırlar» ortaya dökülmüştür *(TBMM Tutanak Dergisi,* Dönem V, Cild 26, s. 471 - 486).

Tasarı, aleyhteki görüşlere rağmen, 29 Haziran 1938 günü kabul edilmiş ve 3527 No. ile kanunlaşmıştır *(Düstur,* 3. tertip, Cild 19, s. 779 ve *Kavanin Mecmuası*, Cild 18, s. 1151).

Türkiye Büyük Millet Meclisi bundan önce de birçok af kanunları kabul etmiştir. Bunlardan 16 Nisan 1924 tarih ve 487 sayılı «Affı Umumî Kanunu»nun 3'üncü maddesinde «Lozan Muahedenamesine merbut affı umumî beyanname protokolunda istihdaf edilen yüzelli şahıs işbu aftan müstesnadır» hükmü yer almaktadır. Hatta, Cumhuriyetin X'uncu yıldönümü nedeniyle çıkarılan 26 Ekim 1933 tarih ve 2330 sayılı Af Kanunu da yüzellilikleri af dışında tutmuştur.

Demek ki 1938'de Cumhuriyet Hükûmeti, artık re-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

jimin ve inkılapların sağlam temellerine oturduğu görüşü ile hareket etmiş, yüzelliliklere karşı beslenen «millî kin» de yerini «millî merhamete» bırakmıştır.

Affa mazhar oldukları tarihte, yüzelliliklerden bir kısmı çoktan yurt dışında ölmüş bulunuyordu. Hayatta olanlardan bir bölümü hemen anavatana geldikleri halde, bir bölümü de dönmek için Atatürk'ün ebedi hayata göçmesini beklemişlerdir. Esbak Dahiliye Nazırı Mehmed Ali (GEREDE) ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası Lideri Miralay Sadık (ŞEHREKÜSTÜ) Beyler bunların iki örneğidir. Ne garip tecellidir ki Miralay Sadık Bey anavatan topraklarına ayak bastığı günün akşamı (4 Şubat 1941 Salı), Mehmed Ali Bey de geldikten beş gün sonra (17 Ekim 1939 Salı) fanî dünyayı terk etmişlerdir.

Böyle geç dönenlerden ve geldikten sonra da uslu durmayanlardan birisi de «filozof» lakabını galiba kendisi kendine yakıştırmış olan Dr. Rıza Tevfik (BÖLÜKBAŞI)'dır. Bir türlü diline ve kalemine hakim olamayan Rıza Tevfik hakkında sayfalarla yazı yazılsa, bunlardan hiç birisi onun «haleti ruhiyesini» ünlü karikatürist Cemal Nadir'in (Matbuat Sahnesinde Yeni Bir Numara) başlıklı karikatürü kadar veciz bir şekilde ifade edemez *(Yücel,* Cilt IX, Sayı 52, Haziran 1939).

Aftan yararlanmak istemeyen ve ömürleri boyunca anavatana dönmemiş olan iki 150'lik de vardır: 7 Ekim 1949'da Amman'da ölen *Çerkes Edhem* ve 12 Mart 1954'te Kahire'de ölen Şeyhülislâm Mustafa Sabri Hoca.

Yüzellilikler, listenin tanzim ve kabulünden üç yıl sonra (Neden üç yıl sonra? Hikmetinden sual olunmaz!) 28 Mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı Kanunla Türk vatandaşlığından çıkarılmışlardı. Tekrar vatandaşlığa alınmaları XV'inci yıl nedeniyle çıkarılan Af Kanununun 6.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

maddesi ile mümkün olmuştur. Bu arada, ailelerinin «terfihi» (rahat yaşamalarını sağlamak) için de bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Nisan 1926 günü 89 sayılı «Tefsir Kararı» ile «150'lik listeye dahil olanların efradı ailesine maaş tahsisine kanuni bir engel bulunmadığına» karar vermişti (*Kavanin Mecmuası*, Cilt 4, s. 1088). Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu da, 1947 yılında, bir «İçtihadı Birleştirme Kararı» ile yüzelliliklerin yetimlerine yetim maaşı tahsisine kanuni bir engel bulunmadığına karar vermiştir (*Resmi Gazete*, 4 Mart 1948).

İncelediğimiz konunun bundan sonraki safahatına gelmeden önce 1 Mart 1925 Pazar günü TBMM'de yapılan görüşmelere değinmek istiyorum.

Başbakanlık (O tarihte Başbakan Ali Fethi OKYAR'dır), TBMM'den yüzelli kişilik listeye dahil bulunanların «neşriyatı» hakkında bir tefsir kararı istemiştir. Aynı konuda Sinop Milletvekili Recep Zühtü SOYAK da, İçişleri Bakanının (O tarihte İçişleri Bakanı Recep PEKER'dir) cevaplandırması isteği ile bir soru önergesi vermiştir. Toplantıda İçişleri Bakanı hazır bulunmadığı için Recep Zühtü önergesini geri almış ve görüşmeler Başbakanlık tezkeresi üzerinde yapılmıştır.

Görüşmeler sırasında dile getirilen fikirlerden bir iki örnek vermekle yetiniyorum:

— Çorum Milletvekili Dr. Mustafa (CANSEVER): «— Rıza Tevfik'in ilmi bir Kamus-u Felsefesi vardır. Birinci cildi bitmek üzeredir. Bendeniz de böyle bir Kamus-u Felsefe elde etmek isterim. Yani ilmî, fennî asâr müstesna olmasın mı?».

— Konya Milletvekili Fuat (GÖKBUDAK): «— Fikre ilânı harp etmek caiz midir? Fransızlarla hâli harpte bulunduğumuz zaman mütemadiyen onların fikirlerinden istifade ettik. Rıza Tevfik, Kamus-u Felsefe is-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

minde bir şey yazmıştır. Bundan Türk gençleri fevkalâde istifade etmektedir».

— Rize Milletvekili Ali (ZIRH): «— Mes'ele gayet mühimdir. Bu adamları biz memleketten çıkardık. Bunların eserlerinin hâlâ intişarına müsaade veriyoruz. Refik Halid herhalde bir cinayet yapmamıştır. Fakat cinayeti kalemi ile yapmıştır. Bugün hâlâ kalemi ile memlekette cinayet yapması doğru değildir» *(TBMM Tutanak Dergisi,* Dönem II, Cilt 15, s. 64-68).

Görüşmeler, herhangi bir karar alınmadan başladığı noktada kalmıştır.

Affa uğrayan, tekrar Türk vatandaşlığına kabul edilen ve anavatana gelen Yüzellilikler, Türkiye'de, her Türk vatandaşının sahip olduğu kamu haklarına, medenî haklara sahip olarak asûde bir hayat geçirerek tabiî ömürlerini tamamlamışlardır. Hatta, bunlardan bazıları, şu veya bu vesile ile, «honoré» de edilmişlerdir. Hakkı Tarık US, yazı hayatında elli yılı doldurmuş yazarlar için 1943, 1948 ve 1953 yıllarında düzenlediği üç ayrı anma töreninde Yüzelliliklerden Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi, Maarif Nâzırı Rumbeyoğlu Fahreddin AMİDAMİRİ, Sevr Andlaşmasını imzalayanlardan Dr. Rıza Tevfik BÖLÜKBAŞI ve Adana'da Ferdâ gazetesi sahibi Ali İlmî Fânî BİLGİLİ'nin, yazarlık yönleri ile, anılmalarını sağlamıştır (Bu jübilelerle ilgili yayınlar ve anılanların adları için bk. Sami N. Özerdim, Elli Yıl Jübileleri, Yeni Yayınlar, Cilt II, Sayı 1, Ocak 1957).

Milli Mücadeleye şiddetle karşı çıkan, bu talihsiz girişimlerinde, siyasal etkinliklerinden çok, kudretli kalemlerinin olumsuz etkisi görülen Refik Halid KARAY ile Refii Cevad ULUNAY'ın, aftan sonraki düşünceleri ve bunların yazıya dönüşmüş belirtileri de ilginçtir.

Refik Halid'in, Af Kanunu henüz bir tasarı halinde

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

iken, Halep'den *Tan* gazetesine çektiği telgraf şöyledir:

«Dönüş sevincim katmerlidir. Sevgili yurdumu ne halde bıraktım? Nasıl bir harika ile karşılaşacağım? Dumanı yaslı tüten bir tek fabrika bacası tanırdım: Zeytinburnu. Ankara'da tek bina, Taşhan'dı. Bankalarda dilimiz ötmez, şirketlerde sözümüz sökmezdi. Trende, Türkçemi Rumlaştırmadan biletçiye meram anlatamazdım. Tokatlıyan'da, Frenkçe söylemezsem garsona dileğimi kolayca yaptıramazdım. Plajlarımızda yüzen yabancılara kıyıdan korkarak bakar, Avrupa'dan dönerken hudutta şapkamı pencereden atardım. Memlekette toprağın kurusu bizim, yaşı elindi. Bıraktığım haldeki bu vatan yerine istiklal ve mucize ülkesine kavuşmaktan duyduğum heyecan içinde şu yaşımda, ağlar güler, ilan bebeklerine döndüm. Mütemadiyen tekrarladığım söz: Yaşa Atatürk! Beni gurbette de göğsümü kabartarak yaşatan Atatürk!» *(Tan,* 2 Haziran 1938 Perşembe)

Türkiye'ye dönen yüzelliliklerden hiç birisi Cumhuriyete, inkılaplara, Milli Mücadele'ye ve onun ölümsüz lideri *Mustafa Kemal*'e karşı açıktan, yani kamuoyunun bilgisine ulaşacak biçimde, olumsuz bir tutum içine girmemişlerdir. Ama, bazı «şeamet tellalları» onların yazılarını, şiirlerini, sözlerini yayınlayarak —onların sırtından— maddi çıkar sağlamak yolunu tutmuşlardır. Bunların bayraktarlığını, Fransızların «Folie Mystique = Dinsel Cinnet» dedikleri, gayrı kabili şifa hastalığa yakalanmış bir şair yapmıştır.

İşte, «*Yüzellilikler Olayı*» 1950'lere, yani Türkiye'nin şeklen demokratik rejime geçtiği yıllara kadar, çeşitli yönleriyle, çok kaba hatlarla çizdiğim bu aşamalardan geçerek gelmiştir.

1955 yılında ve büyük demokrasi şamataları içinde, konu, *(Yüzellilikler Faciası)* adını taşıyan küçük bir kitapçıkla (Burada «küçük» ve «kitapçık» sözcükleri, bi-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lerek ve isteyerek ifadeye kuvvet kazandırmak için ardardına kullanılmıştır) tekrar Türk kamuoyunun önüne getirilmek istenmiştir. Bu küçük kitapçığın devamı yayınlanmadığı için, yazarının konuyu hangi açıdan «*facia*» diye nitelendirdiğini öğrenmek de mümkün olmamıştır.

«*Yüzellikler Olayı*»nı, Sayın İlhami Soysal'dan önce derli toplu bir biçimde ele almak isteyen değerli araştırmacı Ali Kemal MERAM olmuştur. Onun araştırması kitap haline gelmemiş ve bir gazetenin *(Yeni Gazete* 17 Ağustos - 29 Ağustos 1970) tozlu sayfaları içinde mahsur kalmıştır. Kaldı ki bu araştırmanın yapıldığı tarihte, TBMM'nin gizli celse tutanakları henüz yayınlanmamıştı.

İlhami Soysal'ın kitabının ağırlık noktasını ve verilen bilgilerin temelini, 150'lik listenin düzenlenmesi, 150 kişinin adlarının saptanması için TBMM'nin gizli celselerinde yapılan görüşmeler ve bu oturumların tutanaklarından alınan bölümler oluşturmaktadır. Kitabın 31'den 56'ya (25 sayfa) ve 66'dan 133'e (67 sayfa) kadar olan bölümleri, toplam 159 sayfalık kitabın 92 sayfası hep bu gizli celse tutanaklarından yapılan alıntılardan oluşmaktadır.

Bunu, bir kusur olarak görmüyorum. Elde bu kadar kıymetli bir kaynak varken, elbette ki ondan sonuna dek yararlanmak gerekirdi. Ama, unutmamak gerekir ki, araştırma *(150'likler kimdiler? Ne yaptılar? Ne oldular?)* başlığını taşımaktadır ve Sayın Soysal'ın başvurduğu bu ana kaynak, bu soruların cevabını vermemektedir. Nasıl versin ki? 1924'te, kim «Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki'nin», kim «Serkârin Yâver Paşa'nın», kim «İzmir'de Müsavat gazetesi sahibi Hafız İsmail Hakkı'nın», o tarihten sonraki hayat maceralarını bir kâhin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kudretiyle keşfedip bunu gizli celse tutanaklarına geçirtebilirdi? Ama, bugün, bunların akıbetleri hakkında iyi kötü bazı bilgilere sahibiz.

Aynı şekilde, (Ne Yaptılar?) sorusu da karşılıksız kalmaktadır.

Üç kişi, Sèvres Muahedesini imza ettikleri için 150'lik listeye alınmışlardır. Burada Sèvres Andlaşmasının Türkiye için ne anlama geldiğini uzun boylu izaha, bunun için Siyasî Tarih ve Devletler Hukuku kitaplarına başvurmaya lüzum yoktu. Sadece TBMM'nin 19 Ağustos 1920 günü almış olduğu 37 sayılı karar anılmış olsa, yeterdi.

Bakınız ne diyor bu karar: «Şûrâyı Saltanatta muahedenin imza edilmesine karar veren ve rey verenlerle muahedeye vaz'ı imza edenlerin ihaneti vataniye ile itham olunması ve haklarında hükmü gıyabî verilmesi ve isimlerinin her yerde lânetle yâdedilmesi takarrür etmiştir». *(Kavanin Mecmuası*, Cilt 1, sayfa 420).

Bir başka örnek daha: Mütareke döneminde «*Alemdar*» gazetesinde yazdığı yazılardan bir iki örnek verilmedikce Refii Cevad ULUNAY'ın neden 150'lik listeye alındığını izaha imkân var mıdır?

Velhasıl, Sayın İlhami Soysal'ın değerli araştırmasının en zayıf yönü kendisinin ortaya attığı *(Kimdiler? Ne yaptılar? Ne Oldular?)* sorularına tatminkâr bir cevap getirememiş olmasında, başka bir deyimle biyografik bilgilerin yok denecek kadar az olmasındadır.

Araştırmasının en zor, en nankör yönünün de bu olduğunun bilinci içindeyim. Listenin yarısını, belki de yarıdan fazlasını «meşahir-i meçhule» oluşturmaktadır. Altmış yıl sonra bunların kimliklerini bulup ortaya çıkarmak, değil İlhami Soysal gibi dikkatli ve titiz bir araştırmacının, «Intelligence Service»in bile kârı de-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

gildir. Velev ki o tarihte bunları teker teker fişleyip arşivlerine koymuş olalar! Benim eleştirim, yapılması mümkün olmayanı yapmadığına değil, yapılması mümkün olanı yapmadığına yöneliktir.

Şimdi geliyorum bir başka konuya: «*Yüzellilikler Olayı*» ne kadar ayrıntılı bir biçimde ele alınırsa alınsın, daha geniş kapsamlı, boyutları daha büyük bir başka olayla birlikte ele alınmaz ise hep noksan kalmaya mahkûmdur. Sayın İlhami Soysal bu tarihî gerçeği çok iyi sezmiş ve *(150'likler)*'in ardından hemen *(İşbirlikçiler)*i yayınlamıştır. Gerçekten, iki olay arasında yakın ilişki ve bağlantı vardır, her iki olayın kahramanları da aynı zincirin, irili ufaklı halkaları gibidir. Eğer okumada bir sıra gözetilecek ise, bana sorarsanız önce *(İşbirlikçiler)*i okumakta yarar vardır, derim.

(150'likler) olayını ilk kez İlhami Soysal ciddi bir biçimde ele almış, belgeleri cömertçe vermiş ve bütün bunları akıcı bir üslup ile anlatmıştır. Yukarda yaptığım eleştiriler, kitaba değerinden hiçbir şey kaybettirmemektedir.

Daha iyisi yapılamaz mıydı? Şüphesiz yapılabilirdi. «Mükemmel, iyinin düşmanıdır» diye çok söylenegelen bir söz vardır. Mükemmele erişmek isteği ile, hiçbir şey yapmadan, eli kolu bağlı oturmaktan ise iyiyi ortaya koymak da büyük bir hizmettir.

Yakın tarihimizi ne kadar iyi bilirsek, bugünü anlamakta ve yarınlar için isabetli tahminlerde bulunmakta o kadar güçlü oluruz. Bize bu kolaylığı sağladığı için Sayın İlhami Soysal'ı candan kutlarım.

İsmail ARAR
Ankara, 11 Nisan 1988

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Vahideddin'in Maiyeti

1. Yaver-i Has Kiraz Hamdi
2. Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki
3. Hazine-i Hassa müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa
4. Tütüncübaşı Şükrü
5. Serkârin Yaver
6. Yaverandan Erkân-ı Harp Miralay Tahir
7. Seryaver Avni
8. Esbak Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hakani Emini Refik

Kuvve-i İnzibatiye'ye Dahil Kabine Üyeleri

9. Esbak Şeyhülislâm Mustafa Sabri
10. Adliye Nazırı esbakı Ali Rüşdî
11. Ziraat ve Ticaret Nazırı esbakı Cemal (Artin)
12. Bahriye Nazırı esbakı Cakacı Hamdi (Paşa)
13. Maarif Nazırı esbakı Rumbeyoğlu Fahreddin
14. Esbak Ziraat ve Ticaret Nazırı Kızılhançerli Remzi

Sevr Muahedesini İmzalayan Heyet-i Murahhasa

15. Maarif Nazırı esbakı Hadi (Paşa)
16. Ayândan Şûra-yı Devlet Reisi esbakı Rıza Tevfik (Bölükbaşı)
17. Bern Sefiri esbakı Reşat Halis

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kuvve-i İnzibatiye'ye Dahil Olanlar

18. Kuvve-i İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik (Paşa)
19. Yaveri süvari Yüzbaşısı Bulgar namıyla maruf Tahsin
20. Kuvve-i İnzibatiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik
21. Kuvve-i İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in yaveri Tarık Mümtaz
22. Kuvve-i İnzibatiye Kumandanlarından İzmir Kolordusu Kumandanı Ali Nadir (Paşa)
23. Kuvve-i İnzibatiye mensubininden ve Nemrut Mustafa Divanı Harbinden Kaymakam Fettah
24. Kuvve-i İnzibatiye mensubininden Çopur Hakkı

Mülkiye ve Askeriyeden

25. Esbak Bursa Valisi Gümülcineli İsmail
26. Ayândan Konyalı Zeynelabidin
27. Cebelibereket Mutasarrıfı esbakı Fanizade Mes'ut
28. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay Sadık
29. Malatya Mutasarrıfı esbakı Bedirhani Halil Rahmi
30. Esbak Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü
31. Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrud Mustafa (Paşa)
32. Uşak Belediye Reisi Hulusi
33. Adapazarı Kaymakamı esbakı Hain Mustafa
34. Tekirdağ Müfti-i esbakı Hafız Ahmet
35. Afyonkarahisar Mutasarrıfı esbakı Sabit
36. Gaziantep Mutasarrıflığında bulunmuş Celal Kadri

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

37. Hürriyet ve İtilaf Kâtiblumumisi Adanalı Zeynelabidin
38. Mülga Ayândan Evkaf Nazırı esbakı Vasfi Hoca
39. Harput Vali Vekili esbakı Ali Galip
40. Sabık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi
41. Bursa Vali Vekili esbakı Aziz Nuri
42. İzmir Kadı Müşaviri sabıkı Ahmet Asım
43. Esbak İstanbul Muhafızı Natık
44. Dahiliye Nazırı esbakı Ayândan Adil
45. Dahiliye Nazırı esbakı Ayândan Mehmet Ali
46. Esbak Edirne Valisi ve Şehremini vekili Salim (mirimiran)
47. Kütahya'da Yunanlılara Mutasarrıflık eden Hoca Rasihzade İbrahim
48. Adana'da Vekillik eden Abdurrahman
49. Karahisarışarki Mebusu esbakı Ömer Fevzi
50. İşkenceci namıyla maruf Mülazım Adil
51. İşkenceci namıyla maruf Mülazım Refik
52. Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif
53. Esbak Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir
54. İstanbul Merkez Kumandanı esbakı Emin
55. Kilis'te kaymakamlık eden Sadullah Sami
56. Esbak Dahiliye Nezareti Davavekili ve Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri

Ethem ve Avanesi

57. Çerkez Ethem
58. Ethem'in biraderi Reşit
59. Ethem'in biraderi Tevfik
60. Kuşçubaşı Eşref
61. Kuşçubaşı Eşref'in biraderi Hacı Sami

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

62. İzmirli sabık Akhisar Kumandanı Yzb. Küçük Ethem
63. Düzceli Mehmet oğlu Sami
64. Burhaniyeli Halil İbrahim
65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet

Çerkez Kongresine Murahhas Olarak Katılanlar

66. Hendek kazasının Sümbüllü karyesinden Bağ Osman
67. İzmir Mutasarrıfı esbakı, İbrahim Hakkı
68. Beraev Sait
69. Berzek Tahir
70. Adapazarı'nın Harmantepe karyesinden Maan Şirin
71. Söke Ereğlisi'nin Teke karyesinden Koca Ömer oğlu Hüseyin
72. Adapazarı'nın Talustanbey köyünden Bağ Kamil
73. Hamte Ahmet
74. Maan Ali
75. Kirmastinin Karaosman karyesinden Harunreşit
76. Eskişehirli Hızır Hoca
77. Bigali Nuri Bey oğlu İsa
78. Adapazarı'nın Şahinbey karyesinden Kâzım
79. Gönen'in Tuzakçı karyesinden Lampat Yakup
80. Gönen'in Bayramiç karyesinden Kumpat Hafız Sait
81. Gönen'in Keçeler kariyesinden mütekait binbaşı Ahmet
82. İzmir'de davavekili Sait
83. Şamlı Ahmet Nuri

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Polisler

84. Esbak İstanbul Polis Müdürü Tahsin
85. Esbak İstanbul Polis Müdür Muavini Kemal
86. Emniyetiumumiye Müdür Muavini Ispartalı Kemal
87. Esbak İstanbul Polis Müdiriyeti Birinci Kısım Başmemuru Hafız Sait
88. Esbak İstanbul Polis Müdiriyeti Birinci Şube Müdürü Şeref
89. Sabık Arnavutköy Merkez Memuru Hacı Kemal
90. Sabık Polis Başmemurlarından Namık
91. Şişli Komiseri Nedim
92. İzmir Merkez memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat
93. Adana'da Polis Müdürlüğü eden Yolgeçenli Yusuf
94. Unkapanı Merkez Memuru sabıkı Sakallı Cemil
95. Büyükdere Merkez Memuru sabıkı Mazlum
96. Sabık Beyoğlu İkinci Komiseri Fuat

Gazeteciler

97. Serbesti gazetesi sahibi Hürriyet ve İttilaf azasından Mevlânzade Rıfat
98. Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla
99. İzmir'de Müsavat gazetesi sahibi ve eski muharriri, darülhikmet azası İzmirli Hafız İsmail
100. Aydede gazetesi sahibi ve Posta Telgraf Müdür-i Umumî esbakı Refik Halit
101. Bandırma Adalet gazetesi sahibi Bahriyeli Ali Kemal
102. Edirne'de Teemin ve Elyevm, Selânik'te Hakikat gazeteleri sahibi Neyir Mustafa

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

103. Eski Köylü gazetesi muharriri Ferit
104. Alemdar gazetesi sahibi Ref'i Cevat
105. Alemdar gazetesi sahibi Pehlivan Kadri
106. Adana'da Ferda gazetesi sahibi Fanizade Ali İlmi
107. Balıkesir'de İrşad gazetesi sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi
108. Halep'te Doğru Yol gazetesi sahibi Hasan Sadık
109. Köylü gazetesi sahip ve müdürü İzmirli Refet

Öteki Kişiler

110. Tarsuslu Kamil Paşazade Selami
111. Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal
112. Süleymaniyeli Kürt Hakkı
113. Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri
114. Fabrikatör Bursalı Cemil
115. İngiliz casusu meşhur Çerkez Ragıp
116. Fransız zabitliği yapan Haçinli Kazak Hasan
117. Eşkıya Reisi Süngülü Davut
118. Binbaşı Çerkez Bekir
119. Bursalı Fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necip
120. İzmir sabık Umur-u İslâmiye Müfettişi Ahmet Hulusi
121. Uşak'ta Madanoğlu Mustafa
122. Gönen'in Tuzakçı karyesinden Yusuf oğlu Remzi
123. Gönen Bayramiç karyesinden Hacı Kasım oğlu Zühtü
124. Gönen Balcı karyesinden Kocagözün Osman oğlu Şakir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

125. Gönen Muratlar karyesinden Koç Mehmetoğlu Koç Ali
126. Gönen'in Ayvacık karyesinden Mehmet oğlu Aziz
127. Gönen Keçeler karyesinden Bağcılı Ahmet oğlu Osman
128. Susurluk Yıldız karyesinden Molla Süleymanoğlu İzzet
129. Gönen'in Muratlar karyesinden Hüseyin oğlu Kâzım
130. Gönen'in Balcı karyesinden Bekir oğlu Arap Mahmut
131. Gönen'in Rüstem karyesinden Gardiyan Yusuf
132. Gönen'in Balcı karyesinden Ömer oğlu Eyüp
133. Gönen'in Keçeler karyesinden Talustan oğlu İbrahim Çavuş
134. Gönen'in Balcı karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim
135. Gönen'in Keçeler karyesinden Topal Ömer oğlu İdris
136. Manyas'ın Bolcaağaç karyesinden Kurhoğlu İsmail
137. Gönen'in Keçeler karyesinden Muhtar Hacı oğlu İshak
138. Marmara'nın Kayapınar karyesinden Yusuf oğlu İshak
139. Manyas'ın Kızlık karyesinden Ali Bey oğlu Sabit
140. Gönen'in Balcı karyesinden Veli oğlu Selim
141. Gönen'in Çerkez Mahallesi'nden makineci Mehmet oğlu Osman

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

142. Manyas Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kamil
143. Gönen'in Keçidere karyesinden Hüseyin oğlu Galip
144. Manyas Hacıyakup karyesinden Çerkez Sait oğlu Salih
145. Manyas'ın Hacıyakup karyesinden maktul Şevket'in biraderi İsmail
146. Gönen Keçeler karyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım
147. Gönen'in Çerkez Mahallesi'nden Hasan Onbaşı oğlu Kemal
148. Manyas'ın Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kamil'in biraderi Kâzım Efe
149. Gönen'in Kızlık karyesinden Pallaç oğlu Kemal
150. Gönen'in Keçeler karyesinden Tuğ oğlu Mehmet

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SON NEFESİNİ VATAN TOPRAKLARINDA VEREN MİRALAY SADIK BEYİN ÖYKÜSÜ

1940 yılı Şubat'ının 24'ünde yayınlanan bazı İstanbul gazetelerinde şu ufacık haber yer aldı:

«Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reis-i Esbakı Miralay Mehmet Sadık Bey, önceki gün akşam üzeri vapurla, Romanya'nın Köstence Limanı'ndan şehrimize gelmiş, vatan topraklarında geçirdiği ilk geceyi takiben de irtihal etmiştir. Merhumun naaşının bugün defnedilmesi beklenmektedir.»

Geçmişi bilmeyenler için pek fazla anlamı olmayan bu ufacık gazete haberi, aslında, ardında büyük bir dram saklamaktaydı.

Miralay Mehmet Sadık Bey ya da kısaca Miralay Sadık Bey, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yetişmiş, adı pek çok büyük olaya karışmış bir subaydır. 1860 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, İlmiye sınıfından Huzur Dersleri Baş Mükarriri Filibeli Abdullah Efendidir. Mehmet Sadık, 1882 yılında Harp Okulunu Süvari Mülazımı (teğmeni) olarak bitirmiştir.

Makedonya'da çeşitli ordu birliklerinde görev yapan, Süvari Miralayı (Albayı) rütbesiyle 1908 öncesinde Manastır'da Süvari Alayı Komutanı olarak bulunan

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Miralay Sadık, gizli İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilk mensuplarındandır. Bu cemiyetin Rumeli'ndeki ordu birlikleri içinde dalbudak salmasında önemli rol oynamıştır. Hürriyet Kahramanlarından Eyüp Sabri Bey'in (Akgöl) anılarında belirttiği gibi, sonradan partiye dönüşecek bu gizli cemiyetin «gelişmesinde çok emeği olan» Miralay Sadık[1], 1908 Meşrutiyetini Manastır'da bir top üstünde halka açıklayan Vehip Bey'in (sonradan Paşa) en güvendiği komutanlardan biridir. O günlerde, Manastır'daki Süvari Alayının komutanıdır.

Hürriyet'in (1908 Meşrutiyeti'nin) ilanını izleyen günlerde Manastır'dan İttihat ve Terakki Kongresine gönderilen Dr. Nazım, Hatip Ömer Naci ile birlikte giden üçüncü murahhas (delege) Miralay Sadık Bey'dir.[2]

Sadık Bey, Cemiyet'in, —İttihat ve Terakki— masonların ve siyonistlerin etkisi altında kalmasına karşıdır. Halveti Tarikatı mensubudur.[3] Muhafazakâr'dır (tutucu)[4]. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde Debre'de İttihat ve Terakki adına mutasarrıflık yapmıştır. Miralaylıktan (albaylık) emekli olmuş, politikaya atılmıştır. Eğitimci, gazeteci yazar ve I. Cumhuriyet milletvekillerinden İbrahim Alaattin Gövsa'nın amcasıdır.

İttihat ve Terakki Fırkasının 1908, 1909, 1910 Kongreleri sırasında ve sonrasında değerinin yeterince anlaşılmadığı kanısında olan Miralay Sadık bey, 1911

---

(1) Osmanlının Son On Yılı - Hürriyet Kahramanı Eyüp Sabri Beyin Hatıraları Yazan Cemal Kutay, Tercüman Gazetesi yazı dizisi, 21 Eylül 1984

(2) İbrahim Alaattin Gövsa, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Miralay Sadık Bey maddesi.

(3) Y.A.G.E.

(4) Türkiye'de Siyasi Partiler 1859 - 1952, Dr. Z. Tunaya s. 317

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kongresinin ardından bu cemiyete muhalefete başlamıştır. Kendisine bağlı subaylarla, İttihat ve Terakki'nin çoğunlukta olduğu Meclis-i Mebusan'ı basmayı, İttihatçıların Babıali Baskınından önce bir hükümet darbesi yapmayı tasarlayan Miralay Sadık Bey, bu girişimlerini gerçekleştirememiş, ancak bunlardan çok daha önce 1911 yılında İttihat ve Terakki Fırkası karşısındaki tüm muhalif fırka ve cemiyetleri (parti ve dernekleri) içeren Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İkinci Reisi olarak politika sahnesinde görünmüştür. Damat Ferit Paşa'nın Başkan olduğu bu parti Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikast üzerine dağılmış Miralay Sadık Bey önce Paris'e, sonra Mısır'a gitmiştir[6].

Mısır'da tek oğlu Muhittin'e frerler okulunu bitirtecek kadar oturduğu[6] anlaşılan Miralay Sadık Bey, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi üzerine yeniden Fransa'ya gitmiş olmalıdır. İstanbul'a dönüşü, Mütareke'den (Mondros Bırakışması) sonra 25 Nisan 1919'dadır. Paris'ten geldiğinde, düşmanları saydığı İttihat ve Terakki Partisi yöneticileri iktidardan uzaklaşmış, «en büyük muhalifi»[7] Enver Paşa ve öteki İttihatçılar yurt dışına kaçmış bulunduklarından, bir kahraman olarak karşılanan Miralay Sadık Bey, Padişah Vahideddin tarafından Ayan Meclisi üyeliğine atanmıştır[8]. 1919'da ikinci kez siyaset sahnesinde ve yarı iktidar görünümünde olan Hürriyet ve İtilaf Fır-

(5) Y.A.G.E. s. 315 ve 330, ayrıca İ. Alaattin Gövsa Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Miralay Sadık Bey Maddesi
(6) Miralay Sadık Bey'in gelini sayın Nevvare Gövsa'nın bize gönderdiği mektup
(7) Yukarda adı geçen mektup
(8) Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler, s. 449

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kasında Sadık Bey'in dönüşü sonrasında yapılan bir kongre ile Fırka Başkanlığına Ayan azası Sadık Bey getirilmiştir. Damat Ferit Paşa ise bu sırada Osmanlı Devleti Sadrazamıdır.

Mütareke İstanbul'unda Rahip Free ve Sait Molla tarafından kurulmuş İngiliz Muhipleri Cemiyetine giren Miralay Sadık Bey, 22 Eylül 1921'de bu cemiyet içinde de bir kongre darbesiyle, Sait Molla ve yandaşlarını bertaraf etmişse de, bu cemiyetin başında bir ay bile kalamadan, bir karşı kongre darbesiyle koltuğunu yeniden Sait Molla'ya kaptırmıştır[9]. Yeğeni İbrahim Alaattin Gövsa'nın belirtmek durumunda kaldığı gibi, Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca Anadolu Direnişine sempati ile bakmayan Miralay Sadık Bey[10], Yunan ordularını Afyon'da yenip, İzmir'de denize döken Büyük Zafer'den sonra, 5 Kasım 1922'de, Damat Ferit'in eski Dahiliye Nazırı ve Peyami Sabah Başyazarı, Ali Kemal Bey'in Beyoğlu'ndan kaçırılıp Anadolu'ya sevkedilmesini izleyen günde İngilizlerin İstanbul'daki Büyükelçiliğine sığınanlar arasında yer almış ve daha ilerdeki günlerde İngilizlerin sağladığı bir vapurla Romanya'ya gitmiştir[11].

Romanya'da Kiraz Hamdi Paşa, Gümülcineli İsmail Bey, eski Dahiliye Nazırlarından Mehmet Ali Bey, Manavoğlu Nevres, Sakallı Sami, Adapazarlı Çerkez Aslan ve arkadaşları gibi küçük bir grupla[12] aralarında çıkan anlaşmazlık yüzünden bu arkadaşlarından kopmuş ve

(9) Y.A.G.E. s. 436
(10) İbrahim Alaattin Gövsa, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Miralay Sadık Bey maddesi
(11) Nurşen Mazıcı, Atatürk Döneminde Muhalefet, s. 140
(12) Y.A.G.E. s. 140

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dobruca'da Hırşova kentinde 18 yıl geçirmiştir. Hayatının sonlarına doğru gözlerini yitiren ve nefes darlığı hastalığına yakalanan Miralay Sadık Bey, eşi, iki kızı ve oğluyla, maddi bakımdan sıkıntılı günler geçirmiştir. Oğlunun şoförlük yaparak bakmak durumunda kaldığı aileden, önce Sadık Bey'in eşi, ardından kızlarından biri, Dobruca'da ölmüşlerdir.

1924 yılında 150'likler listesine alınan, 1927'de Vatandaşlıktan çıkarılan Miralay Sadık Bey, 1938 affı çıktığında yurda dönmeyi red etmiş, 1940'da, «o sıralar milletvekili olarak Mecliste bulunan, yeğeni İbrahim Alaattin Gövsa'ya kaderinden şikâyet eden uzun bir mektup yazmış, affa uğramış bir mücrim gibi dönmem vatanıma. Bu lekenin alnımdan silinmesi lazım, demiş. Gövsa bu mektubu o devrin Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü'ye götürmüş, her zaman anlayışlı ve daima müşfik olan İnönü ilgilenmiş ve yurda ailece dönüşlerini, dışişlerine sağlattırmış.»[13]

Miralay Sadık, on sekiz yıllık bir ayrılıktan sonra 23 Şubat 1940'ta Galata rıhtımında vapurdan indiğinde, vatan topraklarını öpmüş. Kendisini karşılayan yeğenleri Alaattin ve Selahattin Gövsa'larca alınıp, Gövsa'ların evine götürülmüş ama, nefes darlığı ve heyecan seksen yaşındaki bu sürgünü iyice bitirmiş. Evde bir iki saat bile kalmadan, doktorlar ve gazeteciler eşliğinde hemen Numune hastanesine kaldırılmış. Beraberinde giden kızı iki saat sonra ağlayarak gelmiş ki, Sadık Bey Efsanesi son bulmuş.

---

(13) Miralay Sadık Bey'in gelini sayın Nevvare Gövsa'nın mektubu... İbrahim Alaattin Gövsa ise, ansiklopedisinde Miralay Sadık Beyin bu mektubu İnönü'ye yazdığını belirtmektedir. Mektup muhtemelen, İbrahim Alaattin aracılığıyla dönemin cumhurbaşkanına gönderilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sonradan mezarını oğlu ve öteki yakınları bile bilip bulamamışlar[14].

Miralay Sadık Bey'in dramı, 150'liklerin pek çoğunun dramının bir benzeridir...

Peki, neydi Miralay Sadık Bey ve daha 149 kişiyi yurt dışına, gurbet ellerine sürükleyen sel?

Bunu görebilmek ve anlayabilmek için, Anadolu'daki Ulusal Kurtuluş Savaşı ateşlerinin yandığı yıllara, 1919'lara kadar geri gitmek gerekecektir.

(14) Y.A.G.E.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

O GÜNLERDE MANZARA-İ UMUMİYE

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, 3 Şubat 1921 günü akşamı, Çankaya'daki sobayla ısıtılan üç odalı bağ evinden çıkıp, taa karşılarda Keçiören'de bir başka bağ evinde oturan bir arkadaşına yemeğe gider. Yanında, İcra Vekilleri Heyeti'nden Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım) Vekili Dr. Adnan Bey'le (Adıvar), Maliye Vekili Ahmet Ferit Bey (Tek) bir de Kalem-i Mahsus Müdürü Mülâzım-ı Evvel (teğmen) Hayati Bey vardır.

Evine konuk gidilen arkadaş ise, Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi, Cebelibereket Mebusu Topçu İhsan Bey'dir. (Eryavuz).

1921 yılının başında Anadolu'da ilginç gelişmeler olmaktadır. TBMM orduları, Batı Cephesi'nde 1. İnönü Savaşı'nı kazanmışlardır. Yunan saldırısı kırılmıştır. Çerkez Ethem kuvvetleri çözülmüş, Ethem ve kardeşleri Yunanlılara sığınmışlardır. İngilizler, Anadolu'daki direniş karşısında, Yunanlıların sürekli bir başarı sağlayamayacaklarını anlamış, Londra'da toplanacak bir konferansla, 10 Ağustos 1920'de imzalanmış Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu olan Sevr Antlaşması'nı yok sayarak, onun yerine ona çok benzeyen yeni bir anlaşmayı Osmanlılarla birlikte, Ankara'daki direnişçilere de kabul ettirebilme çarelerini aramaya başlamışlardır. Londra'ya gönderilecek Türk delegasyonuna, Ankara'nın da bir temsilci katmasını istemektedirler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İstanbul'daki Sadrazam Tevfik Paşa, kabinesinde bakan olan iki eski Sadrazamı, Ahmet İzzet Paşa ve Salih Paşa'yı, İstanbul'la Ankara arasında arabulucu olsunlar diye, görüşmek üzere Bilecik'e göndermiş, Mustafa Kemal Paşa da onları, bir olup bittiyle alıp Ankaraya getirmiştir.

Yeni yılın ilk günlerinde, 20 Ocak 1921'de Ankara'daki TBMM, ilk maddesi, «Hakimiyet bilâkaydüşart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir» diye başlayan yeni bir Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa) kabul etmiştir.

İstanbul Hükûmeti'nin tüm isteklerine karşılık, bu hükûmetin iki üyesi, iki eski Osmanlı Sadrazamı Ahmet İzzet ve Salih Paşa'ların Ankara'daki «zoraki misafirlik»leri uzatılmaktadır.

TARİH, HAKLARINDA NASIL HÜKÜM VERECEK?

İşte 3 Şubat 1921 günü akşamı, Topçu İhsan Bey'in Keçiören'deki bağ evindeki yemekte bütün bu gelişmeler görüşülürken, bir ara Mustafa Kemal Paşa acı acı gülerek anlatır:

— «İzzet Paşa, İsmet'in (İnönü) Ankara'da bulunmasından istifade edip İstanbul'a dönmek için şefaat temin etmiş. Ben de, Ankara'da daha çok kalmak istemediklerine dair kendilerinden bir mektup istedim. Hayret ettim... Bunu da vermişler, fakat kendi istedikleri gibi tadil etmek istemişler. Eski metinde ısrar ettim. Ona da hayır demediler... Bütün arzuları, bir an evvel evlerine dönmek. Yarın, tarih haklarında nasıl acı bir hüküm verecek, hiç düşünmüyorlar...»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri üzerine, hırçın bir devrimci olan Topçu İhsan Bey şöyle konuşur:

— «Güzel ama Paşam, biz, tarihe hiçbir vesika ve müsbet hadise bırakmıyoruz ki... Sizin bu af ve müsamaha hissiniz devam ettikçe, kim vatanperver, kim bugünkü şerait içinde münhasıran şahsını düşünmüş, hatta hiyanet etmiş, tarih bunu tesbit edemeyecek... Ben, İstiklâl Mahkemesi Reisi olarak konuşacağım:

«Önümüze gelen dosyaları tetkik ve neticelendirirken, görüyorum ki, asıl mücrimler karşımızda değildir. Bizim elimize geçenler,onların vasıta-i mel'anetleridir... Diyelim ki bugünkü şerait içinde onları adalet huzuruna sevkedebilmek kudretine malik değiliz. Fakat mesela, Damat Ferit habisi için bir karar alabildik mi? Alamadık... Hatta onun efendisi Padişah için bir tel'in kararı kabul edebildik mi? Diyelim ki henüz zamanı ve sırası değil... Fakat bir gün elbette bunların huzur-u millette hesaplarını görme günü gelecektir... Böyle olmasa bile, faaliyet ve gayeleri tarihe intikal ettirmek için, şimdiden hazırlıklı olmalıdır. Siyasat cilveleri içinde, öyle hadiseler unutuluyor ki, yarın, hakikatleri elde etmek imkânsız hale gelecektir.»

AFF-I UMUMİ KANUNU VE 150'LİKLER

Lozan Barış Antlaşması'nda kabul edilen bildiri gereğince TBMM 12 Ramazan 1342 (16 Nisan 1924) tarihinde 487 sayılı Genel Af Yasası'nı kabul eder. Bu yasanın 150'liklerle ilgili 3. ve 6. maddeleri şöyledir:

«*Madde 3 — Lausanne Muahedenamesi'ne merbut* (bağlı) *Aff-ı Umumî Protokolü'nde istihdaf edilen* (amaçlanan) *150 şahıs, işbu aftan müstesnadır.*

«*Madde 6 — İşbu kanunu icra-yı ahkâma* (uygulamaya) *Adliye ve Müdafaa-i Milliye Vekilleri memurdur.*»

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ankara İstiklâl Mahkemesi Başkanı İhsan Bey'in bu görüşlerine Dr. Adnan Bey de katılır. Ancak o, gıyapta hüküm vermeye karşıdır. Maliye Vekili Ferit Bey de Adnan Bey'e katılır. Bu konuşma o noktada kalır.

3 Şubat 1921 gecesinin üstünden bir buçuk yıl kadar zaman geçer. *2. İnönü* zaferi, *Sakarya* zaferi, *30 Ağustos* zaferleri kazanılmış, Yunan Ordusu İzmir'de denize dökülmüş, vatan kurtulmuştur. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından önceki günlere gelinmiştir. Bir akşam Mustafa Kemal Paşa, İhsan Bey'i yemeğe çağırır. Yemekte, İsmet Paşa (İnönü), Fevzi Paşa (Çakmak), Kâzım Paşa (Özalp), Ali Fethi Bey (Okyar), Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk), Adliye Vekili Seyyit Bey'ler de vardır.

Gazi, İhsan Bey'e şöyle der:

— «İhsan Bey... Hatırlar mısınız, bir gün sizinle ve zannediyorum ki Doktor Adnan ve sabık Maliye Vekili Ferit Bey'lerin bulunduğu bir hususî toplantıda, zaferden sonra memlekette kalması, vatanın huzuru itibariyle mucibi endişe olacak kimselerin listesinden bahsetmiştik ve hatırımda kaldığına göre, siz bunların daha o zaman tesbitini istemiştiniz. Şimdi Yusuf Kemal Bey, her beynelmilel muahedenin bir affı derpiş ettiğini söyleyerek, böyle bir ihtimale karşı hazır bulunmamızı istiyor...

O halde, bizim yapacağımızı tasavvur ettiğimiz hazırlıklar, bir emrivaki oluyor demek. Ne dersiniz?»[15].

Lozan Konferansı öncesinde, Hariciye Vekili (Dışişleri Bakanı) Yusuf Kemal Bey'in (Tengirşenk) hatır-

(15) Cemal Kutay, 150'likler Faciası, s. 45 - 50 ve Topçu İhsan Beyin Hatıraları (gazete tefrikası)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

lattığı,her uluslararası barış antlaşmasında bir genel affın da yer alacağı hükmü üzerine, Gazi Mustafa Kemal Paşa, toplantıya çağırdığı Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi Topçu İhsan Bey'e bir buçuk yıl önceki konuşmalarını hatırlattıktan ve ne düşündüğünü sorduktan sonra söze İsmet Paşa karışır, şöyle der:

«İstiklâl mahkemelerine intikal eden ve neticelenen mevzuların mümasil cürümlerini irtikap edenlerden bir kısmı bugün hudud-u millî dışındadırlar. Bir kısmının da hudutlarımız içinde kalmasına dahili emniyetimizin müsaadesi yoktur. Meselâ öyleleri vardır ki, bunlar ele geçmiş olsaydı, İstiklâl Mahkemelerinin mümasil cürümlerde verdiği kararlar, kıstas olarak kabul edildiği takdirde, derhal idam edilmeleri lâzım gelirdi. Sonra İstiklâl Mahkemeleri, bazılarının da gıyabında karar vermiştir. Bir affın mevzuu bahs olması, mutlak olduğuna göre, affa lâyık olmayanların şimdiden tesbiti zarureti var. Bunların kimler olduğunu nasıl tespit edeceğiz?»

Topçu İhsan Bey, sonradan kaleme aldığı anılarında, bu ikinci tartışmada, sorulara cevap vermede kararsız kaldığını belirtir. «Af dışı bırakılacaklar nasıl, kimler tarafından ve hangi yetkiyle saptanacaktır? Hangi tarihten bu yana suç işlemiş sayılanlar bu listeye alınacaktır?» Bu endişelerini söyler.

Gazi bu kere Fevzi Paşa'ya döner ve sorar:

«Müşir hazretleri, ne buyuruyorsunuz?»

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) bir süre düşündükten sonra şöyle der:

«Ordu mensubeyni arasında Mücadelei Milliye'ye karşı fiilen vaziyet almış olanların vaziyeti, alehalihi (olduğu gibi) farkedilemez. Fakat bazıları hudud-u mil-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

li haricinde iseler, bunların hiç olmaz ise, kayd-ı hayat şartıyla memlekete sokulmamaları lâzımdır.»

Bundan sonra Gazi Paşa, başkalarının konuşmadığını görünce şöyle der:

«İhsan Bey doğru söylüyor... Evvela bu işin prensibini koymalı. Ortada siyasi ve hukuki kuvvetli bir tez bulunmalı. Bunu nasıl vaz edeceğiz?»

Bu soru üzerine tartışma yeniden başlar. Herkes bir şey söyler ama, kesin bir sonuca varılamaz. Af dışında bırakılacaklar kimler olacaktır? İhanet sayılan faaliyetler ne zamandan başlamış sayılacaktır? Balkan Savaşı'nın yitirilmesine sebep olanlar, Cihan Savaşı'na Türkiye'yi sürükleyenler, sorumlu sayılacaklar mıdır? *Sevr*'i imzalayanlar, *Mondros*'u imzalayanlar, bu affın dışında bırakılmalı mıdır? İhsan Bey böyle düşünceler ileri sürerken, İsmet Paşa gülerek Gazi'ye döner ve şöyle der:

«Paşam... İhsan Beyefendi, tehlikeli bir bahis üzerindedir. Mücadele-i Milliye'nin sebepleri olarak Mondros Mütarekesi'yle Sevr Muahedesi'ni söyledi. Mesul, mütareke ve muahedenin kendisi değil, onları imzalayanlar olduğuna göre, böyle bir tezin kabulü halinde vaziyet ne olacak?»

İhsan Bey, anılarında bu sahne için şöyle yazar:

«Orada olanlardan birçoğu, bu ince nükteyi kavrayamamışlardı. Mondros Mütarekesi'ni imza eden Hüseyin Rauf Bey'di... Rauf Bey de o tarihte İcra Vekilleri Heyeti Reisi, yani Başvekil idi... Sadece Gazi'nin dudaklarında bir tebessüm dolaştı.»

O gün bir sonuca varılamaz.

Ertesi günlerde konu unutulur gibi olur. Sonra, İçişleri Bakanlığı'nda, Başbakanlık'ta, Genelkurmay'da hazırlıklar yapıldığı söylenir. Hazırlanmakta olan bu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

listelerdeki bazı adları öğrendiğinde İhsan Bey, kaygısını açıkça ifade eder: «Demek ki hadiselere his hâkim olmaya başladı.»

Bir gün Müdafaa-i Milliye Vekili (Milli Savunma Bakanı) Kâzım Paşa (Özalp) ile konuşurlar. Paşa, polisin yanı sıra, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Paşa'nın bizzat listenin hazırlanması işiyle uğraştığını söyler. Bazı adlar sayar, İhsan Bey, «Demek ki, bunlar Heyeti Vekile'de mevzuubahs olmuştu... Söylenilen isimlerden bazılarını, ancak düşünerek hatırladım: Bunlar, ilk günlerin infiratçılık (yalnızcılık) cereyanlarına kapılmış insanlardı, daha sonra içlerinde Ferit kabinelerinde vazife almış olanlarla onlara fikren ve bedenen yardım etmiş olanlar vardı. Fakat garip olan şu ki, kıstas bu olunca, asıl akla gelenlerden bazıları yoktu» der[16].

LİSTE ÜZERİNDE TARTIŞMALAR

Bütün çabalara karşın, genel af dışında bırakılacak bir listenin hazırlanması kolay olmaz. Bakanlar Kurulu'nda tartışmalar çıkar. Başbakan Rauf Bey, böyle bir listenin hazırlanmasına yandaş olmaz. Kaç kişinin saf dışı bırakılacağı kararlaştırılmamıştır. Meclis'te tartışmalar olur. Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nun değiştirilmesi istenir. Yusuf Kemal Bey Meclis'te açıklamalar yapar, barış antlaşmasında bir genel affın yeralmasının olağan bulunduğunu (ayrıcalıklar) listesinin bulunmasının doğal olduğunu söyler. Bakanlar Kurulu'nda Rıza Nur ayrı bir görüş savunur. Lozan Barış Konfe-

(16) Y.A.G.E s. 50

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ransı'nın 21 Kasım 1922'den 4 Şubat 1923'e kadar süren birinci döneminde, Türkiye'nin Başdelegesi İsmet Paşa, «Bir kısım tebaanın aftan istisna edileceğini» belirtir ama, bunlar kimlerdir, suçları nedir, kesin olarak kaç kişilerdir, suçlarının başlangıç tarihi nedir? Belirli bir ideolojinin yandaşları oldukları için mi suçlu sayılmaktadırlar, bunu kendisi bile bilmez.

Aftan kaç kişi yararlanmayacaktır, sorusunun yanıtı İsmet Paşa'nın Lozan'dan dönmesinden sonra 21 Şubat 1923'te yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında karara bağlanamaz. Aradan bir buçuk iki ay geçer, delegasyon yeniden Lozan'a gittiğinde, delegasyonun elinde kesin bir liste yoktur. Bakanlar Kurulu'nda Başbakan Rauf Bey'le Dışişleri Bakanı İsmet Paşa arasında, derin görüş ayrılıkları çıkmıştır. Delegasyonun ikinci üyesi olan Rıza Nur anılarında şöyle yazar:

«Nihayet bir gün, Ankara'dan bir işar alındı: Umumi af protokolünde mutabakatımızı bildirebilecektik. Fakat istisnalar şarttı. Bu istisnaların sayısını tam ve kati olarak bilmiyorduk. Birçokları, zaten memleketi kendiliklerinden bırakıp gitmişlerdi. Kollarından, 'Gel' diye çekseydik gelmezler, gelemezlerdi. Bunlar kaç kişiydi? Tam olarak bilinmiyordu. Aynı ceza ölçüleri içinde kimlere vatan toprakları yasak edilecekti? O da bilinmiyordu. Bütün bu meçhuller içinde meseleye bulunmuş olan çare ve hal tarzı, çok şayan-ı dikkatti: Umumi af beyanname ve protokolüne, isimlerini tespit hakkı hükümete ait olarak bir rakam kabul ettirecektik. Şimdi mesele, daha basitleşmişti: Az geldiği zaman yeni dertler çıkarabilecek olan bu rakamı da Ankara bildirdi. 'Yüz elli' dediler...»[17].

---

(17) Rıza Nur - Hayat ve Hatıraları, 3. c. s. 1071

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

LOZAN BAŞDELEGESİ İSMET PAŞA'NIN İZMİT'TE GÖRDÜĞÜ FECİ MANZARA...

Yeni Türk Devleti, 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzaladığı Barış Andlaşmasında, ülkesinde, 150 kişi dışında kalmak koşuluyla bir genel af çıkarmayı ve geçmişin yaralarını sarmayı kabul etmiştir.

Ne var ki, bu anlaşma yapılırken, af dışı kalacak 150 kişiyi ne Bakanlar Kurulu bilmektedir ne de andlaşmayı imzalayan delegasyon. Yani, İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Saka...

Lozan Barış Andlaşması, imzalanmasının ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmüş ve onaylanmıştır. Onaylanmıştır ama, af dışı kalacak 150 kişi bu aşamada da belli değildir. TBMM de af dışı kalacakların kimler olacaklarını bilmemektedir.

TBMM, Lozan Barış Andlaşmasının imzalanmasından ve Türkiye'nin barışa kavuşmasından sonra 26 Aralık 1923'te 391 sayı ile bir Genel Af Yasası çıkarmıştır. Bu yetmemiş, dört ay sonra 16 Nisan 1924'te 487 sayı bir Genel Af Yasası daha kabul etmiş, Lozan Barış Andlaşmasının, genel af çıkarılmasına ilişkin hükmünü yerine getirmiştir.

Bu iki Genel Af Yasasından sonuncusunda, «bu yasa hükümleri, Barış Andlaşmasına bağlı bildiri ve protokolde amaçlanan kişileri kapsamına almaz» anlamına bir madde vardır. Bu kişiler, kim oldukları hâlâ saptanamamış olan 150 kişidir.

Bu listenin bir türlü düzenlenememesi, Bakanlar Kurulu'nda olduğu kadar, Meclis içinde de sızlanmalara neden olmuştur. Düzenlenemeyişin nedeni, düzenlemeyi kimin ve hangi yetkiyle, neleri ölçü alarak yapacağının belli olmamasıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sürekli sıkıştırmalar ve sızlanmalar sonucudur ki, Adalet ve Savunma Bakanlıklarının da yardımıyla, İçişleri Bakanlığı, Millet Meclisi Genel Kurulunun iki gizli toplantısında yapılan görüşmelerden sonra yüzeysel bir biçimde saptayabildiği adlarla 149 kişilik bir listeyi 23 Nisan 1924'te onaylamak üzere Bakanlar Kuruluna sunmuştur.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Başkanlığında 1 Haziran 1924'te yapılan bir toplantıda Bakanlar Kurulu, bu listeyi bir kararname haline getirmiştir. Toplantıda, listenin bir kişi eksik olduğu görüldüğünde, Barış Andlaşması eki protokolde olduğu gibi bu sayının 150'ye tamamlanması için Ulusal Direniş süresince bozguncu yayınlar yapan Köylü gazetesi sahibi Refet de, bu listede yer alan aynı gazetenin başyazarı Ferit'in yanına eklenir. Kararname, aynı günkü Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girer.

Büyük Zaferden iki yıl, Lozan Barış Andlaşmasından 11 ay sonra yayınlanan 150'likler listesinde yer alanların büyük çoğunluğu, o tarihte zaten çoktan yurt dışındadırlar. Özellikle, bu listenin as kişileri, daha Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın kaderinin belli olduğu, Mudanya bırakışmasının yapılacağı günlerde tası tarağı toplayıp kapağı yurt dışına atmışlardır.

1 Kasım 1922'de, Ankara'daki TBMM'nin Saltanatı kaldırma kararı, İstanbul'da bir bomba gibi patlamıştır. Bırakışım ve İstanbul'un işgal yıllarında işgalcilerle işbirliği etmiş, Anadolu Direnişini kırmak için yapmadıklarını bırakmamış kişiler, birden başı kesilmiş tavuklara dönmüşlerdir. Yunanlıyı İzmir'de denize döken, İzmit'e kadar gelen Mustafa Kemal Orduları, eninde sonunda İstanbul'a da girecektir. O zaman ne olacaktır?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Zaten İstanbul halkı, işbirlikçilerine lanet okumakta, hesap sormak için fırsat aramaktadır. İşbirlikçilerin önde gelenlerinden, «Dahiliye Nazırı esbakı» (İçişleri eski bakanı), Peyam Gazetesi Başyazarı Ali Kemal Bey, 5 Kasım 1922 günü, belli başlı işbirlikçileri Beyoğlu'nda Tünel Caddesindeki Karlman Pasajı üstünde oturduğu Zeki Bey Apartmanına çağırır. Burada oturulur ve konuşulur. Ama bir sonuca varılamaz. Bir bölük işbirlikçi, hemen Türkiye'yi terketmekten yanadır. Bir kısmı ise, İstanbul'da kalmanın gerektiği, kendilerine kimsenin bir şey yapamayacağı görüşünü savunurlar.

Konuşmalarda, kesin bir sonuca varılamaz. Toplananlar dağılırlar. Üç saat kadar süren bu toplantıdan sonra Ali Kemal Bey de Serkl Doryan Kulübüne tıraş olmaya gider.

Gider ama, gidiş o gidiş olur...

Ali Kemal Bey, tıraş olduğu berberden direnmesine hiçbir olanak bırakılmadan alınır ve bindirildiği bir motorla İstanbul'dan çıkarılıp, yargılanmak için Ankara'ya götürülmek üzere İzmit'e getirilir, İzmit'te karargâh kurmuş, Garp Cephesi Birinci Ordu Komutanı Sakallı Nureddin Paşa'nın karşısına çıkartılır.

Ali Kemal'in sonu korkunçtur...

Nureddin Paşa tarafından iyice azarlandıktan sonra dışarıya çıkartılmış, Saat Kulesinin altına yığılmış binlerce İzmitlinin eline teslim edilmiş ve parça parça edilmiştir. Cesedi, hemen istasyon karşısında bir ağaca göğsünün üstüne «Artin Kemal» yazılı bir yafta iliştirilip ayağından baş aşağı asılır. Lozan Konferansına gitmek üzere Ankara'dan İstanbul'a geçmekte olan İsmet Paşa, Rıza ve Hasan Saka, bir zamanların ünlü gazetecisini son defa orada öyle görürler. İsmet Paşa, Nureddin Paşa'

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

nın gösterdiği cesede bakmak istemez, kompartımanına döner.

Lozan Barış Görüşmelerine İkinci Delege olarak katılan Dr. Rıza Nur, yıllar sonra kaleme aldığı anılarında bu feci manzarayı şöyle dile getirir:

«Akşam üzeri İzmit'e vardık. Ortalık kararıyordu. Nureddin Paşa'nın karargâhı İzmit'te idi. Bizi İstasyonda istikbal etti. Bir tarafında İsmet bir tarafında ben gidiyoruz. Ali Kemal'in geldiğini Ankara'da telgrafla İstanbul'dan öğrenmiştik. Ali Kemal'i görmek istiyordum... Nureddin'e Ali Kemal'i sordum. 'Şimdi görürsünüz' dedi. 'Nerede?' dedim, yine, 'Şimdi görürsünüz' dedi. Tuhaf cevap... Gittik, gittik, yanımızda Miralay Mojen de var (Delegasyona işgal mıntıkasında refakat edecek olan Fransız Albayı- İ.S.) Bir meydanda her tarafta meşaleler, yine Nureddin.e 'Bu ne?' dedim. Yine: 'Şimdi görürsünüz' dedi. Daha yaklaştık. Bir de petrol ile yoğrulup yakılmış kül toplarının alevlerinin ortasında sehpa. Bir adam asılmış. Uzun beyaz gömlek giydirilmiş. Göğsünde de büyük bir yazı ile 'Artin Kemal' yazılı. Anlaşıldı. Nureddin sanki büyük bir marifet yapmış, bizi doğru bu şenliğe götürdü. Fakat benim de tepem attı. Daha yaklaştım. İyice baktım. Ali Kemal, bir ayağında kundura var, diğer ayağında kundura da çorap da yok. Yüzü kan içinde. Kafası adeta yandan yassılmış. Demek ki sopa ve taş ile öldürülmüş, başını ezmişler. Sonra asmışlar. Fransız Miralayı bana soruyor: 'Öldükten sonra mı asmışlar?' diyor. Adamdan utandım. Elbet öldürülmüş birini asmak adiliktir. Hem kanunsuz öldürmek de, dedim ki: «Miralay efendi, öyle olur mu? Divan-ı Harp hüküm vermiş, asıp idam etmişler!!' Ne yapayım?

Şimdi merak ediyorum. Nasıl öldürülmüş? Ben

Anadolu'ya gittikten sonra Ali Kemal benim aleyhimde yazdı. Bu birşey değil, milli dava aleyhine yazdı. Ve fiil ile elinden gelen herşeyi yaptı. Hakikaten milli hareketin güçleşmesine, bu hareketi ittihatçı hareketi göstermesinden halkın bir kısmının iştirak etmemesine, isyanlara sebep oldu. Hatta bu hizmetlerin hatırası olmak üzere Ferit Paşa Ali Kemal'e bir altın kalem hediye etti. Bunlar vahim. Fakat manzara feci. Çok bakamadım. Çekildim.

Yemek hazırlamışlar, oraya gidiyoruz. Fakat Fransız Miralay da beraber, Nureddin'e nasıl olduğunu sordum. Kemal-i fahr ile (övünerek) yüksek perdeden göğsünü kabartarak hikâye etti: 'İzmit'e getirdiler, aldım, istintak ettim, hakaret ettim, sonra da asker ve aheliden bir kalabalık toplamalarını emirberlerime emrettim. Topladılar. Beklesinler, Ali Kemal'i çıkaracağım, hemen üstüne üşüşsünler, sopa ile, taşla, yumrukla gebertsinler, dedim. Öyle yaptılar. Sonra da oraya astım, dedi.

Oh... bu bir cinayet idi. Hem de bunu bir ordu kumandanı yapıyordu. Bir kumandanın Türk askerliğine böyle bir leke sürmesini bir türlü çekemedim. Bu iş bana pek acı geldi. Düşünüyorum... Sofraya oturduk. Baktım bana anlattığı gibi Fransız miralayına da anlatmıyor mu? Hepsini ve geberttikten sonra astırdığını anlattı. Baktım, bu adam bununla iftihar ediyor. Hikâye etmesinden bile keyif duyuyor. Cinayet olduğunun farkında değil. Fransızcası da kıt, yarım yırtık olarak ve fakat büyük bir muvaffakiyet yapmış tavrıyla anlatıyor. Bari bu rezaleti şu ecnebiden sakla. Gördüm ki aşağı bir adamdır. Hem de güya dindar, bir müteassıptır, bunu nasıl yapar?

Açtım ağzımı, yumdum gözümü. Dedim ki, 'Be Nu-

reddin Paşa! Ali Kemal'i buraya Ankara'ya gönderilsin diye yolladılar. Bu bir hukuktur. Ankara'da muhakeme edilecekti. Orası hükümettir. Sen hiç hükümet var mı, yok mu kaale alma. Herifi tut, adam topla öldürt. Sen bir kumandansın, bu senin vazifen mi? Cellat mısın? Bu bir cinayettir. Ankara'da muhakeme edilecekti, belki beraat edecekti, belki idam cezası yiyip idam edilecekti. Mahkeme hüküm verir, idam edilir. Fakat siz burada insan öldüremezsiniz. Siz bir cinayet işlediniz. Hem hükümete asisiniz, hükümetin tevkif ettiği bir adamı öldürüyorsunuz, hükümete haber bile vermiyorsunuz. Bari, böyle bir çirkin cinayeti bir ecnebi zabitten saklayın.'

Pek sert ve bunu sofrada herkesin içinde söyledim. Sofrada yirmi kişi kadar vardı. O azametinden havalarda uçan Nureddin kül gibi oldu ve hiçbir lakırdı söyleyemedi.»[18].

İŞBİRLİKÇİLER PANİK İÇİNDE

9 Eylül 1922'de Yunan Ordusunu İzmir'de denize döken TBMM orduları Bursa ve İzmit üzerinden İstanbul'a doğru yürüyüşlerine devam ederken, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar, Mustafa Kemal Paşa'ya Mudanya'da bir ateşkes görüşmesi önerirler.

11 Ekim'de Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanır. Lozan'da bir barış andlaşması yapılması için karar alınır.

Dokuz gün sonra, Türk Ordularının temsilcisi olarak 100 jandarma eriyle Refet Paşa (Bele) İstanbul'a girer. 1 Kasım'da, Ankara'daki TBMM Saltanatın kaldırılmasını kararlaştırır. Aynı gece Refet Paşa, Ankara'

(18) Y.A.G.E. 3. s. s. 974 - 976

dan aldığı emir gereğince Yıldız Sarayı'nda Sultan Vahideddin'i ziyaret edip Padişahlığının son bulduğunu Halife'ye bildirir. Dört gün sonraysa Refet Paşa bir beyanname ile, TBMM Hükümeti adına İstanbul'un yönetimini resmen devraldığını açıklar. Son Osmanlı Devleti Hükümetine, —Tevfik Paşa (Okday) Hükümeti— de, «görevlerinin sona erdiği, evlerine çekilip oturmaları» ihtar edilir.

İstanbul'daki Milli Mücadele karşıtları ve işbirlikçiler arasında tam bir panik başlamıştır. Nureddin Paşa'nın 1. Ordu Birlikleri, İstanbul kapılarına, Hereke ve Gebze'ye kadar gelmişler, Nureddin Paşa, karargâhını İzmit'te kurmuştur.

Ankara'nın resmen İstanbul yönetimine el koymasının ertesi günü, Peyam-ı Sabah Başyazarı ve eski Dahiliye Vekillerinden (İçişleri Bakanı) Ali Kemal'in İstanbul'dan kaldırılıp İzmit'e götürülmesi ve Nureddin Paşa tarafından sorgulandıktan sonra karargâh önünde linç edilmesi, cesedinin de İstasyon yanındaki köprü başında kurulan bir sehpaya asılarak bırakılması haberi İstanbul'a vardığında, işbirlikçiler arasındaki panik daha da büyür[19].

7 Kasım'da, İsmet Paşa'nın Dışişleri Bakanı ve Lozan barış görüşmelerinde Türk Baş Delegesi olarak, İsviçre'ye gitmek üzere İstanbul'a geldiği gün, Damat Ferit'in hükümetlerinde İçişleri Bakanlığı yapmış Ayân üyesi Mehmet Ali Bey ve o dönemde görev almışlardan sekiz kişi, Ankara Hükümeti temsilcilerince tutuklanır.

Ali Kemal'in linç edilmesi, Mehmet Ali Bey'in ve bazı Hürriyet ve İtilafçıların tutuklanması, geri kalan işbirlikçilerini iyice perişan eder. Bunlardan biri olan

(19) Asım Us Hatıra Notları 1930 - 1950: s. 47

Aydede gazetesi sahip ve yazarı, Mütareke dönemi Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi (Genel Müdürü) Refik Halit Bey (Karay), saklandığı yerden gizlice bir vapura binerek 9 Kasım'da yurt dışına kaçar.

Damat Ferit, daha 22 Eylül'de, İngiliz polislerinin koruması altında Orient Ekspres ile Fransa'ya kaçmış, Nice şehrine yerleşmiştir.

İstanbul'da kalanlar ve eş dost evlerine sığınarak saklananlar, ne yapacaklarını bilemezler. Bunlardan Hakkari Mutasarrıfı Osman Nuri (Kadri), Bolu Mutasarrıfı iken, Kuva-yı Milliye hareketini bir «bolşeviklik hareketi» olarak damgalamak isteyen ilk kişi olarak[20] apar topar Bulgaristan'a kaçar, oradan Suriye'ye geçer. Adalet Müsteşarı ve müseccel İngiliz Casusu Sait Molla da[21] çoktan kendini Romanya'ya atmıştır[22]... İstanbul'da kalanlar ise, başı kesilmiş tavuklar gibi şaşkın ortalıkta dolaşırlarken, sonunda bir bölüğü çareyi İngiliz Yüksek Komiserliğine sığınmakta buldular. 7 Kasımdan 13 Kasım gününe kadar İngiltere devlet-i fehimesine (yüksek devletine) sığınanların sayısı 140'ı bulur.

İngilizler, bunların önde gelenlerinden bir bölümünü, hemen o ilk günlerde kalkan bir vapurla Mısır'a yollarlar. Bu ilk kafilenin başında, Damat Ferit Hükümetlerinin Şeyhülislamı ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ikinci kuruluşunda ikinci reisi Mustafa Sabri Hoca ile ailesi ve oğlu İbrahim Sabri vardı[23]. Damat Ferit Hükümetlerinin bir başka Şeyhülislamı, Kuva-yı Milliyecileri «asi ve bagi» ilan edip, Mustafa Kemal Paşa'nın

(20) Sabahattin Selek - Anadolu İhtilali c. 2: s. 55
(21) Sadun Tanju - Atatürk'ün Yanındakiler, Karşısındakiler: s. 69
(22) Nurşen Mazıcı - Atatürk Döneminde Muhalefet: s. 140
(23) Y.a.g.e.: s. 140

«katline» fetva veren Dürrizade Abdullah Efendi ise daha önce davranmış, Fatih'teki konağını, Vaniköy'deki yalısını bırakıp, önce İtalyan işgali altındaki Rodos adasına kaçmış, oradan Mısır'a ve daha sonra da Hicaz'a geçmiştir[24].

Geri kalanların bir bölüğü, —ki bunların arasında Saray uşakları, küçük zabitler, tekke şeyhleri, hatipler, vaizler, hatta polis neferi, bekçi, saka, gardiyan gibi kişiler çoğunluktadır—, henüz İngiliz askerlerince işgal altında tutulan Taşkışla'da konuk edilirler. 17 Kasımda sağlanan bir vapurla da Mısır'a doğru yola çıkarılırlar.

Bu vapur, Çanakkale Boğazı'ndan çıktıktan sonra önce Yunanistan'ın Pire Limanına uğrar. Kaçaklardan bir bölüğü burada karaya çıkarlar. Geri kalanları ise vapur, Mısır'ın İskenderiye limanına bırakır.

Taşkışla konuklarından bir başka bölüm ise gene İngilizlerce sağlanan bir vapurla Romanya'nın Köstence limanına gider, oradan Avrupa'ya dağılırlar.

Ortada daha ne 150'likler listesi, hatta ne de böyle bir listenin çıkarılacağına dair haber yokken, böyle birtakım kişilerin yaptıklarından korkup, hesap veremeyeceklerinin bilincinde olarak 1922 yılı Kasımında korkuya kapılıp İngilizlere sığınmaları ve onların aracılığıyla Türkiye'den ayrılmaları ilginç bir gelişmedir:

Hainler, hainliklerini bilmişlerdir.

Başta Dürrizade Abdullah ve Mustafa Sabri Hoca olmak üzere İngiliz sömürgesi Mısır'a kaçanların sayısı hayli kabarıktır. İngiliz Hükümeti, bu işbirlikçilerinin pek azına kısa bir süre arka çıkar ve paraca destekler. Sonra, kişisel serveti olmayanların pek çoğu orada ve oradan gittikleri başka yerlerde çok kez işsiz ve güç-

(24) Y.a.g.e.: s. 140

süz ve sefalet içinde günlerini geçirmişlerdir. Ancak varlıklı bir aileden olan eski Şeyhülislamlardan Mustafa Sabri Hoca ile, Rodos üzerinden Mısır'a gelen ve sonra da İstanbul'dan bir İngiliz savaş gemisiyle kaçtıktan sonra Hicaz'a giden Padişah eskisi Mehmet Vahideddin'le buluşmak üzere Hicaz'a giden Dürrizade Abdullah Efendi bu sürgün yıllarında para sıkıntısı çekmemişlerdir. Zira bunları Mısır ve Hicaz Kralları maaşa bağlamıştır.

Bu kaçakların pek çoğu kaçışlarından iki yıl sonra 1924'te çıkartılan 150'likler listesine bile alınmaya değer görülmemişlerdir. Neden korkup, neden kaçtıkları da belli değildir. Bunlardan bir kısmı, aradan yıllar geçip de haklarında bir araştırma ve soruşturma olmadığını gördüklerinde geriye dönmüşlerdir.

MELANETLERİNİ DIŞARIDA SÜRDÜRENLER

Çökmüş Osmanlı İmparatorluğunun yerine yeni bir Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti kurulurken, bu kaçaklardan bir bölümü, bu Cumhuriyetin kurucu ve yöneticilerine karşı sönmeyen bir kin ve düşmanlıkla eylemlerini sürdürmüşlerdir.

Örneğin bunlardan Kuşçubaşı Eşref'in kardeşi ve 150'likler listesine girmiş Hacı Sami, Yunanistan'ın Sisam adasından çetesiyle birlikte 27 Ağustos 1927'de Karaburun'a çıkmış, Türkiye'de karışıklıklar yaratmak istemiş ama daha sahildeyken jandarmalar tarafından görülüp öldürülmüştür[25]. Bir başkası, memleketi olan Gümülcine'ye yerleşmiş, (Gümülcineli İsmail) çıkardığı gazetesiyle yıllar yılı Cumhuriyet, laiklik ve Mustafa Kemal aleyhine yayın yapmış, Doğu Trakya'da kalmış

(25) Hüsamettin Ertürk İki Devrin Perde Arkası: s. 192

Türk azınlığını zehirlemek için elinden geleni ardında bırakmamıştır.

Mısır'a sığınan ve İngiliz parasıyla yaşamını sürdüren Dürrizade Abdullah Efendi, —Şeyhülislam iken fetvalara imzasını Dürrî Zade Es - Seyyid Abdullah diye atmaktadır—, bizzat bir başka Hürriyet ve İtilafçı, Mevlanzade Rıfat tarafından «Osmanlı Devletinin Rasputini» diye adlandırılan Nakşibendi Şeyhi Konyalı Zeynelabidin, —ki Kuva-yı Milliye'ye karşı Bozkır ve Konya isyanlarını çıkarttıran, siyasal yaşamında ilk şöhretini 1910 seçimlerinde İttihat ve Terakki'ye karşı muhalifken mebus seçilebilen altı kişiden biri olarak yapmış, Mahmut Şevket Paşa'ya suikast olayında İstanbul'da olmadığı için canını kurtarabilmiş fakat Gemlik'e sürülmüş, Mondros ateşkesinden sonra İstanbul'a dönüp Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde yer almış, Ayân azası seçilmiş ve Vahideddin'i parmağında oynatmış biridir[26], [27]—, Feylozof (filozof) Dr. Rıza Tevfik, Topçu Livası Mustafa Natık Paşa, Adana'lı Zeynelabidin, Şaban Ağa gibileri, Mısır'a kaçıp canlarını kurtardıktan bir süre sonra Hicaz Kralı, Mekke Şerifi Hüseyin'in konuğu olarak Mekke'ye gitmişler, kendileri gibi İngilizlere sığınmış, sabık Padişah ve Halife Mehmet Vahideddin'i beklemişler, Hilafet Komitesi adıyla örgütlenmişler, hep birlikte İslam dünyasında halifelik adı altında birtakım fırıldaklar çevirmeye kalkışmışlardır. Bunlar; Hicaz'a Halifelik sanının üstüne oturmak için çağıran Mekke Şerifinin de başına işler açınca, kendilerini Hicaz'dan Mısır'a zor atmışlardır. Başlangıçta bunlar arasında yer alan Filozof Rıza Tevfik, daha sonra bu politika ar-

(26) Falih Rıfkı Atay Çankaya: s. 335
(27) Selahattin Güngör - Atatürk'e Kafa Tutanlar c. I, s. 80

kadaşlarının kin ve hırslarının boylarını çok aştığını, şaşkınlık ve beceriksizliklerini görünce hemen bunların arasından çekilip Urdün'e geçmiş, orada kurulmakta olan bir müzede görev alarak sonraki yıllarda politikadan uzak kalmaya çalışmıştır.

NİGEHBAN CEMİYETİ NEYDİ?

Mondros Bırakışması'ndan sonra 1919 yılı ocak ayında, İstanbul'da, Anadolu'da beliren ulusal direnişi kırmak amacıyla *Hürriyet ve İtilâf Fırkası*'na yakın subaylarca kurulan bir dernek olan *Nigehban Cemiyeti* (Gözcüler, Bekçiler Derneği), saltanatın ve hilafetin sözde bekçileri olarak, son derece yıkıcı eylemlerde bulunmuştur.

Tayyar Paşa, Kaymakam Fettah, Binbaşı İsmail Hakkı, Yüzbaşı Celal, Damat Ferit Paşa'nın yaveri «*damadın damadı*» *Mülazımîevvel Tarık Mümtaz, Kiraz Hamdi Paşa, Miralay Refik* gibi kurucuları bulunan *Nigehban Cemiyeti* programında siyasetle asla uğraşmayacağı yazılı olduğu ve bunu Savunma Bakanına verdikleri bir dilekçede de yineledikleri halde, bunun tam tersini yapmışlardır. İstanbul'da kurulmuş, *Karakol Cemiyeti, MM Grubu* gibi Anadolu'ya yandaş devrimcileri jurnal eden, *Sadrazam Ferit Paşa*'ya verdikleri bir dilekçede de «*Anadolu hareketini vücuda getirenlerin, vatanı dört senedir harpte perişan edenler olduğunu, Müdafai Milliye adı altında oyun oynamak isteyen memur ve subayların zararlı faaliyetlerinin derhal önlenmesini*» isteyen bu Cemiyet'in çalışmalarının hemen önlenmesini, *Heyet-i temsiliye* İstanbul Hükûmetlerinden istemiştir. Savunma bakanı da bu isteğe katılıp dernek yöneticilerini Sıkıyönetim mahkemesine vermişse de, bu çalışmalar bir süre devam etmiştir. *Atatürk, Nutuk*'ta, İstanbul Hükûmetinin Jandarma Genel Komutanı olan *Ali Kemal Paşa*'nın (Şenkıl), *—Gelibolulu Binbaşı Kemal—* da bu cemiyete üye olduğunu söylerse de, *Ali Kemal*, bu iddiayı red etmiştir. Bu derneğin kurucularından bir kısmı, sonradan *150'likler* listesinde yerlerini almışlardır.

Bu kafilelere katılmayanlardan biri de, eski Posta ve Telgraf Müdür-i Umumisi olan edebiyatçı Refik Halit (Karay) olmuş, o dönemde Fransız mandası olan Suriye'nin İskenderun sancağında Antakya şehrine yerleşip, gazetecilik ve yazarlıkla günlerini geçirmiş, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı tutum takınmakla yanlış yaptığını da açıkça yazıp söylemiştir[28].

MISIR'A VE ROMANYA'YA GİDEN BAŞKA MEŞHURLAR

Ali Kemal'in İstanbul'dan kaldırılıp İzmit'te linç edilişi, eski Dahiliye vekillerinden Mehmet Ali Bey ve daha sekiz Hürriyet ve İtilafçı'nın da İstanbul'da tutuklanışı üzerine İngilizlere sığınarak Mısır'a kaçmış olanlar arasında tanınmış kişilerden eski Bahriye Nazırı ve Vahideddin'in baş yaverlerinden Avni Paşa, Bahriye eski nazırlarından Kürt Hamdi Paşa (Cakacı Hamdi), Topçu Feriki (Korgeneral) Refik Paşa, Kuva-yı İnzibatiye Kurmay Başkanı Erkân-ı Harp miralayı (Kurmay albay) Refik Bey, Hürriyet ve İtilaf yöneticilerinden Karahisar mebusu Ömer Şevki Bey, Üsküp Mebusu Hoca Ata Efendi gibiler de vardır[29].

İstanbul'dan kaçıp, İngilizlere sığındıktan sonra Romanya'ya gidenlerin başındaysa, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Reisi, Miralay Sadık Bey (Albay) ile bir ara bu partinin ikinci reisliğini yapan, Gümülcine mebusu, Gümülcineli İsmail Bey yer almaktadır. Bunları, Kiraz Hamdi Paşa, Manavoğlu Nevres, Adapazarlı Çerkez Arslan Bey, daha sonra aralarına katılan eski Dahiliye ve-

(28) Asım Us - Hatıra Notları 1930 - 1950: s. 264
(29) Nurşen Mazıcı Atatürk Döneminde Muhalefet: s. 140

killerinden (İçişleri Bakanı) Mehmet Ali Bey gibileri izlemektedir. Eski Şurayı Devlet Reisi (Danıştay), eski Adalet müsteşarı, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi, İngiliz Muhipleri Cemiyeti (İngiliz Dostları Cemiyeti) Başkanı Sait Molla ise, Miralay Sadık Bey takımından da önce Romanya'ya kaçmıştır[30].

Sonradan bir kısmı 150'likler listesine girecekler arasında sadece İstanbul'da Padişah Vahideddin ve Sadrazamı Ferit Paşa ile ya da İngilizlerle işbirliği eden İşbirlikçiler değil, bunların yanı sıra, aynı dönemlerde, Fransızlarla işbirliği eden, onlara casusluk yapan ya da Fransızlardan görev alan, Haçin'li Kazak Hasan, Gaziantep'te Fransız haber alma servislerinde görev yapan Hasan Sadık, Osman Beyzade Mesut, Celal (Kadri?) Halep'te Fransız İstihbarat örgütünde görevli Abdi gibi adamlar da vardır[31].

Başlangıçta Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın belli başlı öncülerinden ve kahramanlarından biriyken, sonunda, TBMM'ne başkaldıran ve Yunanlılara sığınan Çerkez Ethem, ağabeyleri Yüzbaşı Çerkez Tevfik ve ilk TBMM üyelerinden Çerkez Reşit Bey'ler, Erzurum Kongresinde Trabzon delegesi olan Avukat Ömer Fevzi[32], Osmanlı Devletinin ünlü ve güçlü haber alma ve eylem örgütü Teşkilât-ı Mahsusa'nın önde gelen elemanlarından ve başlangıçta ulusal direnişe katkısı olanlardan Kuşçubaşı Eşref[33] ve kardeşi Hacı Sami gibiler, Yunan işgal bölgelerinde Yunanlılarla işbirliği edenler, Bursalı Fabrikatör Cemil ve kayınbiraderi Necip, İzmir Umuru İslamiye Müfettişi (İslam işleri Denetmeni) Ahmet Hu-

(30) Y.a.g.e. : s. 140
(31) Resmi Ceride, 7 Kânunusani 1340, sayı 81
(32) Mahmut Goloğlu - Erzurum Kongresi: s. 123
(33) Hüsamettin Ertürk İki Devrin Perde Arkası: s. 189

lusi, İstanbul'da ulusal direnişten yana olup da yakalananlara işkence yapmakla şöhret yapmış mülazımlar (teğmenler) yerlerini almışlardır.

LİSTEYE GİRMEYEN HAİNLER

Kuşkusuz ki, Ulusal Kurtuluş Savaşı süresince, kurtuluşa inanmayanlar, buna karşı çıkanlar salt 150'likler listesinde yer alanlar değildir. Bu listeye girebilenler, çok daha geniş bir listeden, 600 kişilik bir listeden sadece seçilenlerdir. İşin daha da gerçeği aranırsa, bu 600 kişilik liste de sadece bir seçmedir.

Maalesef, gerçek sayı bunun da kat be kat üstündedir ama, o sıcak günlerde, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkanlar, hiç değilse yandaş olmayanlar, pek yazıktır ki, belgelenememiş, kesinlikle belirlenememiştir.

Şimdi, aradan şu kadar yıl geçtikten sonra belirtmek gerekir ki, 150'likler listesinin de, ondan önce hazırlanmış 300'lük ve 600'lük listelerin hazırlanmasında da yüzde yüzlük bir doğruluk olduğunu söylemek, artık olanak dışıdır. Duygusal yaklaşımlar, yanlış değerlendirmeler, günün gerekleridir diye kayırmalar ya da husûmetler de bu listelerin düzenlenmesinde etkin olmuştur. Bu arada, tarihin karanlık sayfalarında kalmış, gün ışığına çıkmamış pek çok gerçek olduğu da, hatırdan çıkarılmamalıdır.

150'likler konusu, Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923'te imzalanmasından dokuz ay sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde —birinci değil, ikinci TBMM'de— 16 Nisan 1924 Çarşamba günü, ilk kez uzun uzun konuşulup tartışılmıştır.

Meclis'in o oturumu, bir gizli oturumdur. Toplantıya, o günlerdeki Meclis Başkanı, eski Başbakanlardan Fethi Bey (Okyar) başkanlık etmektedir. Yazmanlıkla-

rı, Yozgat Mebusu Avni Bey (Doğan) ve Kütahya Mebusu Ragıp Bey (Soysal) yapmaktadırlar. Gündem, «Lo-

149 KİŞİDE KALAN 150'LİKLER LİSTESİNE SON ADIN EKLENMESİ VE 150'LİKLER KARARNAMESİ

Lozan Barış Antlaşması gereği 26.12.1923 ve 16.4.1924' te çıkartılan iki genel af yasasındaki aflardan yararlanamayacakları belirtilen 150 kişinin saptanması işi Adliye ve Savunma Bakanlıklarının da yardımıyla İçişleri Bakanlığı'nca yapılmış, hazırlanan liste 149 kişi olarak, kararname haline getirilmesi için Bakanlar Kurulu'na sevkedilmiştir. 1 Haziran 1924 günü Cumhurbaşkanı *Gazi Mustafa Kemal*'in başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, 544 numaralı aşağıdaki kararnameyi kabul etmiştir:

«Lausanne Muahedenamesi'ne merbut Aff-ı Umumî Protokolu'nda aftan istisna edilen 150 kişiden 149 kişinin isim ve hüviyetlerini mübeyyin defteri havi ve Hey'et-i Vekile'ce tasdiki talebini mutazammın Dahiliye Vekâleti Celilesi'nin 23 Nisan 1340 tarih ve 12304/1971 numaralı tezkeresi üzerine, defterde mevcut 149 şahsa ilâveten Köylü gazetesi sahibi Refet'in ithaliyle defterin tasdiki Heyet-i Vekile'nin 1.6.1340 tarihli içtimaında kargir oldu.

Türkiye Reisicumhuru
Gazi Mustafa Kemal

Başvekil ve Hariciye Vekili — *Müdafaa-i Milliye Vekili*
İsmet (İnönü) — *Kâzım* (Özalp)

Adliye Vekili — *Dahiliye Vekili* — *Maliye Vekili*
Mustafa Necati — *Recep* (Peker) — *Mustafa Abdülhalik* (Renda)

Nafıa Vekili — *Ziraat Vekâleti Vekili* — *Ticaret Vekili*
Süleyman Sırrı (Day) — *Hasan Hüsnü* (Saka) — *Hasan Hüsnü* (Saka)

Sıhhiyye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili
Dr. Refik (Saydam)

Mübadele - İmar ve İskân Vekili
Mahmut Celâl (Bayar)»

zan Barış Antlaşması gereğince, ilân edilecek genel af dışı bırakılacak 150 kişilik liste üzerinde görüşme» diye belirlenmiş ve ilk sözü İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey (Tek) almıştır.

Ferit Bey'in oldukça uzun açıklamaları, günümüz diliyle şöyle özetlenebilir:

— «Efendim, yüksek bilgilerinize göre, bu 150 kişilik liste, genel af bildirisine bağlı bir ektir. Genel af, Lozan Sözleşmesi gereğidir. Genel af, belirli süresi içinde tüm suçları, gerek Türk uyruklular, gerek yabancı uyruklular için, bütün suç ve suçluları kapsamaktadır. Yalnız, delegelerimizin direnmesi üzerine, 150 kişilik bir listenin af dışı bırakılması ve sözleşmenin onayından sonra bu listenin Paris'teki evrak hazinesine verilmesi kararlaştırılmıştır.

«Şimdi, bu 150'lik defterin (liste) düzenlenmesi sorunu var. Kim girsin?

«Doğaldır ki, Lozan Konferansı'nda 150 kişilik bir liste düzenlenmesi kararlaştırıldığı günden beri, kamuoyu bununla uğraştığı gibi, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü de, bunun düzenlenmesiyle uğraşmışlardır. Bu çalışmalar sonunda, çeşitli ülkelerden istenen, gerek genel yaşamda tanınmış oldukları için adları belirlenen kişilerin gerek Emniyet Genel Müdürlüğü'nce saptanan listesi, 150 kişiyi çok aşmıştır. Maalesef, memleketimizin siyasal yaşamı bakımından bu sayı, yaklaşık olarak 600 kişiye ulaşmıştır. Daha araştırsak, kenarda köşede ve Genel Kurulumuzda belirtilecek adlarla bu sayı kat kat artacaktır.»

İçişleri Bakanı, sözlerini şöyle sürdürmüştür:

— «Doğaldır ki, genel yaşamda etkili olabilecek adamlar, salt sayılsa, sayıları altı yüzü aşmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü, madem ki sözleşme gereği 150

kişi olacak, tutmuş, bunların içerisinden —meşhur meselde olduğu gibi— şuna değmiş, buna değmemiş diyerek bir defter çıkarıyor. Bu da, üç yüzü buluyor...

«Yani, çıkarma olasılığı olmayan birtakım adlar, bu üç yüzün içine giriyor. Bunu da yüz elliye indirmek için ne yapmalı? Asıl zorluk burdan çıktı. Nasıl ayıklamalı? Yani efendim, bunun için Bakanlar Kurulu'nda pek çok görüşmeler yapıldı. Madem ki, sözleşme gereği kesinlikle 150 olacak —151 olmayacak— ne yapmalı?

«Dolayısıyla, olayı sınıflandıralım ve işlenen cinayetler ölçüsünde bir sıralamaya sokalım yöntemi, uygun bulunup kabul edildi.

«Sonra bunun içinde önce ve örneğin Vahideddin vardı. Sonra bunu çıkardık. Çünkü, Hanedan Kanunu dolayısıyla, çıkmış olduğundan (Osmanlı Hanedanı üyelerinin erkeklerinin sınır dışı edilmesi yolundaki yasadan söz edilmektedir) buna gerek kalmadı. Fakat bunun adamları var, başyaveri, bilmem neleri... Vahideddin'in bütün eylem ve işlemlerine yakından katılmış ve ona akıl vermiş beş - altı kişi...

«Sonra efendiler; birkaç Bakanlar Kurulu var ki, bunlar memleketin hayatına kast etmiş, örneğin Sevr Antlaşması'nı imzalamış olan kabine. Sonra bir diğer hükûmet geliyor. O da Kuvay-ı İnzibatiye'yi oluşturan Bakanlar Kurulu.... Sonra, komutanlar... Doğaldır ki, başlıcaları, taa küçük rütbelilere gitmenin olasılığı yok. Sonra, örneğin Çerkez Ethem ve yârâni, sonra efendiler, memleketimizin en zor döneminde memleketimizi parçalamak isteği ile ve Türklerin dünyada en zalim, en hain ve en âdi bir millet olduğunu ve buna karşı Yunanlıların en uygar, en insancıl, en yüksek ilkelerle hareket ettiğini ve Türkleri Türkiye'den kovmak isteyen ve zaten Türkiye'de Türk olmadığını ileri süren ve

İzmir'de toplanan bir Çerkez Kongresi görüyoruz. Bunların düzenleyicileri ve çeşitli yerlerden elebaşı olarak giden delegeleri... Bunları izleyen, Ulusal Kurtuluş Savaşı boyunca düşmanla işbirliği eden ve son dakikaya, Lozan Barışı'na kadar bunu önlemek için çalışan çetelerin reisleri... Nihayet, bugün şu anda bunların yerlerini açıklamıyorum. Tabiî, yüksek kurulunuz, bu konuda bizim ne gibi yerlerde kovuşturma ve soruşturmada bulunduğumuzu benden sormazsınız.

«Hududumuzun dışında, çeşitli yerlerde, çeşitli adlarla Hilâfet Komitesi, Anadolu Komiteleri, İhtilâl Komitelerini kuran adamlar vardır. Bunların, hiç olmazsa bunun içerisinde (150'likler listesi) bulunması lâzım.

«Sonra ekleyeyim. Ülkenin en bunalımlı dönemlerinde düşmanla işbirliği yapmış, başarımızı, yengimizi engellemek istemiş birtakım alçak basın adamları ve benzerleri için böyle sınıflandırılmış bir defter düzenlenmiştir.

«Yüksek kurulunuza tekrar bir şey daha bildireyim: Bunların hepsini biz bu 150'lik listeye sokmak için uğraşıyoruz. Nasıl yapalım dedik. Bir miktarını haber aldık. Meselâ, bir takımları Yunanistan içlerine kaçmışlar, gitmişler, Yunanlıların askerî hizmetine girmişlerdir. Onları Uyrukluk Yasası'na dayanarak —başka bir kararname ile— ki bu sabah Bakanlar Kurulu imzalamıştır. Uyrukluk Yasası gereği uyrukluktan çıkardık. Yani, defteri hafifletmek için. Şimdi, bu suretle, ayıra ayıra nihayet bir miktara indirdik ve bu sabahki toplantımızda kesin olmak üzere 150 ad saptadık. Fakat bazı değişiklikler yapıldığı için, şimdi yeniden yazılmaktadır. Bunların içinde, örneğin bazısı var, Polis Müdürü Hasan Tahsin. Simdi bunu düşündük. Acaba Arnavuttur, bizim uyruğumuz değildir diyerek her daki-

ka şey edebilir miyiz? (Herhalde, sınır dışı edebilir miyiz demek istemektedir.) Fakat günün birinde İstanbul' dan kaydını çıkaracak olursa, o kayda dayanarak, (nüfus kaydı) Türklüğünü ispat ederek gelmesi olasılığı vardır. Bu düşünceyle, Emniyet Genel Müdürlüğü' nün...»

İhsan Bey (Cebeliberekat) - Kalkandelenlidir, efendim.

Ferit Bey (Devamla) Mesela İsmail Gümülcine bugün devletin dışında kalan bir yerde doğmuştur. Fakat ya İstanbul'da bir kaydı çıkarsa ve Türk olduğunu isbat ederse, mebusluğu nedeniyle Türk uyrukluğunu gösterirse ne yaparız? Dolayısıyla bu bakımdan Arnavutlarla yapılmış andlaşmamız gereğince onların bir de hakkı hıyarı vardır. Bir yıl süreyle Türk uyruğunu kabul edebilirler. Dolayısıyla defterin içinde ufak değişikliklerle bu sabah saptadık. Fakat bu henüz temize çekilmekte olduğu için kurulunuza sunamadım.»

İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey (Tek), açıklamalarını sürdürür. Listeye alınacaklar için örnekler verip, Gümülcine Mebusu İsmail'in doğum yerinin ulusal sınırlar dışında olduğunu, ama günün birinde doğum yerinin İstanbul olduğunu gösteren bir kayıt getirebileceğini, kaldı ki, Arnavut asıllı olduğunu, Arnavutların

---

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN GETİRDİĞİ GENEL AF BİLDİRİSİ'NE EKLENEN 150'LİKLERLE İLGİLİ PROTOKOL

«Şurası mukarrerdir ki (kararlaştırılmıştır ki), *aff-ı umumiye* (genel affa) *ait beyannamenin birinci fıkrası mer'i* (yürürlükte) *olmakla beraber, Türkiye Hükûmeti fıkra-i mezkûrede* (sözü edilen fıkrada) *istihdaf edilmiş*

olan (amaçlanan) *kısım eşhasa* (kişilere) *dahil bulunan yüz elli kişinin Türkiye'ye duhul* (girme) *ve orada ikametini* (oturmasını) *men etmek* (yasaklamak) *hakkını muhafaza eder. Binaenalâzalik* (bundan ötürü) *Türkiye Hükûmeti mevzuubahsolan eşhasın* (kişilerin) *elyem* (bugün için) *kendi arazisinde bulunanları oradan ihraç* (çıkarma) *ve memalik-i ecnebiyedekilerin* (yabancı ülkelerdekilerin) *avdetlerini* (dönüşlerini) *men edebilecektir. İşbu eşhasın esamisi* (adları), *bugünkü tarihi sulh muahedenamesinin mevki-i mer'iyete* (yürürlüğe) *hini va'zında* (konmasında) *Aff-ı Umumî Beyannamesi'nin kendine ait cihetçe intacı zımnında* (gereğini yerine getirme sırasında), *hükûmet-i mezkûre tarafından* (sözü edilen hükûmet) *neşredilecek* (yayınlanacak) *olan Aff-ı Umumî Beyannamesi'ne raptedilecektir* (eklenecektir). *Bundan maada* (başka) *şurası da mukarrerdir ki* (kararlaştırılmıştır), *Türkiye Hükûmeti, bu hususiaki arzusunu* (isteğini) *izhar eylediği veçhiyle* (açıkladığı gibi), *eşhas-ı mezkûrenin* (adı geçenlerin) *Türkiye dahilinde bulunan emlaklerinin* (mülklerinin) *ve diğer emvallerinin* (mallarının) *tasfiyesine iptidar eylemelerine karar verdiği takdirde, işbu tasfiyeyi kendi hüsnü rızalariyle* (rızaları alınarak) *icraetmek üzere* (yapmak üzere) *bunlara salifüzzikir* (önceden sözü edilen) *beyanname tarihinden dokuz aylık bir mühlet* (süre) *bırakılacak ve bu mühletin inkızasından* (bitiminden) *sonra tasfiye muamelesi Türkiye Hükümeti tarafından yapıldığı taktirde hasılatı bitamamiha* (elde edilecek gelirin tümüyle) *eşhas-ı mezkûrenin yedlerine* (ellerine) *teslim olunacaktır.*

Kezalik şurası da mukarrerdir ki Aff-ı Umumiyeye müteallik (ilişkin) *beyannamenin birinci bendinde münderiç* (içinde yer alan) *hiçbir kayıt* (sınırlama) *Yunan Hükûmeti'nin, Yunanistan'la Türkiye arasındaki muhasemat* (düşmanlık) *esnasında vezaif-i askeriyelerince* (askerî görevlerince) *kusur teşkil edilen esbabdan* (nedenlerden) *dolayı kendi ordusuna mensup bulunan veya mensup olmuş olan gayri müslim tebasını takip etmek hakkını ihlâl etmeyecektir.»*

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da tanzim edilmiştir.

İmzalar .....

ise, Lozan Barış Antlaşması gereği, bir yıl içinde, dilerlerse Türk uyruğuna geçebileceklerini, bundan çekinildiği için, defter üzerinde ufak tefek değişiklikler yapıldığını ve defterin temize çekilmekte olduğunu söyler.

Milletvekilleri ısrarla, «Defteri görmek isteriz» derler. Bakan, «Getirteceğim» der. Açıklamalarına şöyle devam eder:

«Şimdi söyledim, getirtiyorum. Şimdi yüksek kurulunuza sunarım. Bir 150'lik defter var, bir de 300'lük defter var, bir de uyrukluktan düşürdüklerimize ait defter var, bir de 600'lük defterimiz vardır. (Milletvekilleri gülüşürler). Efendim, bu cetveller toplam 600'dür. Fakat, 600'ü biz ancak 150 kişilik listenin içine sokmak zorundayız.»

İçişleri Bakanı, Meclis Genel Kurulu'na gizli oturumda sorar: Bu listeyi okuyalım mı, yoksa bir komisyon kurup orada mı inceletelim? Topçu İhsan Bey, söz alıp şöyle der:

«Sayın arkadaşlar, son ulusal direniş nedeniyle, ihanetleri açığa çıkanların vatan dışına çıkarılması söz konusu olduğu zaman çok doğaldır ki, bunların sayısı 500'de, 600'de, 1000'de kalacak kadar değildir. Çoktur. Bendenizce, mademki Lozan'da yapılan anlaşmada ya da kararda 150 kişilik bir liste olarak kabul ettirilmiş, bunların içersine hem ihanetleri gerçekleşen, hem de gelecekte sürekli kendilerinden ihanet beklenen adamlardan oluşacak bir liste düzenlemek gerekir.

«Biz, vatan dışına atarken, daha çok intikam duygusuyla dolu değiliz. Eğer kötülük yapmış olanların tümünü sınır dışı etmek gerekirse, hepimiz adları söyleyelim, üç bini, dört bini bulur. Mademki, 150 kişi kadar adamı çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında

gelecekte kendisinden daha çok fenalık gelebilecek olanları ayırmak gerekir. Bendeniz, şunu belirteyim ki, soruşturdum. Meselâ bir tanesini biliyorum ki, o deftere girmemiştir. O da Üsküdar Mutasarrıfı Ziver. (Lanet sesleri). Kendisi de hayata sahip oldukça, yani nefes aldıkça kesinlikle Türkiye'nin, kesinlikle Cumhuriyetin, kesinlikle Ulusal Kurtuluş'un amansız düşmanıdır. Bu, Üsküdar Mutasarrıfı imiş de, kabineye dahil değildir de, falan bilmem neye dahil değildir, derseniz hainleri bırakırız. Bunu listeden çıkarırız, derseniz büyük hata etmiş olursunuz.»

İhsan Bey'in bu sözleri ve uyarısı üzerine Zonguldak Milletvekili Tunalı İhsan Bey, oturduğu yerden bağırır:

«O bitmiştir İhsan Bey, çürüktür o, çürük!»

İhsan Bey konuşmasını sürdürür:

«Hayır efendim, bitmemiştir. Soruşturunuz, eğer Üsküdar Mutasarrıfı Ziver'in Türkiye'de durması için ufak bir zan hâsıl olursa kalsın. Sonradan Bursa Valisi olan Ziver'dir. Onun için Sayın İçişleri Bakanı'ndan çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun, bu 150 kişilik listeye bu da girsin. Üsküdar Mutasarrıfı Ziver de girsin.»

TARTIŞMA BAŞLIYOR

Topçu İhsan Bey'in bu sözleri, Meclis'in gizli oturumunda sonu kolay gelmez bir tartışmaya dönüşür. Aydın Milletvekili Mazhar Bey, (Dr. Mazhar Germen) söz alıp, listenin böyle, kişi kişi tartışılmasının ve yeni adlar önerilmesinin konuyu bir çıkmaza sürükleyeceğini anlatır. Bakanlar Kurulu'nun saptadığı listenin değiştirilmemesi gerektiğini, yoksa sayılacak adamların toplamının «binleri» aşacağını söyler. Listenin olduğu gibi onaylanmasını önerir.

«Efendim, İhsan Beyefendi'nin isteğine bendeniz de katılmak isterim. Ziver Bey adında biri vardır ki âdi, alçak bir adamdır. Hiç kuşku yok ki, o 600'lük veya 300'lük defterin içindedir. Yani 150'ye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkartırız, onun yerine Ziver Bey'i koyarız. Hiçbir engel yok...»

Sonra konuşmasını şöyle sürdürür:

«Yalnız baylar, Bakanlar Kurulu vardığı kararda şunu düşündü: Dedi ki, bir adam şöyle bir alçaklık yapmış, bir öteki de böyle. Fakat berikinin bugün aynı kudrette olarak aynı alçaklığı yapabilmesi olanak ve olasılığı yok gibidir. Fakat, öteki aynı alçaklığı yapabilmek için bugün aynı güç ve kuvvetlerle donatılmıştır ve örgütlüdür. Bu noktayı yalnız geçmişi gözönünde bulundurarak değil, gelecek bakımından da düşünmek gerekir.

«Örneğin, bugün Balıkesir hapishanelerinde 42 tane tutuklu vardır. Vatana ihanet suçuyla idama mahkûmdurlar, duruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete çalışmaları sırasında ve bağlılıkları, ilgileri nedeniyle bugün yine ülke içinde her türlü kışkırtma ve eylemi yapmaya hazır ve yeteneklidirler. Bugün de, yarın da böyledirler. Dolayısıyla biz, büyük bir zorunluluk karşısında kaldık, bu bakımdan Ziver Bey (listeye) konulamadı. Eğer isterseniz, onlardan bir tanesini çıkarırız, çizeriz, Ziver Bey'i sokarız. (Hayır sesleri). Sözlerim bu kadardır ve bu bakımdan başka türlü yapmak ve hepsini koyabilmek olanağı yoktu.»

Sonra gene tartışmalar başlar. Ali Şuuri Bey, Hüseyin Hüsnü Efendi, Tunalı Hilmi Bey, Mazhar Bey, Dr. Mustafa Bey, Ahmet Süreya Bey, Akçoraoğlu Yusuf Bey, Hacı Bekir Efendi, İçişleri Bakanı'nı, «Listenin düzen-

lenmesinde hangi ölçüleri esas aldınız?» diye sıkıştırırlar. «Prensip nedir?» diye ısrarla sorarlar.

Ahmet Ferit Bey'in sabrı taşar, şöyle der:

«Efendim, prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, hain... Ne prensibi? Yalnız hainliğin yönü ve türü bakımından ancak bir sınıflandırma yapılabilir. Yoksa prensip nedir?»

Oysa, bir hukuk profesörü olan Akçoraoğlu Yusuf Bey, açık seçik sormak ve söylemektedir, prensipten ne anladığını. Daha önce şöyle demiştir:

«Efendiler, sanıyorum ki, hergün üç defa kürsüye gelerek zamanınızı harcayan arkadaşlarınızdan değilim. (Bravo sesleri, gülmeler). Kırk yılda bir çıkmışım. Belki makul bir söz söyleyeceğim. Şurada pek tanımadığım ve kendilerine düşünce açısından hiç karşı çıkmadığım arkadaşlar da ayak patırdısı yapıyorlar. Nedenini anlamıyorum.

«Şimdi sanıyorum ki, görevlerimizden en önemlilerinden birisini, yalnız aklımızla değil, vicdan ve kalbimizle ilgili her görevi yapmak üzere bulunuyoruz. Dolayısıyla bu konuda pek fazla acele... (Bu sırada konuşan kişiyi dinlemek istemeyenler, kendi aralarında yüksek sesle konuşmaktadırlar. Akçoraoğlu, onlara doğru seslenerek):

«Efendim, müsaade buyurur musunuz? Yoksa Bakanlar Kurulu mu toplantı halinde. (Gülüşmeler) Millet Meclisi, çeşitli görevlerinden birini, sanıyorum ki şu anda yargı görevini yapıyor. Ve öyle bir karar verecektir ki, bu karar sonunda Türkiye'de bulunan ve eskiden Osmanlı saltanatı uyruğunda bulunan ve içlerinden bazıları, üzülerek söylüyorum, birçoğu Türk olan bazı kişileri, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından kovacağız. Sanıyorum ki, herhangi bir adam için ve-

rilecek kararların en ağırını vereceğiz. Liste çabuk gelsin, çünkü karnımız aç, akşam yakın, iftara yetişeceğiz, görüş ve düşünüşü geçerli olmaz.

«Bu konuda önce kişiler gelmeden, prensipleri hukukî bir biçimde saptamak gerekir. İçişleri Bakanı biraz genel olarak... (O sırada yüksek sesle konuşmakta olan Recep Bey'e (Peker) dönerek, 'Biraz müsaade eder misiniz, sözüm işitilsin' dedikten sonra) Ve biraz açık olmayarak söylediler. Fakat ben istiyorum ki, daha adlar okunmadan önce, hükûmet adına bu 150 kişiyi hangi prensiplere dayanarak ayırmış olduklarını belirli hukukî ve açık dayanaklarıyla söylesin, 1, 2, 3, 4, 5 yazalım. Prensipler bu biçimde belirdikten sonra, bize hükûmet tarafından gönderilmiş olan şu suçluların, hükümlülerin ya da sanıkların hakkında bir jüri niteliğiyle bir karar vereceğiz. Diyorlar ki, şunlar kovulacak, çıkartılacak. Fakat adlar gelmeden evvel prensip tartışması gerek. O prensiplerde hata varsa, noksan varsa onu tamamlayalım, değiştirelim ya da düzeltelim de ondan sonra adlar listesi gelir, okunur.»

Akçoraoğlu Yusuf Bey'e, işi uzattı, adların bir an önce okunmasına engel oldu diye, Meclis'in büyük çoğunluğu karşı çıkmakta, İçişleri Bakanı Ferit Bey de, prensip saptanması konusundaki direnmesinde ısrarlı göründüğünden, sert cevaplar vermektedir. Sataşmalar sürerken, Yusuf Bey özetle şöyle der:

«... Burada bir takım kimseleri milliyetten kovacağız. Acele etmeyiniz. Ben de içinizden oy verecek biri sıfatı ile söylüyorum. Hiçbirisi hakkında açık bilgim yoktur. Prensipler belirlersek, ola ki, içinizden biri adları gördüğünde der ki, filandan daha fazla bu listeye girmeyi hak ediyor, ama onun yerine koyabiliriz. Onun için önce prensipleri saptayalım. Çünkü çok veballi, vicda-

nımız üzerinde daima bizi rahatsız edecek bir oy vermekle yükümlü bulunuyoruz...»

Ne var ki, o gün o saatlerde Meclis Genel Kurulu'nun prensip, hukuk kuralları gibi sorunlarla uğraşma sabrı yoktur. Bir an önce, kimlerin 150'likler listesine girdiğini öğrenmek istemektedirler.

HAİN HAİNDİR!... PRENSİBİ NE?

Akçoraoğlu Yusuf Beyin adların tartışılmasından önce işin kurallarının saptanması gerektiği yolundaki direnişi kırıldıktan sonra Meclis gizli oturumunda İçişleri Bakanı Ferit Bey, önüne gelmiş 150'likler taslak listesi hakkında bilgi vermeyi sürdürüp, şöyle der:

«— Efendim işte 150'lik liste... İşte 300'lük liste... İşte 600'lük liste...

Yusuf Beyefendi bir prensipten söz ettiler. Dediler ki, prensipleri koyalım. Demincek, yüksek kurulunuza belirttiğim gibi, biz de adları öyle karmakarışık yapmadık. Biz de kendimizce bir prensip yaptık. Yaptığımız defterde şu biçimde saptadık.

Önce, kaçak Vahideddin'in yanındakiler. Birer birer adlarını söyleyeceğim. Ancak Yusuf Beyefendiyi inandırma, rahatlatmak için önce prensiplerden söz edeceğiz.»

Sözünün tam burasında Akçoraoğlu söz atar, «yalnız beni değil» der. Ferit Bey sinirlenmiştir, işte bu noktada:

«Efendim, prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, Hain! Ne prensibi? Yalnız ihanetin yol ve türü bakımından ancak bir sınıflandırma olur, yoksa prensip nedir?» der.

Akçoraoğlu bu sert ve ters çıkış karşısında,

«— Kaçak Vahideddin'in yanındakiler haindir» deyince bu kere de oturumu yöneten Başkan Fethi Bey (Okyar) kızar.

«— Demin zatıaliniz, şikâyet ediyordunuz» der.

Yusuf Akçoraoğlu:

«— Hakkınız var Reis Bey» demekten başka çıkar yol bulamaz. Ferit Bey konuşmasını sürdürür:

«— Efendim, demin söylemiş olduğum gibi, Sevr Andlaşmasını kabul ve imza eden Hükümet... Sevr Andlaşmasını Paris'te imza eden delegeler kurulu... Sonra Kuvayı İnzibatiye... Sonra Çerkez Ethem ve avenesi (yandaşları)... İzmir Çerkez Kongresine delege olarak katılanlar... Vatan ihanetinde bulunan asker ve memurlar... Vatan ihaneti ile sanık olan polis ileri gelenleri... Hain gazeteciler... Sonra vatan ihanetinde bulunan diğer kişiler. (Hangi kişiler sesleri).

Canım efendim, okuyunca anlaşılır. Eşkiya ve benzerleri... Bilmem başka prensip istiyor musunuz? Bu, bundan ibarettir.»

İçişleri bakanı, sözün burasında ekler:

«— Yalnız şimdi Bakanlar Kurulunun kararına dayanarak ben bazı noktalarda prensibin bazı yönlerinden sapıldığını söyleyeceğim. O da şudur ki, söylemiştim, altı yüzü, yüz elliye indiriyoruz. Bunu yüz elliye indirirken daima bugünkü durumdaki zararlı ile gelecekte zararlıyı karşılaştırıp gelecekte de zararlı olacağa öncelik tanıyoruz.»

Milletvekilleri sorarlar:

«Kuvayı İnzibatiyeyi desteklemek için fetva veren müftüler de bu listeye dahil mi?»

Bakan yanıt verir:

«Var efendim var, altı yüzün içinde hepsi var, okuyunuz. Hangisini isterseniz yüz ellilik defterden birini çıkarın oraya koyun.»

Sonra Ferit Bey, liste üzerinden açıklamalarına devam eder:

«— Şimdi efendim, Kuvayı İnzibatiye denince, Kuvayı İnzibatiye'nin teğmene kadar efradı (kimseleri, erleri) vardır. Tabii bunlar listeye giremez. Sevr Andlaşmasını imza edenler ve Hükümette bulunanlar, Takvimi Vekayiden (olayların takvimi adlı devlet günlüğü) çıkarılmış sayıya göre şunlardır: Sadrazam Damat Ferit, Şeyhülislam Mustafa Sabri, hükümette olup da 150'lik listeye alınmayanları söyleyeceğim. Dışişleri ve Savunma Bakanı yine Damat Ferit'miş. Cehenneme gitti. (Damat Ferit, listenin düzenlenmesinden çok önce 6 Ekim 1923'de ölmüştür). Bu nedenle listede yok. Denizcilik Bakanı Kürt Hamdi, bu var. İçişleri Bakanı Reşit Mümtaz Paşa, İstanbul'a gelişine kadar Ticaret ve Tarım Bakanı Cemal Bey idare etmiş, aşağıda iki tane daha okuyacağım. Defterde sandalye vermek olanağı bulunmadığından (listeye alınamadığını belirtmek istiyor) Bakanlar Kurulu buna karar verdi. Sonra Adalet Bakanı Ali Rüştü, bilirsiniz ki bu alçak herif, Yunan orduları hareket ederken «Bu ordu bizim ordumuzdur» demiş. Maliye Bakanlığını müsteşar idare edecektir demişler. Bir maliye müsteşarı varmış, çağırmışlar, «Gel, Maliye Bakanı ol» demişler. O demiş ki «Vallahi ben bu işten anlamam, vekaleten idare ederim» demiş. Şimdi bunu koymadık.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Reşat Bey mi?

FERİT BEY (Kütahya) — Evet koyalım mı? (Kimdir o sesleri) Reşat Bey'dir, bunu koyalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sormayın, sormayın.

FERİT BEY (Devamla) — Bayındırlık Bakanı, Adalet Dairesi Başkanı bir Zeki Paşa varmış. Meşahiri Meçhuleden... (Bilinmeyen ünlülerden) (Gülüşmeler). Bunu koymadık. Ticaret, Tarım Bakanı, eski İçişleri Bakanı Artin Cemal, koyduk tabii.

Eğitim Bakanı Hadi Paşa için, bu aynı zamanda Sevr Andlaşmasını imzalayan bir bakandır. Bu girmiştir.

Ferit Hilmi Paşa varmış. Diyorlar ki, bu ünlü bir herifmiş, tanımıyorum.

Sonra Danıştay Başkanı Rıza Tevfik Bey, hem Sevr' de var, hem hükümette, bunu da koyduk. Hatta düşündük, bunun için birşey yapabiliriz dedik. Kendisi bu günlerde Eşerria (Urdün) Hükümetinde bir memuriyet almış olduğundan dolayı uyrukluktan çıkarılabilir, birşey yapılabilir. Uyrukluktan çıkarma meselesi vardır, bu biçimde yapılabilir. Fakat 150'lik listenin içinde herhalde Sevr imzalamış, hükümette bulunmuş adamların yer alması herhalde doğrudur ve gereklidir. Değil mi efendim? (Doğru sesleri).

Gene Ferit Bey bilgi vermeyi sürdürür:

«— Sonra efendiler, bu yolda demek ki Sevr'i imzalayanlar, Kuvayı İnzibatiye'yi yapan Bakanlar Kurulunu saptadık. Bunlar millete ve devlete ihanet etmişlerdir. İçlerinden bazı adları koymadık. İsterseniz, bazılarını çıkarır onları koruz. Demek ki, prensip bakımından karşı çıkış yok, zorunluluk bakımından da...

Şimdi efendim, okuyayım, dinleyiniz, hatırınıza gelenleri işaret buyurunuz. (150'lik liste mi? sesleri) Evet efendim 150'lik liste.

Bir kere kaçak Vahideddin'in adamları, kendisi yok. Yaveri Has (Özel Yaver) Kiraz Hamdi, Hademei Hassa Kumandanı (özel usaklar komutanı) Çerkez Zeki, şu

anda da yanındadır. (Kaynıdır sesleri) Hazinei Hassa Müfettişlerinden (Özel Hazine Müfettişlerinden) Şaban Ağa, Tütüncü Başı Şükrü, en güvendiği adamdır ve Vahideddin onun isteğiyle hareket eder. Serkarin Yaver Paşa (Baş Mabeyinci, zaten idama mahkûmdur. (Ne Paşa sesleri). Yaver Paşa efendim. Yaverlerden Erkânı Harp Miralay (kurmay albay) Tahir Bey, bu da eylemci bir adamdır. Yani bugün eylemdedir. Eylem o demektir.

Sevr Andlaşmasını imza eden Hükümet üyelerinden eski Şeyhülislam Mustafa Sabri, (adamları bu kadar mı? sesleri), yüz elli kişinin içinde adamlarına bu kadar yer düştü. Mustafa Sabri'den sonra eski Adalet Bakanı Ali Rüştü, Ticaret ve Tarım Bakanı Cemal...

Efendim bu, İstanbul'da tutukludur. Yargılanmaktadır. Fakat, mahkemesine bildirdim. Mahkemeden Ali Galip gibi çıkarsa, o dakika bana haber veriniz atayım dedim. Artin Cemal denilen herif... (Konya eski valisi sesleri)

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sekiz yüz bin Ermeniyi kestik diyen adam.

FERİT BEY (Devamla) — Artin adını yazarsak, iyi olmaz sanırım. Ciddiyetten çıkar. Denizcilik Bakanı Kürt Hamdi, bilirsiniz bunun bir de kardeşi vardır. Adı Tribor Halil'dir. İstanbul'da büyük bir şey yapmıştır. Bu da bu yoldan büyük eylem gösterenlerdendir. İsterseniz bu Kürt adını kaldıralım. Hamdi Paşa diyelim. (Hayır, hayır esleri). (Cakacı Hamdi lakabı böyledir, sesleri).

Sevr Andlaşmasını imzalayan delegeler kurulu: Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat ve Halis.

Beyefendiler, Avrupa'nın gözünde, gidip bu anlaşmayı imza ettikleri için, bunlar Avrupa'nın bildiği adamlardır. Ve Sevr andlaşmasının yazılması bakımın-

dan bunları kesinlikle burada saklamak gerekir. Emniyet Genel Müdürlüğümüz, bunları buradan vatandaşlıktan çıkarılacaklar listesine koymuştur, fakat bendeniz buna taraftar değilim. Müsaade buyurursanız bunu burada bırakalım.

Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı ve eski Savunma Bakanı Süleyman Şefik, Kuvayı İnzibatiye Erkânı Harbiye Reisi (Kurmay başkanı) Miralay Refik Ahmet, kaçaktır. Bulgaristandadır ve hâlâ eylemdedir. Kuvayı İnzibatiye mitralyöz (makinalı tüfek) kumandanı ve damadın damadı Tarık Mümtaz, ilk Nigehban oluşturanlardandır. Kuvayı İnzibatiye kumandanlarından Ali Nadir Paşa, İzmir'i bırakan.

YUNAN BAYRAĞINI ÖPEN HAİN!...

150'likler listesinde yer alanları Meclis kürsüsünde açıklamayı sürdüren İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey, listeden okumakta olduğu adları sayarken;

Kuvayı İnzibatiye Kumandanlarından Ali Nadir Paşa, «İzmir'i bırakan» deyince, Ertuğrul (Bursa) Milletvekili Dr. Fikret Bey yerinden bağırır:

«— Yunan bayrağını öpen, Yunan bayrağını!...»

Ferit Bey, listeyi açıklamaya devam eder:

«— Kuvayı İnzibatiye kurmayından Binbaşı Asım, bu da kaçakların içindedir. Bunun da önemli bir rol oynadığı Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarında yazılıdır. (Nasıl? sesleri) Yani, tereddüdünüz varsa işaret edelim çıkaralım. (Hayır, hayır! sesleri) Kuvayı İnzibatiye üyelerinden ve Kürt Mustafa Divanı Harbinden Kaymakam (yarbay) Fettah, Ethem ve yandaşları...

HASAN BEY (Cebelibereket) — Ferit Beyefendi, Binbaşı Çopur Hakkı yok mu?

FERİT BEY (Devamla) — Burada yoktur. İhtimal öteki defterlerde vardır. Eğer önemli bir adamsa deftere yazalım.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Fettah'tan daha eşnadır. (iğrenç, aşağılık).

FERİT BEY — (Devamla) — Efendim, şimdi Çopur Hakkı'yı isterseniz buraya yazalım.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Çopur Hakkı mutlaka yazılmalıdır. Gereklidir.

FERİT BEY (Devamla) — İncelemede çıkarır koruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — İsterseniz Asım Bey'in yerine konulsun (Bir kere okunsun, sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, Çerkez Ethem ve biraderi Tevfik, Reşit ve Kuşçubaşı Eşref'in biraderi Hacı Salih, günümüzde hâlâ eylemdedir.

BİR SES — Nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — Beyrut'tadır. İzmirli Akhisar Kumandanı Küçük Ethem.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Efendim, müsaade buyurur musunuz, bir soru soracağım. Hacı Salih adında bir gezgin tanıyoruz ve bugün, Anadolu direnişi boyunca Kürdistan'da bulundu, aynı kişi midir?

FERİT BEY (Devamla) — Tabii efendim.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Niçin tabiidir, geldikten sonra birşey mi yaptı?

FERİT BEY (Devamla) — Odur efendim.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bugün Ethem'in kurmay başkanıdır.

SADIK BEY (Karahisarı Sahip) — Küçük Ethem geberdi!...

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim sağdır. Düzceli Mehmet Oğlu Sami, bu da kaçaktır, Ethem'in yaveri imiş ve günümüzde de eylemdedir.

NECATİ BEY (İzmir) — Yüzbaşı Sami.

FERİT BEY (Devamla) — Evet Yüzbaşı Sami. Çerkez Halil İbrahim.

HULUSİ BEY (Karesi) — Çerkez değildir efendim.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Belki başkasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim Yunanlılarla işbirliği yapmış ve Balıkesirli Şefik Beyi öldürmek amacıyla Buzcu Halid Bey'i öldürmüştür ve birçok rezalette bulunmuştur. Susurluk'tan Demir Kapılı Hacı Ahmed, bu kuruculardandır.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Hem kurucu hem de İngilizlerle önemli ilişkileri vardır. Hâlâ da örgütçülük yapıyorlar.

FERİT BEY (Devamla) — Eski Bursa Komiseri Düzceli Mustafa bu da kaçak ve Ethem'in eli ayağı olan bir kimsedir.

Bundan sonra Çerkez Kongresine delege olarak katılanlar:

Hendek ilçesinin Sünbüllü köyünden Bağ Osman. (Nasıl sesleri). Bu, Bağ ahalisindendir. Günümüzde de izlediğimiz, ardında olduğumuz eşkiyanın içerisinde adamları vardır. Bu ünlü bir aile adıdır.

REFİK BEY (Konya) — Bu aile yerlerinde oturuyorlar mı?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim. Sonra İzmit eski mutasarrıfı İbrahim Hakkı. (O mühimdir, sesleri) Berao Sait Zevzek Tahir köyünden Şirin Bey. Bunlar zaten idama mahkûmdurlar.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Berao Sait nerenin delegesidir?

FERİT BEY (Devamla) — Bandırma delegesi. Söke Ereğlisinin Tekeli köyünden Koca Ömeroğlu Hüseyin

Bey, Kamuştanbey köyünden Bağ Kamil, Şamlı Ahmet Nuri, Hamed Ahmet, Mahan Ali, ki bunlar şimdi Yunanistan'da ve eylemdedirler. Kulüp Başkanı ve İzmir delegesi Harunurreşit, Sefer Hoca. Bu Eskişehirli...

Kirmasti'nin Kara Orman köyünden Hacı Osmanoğlu Abdülkerim ki, günümüzde de eylemde olanlardandır. Bigali Nuri Bey oğlu İsa, Adapazarı'nın Şahinbey Köyü'nden Kâzım. Bunlar, arkadaşımızın dediği gibi Vahideddin'in adamlarından daha çok ve fakat rolleri budur. Gönen'in köyünden Lampat Yakup, bunlar adlarını hem Rumca anarlar. Bildirilerini görseniz, rezaletin, alçaklığın derecesidir.

REFİK BEY (Konya) — Velinimetime karşı mükâfat.

FERİT BEY (Devamla) — Sonra efendim, Kombat Hafız Sait. Bunlar idama mahkûmdur ve bugün Balıkesir'de tutukludur.

BİR SES — Ne için idam edilmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — İdam etmemek Lozan Andlaşmasının gereğidir. Takip edilmeyecektir ve bugün bırakacağız. (Gürültüler, anlaşılmıyor, sesleri).

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Gizli, gizli...

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Gülbeler köyünden Binbaşı Çerkez Ahmet Mehmet Bey, Yazarın Sait; İzmir'de dava vekili idi. Bir de Halçok Kombat Sami adında birisi var. Fakat bu herif Yunanistan'da bir hizmet kabul ettiği için uyrukluktan çıkarma cetveline koyuyoruz. Andlaşmanın imzasından sonraki eyleminden dolayı çıkarıyoruz. Önceki eylemden olsa 600'ünü de çıkarırız. Andlaşmanın yapılması ve genel af bildirisinin kabul ettiği tarihten sonra yabancı hizmetine girmiş oldukları için.

Sonra efendim, sivil ve asker memurlara gelince: Eski Bursa Valisi Gümülcineli İsmail Hakkı, Konyalı Zeynelabidin...

REFİK BEY (Konya) — Hay Allah razı olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Bu, yabancı hizmetinde bulunduğu için vatandaşlıktan çıkarma cetveline koyma olasılığı vardır. Fakat razı olmazsınız. (Sağlam olsun, sesleri) Cebelibereket Mutasarrıflığında bulunan Fani Zade Mesut, Lider Sadık Bey. İsterseniz bunu vatandaşlıktan çıkarma cetveline koyalım. (Hayır, sesleri)

Dr. FİKRET BEY (Karesi) — Sadık Bey, İskat olmaz (vatandaşlıktan atılmaz) şerefi vardır. (alay olarak)

FERİT BEY (Devamla) — Eski Manisa mutasarrıfı Giritli Hüsnü varmış, bunu vatandaşlıktan atılma cetveline koyuyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Aman efendim, bu Kanbur İzzet'ten de aşağılık bir heriftir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim, amma biz bunu vatandaşlıktan çıkarma cetveline koymazsak, zaten hudut dışındadır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hayır, cetvelinize karışmıyorum. Yalnız bilgi sunuyorum.

FERİT BEY (Devamla) — O cetvele girmeden buradan çıkmıyor. Divanı Harp Reisi Kürt Mustafa... (Kürt adını kaldırınız sesleri). (Nemrut Mustafa, sesleri).

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Onu başa yazmak lâzımdı, Ferit Bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, müsaade buyurursanız, hepsinin şerefiyle mütenasip (onuruyla uygun) olarak düzeltiriz. (Gülüşmeler). Bunu da mesela

çıkarma cetveline koyma olanağı vardır. (Şerefi vardır, sesleri).

İzmir Telgraf Müdürü Hafız Mehmet. (Bu kimdir, sesleri).

Efendim bu vatana ihanet etmiş ve idama mahkûm imiş. Zaten birkaç kişinin çıkması gerek. İsterseniz bunu işaret edelim. Sonra çıkması gerekenlerin içine koyarız...

Adapazarlı Kaymakam Hain Mustafa...

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Muavin Ali'nin kardeşidir.

FERİT BEY (Devamla) — Tekfurdağı (Tekirdağı) eski Müftüsü Hafız Ahmet. Eskişehir hapishane eski müdürü... Yunanlıların Afyonkarahisar eski mutasarrıfı Sabit. Çıkarma cetveline koyuyoruz. Fransızların Ayıntap Mutasarrıfı Celal Kadri, çıkarma cetveline...

BİR SES — (Teşekkür ederiz).

FERİT BEY (Devamla) — İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa.

SÜREYYA BEY (Karesi) — O, nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — Çıkarma cetvelinde.

BİR SES — Memuriyet almış mı?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, memuriyet almış veya almaya eğilim göstermiş, onu bize bırakın. Vatandaşlıktan atacağız. Yani 150 kişiliğe koyamıyoruz, ne yapalım? Eski Ayan'dan eski Evkaf Nazırı Vasfi Hoca. (Âlâ, selseri), Harput eski valisi Ali Galip, İzmir Eğitim Müdürü Halil, bunu da çıkarma cetveline koyacağız. Manyas'ın Susığırlık eski telgraf müdürü Davut. Bunların tümü idama mahkûmdur. Gönen Eytan Müduru (Yetim Okulu Müdürü) Çerkez Reşat...

HAMDULLAH SUPHİ BEY — (İstanbul) — Buna Çerkez diyorsunuz. Davut Çerkez değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır... Reşat...

Bursa Vali Vekili Aziz Nuri...

NECATİ BEY (Bursa) — Yalnız Bursa Müftüsü unutulmuş, listenin en önemlisidir.

FERİT BEY — (Devamla) Adı ne idi?

NECATİ BEY (Bursa) — Ömer Fevzi, Vahideddin' den daha melûndur.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, deftere bir de Ömer Feyzi yazdık.

Manyas'ın İnköy bucak müdürü Kâzım, bunu çıkarabilir miyiz beyler. Asıl Balıkesirliler bilir, Balıkesirli Kâzım?

ALİ SURURİ BEY (Karesi) — Çıkarabiliriz.

FERİT BEY (Devamla)— Çünkü bir iki yerin açılmasını istiyoruz.

BİR SES — Çopur Hakkı ne oldu?

FERİT BEY (Devamla) — Çopur Hakkı'yı koyacağız. İzmir Kadı Danışmanı Asım Hoca, eski İstanbul Muhafızı Mustafa Namık; İstanbul Polis Müdürlüğü Birinci Şube eski müdürü Şeref, Peter İbrahim... Gönen'in Keçeler köyünden Tevfik... Kirmasti'nin Çürük Köyünden Hüseyin... Laz İbrahim oğlu Hamdi, İsmail oğlu Hüseyin, Kirmasti'den Haşim oğlu Hasan Hüseyin, Şaki Davud'un kardeşi Zekeriya... (işitmiyoruz, sesleri).

Müsaade buyurursanız sesim kısıldı. İstirham ederim, bir iki dakika...»

Türkiye Büyük Millet Meclisi gizli oturumunda, 150' likler listesine kimlerin hangi gerekçelerle alındığını açıklamakta olan İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey'in adları okumaktan dudakları ve boğazı kuruyunca,

«— Müsaade buyurursanız sesim kısıldı, istirham ederim bir iki dakika...» demesinden, soluklanıp bir bar-

dak su içmesinden sonra, listeyi okuma işi sürer. Ferit Bey saymaya devam eder:

«... Hisaraltı köyünden Hatip Mehmet oğlu Süleyman. Adapazarı'nın Taşlıgeçit köyünden Mehmet oğlu Kâzım... Kirmasti'nin Çürük bucağından Mehmet oğlu Kâzım... Karaorman'dan Kâmil... Şaki Davud'un kayınbiraderleridir bunlar.

Bunların tümü, Yunanlılarla birlikte, silahlı olarak kaçmışlardır. Günümüzde de örgütlü ve eylemlidirler. Midilli'dedirler...

Ayıntap'ta Fransızların gizli haber alma örgütünün şefi Hasan Sadık... Bunu vatandaşlıktan çıkarma cetveline koyuyoruz.

Tarsuslu Kâmil Paşazade Sezai (Selami), Tarsuslu Kâmil Paşazade Kemal... Süleymaniyeli Hakkı, İngiliz Hafiyesi meşhur Kürt Hakkı dedikleri...

İstanbul eski Polis Müdürü Tahsin... İstanbul eski polis müdür yardımcısı Kemal. (Tamam, sesleri)... Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir... Eski Köylü gazetesi Başyazarı Ferit.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Kemal ikidir. Bu Müdür yardımcısı Kemal hangisi? Ispartalı Kemal mi?

FERİT BEY (Devamla) — İstanbul eski polis müdür yardımcısı Kemal vardı.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Bir de Ispartalı Kemal vardır.

Dr. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bir de Başyaver Avni Paşa var.

FALİH RIFKI BEY (Bolu) — Boşnak Emin Paşa var. (Yazdı, yazdı; sesleri)

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Balcı köyün-

den Ömer... Gönen'in Balcı köyünden Topallı Şerif oğlu İbrahim, Havustan oğlu İbrahim, Hafız oğlu İbrahim, Havustan oğlu İbrahim...

Keçeler köyünden Topal Ömer oğlu İdris... Gönen'den Tercüman Salih...

Keçi Dere köyünden Hüseyin Galip, Gönen'in Keçeler köyünden Abdullah oğlu Galip... Gönen'in Keçeler köyünden Abdullah oğlu Deli Kasım...»

İçişleri Bakanı, saatlerden beri liste okumaktan iyice yorulmuş ve bunalmıştır. Kimi adları tekrar tekrar yeniden okumakta, bazen atlamakta, sonra yeniden aynı adları değişik biçimde okumaktadır. Gizli oturum tutanaklarında bu durum açık seçik görülmektedir. Ama, milletvekilleri sabırsızdır, ısrarla listenin tamamını öğrenmek, kimler eksik bırakılmış görmek ve tamamlamak çabasındadırlar.

Bazı milletvekillerinin oturdukları yerden arada bir soru sormaları, saplamalar yapmaları, söz atmaları da Ferit Bey'i ayrıca yormaktadır. Sesinin tonu gittikçe düşmekte ve güç duyulmaktadır. Falan adı yeniden okur musunuz, fişmekânı tekrarlar mısınız istekleri durmadan yinelenir.

Soru sormak isteyenler pek çoktur. Bunlar boyuna parmak kaldırır, sıra isterler. Sonunda, oturuma başkanlık eden Fethi Bey dayanamaz, milletvekillerini azarlar:

«— Efendim müsaade buyurun... Soru soracakların adlarını yazdım, sıra ile sorunuz...»

Sonra sorular başlar. İlk soru soranlardan biri Karahisarı Şarki milletvekili Ali Süruri Efendi'dir. Onun derdi, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden olup da 150'likler listesinde yer almayanlarladır. «Listeye bir sürü şakiyi koymuşsunuz, bunlar memlekete gelse ne olur, gelmese ne olur» der. «Defterinize bakıyorum, Hürriyet ve İtilâf-

ta aza bulunmuş, genel sekreterlik yapmış ve ülkeyi kargaşaya sürüklemiş kişiler yoktur. Niçin yoktur beyefendi?»

Ferit Bey, baştan verdiği gerekçeyi yineler, «Zeynelabidin Hoca oradandır, Vasfi Hoca oradandır, Şaban oradandır, Refik Halit oradandır» der. Ama, Isparta Milletvekili Hüseyin Hüsnü Efendi atılır, «Salim Paşa'nın adı yok» der. Çorum milletvekili İsmet Bey «Genel Sekreter olan Fevzi yok» der.

Ferit Bey bir kere daha, çaresiz kalmıştır. Şöyle der:

«— Şimdi efendim, hatırlarınıza bu gibi partilere üye olup da yaptıkları cinayetler daha ağır olanlar geliyorsa, söylersiniz onu koruz, başkalarını çıkarırız.»

Ardından da sorar:

«Sururi Efendi, kimi öneriyorsunuz, yazalım.»

Ali Sururi Bey cevap vermez. Bu arada, söz verilmeden konuşmaya meraklı olanlar vardır. Bunlardan biri, Aksaray milletvekili Neşet Bey araya girer, «Efendim Edirne Valisi Salim Paşa ile Merkez Kumandanı Emin Paşa gibi doğrudan doğruya Ferit Paşanın sağ eli ve sol eli durumundadır bunlar...»

Başkan Fethi Bey sırasız konuşanları bir kere daha uyarır.

Birisi, Uşak Belediye Başkanı Hulusi de yazılsın de, İçişleri Bakanı «yazalım» der. Yazılmayanlar «niye yazılmadı» diye söylenmeler başlayınca da Ferit Bey:

«Efendim, şimdi arkadaşların söylediklerini birer birer yazıyorum. Bakınız. Çopur Hakkı, Polis Müdürü Halil, Ömer Fevzi, Polis Müdürü Nureddin, Uşak Belediye Başkanı Hulusi, daha? Hepsini yazarız» der.

Ergani milletvekili İhsan Bey, «Seryaver Avni Paşa» der. Erzurum milletvekili Ziya Efendi, «Abdullah

Cevdet der, Kozan'lı Saip Bey, Antepli Celal Kadri» diye direnir.

Daha bir hayli ad sıralanırken, bakar ki istekler uzuyor, Ferit Bey kaldığı yerden okumayı sürdürür:

Eski İstanbul Muhafızı Mustafa Namık... İstanbul Polis Birinci Şube Müdürü eskisi Şeref... İzmit Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü, Yalova Kaymakamı Fuat... Molan Zâde Rıfat...

Ve efendim şimdi de gazetecilere geçiyoruz; Rıfat'ı vatandaşlıktan çıkarılacaklar listesine koyuyoruz» der ama, geçemez. Çünkü, gene itirazlar başlamıştır. Olurdu olmazdı tartışmaları bir süre sürer. Bir milletvekili, listede bir iki de divanı harp reisi (sıkıyönetim mahkemesi başkanı) bulunsun der, Cebelibereket milletvekili, İstiklâl Mahkemesi Başkanlarından Topçu İhsan Bey:

«— Bu bir gelenek olmasın efendim» der. Mecliste gülüşmeler olur.

İçişleri Bakanı 150'likler listesine girecek gazetecileri sayacaktır ama bırakmazlar. Ağaoğlu Ahmet Bey, Polis Müdürü Halil Beyin de illâ ki listeye girmesini ister. «Bu adam bizleri İngilizlere teslim etmiştir» der. Oturum başkanı, yeniden yerinden konuşanları dinlemeye çağırır. Herkes birini teklif ederse, sayının binleri bulacağını söyler. Ferit Bey yeniden, «müsaade buyurun bir kere hepsini okuyalım da eksik kalanları tamamlarız» der, gülüşmeler olur.

Sonuçta, Ferit Bey (Tek), binbir zorluk içinde 150'likler listesine alınması kararlaştırılan gazetecileri sayar. Hükümetin önerisine göre bunlar, Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla, İzmir'de Müsavaat gazetesi sahibi Hafız İbrahim, Aydede Gazetesi sahibi Refik Halit, Alemdar Gazetesi'nden Refii Cevat ve Pehlivan Kadri'dir. İzmir'de Köylü Gazetesi sahibi Refet de var-

dır ama, onu vatandaşlıktan çıkarılanlar listesine almışlardır.

Bir milletvekili sorar:

«— Abdullah Cevdet nerede?»

Ferit Bey,

«— Ona gelinceye kadar sabah olur» der ve listeyi okumayı sürdürür:

Adana'da Ferda Gazetesi sahibi Hilmi... Edirne'de Temin ve Selanik'te Hakikat sahibi Münür Mustafa... Balıkesir'de İrşat Gazetesi sahibi Sındırgılı Ahmet Hulusi...

Gene birisi sorar:

«— Fotoğrafçı Ali Sami vardı?» Sıralardan cevap gelir, «okundu o okundu...»

Gizli oturum tutanakları dikkatlice tarandığında, İçişleri Bakanının daha önceden Bandırma'da yayınlanan Adalet Gazetesi sahibi Ali Kemal ya da Ali Sami adında birinin adını söylediği görülmez. (Kimi kaynaklarda bu kişiden Ali Sami, kiminde Ali Kemal diye söz edilir ama, sanırız doğrusu Ali Sami olacaktır.) Bu belirsizlikler gösterir ki, Meclisin gizli oturum tutanakları, çok sağlıklı ve eksiksiz tutulmuş tutanaklar değildir. Bu fotoğrafçı Ali Sami denilen kişi, bahriye miralayıdır (albay), Abdülhamid döneminde Bahriye Nezaretinde (Deniz Bakanlığında) fotoğrafçılık görevi yapmış, 31 Mart gericilik ayaklanmasından sonra Mısır'a kaçmış ve orada da fotoğrafçılıkla geçinmiş, ancak 1918 Mondros Bırakışımından sonra İstanbul'a gelip, Bandırma'daki Adalet Gazetesi'ni çıkarmış, Ulusal Kurtuluş Savaşçılarına karşı ağır yazılar yazmış, 30 Ağustos yengisinden sonra Edirne'ye gidip gazetesini bir süre de orada yayınlamış ve yurt dışına gitmiştir.

Milletvekilleri, adı okunmamış ya da okunduysa da tutanaklara geçmemiş Fotoğrafçı Bahriyeli Ali Sami için, okundu ve o okundu diye bağırışırken İçişleri Bakanı, okuyup okumadığından emin olmamalı ki;

«Onu nihayete şey ederiz» der. «Şey etmek»ten amacı; yazmak, eklemek olsa gerektir...

İçişleri Bakanı, daha sonra, elindeki listeye bakarak, «Şimdi hiyaneti vataniyede (vatan ihanetinde) bulunmuş olan öteki kişiler ve eşkiyaya geçiyoruz. Yani vatan hainliğinde bulunan eşkiyaya geçiyoruz» der ve okumaya başlar.

Okuduğu adlar, genellikle hiç bilinmeyen, duyulmamış sıradan eşkiya adlarıdır. Bakan, «Bunlar baştan aşağı idama mahkûmdur» diye bilgi verir. Bir bölümü için «Anzavur çetesinden bunlar» der. «Hepsi idama mahkûm ve mevkufturlar» (tutukludurlar) der.

Arada gene karşı çıkışlar olur. Denizli milletvekili Mazhar Müfit Bey, «bu kadar siyasi kişi varken bunları listeye almaya ne gerek var?» diye direnir. Ferit Bey listeyi okumayı sürdürür... Birisi, bu listeyle hiç ilişkisi olmayan Bursalı Fabrikatör Cemil Bey adını söyler. Bakan, bezgin ve sıkkın, «yazdım efendim, yazdım» der, gene listeyi okur. Gene karşı çıkmalar olur. Bir milletvekili, «Eski Çanakkale Mutasarrıfı Mahmut Mahir var da eski İçişleri Bakanı Adil Bey niye yok» diye diretir. Birisi, «O Ayân Meclisinde Kuvayı Milliye ölüyor diye bağıran adamdır» der. Bakan, «eğer ehemmiyetsiz bir herifse onu buradan çıkaralım» derken, «bunaktır, bunak» sesleri yükselir. Birisi, «o çok aşağılık bir adamdır» derken daha bir başkası, «Adil Beyi yakından tanıyanlar onun ne kadar ahmak ve budala olduğunu bilirler» der, daha başkaları, «hayır» diye bağırışır. Çok gayretli bir adamdır, çok alçaktır»...

Herif, ahmak, budala, alçak, rezil sözcükleri bu oturumda bol bol kullanılır. Bakanla milletvekilleri arasında, şunun adını da yazalım, bunun da yazalım, hayır yazmayalım, o kıymetsiz bir adamdır, hayır çok mühimdir diye pazarlıklar olur.

Bu arada, Tunalı Hilmi Bey birini hatırlar, «Mahir Sait nerde, Mahir Sait?» diye sorar. Bakan Ferit Bey, «onu da yazalım» der. Yazılır. Adil Beyin ahmak mı yoksa budala mı olduğu, bunayıp bunamadığı yeni baştan uzun uzun tartışılır...

Ardından, Gönenli Galip diye birinin listeye girip girmemesi tartışılır. Biri onun için, «Allah'ın yarattığı ve yaratacağı adamların en budala ve ahmağıdır» der. Bir başkası Galip Bey'le Ahmet Hulusi Sındırgılı'nın listeden çıkarılmalarını rica edip, «bunları çıkarıp başkalarını koyunuz. Bu adam sekiz okka etle gezmiş olsa arkasına bir kedi bile takılmaz» der. Bunların yerine bir Divanı Harp Reisi konulmasında ısrar eder. Nazım Paşa'yı koyun der. Bakan Ferit Bey, «Nazım Paşayı tanırsınız değil mi, burnunu silmekten acizdir» diye karşılık verir. Biri, «boynu kalındır» diye söze girer. Bir başkası, «aciz ama Divanı Harp Reisi» der. Ferit Bey, «Peki yazdık» der, elindeki listeye Nazım Paşa da yazılır.

Tam o sırada birisi, Harput Valisi, Sivas Kongresini basmaya kalkışmış Ali Galip'i hatırlar. Adı onunla birlikte yazılması gereken, onun kadar aşağılık olduklarını söylediği Bedirhanilerden Halil Rahmi adını verir. Bozok Milletvekili Süleyman Sırrı Bey, «Memleketi kana boyayan Çapanoğulları nerededir?» der.

Ardardına sıralanan adlar, sorular, pazarlıklar sürerken bir yeterlik önergesi verilir ama, onaylanıp red

edilir. Milletvekilleri, bu liste üzerinde, daha çok konuşmak istemektedir. Yemek zamanı geçmiştir. Sonunda, ara verip gece de toplantıya devam kararı alınır.

Ama bu karar yerine getirilemez. Görüşmeler sürer. Başkan, gizli oturuma gece devam edilmesini önerir. Önce «kabul» denir ama, tam o sırada Kütahya Milletvekili Recep Bey söze başlar. 150'liklerin dışında kalacakların ne olacağı yolunda görüşlerini sıralar. Ardından başkaları da söz alıp konuşurlar. Ortaya, Müslüman olmayan, ama 150'likler listesine girmesi gereken kişilerin adları atılır. Bunlar bu listeye alınabilir mi, alınamaz mı tartışmaları başlar. Bir ara bu tatışma öyle keskinleşir ki, Karesi milletvekili (Balıkesir) Süreyya Bey, içişleri Bakanı Ferit Bey'i yalancılıkla suçlar. Suçlamanın gerisinde, Lozan Barış Andlaşmasının gizli protokollerinde, Hıristiyan uyrukluların cezalandırılıp cezalandırılamayacaklarına ilişkin bir hüküm var mıdır yok mudur sorusu yatmaktadır.

Sonunda, 150'likler listesine kesin biçimini verme görevini Bakanlar Kurulunun üstlenmesi, ancak bu listenin bir kez daha Millet Meclisine gelmesi kararıyla oturum kapanır.[34]

LİSTE HAZIRLANDIKTAN SONRA YENİDEN MECLİSTE

Lozan Andlaşması gereğince Genel Af Yasası çıkartılmıştır; dolayısıyla 150'likler listesinin bir an önce

(34) TBMM Gizli Celse Zabıtları C. 4: s. 433 ve sonrası

saptanması ve açıklanması gerekmektedir. Yeterince gecikilmiştir. Bu nedenle Bakanlar Kurulu, listeyi, Meclisteki görüşmelerin ışığında yeniden görüşüp düzenler.

Bakanlar Kurulunun hazırlayıp son şeklini verdiği liste 22/23 Nisan 1920 Çarşamba akşamı, bir kere daha yapılan Millet Meclisi gizli oturumunda ele alınır. Bu kez, öyle ilk oturumundaki gibi uzun görüşmeler olmaz ama, oturum gene de elektrikli geçer.

Milletvekilleri, bu listeye alınmayan vatan hainlerinin, alınanlardan çok olduğunu, çok daha ağır suçlu durumundaki bazı kişilerin liste dışında bırakıldığını söylerler. Önergeler verilir, tartışmalar yapılır. Bu kez oturumu yöneten Ali Şururi Efendi'dir.

Sonuçta, listeden ehven-i şer sayılabilecek üç kişinin adlarının çıkarılması ve yerlerine Mutasarrıf Osman Nuri, Madanoğlu Mustafa[35] ve Köylü Gazetesi sahibi Refet'in konulması kaydıyla liste ekseriyet-i azime (oy çokluğuyla) ile kabul olunur.

Bakanlar Kurulu bu listeyi son kez, 1 Haziran 1924 günü gözden geçirip, Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle 150. ad olarak Köylü Gazetesinden Refet'in de listeye katılmasını kararlaştırır. Liste bir kararname haline getirilmiştir. Hilmi Uran, 1959 yılında yayınladığı Hatıralarım adlı kitapta, bu kararnamenin 7 Kanunisani 1340 tarihli (7 Ocak 1924) 81 numaralı Resmi Ceride'de (Resmi Gazete) yayınlandığını yazmaktaysa da bu tarihte ve sayıda bir yanlışlık olması gerekmektedir[36]. Tarih 7 Haziran 1924 olabilir 81 de Resmi Gazete sayısı değil, kararname sayısı olmalıdır.

(35) Cemal Madanoğlu Anılar C. I: s. 45
(36) Hilmi Uran Hatıralarım: s. 313

150'LİKLER VE İÇİŞLERİ BAKANI FERİT BEY

TBMM gizli oturumlarında, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkıp vatana ihanet ettikleri gerekçesiyle 150' likler listesini hazırlama ve bunu savunma görevini üstlenen İçişleri Bakanı Ferit Bey (Tek) 21 Mayıs 1924 tarihinde yani, 150'likler listesini imzalayamadan Bakanlıktan istifa zorunda kalmıştır.

Gerekçe ise ilginçtir:

Ahmet Ferit Bey, 1919 yılında, Mütareke İstanbulunda, Anadolu'daki Ulusal Direnişe ve Mustafa Kemal Paşa'ya karşı önlemler alma çabasındaki Damat Ferit hükümetinde Nafıa Nazırıdır. Sadece Nafıa Nazırı (Bayındırlık Bakanı) olmakla kalmamış, 8 Temmuz 1919 tarihinde Damat Ferit Hükümeti adına Mustafa Kemal Paşa'nın maiyetindeki Miralay Refet Bey'e (sonradan Paşa, 'Bele') çektiği bir telgrafta, Mustafa Kemal' in şiddetle aleyhinde bulunmuştur.

Daha Millet Meclisi gizli oturumlarında 150'likler konusunun ilk tartışmasının yapıldığı günlerin ardından 20 Nisan 1924'te İstanbul gazetelerinden Vatan'da, «Günün Meselesi - Ferit Bey» başlıklı bir yazı çıkmıştır. Ahmet Emin (Yalman) tarafından kaleme alınan bu yazıda, Ferit Bey'e sınır dışı edilen birtakım Ermeni zenginlerinin yeniden yurda gelmelerine aracı olduğu için, şiddetle çatılmaktadır.

28 Nisan tarihli gazetelerde İsmet Paşa Hükümeti'nin İçişleri Bakanı (Dahiliye Vekili) Ahmet Ferit Bey'in 1919'da Damat Ferit Paşa'nın Bayındırlık Bakanı (Nafıa Nazırı) iken çektiği şifreli telgrafı açıklanmıştır. Bu telgrafta Ferit Bey şöyle demektedir:

«... Paşa meselesine gelince, bu mesele de had ve müzmin bir şekil aldı. Paşanın camilerde halka aleni

telkinlerde bulunmasından dolayı İngilizler geri çağrılmasını istediler. Camilerde telkinlerde bulunmak, siz de takdir edersiniz ki zaten isabetsiz bir harekettir. Bu sebeple kendini geri çağırdık. Gelmiyor, fena ediyor. Çünkü İngilizler her şeyi bıraktılar, bu noktada ısrar ediyorlar. Maksat memlekete hizmet etmek ise, Orduda çok şükür kendisinden başka kumandan yok değil. Madem ki dönüş lüzumu bir dış meselesi halini aldı, başkasını vekil bırakıp dönmeliydi. Bilhassa İngilizler de, dönüşte kendisine birşey yapmayacaklarını resmen vaad ettiler.»

Bu açıklama, İçişleri Bakanı Ferit Bey'i çok zor durumda bırakmış olmalıdır ki, telgrafın aslında bir parola olduğunu iddia ederek, Refet Paşa'yı da kendisine tanık göstermek ister. Buna karşılık, Refet Paşa tam tersini yaparak, Ferit Bey'i daha zor durumuna düşürür. Der ki, «Ferit Bey o zaman, Samsun'un İngilizler tarafından işgaline imkân vermeye uğraşıyordu, Milli Mücadelenin de aleyhindeydi...»

Bu peş peşine gelen darbeler sonunda Ferit Bey, 21 Mayıs 1924'te bakanlıktan çekilmek zorunda kalmıştır. Yerine, Recep Bey (Peker), İçişleri Bakanı atanmış ve 1 Haziran tarihli 150'likler kararnamesinin altına imzasını koymuştur[37].

KAÇANLARI KAÇAMAYANLARINDAN ÇOKTU

1 Haziran 1924 günü kesinlik kazanan 150'likler listesinde yeralan 150 kişiden, o tarihte Türkiye Cumhuriyeti toprakları içinde bulunanların sayısı 60 dolayındadır. Geri kalanları, bu karardan çok daha önce, 1922

(37) Ahmet Emin Yalman - Gördüklerim ve Geçirdiklerim C. 3: 2. 120

yılında, Ali Kemal Bey'in[38] İstanbul'dan kaçırılıp getirildiği İzmit'te, Nureddin Paşa'nın buyruğuyla linç edilip öldürülmesini izleyen günlerde[39], şu ya da bu yolla, ama çoğunlukla, sabık Padişah Vahideddin gibi[40], İngiliz Yüksek Komiserliği'ne sığınarak soluğu yurt dışında almışlardır[41].

Kaçamayıp kalanlar genellikle, 30 Ağustos 1922 yengisini izleyen günlerde, Ulusal güçlerce yakalanıp tutuklanan ve o tarihten beri de ceza evlerinde bulunan, yargılanan kişilerdir. Örneğin, Damat Ferit hükümetlerinde görev almış, Anadolu'daki Ulusal Direniş hareketlerine karşı çıkmışların başlarında gelenlerinden «Ticaret ve Ziraat Nazırı sabıkı Cemal», —ki buna Anadolu Basını Artin Cemal adını takmıştır—, 150'likler listesi 1924 yılı Nisan ayında TBMM gizli oturumlarında görüşülmekteyken, İstanbul'da tutukludur. Yargılanmaktadır[42]. Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında, TBMM'nin Ankara'da ilk toplandığı yıllarda Konya'da başgösteren ayaklanmalar döneminde, Konya Valiliği de yapan, Hürriyet ve İtilafçı bu politikacı, İstanbul'da 1922 yılı Kasım ayı başlarında tutuklanmıştır. Ertuğrul (Bursa) Mebusu Dr. Fikret'in (Onuralp) Meclis gizli oturumunda bağırdığı gibi, «sekiz yüz bin Ermeni kestik» diyen[43] ve Batı Dünyasındaki «Osmanlılar Ermenileri tecbir etmediler katlettiler» kampanyasına katkıları olan kişidir.

---

(38) Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C. 3: s. 974
(39) Y.a.g.e. C. 3, s. 975
(40) Tarık Mümtaz Göztepe, Vahidettin Gurbet Cehenneminde
(41) Nurşen Mazıcı, Atatürk Döneminde Muhalefet, s. 139
(42) TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, s. 440
(43) Y.a.g.e. s. 440

Meclis gizli oturumunda adı anıldığında milletvekillerinin ve İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Beyin (Tek), «Artin Cemal denilen herif...» diye tepki gösterdikleri, ancak adı listeye yazılırken Ferit Bey'in, «Artin ismini yazarsak iyi olmaz zannederim. Ciddiyetten çıkar» dediği biridir.

Bunun gibi Çerkez Kongresi delegelerinden olan Gönen'in Tuzakçı kariyesinden Lampat Yakup, Bayramiç Kariyesinden Kumpat Hafız Sait, Bigalı Nuri Bey oğlu İsa, Adapazarı'nın Şahinbey kariyesinden Kâzım gibileri vardır ki, İçişleri Bakanı Ferit Bey'in (Tek), Meclis gizli oturumlarında verdiği bilgiye göre o tarihte Balıkesir'de tutukludurlar. «Bunlar isimlerini Rumca anarlar», «idama mahkûm edilmişlerdir»[44]. Ancak haklarındaki hüküm Yargıtayda iken Lozan Barış Andlaşması imzalanmış ve bunlar da otomatikman genel af kapsamına alındıkları için öylece tutuklu olarak kalmışlardır.

Ayrıca, Balıkesir Hapishanesinde, Anzavur çetesinde Kuvayı Milliye'ye karşı savaşmış, sonradan yakalanıp idama mahkûm edilmiş, ama haklarındaki hüküm kesinleşmeden Lozan Barış Andlaşması gereği genel afla ölüm hükümleri yerine getirilememiş, tümü 42'yi bulan, «Yunanlılarla, İngilizlerle Kuvayı İnzibatiye ile işbirliği etmiş, Kuvayı Milliyeye karşı olmuş» ya da adi soyguncu, katil, eşkiya olarak kan dökmüş, Eşkiya Reisi Süngülü Davut, Seyitgazili Koç Emin, Gönen'in Bayramiç karyesinden Yusuf Oğlu İdris, Üçpınar Karyesinden Hoca Hayri, Kandıra'dan Emin Bey, Tavşanlı'dan Emin, Adapazarı'nın Taşlıca karyesinden Hacı Hasanoğlu Emin, Akyazı'dan Şir oğlu Cemal ya da Abaza

(44) Y.a.g.e. s. 441

Cemal, Manyas'tan Cavit, Hendek'in Uzunca karyesinden Çerkez Hakkı, Eskişehir Akpınar Karyesinden Hakkı Hoca, Pendik'in Soğuksu karyesinden Deli Hakkı, Adapazarı'ndan Hüsnü, Adapazarı'nın Akçay Karyesinden Süleyman oğlu Hüsnü, Abdullah oğlu Recep, Ömer oğlu Ramazan, Pendik'in Soğuksu karyesinden Zifa, Akçay karyesinden Kara Ziya, Selamiye karyesinden Ziya, Tabos'tan Kadri Bey, Kel Tahir Çavuş, Yeniköylü Aziz, Sapanca'dan Harun, Karamollaoğlu diğer Harun, Harun'un biraderi Mustafa, Zekeriya oğlu Harun, Ahmet oğlu Habil, Ahmet oğlu Yusuf, Karapınar Karyesinden Yaver, Boza Beylerinden Kocaoğlu Yusuf Kirmasti'nin Çürük karyesinden Kara Ali oğlu İsmail, Kerimali oğullarından Mehmet oğlu İsmail, Sündük'ten Kopuk İsmail, Dere mahallesinden Peder İbrahim gibi eşkiyalar vardır[45].

İstanbul'da Kule Hapishanesinde, Eşme'nin Garanköy karyesinden, Mavan oğlu ya da Maden oğlu, daha doğrusu Madanoğlu «mütegallibeden» «Agniyadan» Mustafa Bey ve oğlu Nuri tutukludurlar[46], [47].

Bunlara karşılık, gene Meclis gizli oturumunda verilen bilgilere göre, ulusal sınırlar dışına çıkmayı başarmış olanlar pek çoktur.

Mahlû Sultan (hal edilmiş, tahtından indirilmiş) Kaçak Vahideddin'in maiyetinden (yanındakilerden) ve 150'likler listesine alınmış Yaver-i Has Kiraz Hamdi Paşa[48], Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki[49], Hazine-i Hassa

(45) Y.a.g.e. s. 448
(46) Y.a.g.e. s. 458
(47) Cemal Madanoğlu, Anılar C. 1, s. 45
(48) Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s. 220
(49) Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C. 3, s. 981

Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa, Tütüncübaşı Şükrü, Serkârin Yaver Paşa, Yaverandan Erkân-ı Harp Miralay Tahir, Seryaver (Başyaver) Avni Paşa[50], Esbak Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hakani Emini Refik[51] çoktan soluğu yurt dışında almışlardır.

Kuvve-i İnzibatiye'yi kurma kararı alan Damat Ferit Hükûmetinin sorumlu bakanları da, Artin Cemal dışında hemen tümüyle yurt dışındadır. Sabık Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, oğlu, eşi ve çocuklarıyla İngilizlere sığınıp kapağı Mısır'a atanlar arasındadır. Sevr andlaşmasını imzalayan kurul üyeleri, Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat Halis de öyle.

Kuvve-i İnzibatiye'nin Komutanlarından, Süleyman Şefik Paşa[52] [53], İzmir'i tek kurşun atmadan Yunanlılara bırakmak ve Mecliste milletvekili Dr. Fikret'in dediği gibi, «Yunan bayrağını öpmek» gibi bir ayıbı da olan Ali Nadir Paşa[54], TBMM Hükümetinin içişleri bakanı Ferit Bey'in «firaridir, Bulgaristan'dadır ve hali faaliyettedir» diye[55] Türkiye aleyhine çalışmalarından söz ettiği Kuvve-i İnzibatiye Kurmay Başkanı Miralay Refik, Çerkez Ethem ve yandaşları, Çerkez Kongresi delegelerinden pek çoğu, gazetecilerin büyük kısmı hep daha 1922 Kasımında yurt dışına kaçanlar arasındadırlar.

Dolayısıyla, 150'likler listesine alınıp da Türkiye sınırları içinde olanların tümü el altında bulunduğun-

(50) TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, s. 455
(51) Lütfi Simavi, Osmanlı Sarayının Son Günleri, s. 463
(52) Rahmi Apak, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, s. 140
(53) Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, s. 118
(54) TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, s. 450
(55) Y.a.g.e. s. 451

dan, kararname çıkar çıkmaz bunların yurt dışı edilmeleri büyük bir sorun yaratmamıştır.

150'liklerle birlikte, yer darlığından bu listeye girememiş, ama adları Hükûmetin hazırladığı 600'lük listede olanlardan vatana ihanetleri kesin sayılan ve yabancı hizmetine girdikleri saptanan 150 kişi kadar insan daha, Bakanlar Kurulu kararıyla Türk uyrukluğundan çıkarılmış ve bunlardan da yurt içinde olanlar sınır dışı edilmiştir[56].

150'likler, Lozan Barış Andlaşması gereğince 1914 - 1922 yılları arasını kapsayan suçlarından dolayı ilan olunan genel aftan yararlanma dışı bırakılmışlar ve sınır dışı edilmiş ya da edilmiş sayılmışlardır. Ama, o tarihte Türk uyrukluğundan çıkarılmamışlardır.

VATANDAŞLIKTAN ÇIKARILMALARI

Tümü yurt dışında olan 150'liklerin, 1924 yılı sonrasında da bulundukları yerlerde çeşitli biçimlerde Türkiye Cumhuriyeti aleyhine çalışmaları karşısında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 28 Mayıs 1927 tarihinde, yani 150'likler listesinin ilanından üç yıl sonra 1064 sayılı kanunu kabul etmiştir[57].

Bu kanun dört madde olup, şöyledir:

«Kabul tarihi: 28 Mayıs 1927
Kanun No: 1064
Madde 1 — Lozan'da aktolunan 24 Temmuz 1923 tarihli affı umumi beyanname ve protokolünde mevzubahis 150 kişilik listede isimleri muharrer eşhas, Türkiye tabiyetinden iskat edilmişlerdir.

(56) Y.a.g.e. s. 462
(57) 15 Haziran 1927, 8 sayılı Resmi Ceride

Madde 2 — Eşhası merkume bademe Türkiye'de hakkı temellük ve hakkı tevarüsten mahrum olurlar.

Madde 3 — İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren mer'idir.

Madde 4 — İşbu kanun ahkamının icrasına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.»

Böylece, 1924 yılı 1 Haziranında Türkiye ile ilişkileri kesilmiş ve ülkeden uzaklaştırılmış olan 150'liklerin, 1927'de bu kanunla, temel vatandaşlık hakları da tarihe karışır.

150'likler, sonradan içlerinden birinin, Kuvve-i İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in yaveri, «damadın damadı, ilk Nigahban teşkil edenlerden[58] Tarık Mümtaz'ın (Göztepe) dediği gibi «gurbet cehenneminde» kaderleriyle baş başa kalırlar.

Aradan geçen yıllar, 150'liklerin pek çoğunu övütür. Bunlardan bir bölüğü kin ve düşmanlıklarını sürdürürken, bir bölüğü ise «daüssıla» (memleket özlemi) ile pişmanlıklarını Türkiye'yi yönetenlere duyurmaya başlarlar.

Bu arada, Türkiye'de de Cumhuriyet rejimi oturmuş, devrimin ilk yıllarının katılık ve acımasızlığı hayli törpülenmiştir.

İsmet İnönü'nün yerine Başbakan olan Celal Bayar'ın desteği ve Atatürk'ün buyruğu ile Atatürk'ün ölümünden dört ay önce 29 Haziran 1938 tarihinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi 3527 sayılı yasayı çıkartır.

Bu yasa ile 150'likler bağışlanırlar.

Bağışlanmanın yanı sıra bunlar için getirilen tek

(58) Tarık Mümtaz Göztepe, Vahideddin Gurbet Cehenneminde

kayıt, eskiden memur olanlarının emeklilik aylığı istememeleri ve sekiz yıl süreyle de kamu görevi alamayacakları yolundadır. 150'liklere, vatandaşlık hakları yeniden verilir.

150'LİKLER İÇİN YAPILAN BİR ARAŞTIRMA

150'liklerin bağışlanmasından önce, 1938 yılı başlarında, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış olan 150'likler hakkında bir araştırma yapar.

17 sayfalık bir defter halindeki bu rapor 18.1.1938 tarihini taşımaktadır. Raporun başlığı, «150'lik listesine dahil kimselerden bugün hayatta olanların bulundukları yerleri ve adlarını gösterir cedveldir» biçimindedir[59].

Bu listeye göre, 1938 yılı başında hayatta kalan 150'liklerin sayısı 95'dir.

Ne var ki, yapılan inceleme, Emniyet Raporunda «hayattadır» diye yazılan bazılarının, o tarihte «ölmüş olduklarını» göstermiştir. Örneğin bu listede «Bağdat'ta oturmaktadır» denilen Nemrut Mustafa Paşa, o tarihte çoktan ölmüştür.

Çerkez Ethem, ağabeyleri Çerkez Tevfik ve Çerkez Reşid Beyler, Ürdün'ün Amman şehrinde oturmaktadırlar.

Hürriyet ve İtilaf Partisi Genel Sekreteri Adanalı Zeynelabidin, Irak'ta Revandiz'dedir.

Filozof Rıza Tevfik (Bölükbaşı) Suriye'nin güneyinde, Kuvve-i İnzibatiye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa, Suriye'nin Aliye'sinde, Tarık Mümtaz (Göz-

(59) Bu rapor özetini bize sağlayan Sayın Sabahattin Selek'e bu yardımından ötürü teşekkürlerimi belirtirim.

tepe) Antakya'da oturmakta iken Şam'a gitmiş durumdadır. Konyalı Zeynelabidin, İskenderun ile Şam arasında gidip gelmektedir. Refik Halit (Karay) Halep'tedir.

Eski Şeyhülislamlardan Mustafa Sabri Efendi ile oğlu İbrahim Sabri, Mısır'ın İskenderiye'sine yerleşmişlerdir.

Kuşçubaşı Eşref (Sencer) Yunanistan'ın Girit adasında, sabık Akhisar Kumandanı, Yüzbaşı İzmirli Ethem (Küçük Ethem) Atina'dadır.

Edirne'de Temin Gazetesi sahibi Neyyir Mustafa Yunanistan'ın Demetoko şehrinde çiftliğindedir.

Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri, Bulgaristan'ın Şumnu kasabasında oturmaktadır.

Ziraat ve Ticaret eski bakanlarından Artin Cemal Romanya'nın Köstencesinde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası lideri Miralay Sadık, Hırsova kasabasında, Yaverandan kurmay albay Tahir Paris'te, eski Hazine-i Hassa Emini ve Defteri Hakani Müdürü Refik, eski eğitim bakanlarından Rumbeyoğlu Fahreddin Fransa'nın Nis şehrinde, eski sefirlerden Reşat Halis Paris'te, Gümülcineli İsmail ve eski İçişleri bakanlarından Mehmet Ali, Alemdar Gazetesi başyazarı Refii Cevat, İrşad Gazetesi başyazarı Trabzonlu Ömer Fevzi Paris'te, Tarsuslu Kamil Paşazade Kemal Fransa'nın Gazkonya körfezinde bir kasabada, eski İstanbul Polis müdürü Tahsin Hollanda'da, eski Bahriye bakanlarından Cakacı Hamdi Arnavutluk'un başkenti Tiran'da oturmaktadırlar.

Eski Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü Atina'ya yerleşmiş ve Yunan uyruğuna girmiştir.

Bandırma Adalet Gazetesi sahibi Bahriyeli Miralay Ali Sami, Yunanistan'ın Kalama şehrindedir ve eşiy-

le, çocuklarıyla tanassur etmiş, ortodoks mezhebine girmiştir. (Hıristiyan olmuş).

Köylü Gazetesi başyazarı Giritli Ferit, Atina'da yaşamaktadır ve tanassur edip Mihail Mihailisko, eşi de Marya adını almışlardır.

Bursalı Fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necip de Yunanistan'dadır, tanassur edip Yorgiyos İstavropolos adını almıştır.

Eski Büyükdere Merkez Memuru (komiseri) Mazlum, Hollanda müstemlekesi Cava adasına gidip yerleşmiştir.

1938 yılı başlarında, Emniyet Genel Müdürlüğünün yurt dışında bulunan 150'likler konusunda yaptığı araştırmanın özeti budur.

AF NASIL OLDU?

1938 yılının 1 Haziran günü, Atatürk Yalova'dadır. Meclis, 1938-39 yılı bütçesini birkaç gün önce yasalaştırmıştır. Başbakan Celal Bayar, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras Cumhurbaşkanına yeni kabul edilen bütçe konusunda bilgi vermeye gelmişlerdir.

Yalova'daki Termal otelinin büyük salonunda oturulmaktadır. Atatürk'ün sağında o günlerde izinli olarak memlekete gelmiş olan Paris Büyükelçisi, eski Başbakanlardan Fethi Okyar, solunda da, Atatürk'ün kızkardeşi Makbule Boysan (sonradan Atadan) oturmaktadırlar. Öteki koltuklarda, Başbakan Celal Bayar, Dışişleri Bakanı, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Fuat Bulca, Falih Rıfkı Atay ve Atatük'ün yakın arkadaşlarından daha birkaç kişi vardır.

Otelin açık pencerelerinden bir ara hemen yakın-

daki bir yapıda çalışmakta olan bir işçinin türkü okuması duyulur. İşçi yanık bir sesle,

«Ah, Nedimemin kaşları kare
Ah, yüreğime düştü yare
Kavuşmaya bulsam çare
Nedimem, Nedimem, nazlı Nedimem
Gerdanı beyaz zülüflü Nedimem» diye bir Rumeli türküsü okumaktadır.

Hep Rumeli dağlarının, Selanik'in, doğduğu yerlerin özlemini çekmiş Mustafa Kemal Atatürk'ün gözleri dalar. Bir süre dalgın dalgın bu türküye kulak verir. Az önce konuştukları bütçe konusundan kopmuş gitmiştir. İçini çeker ve hazin hazin gülümsedikten sonra Fethi Okyar'a dönüp birden sorar:

«— Yüz ellilikleri affetmeyi düşünüyoruz, sen ne fikirdesin?»

Sonra, başını Celal Bayar'a doğru çevirip ekler:

«— Hükümet de benim gibi düşünmektedir, değil mi Bayar?»

Fethi Okyar bir süre duralar, sonra,

«— Atatürk... Siz bir insanı büyük yapan ve ebedileştiren bütün unsurlar itibariyle eşsizsinizdir.» der.

Atatürk, geçmişe dönük bir takım anılarını anlattıktan sonra, hazin bir tebessümle şöyle der:

«— Ben onları affediyorum... Fakat göreceksiniz ki onların içinde beni affetmeyenler bulunacaktır... Fakat ben...»

Gözleri dolu dolu olur[60].

---

(60) Bu af kararının alınışını Cemal Kutay, 1955 yılında kaleme aldığı ve ilk cildi yayınlanıp ikincisi yayınlanmayan «150'likler Faciası» adlı kitabında, affı Celal Bayar sağlamış gibi bir yorumla romantik bir biçimde ve uzun uzun anlatmaktadır.

Ertesi gün, Başbakan Celal Bayar, yanında Dışişleri Bakanı Aras olduğu halde Ankara'ya dönerler. Aras, Bayar'a, Atatürk'ün bu konuda bir af çıkarılması isteğinin üçüncü defadır ki gündeme geldiğini anlatır.

— «Birincisi» der, «Cumhuriyetin onuncu yıldönümünde idi. O zaman kabul ve tatbik edilen umumi affın şumulüne 150'liklerin de alınmasının mümkün olup olmadığının sondajını yaptı. Fakat Başvekil ve Dahiliye vekili bu fikirde değillerdi. (Yani İsmet İnönü ve Şükrü Kaya). Bir müddet sonra da, Hatay davası zaferle neticelendiği zaman aynı arzuyu izhar etti. Zannediyorum bunda, Refik Halid'in (Karay) kendisine verilen içli ve güzel bir hasret yazısının tesiri olmuştu. Fakat bu sefer de hükümette bir hareket olmadı. Bu üçüncüsüdür.»

Başbakan Ankara'ya döndüğünde, Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'ya, yeni bir Af Yasasının Meclisin tatilinden önce çıkartılması için gerekli hazırlıkların yapılması emrini verir. Bu kanun teklifi hazırlanıncaya kadar da konunun basına yansımaması ve duyurulmaması söylenir.

Ancak, eski İstiklâl Mahkemesi reislerinden, Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya, Başbakanın bu hazırlığına karşı itirazlarını söyler. Üç gün sonra Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi «Af için bizim reyimiz koskocaman bir pasodur» diye bir başyazı yayınlar. Ancak ertesi gün Cumhuriyet, sürgündeki Refik Halid lehine yollanmış bir yazıya yer verir. Bu bir mektuptur ve denmektedir ki;

«Elbette ki 150'liklerin affını istemezsiniz. Çünkü bunların arasında mesela Refik Halid var. Refii Cevad var. Bunların kalemleri sizinkilerden üstün. Bilgileri size faik. Eğer bunlar gelirse, sizin ikbaliniz sönecek. 150'likler içinde bütün sahalarda gelmesinden korkulan

kıymetler var... Sonra onların gelmesiyle, birçok mazi hadiselerinin muhasebesi yapılacak...»

Cumhuriyet, özellikle bu son cümle üzerinde durarak, «— ... işte diyordu, daha gelmeleri şayiası çıktığı zaman bu intikam davası ve kin yağmuru buradaki çıraklarından başladı... Memleket huzur ve sükun içindeyken bu mazi yadigarlarının peşinde koşmanın ne manası var?»

Cumhuriyet'in bu aleyhte kampanyasına karşı Falih Rıfkı Atay, Necmeddin Sadak gibi hükümet politikasına paralel yayın yapan gazeteciler susarlar, eski muhaliflerden Hüseyin Cahit, Velid Ebüzziya, Ahmet Emin Yalman sessiz kalmayı yeğlerler. Bir tek Tanin'de Muhittin Birgen, affı savunan bir yazı yazar.

Mecliste de Recep Peker, Cevdet Kerim İncedayı, Rahmi Apak, Mümtaz Ökmen, Necip Ali Küçüka gibi etkili milletvekilleri bu affa karşı kulis yapmaya başlarlar. Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu da bunlardan yanadır. Ancak Bayar'ın öncülüğünde, geniş bir Af Yasası gerekçesi hazırlanır. Çok gecikilmeden de, bu yasa Meclis'ten geçer.

Mecliste, o dönemlerde gelenek olduğu biçimde hiç karşı oy çıkmaz ama, 399 milletvekilinden 69'u oylamaya katılmaz. 6 milletvekilliği de boştur. Yasa, 324 oyla kabul edilir.

Bu yasaya oy vermemek için Meclise gelmeyenler arasında, Ali Çetinkaya, Yahya Galip Kargı, Kazım Özalp, Hacim Çarıklı, Halid Bayrak, İbrahim Çolak, Salih Bozok, Cevad Abbas Gürer, Dr. İbrahim Tali Öngören, Şeref Aykut, Saffet Arıkan, Şükrü Koçak, Ali Kılıç, Hasan Fehmi Ataç, Refik Saydam, Salah Cimcoz, Kazım İnanç, Mahmut Esat Bozkurt, Lütfi Müfid Özdeş, İsmet İnönü, Refik Şevket İnce, Damar Arıkoğlu, İsmail

Müştak Mayokan, Yusuf Kemal Tengirşek, Necmeddin Sadak, Ali Saip Ursavaş, Mehmet Emin Yurdakul, Yahya Kemal Beyatlı gibi milletvekillerinin varlığı dikkat çeker[61].

AF SONRASI DÖNENLER

Bu Af Yasasının kabulünden sonra 150'liklerden hayatta kalanların bir kısmı hemen yurda dönmüştür. Bir kısmı ise, affedilmeyi ve dönmeyi kendilerine yedirememişlerdir.

Örneğin Çerkez Ethem'in iki ağabeyi, eski milletvekili Reşit Bey ve eski Umum Kuvayı Seyyare Kumandan Vekili Yüzbaşı Tevfik Bey'ler, aftan sonra yurda dönerler. Tevfik Bey, 20 Haziran 1946, Reşit Bey de 10 Eylül 1951'de Bandırma yakınlarındaki çiftliklerinde ölürler. O zamana kadar burada otururlar.

1886 doğumlu Çerkez Ethem ise, aftan sonra, kendisine de yurda dönmesi teklif edildiği halde, dönmek istemez. Söylentilere göre,

«— Onlar beni affettiler ama ben kendimi nasıl affedeyim» der. Zaten daha 1920'lerden beri hasta mizaçlıdır. Kütahya cephesinde Yunan birliklerine teslim olduktan sonra, bir süre İzmir'de kalmış sonra Yunanistan'a geçmiş, oradan da tedavi için Almanya'ya gitmiş, Türkistan'daki Enver Paşa'nın yanına gitmek istemiş, ancak onun şehadeti haberini alınca Urdün'e dönüp yerleşmiştir. Urdün'de, Şeria nehri kıyısında Çerkez Kabartay'ların yoğun olduğu bir semtte ömrünü tamamlayıp 21 Eylül 1948'de gurbet cehenneminde öl-

(61) TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. 4, s. 514

müştür. Mezarı, Şeria kıyısındaki Çerkez Kabartay mezarlığındadır.

Başlangıçta af çıktığında, Ethem Bey'le birlikte ağabeyi Reşit de yurda dönmek istememiş, sadece daha önceden Atina'da iken Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup yazarak, oğlu Aytek'in Türkiye'ye dönmesine izin istemiş ve bu izin verilmiştir. Aytek, babasının yurda dönmeme kararı karşısında 1950'de Cumhurbaşkanı olan Celal Bayar'a rica etmiş, o da Amman'da bulunan Reşit Bey'i getirtmiştir. Reşit Bey, Bandırma'da birbuçuk yıl yaşamıştır[62].

Çerkez Ethem ve ağabeyleriyle birlikte hareket eden Kuşçubaşı Eşref için, 4 Mart 1921 tarihli Anadolu'da Yenigün gazetesinde şöyle bir mektup yayınlanmıştır[63].

«İzmir'in İslam halkı tarafından nefret ve tiksintiyle anılan bu hainlerden Reşit, Tevfik, Ethem ve Kuşçubaşı Eşref İzmir'de Yunan ağabeyleri tarafından tahsis edilen otomobille aşağı yukarı dolaşıyorlar. En evvel İzmir'e gelen Reşit hainidir. Papulas ile görüştü. Papulas hakkında 'çok muhterem bir kumandan' dedi. Papulas'a 'çok yavaş hareket ediyorsunuz, böyle askerlik olmaz, emrediniz iki günde ifna edeyim' dedi.»

Daha sonra,İzmir'den Atina'ya oradan da Girit adasına geçen Kuşçubaşı Sencer Eşref, —ki kendisinden Cemal Kutay ve daha başka bazı tarih yazarları ile Meydan Larousse Ansiklopedisi Teşkilat-ı Mahsusa Reisi diye söz etmektedirler. Gerçekteyse, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucusu ve ilk reisi, Kurmay Yarbay Süleyman Askeri Bey'dir. O ölünce de bu örgüt doğrudan Başkumandan vekili Enver Paşa'ya bağlanmıştır, Kuşçubaşı

(62) Halit Çapın, «Amonya Meydanındaki Çocuk - Çerkez Ethem'in yeğeni Aytek», Milliyet Gazetesi 17-18 Temmuz 1982
(63) Zeki Sarıhan, Çerkez Ethem'in İhaneti, s. 117

Eşref bu örgütte sadece bir görevlidir[64]— aftan sonra Türkiye'ye dönüp İzmir civarındaki çiftliğinde yaşamıştır.

150'liklerden Serbesti Gazetesi sahibi Mevlanzade Rıfat Hürriyet ve İtilaf ileri gelenlerindendir, Mütareke İstanbul'unda, 24 Mat 1919'da Hukuku Beşer gazetesinde subaylar ve ordu komutanları için şöyle yazmıştır:

«Âlî sefihler, haydut başıları...»

Mustafa Kemal Paşa, o sırada İstanbul'dadır ve eski Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak, bir general olarak bu yazıya karşılık Vakit, Alemdar, Yenigün gazetelerinde, Savunma Bakanlığına verdiği ve Mevlanzade hakkında soruşturma açılmasını istediği dilekçenin suretini yayımlatmıştır. İşte bu Mevlanzade, Ulusal Kurtuluş Savaşına da ağız dolusu sövgüler yazdıktan sonra yurt dışına kaçıp, 150'likler listesine girdiğinde, Halep'de de Cumhuriyet Hükümetleri ve Mustafa Kemal Paşa için sürekli yayın yapmıştır. Ne var ki, 1930 yılında Halep'te ölmüş ve affı görememiştir.

Çerkez Ethem'in ağabeylerinden Yüzbaşı Tevfik'in yaveri Teğmen Düzceli Mehmet Oğlu Sami (Akçomit), aftan sonra yurda dönenlerden ve anılarını yazanlardandır.

Eski Eğitim Bakanlarından Rumbeyoğlu Fahreddin de, 1938 affından sonra yurda dönenlerdendir. Eski Sadrazamlardan Avolonyalı Mehmet Ferit Paşa'nın damadı olan Rumbeyoğlu Fahreddin, elçilik müsteşarlığı, dışişleri bakanlığı müsteşarlığı gibi görevlerden sonra, Damat Ferit Hükümetlerinde Eğitim Bakanı olduğu ve Kuvve-i İnzibatiye'nin kurulmasında rol oynadığı için 150'likler listesine girmişti.

(64) Sayın Vehbi Belda'nın bu konuda yolladığı mektup ve 1953 yılında Cumhuriyet gazetesinde yayımladığı «Tanımadığımız Bir Büyük Kahraman: Süleyman Askeri» adlı yazı dizisi

Gazetecilerden Refii Cevat (Ulunay), Refik Halit (Karay), Tarık Mümtaz (Göztepe), yurda döndükten sonra da uzun yıllar basın yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bunlardan ünlü bir edebiyat adamı da olan Refik Halit Karay 1965 yılında ölmüştür. Refii Cevat Ulunay 1968 ve Tarık Mümtaz da 1977 yıllarında ölmüşlerdir. Gene 150'lik listesine girmiş gazetecilerden Edirne'de Temin ve Elyevm, Selanik'te de Hakikat gazeteleri sahibi Mustafa Neyyir ise, aftan sonra yurda döndüğünde Uskan soyadını almıştır. 1941'e kadar Yunanistan'da ve oradaki çiftliğinde oturan Mustafa Neyyir, Alman işgali sırasında Almanlarla işbirliği yaptığı gerekçesiyle Yunan Hükümetince İç Savaş sırasında Yunanistan'dan sınır dışı edilmiştir. Daha önce de oğlu Muammer, Yunan iç savaşında Yunanlı çetecilerce öldürülmüştür. Yunanistan'dan sınır dışı edilince İstanbul'a gelen Mustafa Neyyir (Uskan), yedi yabancı dil bilir, Batı Trakya'da iken oradaki Türklerin örgütlenmesinde etkin rol oynamıştır. Ancak Türkiye'deyken de Alman yanlısı ve Turancı fikirlere sahip olduğu için bir ara kovuşturmaya uğramış, yargılanması sonunda aklanmış, DP'nin kuruluş yıllarında bu partiden adaylık tekliflerini geri çevirerek politikadan uzak durmuş ve 1948 yılında, İstanbul'daki evinde damar tıkanmasından 58 yaşında ölmüştür.

Sevr Andlaşmasını imzaladığı için 150'likler listesine giren Filozof Rıza Tevfik de (Bölükbaşı) aftan yararlanarak yurda dönenler arasındadır. Ürdün'de kurulmakta olan bir müzede görev yapan, şiirler yazan Rıza Tevfik, Türkiye'ye döndükten sonra da yayın hayatına devam etmiş, 1949'u 1950'ye bağlayan yılbaşı gecesi ölmüştür.

Damat Ferit hükümetlerinde Şeyhülislamlık yapan Mustafa Sabri Efendi (Hoca), İngilizlere sığındıktan

sonra oğlu ve kendisi gibi 150'likler listesine alınan İbrahim Sabri ve ailesiyle birlikte Mısır'a gitmiş, Mısır Kralının tahsisatından Ulema maaşı almış, oğlu da Kahire Üniversitesinde Türkçe ve Fransızca hocalığı yapmıştır. Padişah Vahideddin Hicaz'a gittiğinde, Mısır'dan Hicaz'a geçen Mustafa Sabri Efendi, Haşimi Kralı Hüseyin'in konuğu olarak burada beş buçuk ay kalmış sonra yeniden Mısır'a dönmüş, yedi sekiz baskı yapan din kitapları yazıp yayınlamış ve 1953 yılında İskenderiye'de ölmüştür. Genç bir araştırmacı Sadık Albayrak «Yürüyenler ve Sürünenler» adlı kitabında Sabri Hoca'yı göklere çıkararak «Yurdu terketti ve Batı Trakya'daki müslümanların yanına sığındı. Orada Yarın adlı bir gazete çıkardı.» diye yazıyor. (Sayfa 18-31). Yarın Gazetesi baştan aşağı Mustafa Kemal'e ve Türkiye'deki cumhuriyet yönetimine sövgülerle dolu bir gazeteydi. İstanbul'da çıkan Vakit Gazetesi de 5.12.1922'de yayınladığı bir haberde Mustafa Sabri Hocayı 31 Mart ayaklanmasının elebaşlarından biri olarak gösterir: «O zaman Kıbrıs'a kaçmıştı, Yunanlılar İzmir'i işgal edince Kıbrıs'tan İzmir'e getirmişlerdir» diye yazmaktadır. Ancak bu haberde bir yanlışlık olması gerekir. Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri ise, 1983 yılında, Mısır'dan tedavi için gittiği Londra'da ölmüştür. Baba oğulun yurt dışında ölümünden sonra, Mustafa Sabri Efendi'nin eşi ve öteki çocukları Türkiye'ye dönüp İstanbul'a yerleşmişlerdir.

150'likler listesine alınmayan, ancak vatandaşlıktan çıkartılan bir başka şeyhülislam, Dürrizade Abdullah Efendi ise, Mısır'dan sonra gittiği Mekke'de ölmüş ve oraya gömülmüştür.

Daha 150'likler listesinin ilânından yıllarca önce yurt dışına kaçan Çerkez Ethem ve ağabeyi gibi yine

150'likler listesine girmeden önce yurtdışına kaçan üç kardeş daha vardır: Cebeli Bereket Mutasarrıfı esbakı Fanizâde Mesut, Adana'da «Ferdâ» Gazetesi sahibi Ali İlmî ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası Kâtibi Umumisi Adanalı Zeynel Abidin... Asılları Kerkük Süleymaniyeli olan, Adana doğumlu Fanizadeler yedi kardeştirler. Kurtuluş Savaşı sonunda bu kardeşlerden üçü Ali İlmi ile Mesut Fanizade ve Zeynel Abidin, 150'likler listesine girerlerken, bir başka kardeşleri, Dr. Baki Bilgili de Kurtuluş Savaşına katkılarından ötürü İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Aftan sonra yurda dönen Ali İlmi Adana'nın Kadirli'sinde oturmuştur. Avukat olan ve öldüğü 1980 yılına kadar da mesleğini Antakya'da sürdüren Mesut Fanizade ise, daha sürgündeyken yazdığı Atatürk'ün Felsefesi adlı kitabıyla Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşı takındığı yanlış tavrı kendi kalemiyle red etmiştir[65]. Bunlardan Zeynel Abidin aftan sonra da yurda dönmeyi reddetmiş ve yerleştiği atalarının yurdu Revandiz'de (Süleymaniye) ölmüştür.

Yaveri Has Kiraz Hamdi Paşa, Romanya'da, Tarikatı Salahiye adlı bir örgüt kurmaya çalışmış, 1935 yılında da orada yoksulluk içinde aftan önce ölmüştür. Padişah Vahideddin'in kayınbiraderi Hazine-i Hassa Kumandanı Zeki sabık padişahla uzun süre birlikte San Remo'da yaşamış, kumar, içki ve Padişahın özel doktoru Reşat Paşayı Tarikat-ı Salahiye adına öldürme gibi birtakım karanlık işlere girdikten sonra 1929 yılında intihar etmiştir. Hazine-i Hassa Müfettişlerinden Kayserili Şaban Ağa 1928 yılında İskenderiye'de, Seryaver Avni Paşa 1935 yılında Kahire'de, Adalet eski bakanlarından Hersekli Ali Rüştü önce Mısır'da, ardından Yu-

(65) Sayın Taha Toros'un verdiği bilgi

goslavya'da sefalet içinde yaşadıktan sonra 1936 yılında Saray Bosna'da ölmüşlerdir. Kuvve-i İnzibatiye Kurmay Başkanı Erkânıharp Miralayı Refik, kaçtığı Romanya'da uzun süre tren haritaları çizerek geçimini sağlamaya çalışmış, bir süre sonra akli dengesini yitirerek, Baserabyâ'nın Kişnev kentinde bir akıl hastanesinde yattıktan sonra 1930 yılında ölmüştür. Miralay Refik öldüğü yerde müslüman mezarlığı olmadığı için bir Hıristiyan mezarlığına defnedilmiştir. Miralay Refik'in Türkiye'de kalan yakınları «Yaltkaya» soyadını almışlardır. Refik'in kardeşi Şerafettin Yaltkaya, Cumhuriyet hükümetleri döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı, oğlu Ömer Refik Yaltkaya ise Tekel Genel Müdürlüğü yapmışlardır. Torunu ise ünlü bir viyolonist olmuştur.

Ayan'dan eski Evkaf Nazırı Vasfi Hoca, 1926 yılında Bulgaristan'da Silistre'de ölmüştür. Harput Valisi, Sivas Kongresini basmaya memur Kaymakam —ki hep miralay diye söz edilir, yanlıştır. Rütbesi kaymakam yani yarbaydır— Ali Galip, sürüldüğü Romanya'da birtakım karışık işlere bulaştıktan, hapislere düştükten sonra, hayvan cambazlığı yaparken Köstence'de bir pazarlık sırasında kalp krizinden ölmüştür. Eski Dahiliye nazırlarından Adil Bey, 1924 yılında Viyana'da ölmüştür. Naşı, ailesinin başvurusu üzerine özel izinle İstanbul'a getirilip gömülmüştür.

Eski Dahiliye Nazırlarından Mehmet Ali Bey, Cumhuriyet Hükümetlerine ve Atatürk'e karşı kinini sonuna kadar korumuştur. Paris'e yerleşen ve Fransızca «Zincirli Cumhuriyet» adlı bir gazete çıkaran, Trabzonlu Ömer Feyzi ve Refii Cevat ile Mevlanzade Rıfat'a da yazılar yazdıran Mehmet Ali Bey, Paris'ten her yıldönümünde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e hakaret dolu bir telgraf çekmekle kendisini tatmin et-

miştir. Le Republique Enchâine adlı gazeteyi yayınlayan Mehmet Ali Bey için, Rıza Nur hatıralarında, «Damat Ferid'in on günlük dahiliye nazırı. Bunun burada dolandırıcılık ile yaşadığını söylüyor, vakalarını hikâye ediyorlardı. Bana gazetesini gönderdi. Bir mektup yazdı ve abone bedeli makbuzunu gönderdi. Hepsini geri gönderdim. Bu gazete batıyor, çıkıyordu. Bu 150'lik olan Mehmet Ali evvelce 150'liklerden birkaçı ile işe başlamıştı. Bu 150'liklerin hepsi ahlâksız, dolandırıcı ve birbirlerini yiyorlar. Eğer dolandıracak birini bulamazlarsa birbirlerini dolandırıyorlar. Bu gazete iptidaları (başlangıçta) pek bayağı idi. Sonra Mehmed Ali yahudilerle işe başladı, gazete daha iyi oldu. Onları da dolandırmış. Yahudiler geldiler...»[66] diye yazar. Bu Mehmet Ali Bey, 1937 yılında Paris'te ölmüştür. Dünyada iki mezarı olan ender insanlardan biridir. Mezarlardan biri Paris'te, bir de İstanbul'da Zincirlikuyu'dadır[67].

Lozan Konferansı İkinci Delegesi, Sinop Milletvekili ve Sağlık Bakanı iken evhamları yüzünden Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'den korkarak Paris'e kaçıp burada gönüllü sürgün hayatı yaşayan Dr. Rıza Nur'un, Paris'teki 150'liklerin yaşayışı hakkında verdiği daha çok bilgi vardır. 1930 yılında, Gümülcineli İsmail adlı 150'lik için günlüğüne şunları yazar:

«3 Mart,

Gümülcineli'yi bizim gazeteler Suriye'ye gitti diye yazıyorlardı. Burada imiş. Pek rezalet içinde imiş. Vurulmasının sebebi: Vuran adam İstanbul'a gidiyormuş. Gümülcineli İsmail onu Mustafa Kemal'e jurnal etmiş.

(66) Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C. 4, s. 1961

(67) Sayın Taha Toros'un verdiği bilgi

Gidince adamı hapis, sonra Çorum'a nefyetmişler. O da oradan kaçmış, gelince Gümülcineli'yi vurmuş. Muhakemede Gümülcineli, Harb-i Umumide Fransızlara, İngilizlere, Yunanlılara hizmetler ettiğini iftiharla söylemiş. Hay utanmaz. Biraz haya edip sakla bari. Diğer tarafın avukatı da, «bir adam ki kendi vatanına haindir ve bunu utanmadan ikrar ediyor, artık diyecek yoktur» demiş... Gümülcineli, Ankara'ya da müracaat edip 300 frank maaşla kendilerine casusluk edeceğini, mühim malumat vereceğini bildirmiş.»[68]

Rıza Nur anılarında, Trabzonlu Ömer Feyzi'nin kendisini bir gazete çıkaracağım diye 150 bin frank dolandırmak istediğini, sonunda 300 franga razı olup «defolup gittiğini», Refii Cevat'ın da kendisini «dolandırdığını»[69] yazmaktadır. Gene Rıza Nur anılarında, (2. cilt, sayfa 1236), Refii Cevat için şöyle yazmaktadır:

«Refii Cevat bana kendi arkadaşları olan İtilâfçılar aleyhine de vaktiyle Ankara'ya mektuplar yazıp casusluk etmişti. Emniyet-i Umumiyede maaşlı casus olmak istiyordu. Ben de bu mektupları o vakit Dahiliye Vekili olan Fethi'ye verdimdi. O yanımda Emniyet-i Umumiye Müdürünü çağırıp teslim ettiydi. Yalnız bir mektubunu numune diye sakladım. Sinop'ta kütüphanededir.»

İngiliz Casusluk Örgütünden Rahip Dr. Robert Frew ile İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kuran, İngilizlere casusluk eden, Şurayı Devlet Reisliği (Danıştay Başkanlığı), Adalet Bakanlığı Müsteşarlığı görevlerinde bulunan, eski Şeyhülislamlardan Cemalettin Efendi'nin yeğeni, Mustafa Neşet Molla'nın oğlu Sait Molla, 1922'

(68) Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, C. 4, s. 1961
(69) Y.a.g.e. s. 1766

de Romanya'ya kaçanlar arasında yer alıp 150'likler listesine girdikten sonra yurt dışında da çeşitli boyalara boyanmış, her gittiği ülkede olaylar yaratıp hapislere düşmüş ve sonunda sefalet içinde ölmüştür.

Atatürk'ün sağlığında 1938 yılında bağışlanan 150' liklerden, yurda dönen ve dönmeyenlerden, saptayabildiğimize göre 1984 yılı içinde hayatta kalan yoktur. Ancak pek çoğunun çocukları, bir kısmının eşleri, torunları ve öteki yakınları aramızda topluma yararlı kişiler olarak yaşamaktadırlar ya da yaşamışlardır.

İçlerinde, Türk devlet ve toplum hayatında yüksek ve önemli görevlere gelmişler de vardır. Örneğin, 1948 yılında ölen, Cumhuriyet Hükümetlerinde Maliye Bakanlığı yapmış, milletvekili olmuş, Maliye ve Ekonomi Profesörü Halit Nazmi Keşmir 150'likler listesinde Artin Cemal diye anılan eski Ziraat ve Ticaret Nazırı Mehmet Cemal'in, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterlerinden, eski Başbakan yardımcılarından Orhan Eyüboğlu eşbak Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri'nin oğludurlar. Günümüz Adana'sının ünlü iş adamlarından Paksoy' lar, 150'liklerden Adana Valisi Bağdatlı Abdurrahman' ın çocuklarıdır. Babaları Bulgaristan'a sürülmüştür. Rıza Tevfik'in oğlu ünlü turizm işletmecilerinden Nazif Bölükbaşı'dır. Bir zamanların ünlü milletvekillerinden Şevket Mocan'ın babası, Kızılhançerli Remzi'dir. Kuvve-i İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa'nın kızı, sosyetenin ünlü simalarından Benli Belkıs, kardeşi de Türk Devletinin elçilerinden Galip Kemali Söylemezoğlu'dur. Tarık Mümtaz Göztepe'nin bir oğlu, Mümtaz Göztepe, Turizm Bakanlığı'nda Marmaris Tatil Köyü Müdürü (1985) olarak görev yapmaktadır. Ünlü gazeteci ve Dahiliye Nazırı Ali Kemal'in oğlu Zeki Kuneralp, uzun yıllar Türkiye'nin Londra Büyükelçiliğini,

daha sonra da Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği gödevlerini yürütmüştür. 27 Mayıs Devriminin iki numaralı önderi, Korgeneral Cemal Madanoğlu da, 150'liklerden Madanoğlu Mustafa Bey'in oğludur. Ünlü yazar, çevirmen ve eleştirmen Doç. Dr. Adnan Benk de gene 150'liklerden Tarsuslu Kâmil Paşazâde Kemal Bey'in oğludur.

Bu örnekleri daha pek çok adla uzatmak olasıdır. Eski Başbakan Yardımcılarından ve Valilerden Akif İyidoğan'ın babası da yanılmıyorsak 150'liklerden ya da vatandaşlıktan iskat edilenlerdendir.

Bugün, 150'liklerin içimizde yaşayan yakınları arasında, babalarını yanlış yapmış sayanlar da, haksızlığa uğramış sananlar da vardır. Bu görüşlerin hepsini, hoşgörüyle karşılamak boynumuzun borcudur.

150'LİKLERLE İLGİLİ BELGELER

DAHA önceki bölümlerde özetleyerek ve olanaklar ölçüsünde dilini günümüz Türkçesine aktararak verdiğimiz 150'likler konusundaki tartışmaların, ilk TBMM gizli oturumlarındaki tutanak metnini burada olduğu gibi ve bir belge olarak sunuyoruz.

Gizli oturumlardaki bu tartışmanın tutanaklarının yanı sıra, gene konuya ilişkin ek belgeler olarak, 1938 yılında Başbakan Celal Bayar imzasıyla TBMM Başkanlığına verilen Af Kanunu gerekçesi, bu kanun teklifinin Adliye Encümeninde görüşülmesinden sonra hazırlanan komisyon raporu ve bunların 29.6.1938 tarihinde TBMM Genel Kurulundaki görüşme tutanaklarını, 3527 sayılı kabul edilmiş Af Kanununu ve 1948 yılında af edilmiş 150'liklerin yetimlerine emekli maaşı bağlanması yolundaki Danıştay İçtihadın Birleştirilmesi Kararını, tüm bunlara ek olarak 1952 yılında haklarında Heyeti Mahsusalarca hüküm verilip de sonradan bağışlananların emekli haklarının saklı tutulması yolundaki kanun metnini ek belgeler olarak sunuyoruz.

Öndeki sayfalarda, genel akış içinde çerçeveler halinde sunduğumuz 1924 genel affındaki 150'liklere ilişkin ve bunların Lozan Barış Andlaşmasına göre af dışı bırakıldıklarını belirten kanun maddeleri, 149 kişi olarak hazırlanan listeye 150. adın da eklenmesiyle çıkartılan hükümet kararnamesi, Lozan Barış Antlaşmasının getirdiği genel af bildirisine eklenen 150'liklerle ilgili protokol, 150'liklerin 28 Mayıs 1927'de Türk vatandaşlığından çıkarılmalarına ilişkin 1064 sayılı yasa metni de göz önünde bulundurulursa, sanırız, 150'liklere ilişkin tüm resmi belgeleri bu kitapta topluca bulmak olanağı da ortaya çıkacaktır.

BELGE 1

DEVRE : II CİLT : 4 İÇTİMA SENESİ : II

T.B.M.M

GİZLİ CELSE ZABITLARI

16 Nisan 1340 (1924)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	434
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	434

1. — Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat. 434 : 454

Cilt : 8/1

39 uncu İnikat, 2 nci Celse

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

16 Nisan 1340 Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS : Fethi Beyefendi

KÂTİPLER : Avni Bey (Yozgat), Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

Hafi celse akti hakkında Dahiliye Vekili Ferit Beyefendi söz istediler. Buyurun efendim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim malumu âliniz affı umumi beyannamesine 150 kişilik bir liste ilâve edilecektir. Bu liste hakkında maruzatta bulunmak için, arzu buyurursanız, celsei hafiyede müzakere edelim, eğer arzu buyurmazsanız celsei aleniyede müzakereye devam ederiz.

ZİYAEDDİN BEY (Erzurum) — Aleni olsun efendim, yarın gazeteler yazar.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Yarın gazetelerde okurlar.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Fakat bazı şeyler var ki hafi celsede mevzubahis olması lâzım gelir. Mütebakisini de aleni celsede yaparsak zararı yok.

REİS — Efendim, 150 kişilik liste hakkında hafi celsede malumat ita edileceği lüzumunu Dahiliye Vekili Bey teklif ediyorlar. Bu maksatla hafi celse akdini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum, hafi celse akdini kabul etmeyenler el kaldırsın... Hafi celse akdi kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YİRMİ SEKİZİNCİ İNİKAT

3 Nisan 1340 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin Tahtı Riyasetlerinde inikat ederek; Mahsubu Umumi Kanun Lâyihasının ikinci ve dördüncü maddelerinin müzakeresi itmam olunduktan sonra celsei hafiyeye son verildi.

Kâtip		Kâtip
Zonguldak		Bozok
Ragıp		Avni

Reis
Fethi

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı? Reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Muahedenamesi mucibince ilan olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakerat.

REİS — Mevzu üzerine söz Dahiliye Vekili Ferit Beyefendinin. Buyurun efendim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim, malumu âliniz olduğu üzere bu 150 kişilik liste affı umumi beyannamesinin merbut bir zeylidir. Affı umumi Lozan muahedesi icabıdır. Müddeti muayyene zar-

fında tekmil cerami, gerek Türk tebası, gerek ecnebi tebası için bütün ceraimi af mahiyetindedir. Yalnız heyeti murahhasamızın ısrarı üzerine 150 kişilik bir listenin aftan istisnası hakkında ve muahedatın tasdikini müteakip teatisi esnasında bu 150 kişilik defterin de Paris hazinei evrakını tevdii tekarrür etmiştir. Şimdi bu 150'lik defterin tanzimi meselesi var. Kim girsin? Tabii Lozan Konferansında 150 kişilik bir liste tanzimi tekerrür ettiği günden itibaren efkârı umumiye bununla meşgul olduğu gibi, Dahiliye Vekâleti, Emniyeti Umumiye Müdürriyeti de bunun tertibiyle meşgul olmuştur. Bu tertip neticesinde muhtelif memleketlerden talep edilen gerek umumi hayatta şahsiyeti maruf olduğu cihetle tebarüz eden adamların isimleri emniyeti umumiyece toplanmış; maalesef bunun miktarı 150'yi çok tecavüz etmiş. Maalesef memleketimizin hayatı siyasiyesi noktai nazarından çok tecavüz etmiş, takriben 600 kişiye baliğ olmuştur. Daha araştırırsak —kenarda, köşede— Heyeti Celilenizce vaki olacak isimleri toplarsak belki bu miktarı kat kat tecavüz edecektik. Fakat tabiidir ki bu hususta hayatı umumiyede icrayı tesir edebilecek adamlar yalnız cemedilmek suretiyle altı yüzü tecavüz etmiştir. Emniyeti umumiye mademki ahden 150 kişi olacak, tutmuş bunların içersinden —meşhur meselde olduğu veçhile— şuna değmiş buna değmemiş diyerek bir defter çıkarıyor. Bu da üç yüze baliğ oluyor. Yani çıkarmanın ihtimali olmayan birtakım edani bu üç yüzün içine girdi. Bunu yüz elliye kalbetmek için ne yapmalı? Asıl müşkilât buradan doğdu. Nasıl tasfiye etmeli? Yani efendim; bunun için Heyeti Vekilede müteaddit müzakereler cereyan etti. Mademki ahden mutlak bu (150) olacak —151 olmayacak— Ne yapmalı? Binaenaleyh meseleyi sunuf cihetiyle ve ika edilen cinayet cihetiyle bir

tasnif sırasına koyalım, ciheti terviç edildi, kabul edildi.

Sonra bunun içinde evvelâ bilfarz; Vahidettin vardır. Sonra bunu çıkardık. Çünkü hanedan kanunu dolayısiyle çıkmış olduğundan dolayı buna hacet kalmadı. Fakat bunun tevabii var, ser yaverleri, bilmem ne gibi. Vahidettin'in bütün icraatına yakından iştirak etmiş ve imali nüfuz etmiş beş altı kişi. Sonra efendiler; birkaç kabine var ki; bunlar memleketin hayatına suikast etmiş, meselâ; Sevr muahedesini imzalamış olan kabine. Sonra diğer bir kabine geliyor. O da Kuvve-i inzibatiyeyi teşkil eden kabine, sonra kumandanlar. Tabii belli başlıları, ta küçük şüphelilere gitmenin ihtimâli yoktur. Sonra bilfarz Çerkez Ethem ve avenesi ve sonra efendiler, memleketimizin en müşkil devrinde memleketimizi parçalamak arzusu ile ve Türklerin dünyada en zalim, en hain, en âdi bir millet olduğunu ve bilâkis Yunanlıların en medeni, en insani, en ulvi mefkûrelerle hareket ettiğini ve Türkleri Türkiye'den kovmak isteyen zaten Türkiye'de Türk olmadığını iddia eden ve İzmir' de inikad eden bir Çerkez kongresi görürüz. Bunların müretteipleri ve memleketlerden ele başı olarak giden murahhasları, bunu müteakip harekâtı milliye esnasında düşman ile teşriki mesai ederek son dakikaya kadar ve muahedenin zamanı akdinde muvaffakiyetimizi işkâl etmek üzere; çıkan çetelerin rüesası. Nihayet bugün elân mahallelerini tafsile şey etmiyorum. Tabii Heyeti Celileniz de bizim ne gibi yerlerde takibatta bulunduğumuzu bendenizden sormazsınız. Hududumuzun haricinde, muhtelif noktalarda, muhtelif isimlerle hilâfet komitesi, Anadolu komiteleri, ihtilâl komiteleri suretinde teşekkül etmiş birtakım nüveleri, birtakım teşekkülâtı ihtilâliyeyi idare eden adamlar. Bunların hiç olmazsa bunun içerisinde bulunması. Sonra ilâve edeyim. Memleketin en buhranlı devirlerinde düşmanla teşriki

mesai ederek memleketin muzafferiyetini, muvaffakiyetini akamete uğratan, uğratmak isteyen birtakım deni matbuat adamları ve ilaahir bir nevi böyle sunufa taksim ile bir defter tanzim edilmiştir.

Heyeti Celilenize tekrar bir şey daha arz edeyim; bunların hepsini biz bu 150'lik listeye sokmak için uğraşıyoruz. Nasıl yapalım dedik. Bir miktarını haber aldık. Meselâ bir takımları Yunanistan dahiline firar etmişler, gitmişler, Yunanistan'ın hizmeti askeriyesine girmişlerdir. Onları tabiyet kanununa tevfikan —diğer bir kararname ile ki— bu sabah Heyeti Vekile imzalamıştır. Onları tabiiyet kanununa tevfikan tabiiyetten iskat ettik. Yani defteri hafifletmek için, şimdi bu suretle ayıra ayıra nihayet bir miktara indirdik ve bu sabahki içtimaımızda kati olmak üzere 150 isim tespit ettik. Fakat bazı tadilât yapıldığı için şimdi temyiz edilmektedir. Bunların içersinde mesela bazısı var, polis müdürü Hasan Tahsin, şimdi bunu düşündük. Acaba Arnavuttur, bizim tebaamız değildir diyerek, her dakika şey edebilir miyiz? Fakat günün birinde İstanbul'dan kaydını çıkaracak olursa o kayda istinaden Türklüğünü ispat etmek suretiyle gelmesi ihtimali vardır. Bu noktai nazardan emniyeti umumiyenin...

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Kalkandelenlidir, efendim.

FERİT BEY (Devamla) — Meselâ İsmail Gümülcine bugün hududu devletin haricinde kalan bir yerde tevellüt etmiştir. Fakat ya İstanbul'da bir kaydı çıkarsa ve Türk olduğunu isbat ederse, Mebusluğu dolayısiyle Türk tabiiyetini gösterirse ne yaparız? Binaenaleyh bu nukatı nazardan sonra Arnavutlarla vaki muahedemiz icabı onların bir de hakkı vardır. Bir sene müddetle Türk tabiiyetini kabul edebilirler. Binaenaleyh defterin

içerisinde cüzi tadilâtla bu sabah tespit ettik. Fakat bu henüz temyiz edilmekte olduğu için Heyeti Celilenize arz edemedim.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Görmek isteriz.

FERİT BEY (Devamla) — Fakat şimdi söyledim, getirtiyorum. Şimdi Heyeti Celilenize arz ederim. Bir yüz ellilik defter var, bir de üç yüzlük defter var, bir de tabiiyetten iskat ettiklerimize ait defterler vardır, bir de 600'lük defterimiz vardı. (Handeler.) Efendim bu cetveller ceman yekûn altı yüzdür. Fakat bu altı yüzü biz ancak 150 kişilik listenin içerisine sokmak mecburiyetindeyiz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Aman Gospodin'in çuvalı gibi olmasın ha.

FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendiler; bunu ya Heyeti Celileniz karşısında okuyalım, yahut Heyeti Celileniz bir komisyon tertip buyurunuz, (Hayır sesleri.) Bu suretle hal buyurunuz. Bendenize iki dakika müsaade buyurunuz. Çünkü sabahki tadilâtı Emniyeti Umumiye yapıyor. Onu Heyeti Celilenize şimdi takdim ederim. İki dakika müsaade buyurunuz.

REİS — O halde efendim üçüncü maddenin müzakeresine geçiyoruz.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Muhterem arkadaşlar, son harekâtı milliye münasebetiyle ihanetleri tahakkuk edenlerin vatan hududu haricine çıkarılması mevzubahis olduğu zaman bittabi bunların adedi 500'de, 600'de, 1000'de kalacak kadar değildir. Çoktur. Bendenizce mademki Lozan'da aktedilen itilâfta veya kararda 150 kişilik bir muhtıra olarak kabul ettirilmiş, eğer bunların içerisinde hem ihanetle tahakkuk eden ve hem de istikbâlde daima kendilerinden ihanet beklenen adamlardan müteşekkil bir defter yapmak lâzımdır.

150 kişilik bir cetvel tertip etmek lâzımdır. Biz vatan haricine atarken daha ziyade intikâm hissiyle mütehassis değiliz. Eğer fenalık yapanların hepsini hudut haricine atmak lâzım gelirse, hepimiz isimleri söyleyelim. Üç bini, dört bini bulur. Mademki 150 kişi kadar adam çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında, istikbâlde kendilerinden daha ziyade fenalık gelebilecek olanları ayırmak lazımdır. Bendeniz şunu arz edeyim ki tahkikat yaptım. Meselâ bir tanesini biliyorum ki; o deftere girmemiştir. O da Üsküdar mutasarrıfı Ziver. Şimdi Beyefendiler; Üsküdar mutasarrıfı Ziver (lânet sesleri.) Kendisinde hayata sahip oldukça, yani dünyanın havayı nesimini teneffüs ettikçe mutlaka Türkiye'nin, mutlaka Cumhuriyetin, mutlaka harekâtı milliyenin biâman düşmanıdır. Bu Üsküdar mutasarrıfı imiş de, kabineye dahil değildir de, filân bilmem neye dahil değildir derseniz hainleri bırakırız. Bunu listeden çıkarırız derseniz büyük hata etmiş olursunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — O bitmiştir. İhsan Bey, çürüktür, o çürüktür.

İHSAN BEY (Devamla) — Hayır efendim bitmemiştir. Tahkikat yapınız, eğer Üsküdar mutasarrıfı Ziver'in Türkiye'de durması için ufak bir zan hasıl olursa, kalsın. Muahharen Bursa valisi olan Ziver'dir. Onun için Dahiliye Vekili muhtereminden çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun bu 150 kişilik listeye bu da girsin, Üsküdar mutasarrıfı Ziver de girsin.

MAZHAR BEY (Aydın) — Arkadaşlar; bu listelerin tetkikine böyle eşhastan bahsederek, hepimiz münakaşaya iştirak edecek olursak gayet fena bir neticeye vasıl oluruz. Listeye geçirilmiş olan esami aylardan beri hükümet tarafından muhtelif noktai nazardan, belki bir seneden beri tetkik edilmiş nihayet bu neticeye va-

sıl olunmuştur. Bunların bir kısmı bizim mefkûremiz noktai nazarından bütün dünyaya göstermek istediğimiz şeylerdir ki; bütün dünyaya mefkûre mücadelesi yapmışızdır. Filan Versay Konferansında, falan vesaireyi imza ettiğinden dolayı dünyaya ilân etmek istemişizdir ki; bunları bütün dünyanın nefretine maruz bırakıyoruz. İhtimal ki bu adamların bazıları bizim için atiyen o kadar muzır olacak kadar adamlar değildir. Fakat bu, mefkûre noktai nazarından isimlerinin konulması lüzumu görülmüştür. Bir kısmı vardır ki tamamen Türk milleti ve Türklük aleyhinde harekette bulunmuştur. Şahıslarının belki o kadar kıymeti yoktur. Nihayet Çerkez Ahmed, filân bilmem ne. Fakat memleketin içerisinde âtiyen şuriş ikaına kadir olacak vaziyette bulunan adamlar gibidir. Bunlar nihayet teşebbüs ettikleri hareket noktai nazarından mühim görülmüştür ve bütün dünyayı medeniyete ilân edilmek lâzımdır ve onun için gönderilmiştir. Bu vadide filan yerde şöyle, böyle fenalık yapmış, kaymakamlıkta şöyle etmiş diye böyle adamları toplayacak olursanız yekûnları binlere baliğ olur. Çok binleri bulmak ihtimali vardır. Binaenaleyh bunları teklif ederken filân arkadaş, falan arkadaş kendi mıntakai intihabiyesinde bildiği adami, cidden fenalığına şahit olduğu adamları teklif etmek hissine mutadır, mutidir. Fakat, filân arkadaş da ötekini teklif eder. Bunların adedi belki yüzlere baliğ olur, değiştirilmesi icabedenlerin yekûnu. Halbuki o cetvelin içerisinde çıkacak olanlarla, girecek olanları, tekrar tespit edebilmek bütün heyetçe kabil midir? Bunu muvazene etmek kabil midir? Kıyas etmek kabil midir. Herhalde muhtelif noktai nazardan gayet fena neticeye vasıl olabiliriz.

Bir noktai nazardan daha Heyeti Vekilenin listesine dokunmamak lâzımdır ki; icra mesuliyeti, tamamen

bu listeyi hazırlayan hükümetin bu listenin mesuliyetini de tamamen kendilerinin üzerinde bırakmak daha doğrudur. (Doğru sesleri) Biz bugün için onun kovduğu kimsenin yerine başkasını koruz. Yarın o adamlar gelir, memlekette fena bir şey olur. Bunun manevi noktai nazardan mesuliyetini üzerimize almış oluruz. Mesuliyet noktai nazarından bu, doğru değildir. Binaenaleyh bunun üzerinde uzun uzadıya münakaşa etmek doğru değildir. Heyeti Vekilenin yaptığı listeyi olduğu gibi kabul edelim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim İhsan Beyefendinin arzusuna bendeniz de iştirak etmek isterim. Ziver Bey namında birisi vardır ki, âdi ve alçak bir adamdır. Hiç şüphe yoktur, o altıyüz veya üçyüzlük defterin içindedir. Yani yüz elliye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkarırız, onun yerine Ziver Beyi koruz. Hiçbir mani yok. Yalnız Beyefendiler; Heyeti Vekile verdiği kararda şunu düşündü: Dedi ki, bir adam şöyle bir şenaat irtikâp etmiş. Fakat berikinin bugün aynı kudrette, aynı kuvvette tekrar olarak aynı şenaatı yapabilmesi, imkân ve ihtimali yok gibidir. Fakat diğeri aynı şenaati irtikâp edebilmek için bütün kuvvetlerle, bütün teşkilât ile mücehhezdir. Bu hususu yalnız maziyi değil bilhassa selâmet, emniyeti umumiye itibariyle istikbâl babından düşünmek lâzımdır. Meselâ bugün Balıkesir hapishanelerinde (42) tane mevkuf vardır. Bu suretle vatana hiyanet cürümü ile idama mahkûmdurlar, duruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete faaliyeti esnasında ve merbutiyetleri, alâkaları dolayısiyle bugün yine memleket içerisinde her türlü teşvikat ve tahrikâtı yapmağa müheyyadırlar ve o kabiliyettedirler. Bugün de yarında böyledir. Binaenaleyh biz büyük bir mecburiyet karşısında kaldık ve bu noktai nazardan Ziver Bey ithâl edilmedi. Eğer arzu

ederseniz onlardan bir tanesini çıkarırız, çizeriz, Ziver Beyi ithâl ederiz. (Hayır sesleri) Maruzatım bundan ibarettir ve bu noktai nazardan başka türlü yapmak ve hepsini koyabilmek imkânı yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendiler; İhsan Beyefendinin sözleri prensip olmak itibariyle çok kıymetlidir. Ancak isimleri buraya getirmek, kürsüye getirmek, burada münakaşa etmek demek herhalde makul bir listenin çıkmamasına sebep olmak demektir ve makul şekilde bir listenin de buradan çıkmaması mesuliyetinin üzerimize alınması demektir. Binaenaleyh biz olsa olsa prensip olarak Heyeti Vekileye diyebiliriz; âtiyen en çok bu vatana cürüm irtikâp edebilecek olan adamlar, bu listenin içerisinde bulunsun. Fakat bu kadarı kâfi değildir. En büyük, en vahim bir cürmü, tarihi bir cürmü irtikâp etmiş olan herhangi bir adamın vazı hali ne olursa olsun, herhalde bunlardan birkaçının da bu listenin içerisinde bulunması lâzımdır. Bendeniz (24) saat zarfında ilân edilmek mecburiyeti altında kalmak ve hatta burada isimler birer birer okunmak şartile ve yalnız o listedeki esamiye dokunmamak kaydiyle affın yapılması taraftarıyım. Eğer listedeki esamiye girecek olursak, yanlış bir yola girmiş oluruz. Yalnız liste okunduğu bütün takip edilmesi lazım gelen prensiplerden bir veya birkaç tanesi ihmâl edilmiş ise onu yirmi dört saat sonraya tehir edebiliriz. Bendenizin haber aldığıma göre listede hiçbir Rum, hiçbir Ermeni yokmuş. Bu memlekete karşı ihanet etmiş İstanbullu bir Rum, bir Ermeni yok mudur, efendiler? Binaenaleyh icabeder ki bunlardan da birkaç tanesi bunun içerisine girsin. Listeyi biz yapmayalım, Heyeti Vekile yapsın, yalnız kendilerine biz prensip verelim o kadar.

DR. MUSTAFA BEY (Çorum) — Efendiler; ben de

listenin buraya gelip birer birer okunması ve isimler üzerinde münakaşa edilmesi taraftarı değilim. Fakat prensipleri biz koymalıyız. Bendeniz şunu demek istiyorum ki meselâ; bu listenin içerisine girmesi icabeden ceraim ne ise tayin ederiz ve tayin ettikten sonra, aynı cürmü irtikâp edenlerden bir Türk var, bir Rum var, bir Arap, Arnavut var, bir Çerkez var. Binaenaleyh evvelâ Türk kalır, Ermeni veya Rum gider ve nihayet Türk gider (gürültüler) evet böyledir, müsaade buyurunuz.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Evvelâ Türk gider, çünkü hiyanet etmiştir.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Evvelâ Rumlar gider, bu prensip konduktan sonra.

REİS — Efendim; müsaade buyurunuz, hatibin sözü işitilmiyor.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Bu prensip konulduktan sonra irtikâp etmiş olduğu cürüm her ne olursa olsun, işbu cürmün muadilini veya aynını işlemiş olan eşhasın anasırı nazarı itibare alınır. Bunlardan en fena unsur kimse; hangisi ise, evvelâ o gider, en sonra diğerleri gitmiş olur, maksadım budur. (Liste okunsun sesleri)

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Efendim; daha liste gelmemiş, müsaade buyurursanız söyleyeyim. (Geldi sesleri), (ayak patırtıları)

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, liste okunsun, daha iyi söylersiniz.

YUSUF BEY (Devamla) Efendiler; zannediyorum ki; hergün üç defa kürsüye gelerek vaktinizi israf eden arkadaşlarınızdan değilim. (Bravo sesleri, handeler) Kırk yılda bir çıkmışım. Belki makul bir şey söyleyece-

ğim. Şurada pek tanımadığım ve kendilerine fikirce hiç muhalefet etmediğim arkadaşlar da ayak patırtısı yapıyorlar, esbabını anlamıyorum.

Şimdi zannediyorum ki vazaifimizin en mühimlerinden birisini yalnız aklımızla değil, vicdan ve kalbimizle alâkadar bir vazifeyi ifa etmek üzere bulunuyoruz. Binaenaleyh bu hususta pek ziyade isticâl... (Toplanıp konuşanlara hitaben) Efendim; müsaade buyurur musunuz, yoksa Meclisi vükelâmı münakid. (Handeler) Millet Meclisi; vazaifi muhtelifesinden, zannederim ki, şimdi vazaifi kazaiyesini yapıyor ve öyle bir hüküm verecektir ki; bu hüküm neticesinde Türkiye'de bulunan ve eskiden saltanatı Osmaniye tebasından olan ve içlerinde bazıları, maateessüf bir haylisi Türk olan bazı kimseleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından tard edeceğiz. Zannediyorum ki; herhangi bir adam için verilecek hükümlerin en şedidini vereceğiz. Liste çabuk gelsin. Çünkü karnımız aç, akşam yakın, iftara yetişeceğiz, mütaleası varit olmaz. Bu husus evvelâ eşhas gelmeden evvel prensipleri hukuki bir surette tayin etmek lâzım gelir. Dahiliye Vekili Bey biraz umumi olarak, (Recep Beye, hitaben: Biraz müsaade eder misiniz sözüm işitilsin) ve biraz müphem olarak söylediler. Fakat ben istiyorum ki; daha isimler okunmadan evvel hükümet namına bu (150) kişiyi hangi prensiplere müsteniden tefrik edilmiş olduğunu, muayyen, hukuki, şarih bir surette söylesin 1, 2, 3, 4, 5 yazalım, prensipler bu suretle taayyün ettikten sonra, bize hükümet tarafından gönderilmiş olan şu müttehemlerin, veya mahkûmların, yahut maznunların hakkında bir (jüri) sıfatiyle bir hüküm vereceğiz. Diyorlar ki; şunlar tard olunacak. Fakat esami gelmeden evvel prensip münakaşası lâzım, o prensiplerde hata varsa, noksan varsa, onu

tezyid, tadil veya islah suretiyle prensipleri tekmil ederiz, ondan sonra esami gelir, okunur.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta) — Esami gelmeden evvel kanun müzakere edilmez mi efendim?

YUSUF BEY (Devamla) — Hoca efendi, burada bir takım kimseleri milliyetten tard ediyoruz. İsticâl buyurmayınız Esami geldikten sonra o prensip dahilinde intihap olunduğu hakkında hükümet bize malumatı sariha verecek, Zeyt efendi; şu, şu, şu sebepten dolayı tard olunuyor, Amr efendi, bu, bu, bu sebeplerden tard olunuyor.

HACI BEKİR EFENDİ (Konya) — Efendim; Heyeti Aliye bu şahısları tanıyor.

YUSUF BEY (Devamla) — Efendim; şahısların malûm olması sarahatin lüzumuna mani olmaz. Fakat ben de içinizde rey verecek bir adam sıfatiyle söylüyorum. Hiç birisi hakkında sarih malumatım yoktur. Bu suretle eşhası tayin ettikten sonra belki içimizden biri der ki, bendeniz Beyefendiyi biliyorum ve koyduğunuz prensibe nazaran Zeyt'ten daha ziyade lâyık ve müstahaktır. Onu, onun yerine koyabiliriz. Fakat efendiler; tekrar ediyorum, evvelâ prensipleri tayin etmeden bu hususta kati bir şey vazetmeden evvel eşhasın esamisine geçmemeliyiz. Çünkü çok vebâlli, vicdanımız üzerinde daima bizi rahatsız edecek bir rey vermekle mükellef bulunuyoruz.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim; işte (150)lik liste, işte (300)lük liste, işte (600)lük liste.

Yusuf Beyefendi bir prensipten bahis buyurdular, dediler ki, prensipleri halledelim. Demincek Heyeti Celilenize arzetmiş olduğum veçhile, biz de isimlerini böy-

le karmakarışık yapmadık. Biz de nevama bir prensip yaptık.

AKÇORAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Onları yazalım beyefendi. Nedir prensipleriniz? Söyleyiniz numara sırasiyle yazalım, 1, 2, 3, 4, 5, ilâ...

FERİT BEY (Devamla) — Yaptığımız deftere şu tarzda tespit ettik.

Evvelâ; firari Vahidettin'in maiyeti. Birer birer isimlerini söyleyeceğim. Yalnız Yusuf Beyefendiyi tatmin için evvelâ prensiplerden bahsedeceğim.

AKÇORAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Yalnız benim değil, bana iştirâk eden arkadaşlar da vardır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, hain, ne prensibi? Yalnız hiyanetin vecih ve nevi itibariyle ancak tasnif kabil olur. Yoksa prensip nedir?

AKÇORAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Firari Vahidettin'in maiyeti haindir.

REİS — Demin zatı âliniz, şikâyet ediyordunuz.

AKÇORAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — Hakkınız var reis bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; demin arz etmiş olduğum veçhüzre Sevr muahedesini kabul ve imza eden kabine, Sevr muahedenamesini Paris'te imza eden heyeti murahhasa. Sonra Kuvve-i İnzibatiye, sonra Çerkez Ethem ve avenesi, İzmir Çerkez kongresine murahhas olarak iştirâk edenler, hiyaneti vataniyede bulunan memurini mülkiye ve askeriye, hiyaneti vataniye ile maznun polis rüesası, hain gazeteciler, sonra hiyaneti vataniyede bulunan diğer eşhas. (Hangi eşhas sesleri) Canım efendim; okuyunca anlaşılır. Eşkiya vesaire.. Bilmem başka prensip istiyor musunuz? Bu, bundan ibarettir. Yalnız şimdi Heyeti Vekilenin kararına tebean

ben bazı noktalarda, bu prensibin bazı cihetlerinde inhiraf edildiğini arz edeceğim. O da şudur; şimdi arz etmiştim ki, altıyüzü yüzelliye indiriyoruz. Bunu yüzelliye tenzil ederken daima bugünkü vaziyete nisbetle zararını, yani istikbâle nisbetle zararını, maziye nazaran olan zararına takdim ediyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Müsaade buyurulur mu Reis Bey? Bu Kuvve-i İnzibatiye'yi terğip ve teşvik için fetva veren müftüler buraya dahil değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Var efendim, içerisinde vardır.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Fetva vermek az şey değildir.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; altı yüzün içinde hepsi var, okuyunuz. Hangisini isterseniz yüz ellilik defterden birini çıkarın, oraya koyun.

Şimdi efendim, Kuvve-i İnzibatiye deyince; Kuvve-i İnzibatiyenin mülâzımına kadar efradı vardır. Tabii dahil olamaz. Bunun gibi meselâ; Sevr muahedesini imza edenler ve kabinede bulunanlar, takvîmi vekayiden çıkarılmış nüsha itibariyle şunlardır: Sadrazam Damat Ferit, Şeyhülislâm Mustafa Sabri, kabinede olup da (150)'lik listeye dahil edilmiyenlere arz edeceğim. Hariciye ve Harbiye Nazırı yine Damat Ferit'miş. Cehenneme gitti. Binaenaleyh listede yok. Bahriye Nazırı Hamdi, bu dahil, Dahiliye Nazırı Reşit Mümtaz Paşa İstanbul muvasalatına kadar Ticaret ve Ziraat Nazırı Cemâl Bey idare etmiş aşağıda iki tane daha okuyacağım. Defterde sandalye vermek mümkün olmadığından Heyeti Vekile buna karar verdi. Sonra Adliye Nazırı Ali Rüştü, bilirsiniz ki bu alçak herif; Yunan orduları hareket ederken «Bu ordu, bizim ordumuzdur» demiş. Maliye Nezaretini müsteşar idare edecektir demişler. Bir maliye

müsteşarı varmış, çağırmışlar «Gel Maliye Nazırı ol» demişler. O demiş ki; «Vallahi ben bu işten anlamam vekâleten idare ederim» demiş. Şimdi bunu koymadık.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Reşat Bey mi?

FERİT BEY (Kütahya) — Evet koyalım mı? (Kimdir o sesleri) Reşat Beydir, bunu koyalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sormayın, sormayın.

FERİT BEY (Devamla) — Nafıa Nazırı, Adliye Dairesi Reisi bir Zeki Paşa varmış. Meşahiri meçhuleden.. (Handeler) Bunu koymadık. Ticaret, Ziraat Nazırı, Dahiliye Nazırı esbakı Artin Cemâl, koyduk tabii, Maarif Nazırı Hadi Paşa için; bu aynı zamanda Sevr muahedesini imza eden bir nazırdır. Bu girmiştir. Ferit Hilmi Paşa varmış. Diyorlar ki; bu, ünlü bir herifmiş, tanımıyorum. Sonra Şurayı Devlet Reisi Rıza Tevfik Bey, hem Sevr'de dahil, hem kabinede, bunu da koyduk. Hatta düşündük, bunun için bir şey yapabiliriz, dedik. Kendisi bu esnada Eşşeria hükümetinin bir memuriyetini almış olduğundan dolayı tabiyetten iskat meselesi de vardır, bu suretle de yapılabilir. Fakat (150)lik listenin içinde herhalde Sevr'i imzalamış, kabinede bulunmuş adamların yer alması herhalde doğrudur ve belki de lüzumludur, değil mi efendim? (Doğru sesleri)

Sonra efendiler; bu tarzda demek ki, Sevr'i imzalayanları, Kuvve-i İnzibatiye'yi yapan kabineleri tespit ettik. Bunlar hükümete ve millete hiyanet etmişlerdir. İçlerinden bazı isimleri koymadık. Arzu ederseniz, bazılarını çıkarır onları koruz. Demek ki; prensip itibariyle itiraz vaki değildir, zaruret itibariyle de.

Şimdi efendim; okuyayım, dinleyiniz; hatırınıza gelenleri işaret buyurunuz. (150'lik liste mi sesleri) Evet efendim, 150'lik liste.

Bir kere firari Vahidettin'in maiyeti, kendisi yok.

Yaveri Hâs Kiraz Hamdi, Hademei Hassa Kumandanı Çerkez Zeki, elân yanındadır. (Kaynıdır sesleri) Hazinei Hassa müfettişlerinden Şaban Ağa, Tütüncü başı Şükrü, elân en emin adamıdır ve Vahidettin, onun arzusu ile hareket eder. Serkarin Yaver Paşa, zaten idama mahkûmdur. (Ne Paşa sesleri) Yaver Paşa efendim. Yaverandan Erkânı Harp miralay Tahir Bey, bu da faal bir adamdır, maiyetidir. Yani bugün hali faaliyette olan bir adamdır. Faal o demektir.

Sevr muahedesini imza eden kabine azalarından; esbak Şeyhülislâm Mustafa Sabri, (maiyeti bu kadar mı sesleri) yüz elli kişinin içinde maiyete bu kadar düştü. Mustafa Sabri'den sonra Adliye Nazırı esbakı Ali Rüştü, Ticaret ve Ziraat Nazırı sabıkı Cemâl. Efendim; bu, İstanbul'da mevkuftur. Mahkeme edilmektedir. Fakat mahalline tebligat yaptım ve mahkemeden Ali Galip gibi çıkarsa o dakikada bana haber veriniz, atayım, dedim. Artin Cemal denilen herif. (Konya Valii esbakı sesleri)

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sekizyüz bin Ermeni kesdik diyen adam.

FERİT BEY (Devamla) Artin ismini yazarsak iyi olmaz, zannederim. Ciddiyetten çıkar. Bahriye Nazırı Kürt Hamdi, bilirsiniz ki bunun bir kardeşi vardır. İsmi Tribor Halil'dir. İstanbul'da büyük bir şey yapmıştır. Bu da bu suretle büyük faaliyet ibraz edenlerdendir. İsterseniz bu, Kürt ismini kaldıralım. Hamdi Paşa diyelim. (Hayır sesleri), (Cakacı Hamdi'dir sesleri)

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Ona, Cakacı Hamdi derler. (Cakacı Hamdi sesleri)

ARİF BEY (Devamla) — Sevr muahedesini imzalayan heyeti murahhasa, Hadi Paşa, Rıza Tevfik, Reşat ve Halis.

Beyefendiler; Avrupa'nın nazarında, gidip bu muahedeyi imza etmiş oldukları cihetle, yani bunlar Avrupa'nın bildiği adamlardır. Ve Sevr ahitnamesinin tedvini noktai nazarından bunları muhakkak burada muhafaza etmek lâzımdır. Emniyeti umumiyemiz buradan iskat cedveline koymuştur. Fakat bendeniz buna taraftar değilim. Müsaade buyurursanız bunu burada bırakalım.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Bahs ettikçe şüpheleniyorum, beyefendi. Deminden beri bahsediyorsunuz, şüphe âriz oluyor.

FERİT BEY (Devamla) — Koyalım diyorum. İskat demek, tabiiyetten iskat demektir. Oraya koymayalım, buraya koyalım. Efendiler, iskat itibariyle..

AKÇORAOĞLU YUSUF BEY (İstanbul) — İskat daha iyi; bir yer açık kalır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler; iskat diye, bir yer açık kalır, onun için söyledim.

Kuvve-i İnzibatiye Başkumandanı ve Harbiye Nazırı esbakı Süleyman Şefik, Kuvve-i İnzibatiye Erkânı Harbiye Reisi Miralay Refik, Ahmed, firaridir, Bulgaristan'dadır ve hâlâ faaliyettedir. Kuvve-i İnzibatiye mitralyöz kumandanı ve damadın damadı Tarık Mümtaz, ilk nigehban teşkil edenlerdendir. Kuvve-i İnzibatiye kumandanlarından Ali Nadir (Paşa) İzmir'i bırakan.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Yunan bayrağını öpen.

FERİT BEY (Devamla) — Kuvve-i İnzibatiye Erkânı Harbiyesine memur Binbaşı Asım, bu da firarîlerin içindedir. Bunun da mühim bir rol oynadığı emniyeti umumiyenin kuyudatı ile sabittir. (Nasıl sesleri) Yani tereddüdünüz varsa işaret edelim, çıkaralım. (Hayır, sesleri) Kuvve-i İnzibatiye mensubininden ve Kürt Mustafa Divanı harbinden kaymakam Fettah, Etem ve avenesi.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Ferit Beyefendi; Binbaşı Çopur Hakkı yok mu?

FERİT BEY (Devamla) — Burada yoktur, ihtimâl diğer defterlerde vardır. Eğer mühim bir adamsa deftere yazalım.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Fettah'tan daha eşnadır.

FERİT BEY — (Devamla) — Efendim; şimdi Çopur Hakkı'yı isterseniz buraya yazalım.

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Çopur Hakkı mutlaka yazılmalıdır, elzemdir.

FERİT BEY (Devamla) — Tetkikat esnasında çıkarır, koruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan) — İsterseniz Âsım Beyin yerine konulsun. (Bir kere okunsun sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; Çerkez Ethem ve biraderi Tevfik, Reşit ve Kuşçubaşı Eşref, Eşref'in biraderi Hacı Salih, bugün elân hali faaliyettedir.

BİR SES — Nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — Beyrut'tadır. İzmirli Akhisar kumandanı küçük Ethem.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Efendim; müsaade buyurur musunuz, bir sual soracağım. Hacı Salih isminde bir seyyah tanıyoruz ve bugün Anadolu mücadelâtı esnasında, Kürdistan'da bulundu, aynı şahıs mıdır?

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Niçin tabiidir, geldikten sonra bir şey mi yaptı?

FERİT BEY (Devamla) — Odur efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bugün Ethem'in Erkânı Harbiye reisidir.

SADIK BEY (Karahisarı Sahip) — Küçük Ethem geberdi.

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim, sağdır. Düzceli Mehmed oğlu Sami, bu da firaridir, Ethem'in yaveri imiş ve hali faaliyettedir.

NECATİ BEY (İzmir) — Yüzbaşı Sami.

FERİT BEY (Devamla) — Evet Yüzbaşı Sami. Çerkez Halil İbrahim.

HULUSİ BEY (Karesi) — Çerkez değildir efendim.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Belki başkasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; Yunanlılarla teşriki mesai etmiş ve Balıkesirli Şefik Beyi katil kasdiyle Buzcu Halid Beyi katletmiştir ve birçok rezalette bulunmuştur. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmed, bu müessislerdendir.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) Hem müessislerden, hem de İngilizlerle mühim teması vardır. Hâlâ da teşkilât yapıyorlar.

FERİT BEY (Devamla) — Sabık Bursa komiseri Düzceli Mustafa, bu da firari ve Ethem'in eli ayağı olan bir kimsedir. Bundan sonra Çerkez kongresine murahhas olarak iştirak edenler: Hendek Kazasının Sünbüllü kariyesinden Bağ Osman. (Nasıl sesleri) Bu, Bağ ailesidir. Bugün elân takip ettiğimiz eşkiyanın içerisinde adamları vardır. Bu, meşhur bir aile ismidir.

REFİK BEY (Konya) — Bu aile yerlerinde oturuyorlar mı?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır efendim. İzmit mutasarrıfı esbakı İbrahim Hakkı. (O mühimdir sesleri) Berao Sait, Zevzek Tahir kariyesinden Şirin Bey. Bunlar zaten idama mahkûmdurlar.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Berao Sait nerenin murahhasıdır.

FERİT BEY (Devamla) — Bandırma murahhası, Söke Ereğlisi'nin Tekeli kariyesinden Koca Ömeroğlu

Hüseyin Bey, Kamuştanbey köyünden Bağ Kâmil. Şamlı Ahmed Nuri. Hamed Ahmed, Maham Ali; ki bunlar elân Yunanistan'da ve hali faaliyettedirler. Klüp Reisi ve İzmir Murahhası Harunurreşit, Sefer Hoca. Bu, Eskişehirli. Kirmaşti'nin Kara Orman kariyesinden Hacı Osmanoğlu Abdülkerim ki; bugün elyevm faaliyette olanlardandır. Bigalı Nuri Bey oğlu İsa, Adapazarı'nın Şahinbey kariyesinden Kâzım. Bunlar arkadaşımızın dediği gibi Vahidettin'in maiyetinden daha çok ve fakat rolleri budur. Gönen'in... kariyesinden Lampad Yakup, bunlar hep isimlerini Rumca anarlar, Beyannamelerini görseniz rezaletin, şenaatin derecesidir.

REFİK BEY (Konya) — Velinimetine karşı mükâfat.

FERİT BEY (Devamla) — Sonra efendim; Konbat Hafız Sait. Bunlar idama mahkûmdur ve elyevm Balıkesir'de mevkuftur.

BİR SES — Ne için idam edilmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — İdam etmemek için Lozan muahedenamesi iktizasındandır. Takip edilmeyecektir ve bugün bırakacağız. (Gürültüler, anlaşılmıyor sesleri).

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Gizli gizli.

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Gülbeler kariyesinden binbaşı Çerkez Ahmed Mehmed Bey, Yazarın Sait; İzmir'de dava vekili idi. Bir de Halçok Kombot Sami isminde birisi var. Fakat bu herif Yunanistan'da bir hizmet kabul ettiği için iskat cedveline çıkarıyoruz, yani iskat cetveline ithal ediyoruz. Muahedenamenin akdi tarihinden sonraki hareketinden dolayı iskat ediyoruz. Evvelki hareketten olsa (600)ünü de iskat ederiz. Muahedenin akdi ve affı umumi beyannamesinin

kabul ettiği tarihten muahharan ecnebi hizmetine girmiş oldukları için.

Sonra efendim; memurini mülkiye ve askeriyeye gelince; Esbak Bursa Valisi Gümülcüneli İsmail Hakkı, Konyalı Zeynelâbidin.

REFİK BEY (Konya) — Hay Allah razı olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Bu, ecnebi hizmetinde bulunduğu için iskat cetveline koymak ihtimali vardır. Fakat razı olmazsınız. (Sağlam olsun sesleri) Cebelibereket mutasarrıflığında bulunan Fanizade Mesut, Lider Bey, isterseniz bunu iskat cetveline koyarız. (Hayır sesleri).

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Sadık Bey iskat olamaz, şerefi vardır.

FERİT BEY (Devamla) — Esbak Manisa mutasarrıfı Giritli Hüsnü varmış, bunu iskat cetveline koyuyoruz.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Aman efendim; bu, Kambur İzzet'ten eşna bir heriftir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim; amma biz bunu iskat cetveline koymazsak, zaten hudut haricindedir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hayır, cetvelinize karışmıyorum, yalnız arzı malumat ediyorum.

FERİT BEY (Devamla) — O cetvele girmeden buradan çıkmıyor. Divanı Harp Reisi Kürt Mustafa (Kürt ismini kaldırınız sesleri), (Nemrut Mustafa sesleri).

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep) — Onu başa yazmak lâzımdır, Ferit Bey.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim müsaade buyurursanız hepsinin şerefile mütenasip olarak düzeltiriz. (Handeler) Bunu da meselâ iskat cetveline koymak ihtimali vardır. (Şerefi vardır sesleri)

İzmir Telgraf Müdürü Hafız Mehmed. (Bu kimdir sesleri) Efendim bu, hiyaneti vataniyede bulunmuş ve idama mahkûm imiş. Zaten birkaç kişinin çıkması lâzım. Arzu buyurursanız bunu işaret edelim. Sonra çıkması lâzım olanların içerisine ithal ederiz. Adapazarı Kaymakamı Hain Mustafa.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Muavin Ali'nin kardeşidir.

FERİT BEY (Devamla) — Tekfurdağı Müftii esbakı Hafız Ahmed, Eskişehir hapisane müdürü esbakı... Yunanlıların Afyonkarahisar mutasarrıfı esbakı Sabit, iskat cetveline koyuyoruz. Fransızların Ayıntap mutasarrıfı Celâl Kadri, iskat cetveline.

BİR SES — (Teşekkür ederiz.)

FERİT BEY (Devamla) — İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa.

SÜREYYA BEY (Karesi) — O nerededir?

FERİT BEY (Devamla) — İskat cetvelinde.

BİR SES — Memuriyet almış mı?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim memuriyet almış veya almamış veya almaya temayül etmiş, onu bize bırakın. Biz tabiiyetten iskat edeceğiz. Yani 150 kişiliğe koyamıyoruz, ne yapalım. Esbak âyandan, esbak Evkaf Nazırı Vasfi Hoca (âlâ sesleri). Harput valisi esbakı Ali Galip, İzmir maarif müdürü Halil, bunu da iskat cetveline koyacağız. Manyas'ın Susığırlık telgraf müdürü esbakı Davut. Bunların hepsi idama mahkûmdur. Gönen Eytam müdürü Çerkez Reşat.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Buna Çerkez diyorsunuz, Davut Çerkez değil mi?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır... Reşat, Bursa vali vekili Aziz Nuri.

NECATİ BEY (Bursa) — Yalnız Bursa müftüsü unutulmuş. Listenin en mühimidir.

FERİT BEY (Devamla) — Adı ne idi.

NECATİ BEY (Bursa) — Ömer Fevzi, Vahidettin'den daha melundur.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim, deftere bir de Ömer Fevzi yazdık. Manyas'ın İnköy nahiye müdürü Kâzım, bunu çıkarabilir miyiz beyler? Asıl Balıkesirliler bilir. Balıkesirli Kâzım.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Çıkarabiliriz.

FERİT BEY (Devamla) — Çünkü bir iki yerin açılmasını istiyoruz.

FERİT BEY (Devamla) — Çopur Hakkı'yı koyacağız. İzmir Kadı müşaviri Âsım Hoca, esbak İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdürü esbakı Şeref. Peter İbrahim. Gönen'in Keçeler kariyesinden Tevfik, Kirmasti'nin Çürük kariyesinden Hüseyin, Lâz İbrahim oğlu Hamdi, İsmail oğlu Hüseyin; Kirmasti'den Haşim oğlu Hasan Hüseyin, şaki Davud'un biraderi Zekeriya, (işitmiyoruz sesleri) Müsaade buyurursanız sesim kısıldı. İstirham ederim, bir iki dakika.

Hisaraltı kariyesinden hatip Mehmed oğlu Süleyman, Adapazarı'nın Taşlıgeçit kariyesinden Süleyman Bey, Kirmasti'nin Çürük kariyesinden Mehmed oğlu Kâzım, Karaorman'dan Kâmil. Şaki Davud'un kayın biraderleridir, bunlar. Bunların heyeti mecmuası Yunanlılarla beraber müsellahan firar etmişlerdir ve elyevm teşkilâtta dahil ve hali faaliyettedirler. Midilli'dedirler. Ayıntap'ta Fransızların istihbarat ve hafi teşkilât reisi Hasan Sadık. Bunu iskat cetveline koyuyoruz. Tarsuslu Kâmil Paşazade Sezai (Selâmi), Tarsuslu Kâmil Paşazade Kemâl, Süleymaniyeli Hakkı, İngiliz hafiyesi meş-

hur Kürt Hakkı dedikleri. İstanbul esbak Polis müdürü Tahsin; İstanbul esbak polis müdür muavini Kemâl; (tamam sesleri) Çanakkale mutasarrıfı Mahmud Mahir, eski Köylü sermuharriri Ferit.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Kemâl ikidir. Bu müdür muavini Kemal hangisi, Ispartalı Kemal mi?

FERİT BEY (Devamla) — İstanbul esbak polis müdür muavini Kemal vardır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Bir de Ispartalı Kemal vardır.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bir de Seryaver Avni Paşa var.

FALİH FIFKI BEY (Bolu) — Boşnak Emin Paşa var, (yazdı, yazdı sesleri).

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Balcı kariyesinden Ömer, Gönen'in Balcı kariyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim, Hafız oğlu İbrahim, Havustan oğlu İbrahim, Keçeler kariyesinden Topal Ömer oğlu İdris, Gönen'den Tercümanın Salih, Keçi Dere kariyesinden Hüseyin Galip, Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdullah oğlu Galip, Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Son okuduğunuz ismi bir daha okur musunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

FAİK BEY (Tekfurdağı) — Efendim; Çanakkale mutasarrıfı Mahir, diyorsunuz. Bu adam Afyon Karahisarı'nda bulunmuş mudur?

FERİT BEY (Devamla) — Çanakkale mutasarrıfı Mahmud Mahir.

REİS — Beyefendi; isimlerini kaydettim. Sıra ile sorunuz. Buyrun Ali Sururi Efendi.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisarı Şarki) — Beyefendi; haricen işittiğime göre, Hürriyet ve İtilâf Merkezi Umumisinde aza bulunan eşhasın 150 kişilik deftere ithal edileceği anlaşılıyor. Okuduğunuz defterde birtakım şakiler var ki; bunların memlekete gelip, gelmemesi müsavidir. Asıl 150 kişilik deftere ithal edilecek şahıslar fikren fasit ve müfsit olanlardır. Öyle faal ve âdi işlerde bulunan adamlar memlekete gelmiş, memleket onlardan umumi olmak üzere ne zarar görebilir? Defterinize bakıyorum, Hürriyet ve İtilâf'ta aza bulunmuş, kâtibi umumilik yapmış ve memleketi fesada sevk etmiş şahıslar yoktur. Niçin yoktur, beyefendi?

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Abdullah Cevdet'ler filân yoktur. (Handeler)

FERİT BEY (Devamla) — Beyim; Heyeti Vekilenin bu hususiaki noktai nazarını, Heyeti Celilenize arz ettim. Bunların tetkik ve tefriki esnasında tayin edilen şey, bilhassa bugün idama mahkûm olan ve müsellâh bir surette şakavet eden, hem de maksadı siyasi ile, öyle yalnız âdi şaki olarak değil, hareket eden eşhas. Meselâ ; Hürriyet ve İtilâf Kulübünden bahsettiniz. Zeynelâbidin Hoca oradandır, Vasfi Hoca oradandır, Şaban oradandır, Refik Halit oradandır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Salim Paşanın ismi yok.

İSMET BEY (Çorum) — Kâtibi umumisi olan Fevzi yok.

FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendim; hatırı âlinize bu gibi fırkalara dahil olup da cinayetleri daha eşed bulunanlar geliyorsa söylersiniz, bizim burada yaptığımız, bir müzakereden ibarettir. Söylersiniz onu koruz, başkalarını çıkarırız.

NEŞET BEY (Aksaray) — Efendim; Edirne Valisi Salim Paşa ile Merkez kumandanı Emin Paşa gibi doğrudan doğruya Ferit Paşanın sağ eli ve sol eli makamındadır bunlar. Ve Tahsin Bey polis müdürü iken...

REİS — Efendim sözünüzü kaydettim, sıranız geldiği vakit söylersiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Sururi Efendi, kimi teklif ediyorsunuz, yazalım?

ASAF BEY (Hakkâri) — Vekil Beyefendi, İstanbul polis müdürü umumisi Nurettin Beyi yazdınız mı?

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim. Fakat daha yüz ellilik deftere yazmadım. Heyeti Celileniz kabul ederse, onlar girecek, başkaları çıkacak. (Hayır sesleri)

RAGIP BEY (Kütahya) — Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi göremedim.

FERİT BEY (Devamla) — Yazalım.

RAGIP BEY (Kütahya) — Meselâ, süllüler, sülükler giriyor da, Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi göremedim, o girmiyor. Bu nasıl olur? Heyeti Celilece malûmdur.

HULUSİ BEY (Karesi) — O söylediğiniz Çerkezlerin bir tanesi bir tabur askerdir.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim bakın ne diyor, bir tabur askerdir diyor. Efendim şimdi arkadaşların söylediklerini birer birer yazıyorum. Bakınız, Çopur Hakkı, Polis Müdürü Halil; Ömer Fevzi; Polis Müdürü Nurettin, Uşak Belediye Reisi Hulusi; daha, hepsini yazarız.

İHSAN BEY (Ergani) — Seryaver Avni Paşa.

ZİYA EFENDİ (Erzurum) — Abdullah Cevdet.

SAİP BEY (Kozan) — Şimdi burada iskat cetveli diyorsunuz. Bir cetvel var. Bazı mühim şahsiyetler var ki bu cetvelde dahildir ve 150 kişilik defterde dahil de-

ğildir. Meselâ; Ayıntap mutasarrıfı esbakı Celâl Kadri var. Bunu iskat cetveline koyduk diyorsunuz. Bu adamın Ayıntap'ta yapmadığı fenalık kalmadı. Elyevm Halep'te aleyhimize gazete çıkarıyor ve elyevm teşkilâtı hafiyyenin reisidir. Bu adamı iskat cetveline koydum diyorsunuz, bunun gibi aynı vaziyette bulunan Osman Beyzade Mesut. Bu iskat defterine dahildir. Binaenaleyh herhalde Celâl Kadri Beyin bu yüz kişilik deftere dahil olmasını teklif ediyorum. Çünkü, iskat defterinden korkuyorum ki; bunlar ilerde yine memlekete gelecekler ve Türk tabiiyetine geçeceklerdir. Binaenaleyh iskat defterinden 150 kişilik deftere geçsinler ve bu suretle memleket dahiline girmesinler. Bunlar o yüz elli kişilik listedekiler kadar memlekete fenalık etmiş adamlardır. Ona göre karar verelim.

FERİT BEY (Devamla) — Beyefendinin buyurdukları veçhile Celâl Abdi'yi iskat defterine koyduk, niçin? Çünkü; bugün elân muahededen sonra Fransız istihbarat vazifesiyle Halep'te meşguldür. Bunun için onu iskat ediyoruz.

ALİ SAİP BEY (Bursa) — Fakat bir daha Türk tabiiyetine girerler.

NECATİ BEY (Bursa) — Bursa'da fabrikatör Cemil Beyi 150 kişilik listenin dokuzuncu sırasında görmek isterdim. Bütün mevcudiyetiyle, servetiyle Yunan ordusunun Bursa'ya ayak bastığı dakikadan, son dakikaya kadar memlekette icrai şenaat etmiştir.

FERİT BEY (Devamla) — Esbak İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdürü esbakı Şeref, İzmit merkez memuru, Edirne polis müdürü, Yalova kaymakamı, Fuat, Molanzade Rifat.

Efendim şimdi gazetecilere geçiyoruz. Rifat'ı iskat cetveline koyacağız.

BİR MEBUS — Yok efendim, yok; kaç bin senelik hainidir bu milletin.

SABRİ BEY (Saruhan) — Mütareke zamanında, İstanbul'da Ferit Paşa zamanında çalışanlar... Bunlardan hiç birisi girmeyecek mi? Ferit Paşa zamanında en büyük icraata hâdim olan, meselâ polis müdürü Halil... Ondan sonra bir şey nazarı dikkatimi celbediyor. Efendiler; malumu âliniz böyle fena adamların mevki icraya geldikleri zaman en büyük vasıtaları divanı harptir. Bir iki divanı harp reisi de bulunsun.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Bu, taamül olmasın efendim. (Handeler)

FERİT BEY (Devamla) — Müsaade buyurun bir kere hepsini okuyalım da, (Handeler) nakıs kalanları tamamlarız. Türkçe İstanbul gazetesi sahibi Sait Molla.

AĞA OĞLU AHMET BEY (Kars) Halil Beyi şimdiden kaydediniz.

FERİT BEY (Devamla) — Halil Bey kim? (Polis müdürü sesleri) Hüsnü Tahsin'in falan falanın yanında Halil Beye yer kalmadı (Devam sesleri) Sait Molla...

AĞA OĞLU AHMET BEY (Kars) — Ferit Beyefendi, Halil Bey ne oldu? Bu adam bizleri İngilizlere teslim etmiştir.

REİS — Efendim, bu şekilde müzakereye imkân yoktur. Her âza bir isim teklif ediyor. Bakalım Heyeti Celile kabul ediyor mu? Vekil Bey bunları kaydediyor, bunlar ayrıca reye konulup, Heyeti Celilenin kararına iktiran edecektir. Her âzanın söylediğini kaydedecek olursak namütenahi olur.

FERİT BEY (Devamla) — İzmir'de Musavat gazetesi sahibi Hafız İbrahim, Aydede gazetesi sahibi Posta Telgraf Müdiri Umumii Sabiki Refik Halit, Alemdar Gazetesi sahibi Refii Cevat, Alemdar Gazetesinden Pehlivan

Kadri, İzmir'de Köylü Gazetesi sahibi Refet. İskat cetveline koyuyoruz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (Isparta) — Abdullah Cevdet nerede?

FERİT BEY (Devamla) — Ona gelinceye kadar sabah olur. Adana'da (Ferda) Gazetesi sahibi Hilmi, Edirne'de Temin ve Selanik'te Hakikat sahibi Münür Mustafa, Balıkesir'de İrşat Gazetesi sahibi Sındırgılı Hulûsi.

BİR SES — O kadar mühim midir?

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Fotoğrafçı Ali Sami vardır. (Okundu o sesleri)

FERİT BEY (Devamla) — Onu nihayette şey edelim. Şimdi hiyaneti vataniyede bulunmuş olan diğer eşhas ile eşkiya vesaireye geçiyoruz. Yani hiyaneti vataniyede bulunmuş olan eşkiyaya geçiyoruz. Seyidgazili Koç Emin.

ASAF BEY (Hakkâri) — Ferit Paşa zamanında İstanbul polis müdüriyetinde bulunan Nurettin de vardır, yalnız Halil değil.

FERİT BEY (Devamla) — Yazalım efendim. Seyidgazili Koç Emin. Bunlar baştan aşağı idama mahkûmdur. Gönen'in Bayram kariyesinden Yusuf oğlu İdris, elyevm Balıkesir'de mevkuftur, idama mahkûmdur. Gönen'in Üçpınar kariyesinde Hoca Hayri, Anzavur çetesinden bunlar, Düzakçı kariyesinden Mustafa Remzi, idama mahkûm. Hacı Kasım oğlu Zühtü, Anzavur çetesinden idama mahkûm. Kocagözün Osman oğlu Şakir. Türklere mezalimi ile meşhur Koç Mehmet oğlu Koç Ali, Mehmet oğlu Aziz, Molla Süleyman oğlu İzzet, Hüseyin oğlu Kara Kâzım; hep idama mahkûm. Bekir oğlu Arap Mahmut, Rüstem kariyesinden gardiyan Yusuf, Çerkez İsmail, İlyas, İbrahim Çavuş, Adapazarı'ndan Salahi-

ye kariyesinden Kara Ali İsmail; Kandıra'dan Emin Bey, Tavşanlı'dan Emin, Adapazarı'nın Taşlıca kariyesinden Hacıhan oğlu Emin, Abaza Cemâl, Akyazı'dan Şir oğlu Cemal. Bunların hepsi idama mahkûm ve mevkufturlar. (Nedir sesleri?) Eşkiyadır efendim.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli) — Bu kadar rical-i siyasiye varken bunları ithâl etmekte mana nedir?

FERİT BEY (Devamla) — Manyas'tan Cavit, Hendek'in Uzunca kariyesinden Çerkez Hakkı, Pendik'ten Soğuksu kariyesinden Hüsnü, Adapazarı'nın Akçay kariyesinden Süleyman oğlu Hüseyin, Abdullah oğlu Recep, Ömer oğlu Ramazan. Soğuksu kariyesinden Zifa, Akçay kariyesinden Kara Zekeriya, Selâmiye kariyesinden Ziya, Kadri Bey kariyesinden Tabostan, Kel Tahir Çavuş, Bafra'dan Talip Çavuş, Manyas'tan Yeniköylü Aziz, Sapanca'dan Harun, Kara Molla oğlu diğer Harun, Harun'un biraderi Mustafa, Zekeriya oğlu Harun, Ahmet oğlu Habil, Ahmet oğlu Yusuf, Karapınar kariyesinden Yaver, Boza Beylerinden Koca oğlu Yusuf, Reisi eşkiya Sünlüklü Şaki Davut, Kirmasti'nin Çürük kariyesinden Kara Ali oğlu İsmail, Kerim Ali oğullarından Mehmet oğlu İsmail, Sündük'ten Kopuk, İsmail, Dere mahallesinden Peder İbrahim, Gönen'in Bayram kariyesinden...

BİR MEBUS — Birlikte memleket de gitmiştir. Memleketimiz için çok büyük bir şindir.

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim, Bursa'da fabrikatör Cemil Bey.

FERİT BEY (Çorum) — Efendim, 150 kişilik listeyi okurken bazı şaki güruhu vardır. Çerkezler...

RAGIP BEY (Kütahya) — Bir kısmı müsellehan şimdi orada faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Devamla) — Müsellehan değil efendim.

RAGIP BEY (Devamla) — Faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Çorum) — Fakat memleket haricinde, şimdi memleket haricinde devam etmekte olduklarına göre ve af zamanından sonra bulunduğuna göre bunları iskat cetveline alarak, daha mühimlerini koyamaz mıyız?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim yapamayız. İskat cetveline ecnebide bir hizmet almaları ve tabiiyeti ecnebiyeye girmiş olanları alabiliriz. Cemiyeti hafiye halinde faaliyettedirler ve Türk tebaasındadırlar.

FAİK BEY (Tekfurdağı) — Efendim Çanakkale Mutasarrıfı Esbakı Mahmut Mahir vardır. Bunun ne yaptığını hepimiz biliriz. Fakat başlı başına hiçbir şey yapamayacağını da bilirim. Defterde Dahiliye Nezaretinde bulunan ve şenaati hakkında ben de bizzat vesaiki resmiye bulunan Âdil Bey yoktur. Âdil Beyle, Mahir Bey arasında dağlar kadar fark var.

HACI MUHİTTİN BEY (Giresun) — O, Meclisi âyanda Kuvayi Milliye ölüyor diye bağıran adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Eğer ehemmiyetsiz bir herifse onu buradan çıkaralım. (Bunaktır sesleri)

MEHMET BEY (Biga) — Efendim o, çok deni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; deni olduğuna şüphe yok, fakat deftere koyalım mı, koymayalım mı?

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Efendim deftere koyalım mı, koymayalım mı? Bundan ne çıkar. Ben diyorum koyunuz, pekâlâ koydum diyor.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; bendeniz bir kelime ilâve etmek isterim. Beyefendinin şeyine, Âdil Beyi yakından bilenler onun da ne kadar ahmak ve budala olduğunu bilirler. (Hayır sesleri), (çok gayyur bir adamdır sesleri).

İZZET ULVİ BEY (Karahisarı Sahip) — Ferit Paşa ile çalıştı. Âdil Bey yazılsın.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — En şeni bir adamdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Edirneli Münir'i deftere koyuyorsunuz. Halbuki Edirneli Münir'i bu işe sevk eden Edirne Valisi Salim Paşayı koymuyorsunuz, en şeni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla) — Benim tahkikatıma göre Salim Paşa da kıymetsiz bir adamdır.

NEŞET BEY (Aksaray) — Salim Paşa bir denizdir, nehir içinde bir katredir. Bu, böyledir.

FERİT BEY (Devamla) — Pekâlâ kaydedelim.

NEŞET BEY (Aksaray) — Ondan sonra polis müdürü Tahsin Beyi koyuyorsunuz, Emin Paşayı koymuyorsunuz, ki onun ne ettiğini benden ziyade şahsen alâkası olan Recep Beyefendiden sorabilirsiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Beyim yazalım.

RAİF EFENDİ (Erzurum) — Dahiliye Nazırı olan Âdil Bey gayet mühimdir.

FERİT BEY (Devamla) — Yazdım efendim, yazdım.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — Ali Şuuri Efendi bir sualde bulundular, ona verdiğiniz cevap zannederim ki; arkadaşlarımla beraber beni katiyen tatmin edememiştir. Siz listenin başında bulunan başlıca dimağları saydınız. Fakat ondan sonra, gelenlerin kısmı azamı dimağdan mahrum ve makineden ibarettir. Kopuk Ahmet vesaire, vesaire; bu, bir. Buna dair lütfen vazıh bir cevap vermenizi istirham ederim.

İkincisi; benim bir hatıram vardır ki; o hatıramı daima takdis ederim. O hatıramı telyis etmiş olan bir arkadaşımız vardır. Mahir Sait, o dahil midir?

FERİT BEY (Devamla) — Hayır okumadım, onu yazalım.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Beyefendi listenizi gördük. Bunun esbabı mucibesinde buyurdunuz ki; birtakım insanlar vardır, hafi teşkilâttandırlar, ellerinde rövolver vardır. Bunlar herhalde taşradadırlar. Bunlar hudut dahiline girdikten sonra 150 kişilik listeye dahil etmeye lüzum yoktur, bırakın girsinler ki, tenkil edilsin. Hariçten de ne yapacaktırlar? Bu adamları listeye dahil etmekle beraber, sanki cemiyeti hafiye suretinde gelmeyecek mi? Cemiyeti hafiye için teşkilât yapacaksa... Bunların hiçbirisi fikir adamları değildir, bunlar alettirler. Rica ederim listeye fikir adamları koyunuz. Avni Paşası yoktur. Âdil Beyi yoktur, Emin Paşası yoktur. Böyle liste mi olur efendim? Hiç olmazsa üç yüz kişilik listeyi okuyunuz. Orada kalmış olduğunu zannediyorum. Herhalde ricali siyasiyeyi koymalıdır. Bu okuduğunuz kimseler birtakım acezdir, yani fikren acezdir. Âdil Bey için diyorsunuz ki; âcizdir. E... Bu okuduğunuz Hakkı çavuşlar, Ahmet çavuşlar; Âdil Beyden daha zeki adamlar değillerdir, bunlar alettirler.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim evvelâ; hariçte Yunanlılarla beraber ricat edip orada henüz komite halinde icrayı faaliyet etmekte olan adamlar, bunlar yarın kalkıp gelecek olurlarsa, onlar hakkında yapacağımız şey, arkalarına beş on taharri memuru katarak...

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Derhal dağa çıkarlar, evlerinde oturmazlar.

FİKRET BEY (Devamla) — Müsaade buyurunuz; dağa çıktığı zaman hangi dağa çıkar? Takip edemezsiniz, işiniz değildir. Dağda da gezer, bayırda da gezer. Ne vakit bir cürüm ve cinayeti sâdır olacak olursa, o zaman takip edebilirsiniz. Fakat bunlar bütün bir kitle-

nin içerisinde, bütün bir Türklüğün içerisinde nihayete kadar Türklüğün aleyhinde düşmanla teşriki mesai ederek harp etmiş ve siyasi emel ile muzafferiyetimizi akamete mahkûm etmek için çalışmış 50 - 60 kişiden ibarettir. Bunların hiçbirisi tasavvur ettiğiniz gibi, öyle basit adam değildir.

RECEP BEY (Kütahya) — Af olur, yarın gelir ve teşkilâtını yapar. O teşkilâtını yapıncaya kadar, birtakım suikastlara maruz kalırsınız.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul) — Bunlar teşkilâtı yapamaz memlekette, âlet olur.

FERİT BEY (Devamla) — Demiyoruz ki; böyle listeyi aynen kabul ediniz. Heyeti Celilenize arzettik. Lâzımsa tadil buyurursunuz, ona göre yaparız.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Efendim; Âdil Beye ahmak bir adam dediniz. Halbuki okuduğunuz cetvelde Gönenli Galip Bey isminde birisini işittim. Galip Beyin anasını da, babasını da, kendisini de bilirim. Galip Bey bir cürüm yapmıştır. Allahın yarattığı ve yaratacağı adamların en budalası ve en ahmağıdır. Âdil Beyi neden deftere yazmıyorsunuz?

FERİT BEY (Devamla) — Efendim Âdil Beyi gözümle görmüşüm ve konuşmuşum; onun için söylüyorum ki; ahmaktır.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Ferit Beyefendi onun bu memlekete ne kadar fenalık ve hiyanet etmek istediğini biz biliriz, siz de bilirsiniz. Girmesi lâzımdır. Binaenaleyh Seryaver Avni Paşanın girmesi lâzımdır.

Sonra efendim; İstanbul'da İngilizlerin irtibat zabiti ve memlekete en yüksek fenalık yapanlardan serkomiser Vanlı Cemil Beyin girmesi lâzımdır. Emniyeti

umumiye müdür muavini Kemâl Bey Ispartalı. (O var sesleri) Hazinei Hassa'dan Refik Bey niçin girmiyor?

FERİT BEY (Devamla) — Yüz elli kişilik deftere girmesini muvafık görüyor musunuz?

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Bence...

FERİT BEY (Devamla) — Bu, zatı âlinizin takdiri şahsinizle olmuştur. Bizim yaptığımız da kendi takdirimizle yapılmıştır. Bu takdirleri Heyeti Celilenizle yapılan müzakerede kararı umumisini tespit etmeye matuftur. Meselâ; Galip Bey aptalmış dediler, onu da bu tarafa yazdık, sol tarafa yazdık. Yani bazıları girecek ve bazıları çıkacak. Girenler ve çıkanlar defterine yazılacaktır. Müzakereden ibarettir. Bu hususta bir şey etmeye lüzum yoktur.

HULUSİ BEY (Karesi) — Bizim vilâyete ait iki isimden Hacı Muhittin Bey bahsetti. Bu aptal bir heriftir ve serserinin birisidir. Bunun işlediği cürmü söyleyeyim. Sındırgılı Ahmet Hulusi namında birisi vardır. Ahmet Hulusi İrşat Gazetesinin sahibi imtiyazıdır. Bu, vaktiyle Hürriyet ve İtilâf Kulübüne mensup, yani Trabzonlu Ömer Fevzi namında Trabzon'a maskara bir hoca gelmiştir, ona bu adam imtiyaz vadetmişti. Ahmet Hulusi Sındırgılı, rica ederim bunları çıkarınız da, başkalarını koyunuz. Bu adam sekiz okka etle gezmiş olsa arkasına bir kedi bile takılmaz. Sonra Divanı Harp reislerinden kimse yok. Boğazlıyan kaymakamı merhum Kemal'i idam eden Dahiliye Nazırı Nazım Paşa, kemali saltanatla memleketimizde hücreineşindir. (Meşhurdur sesleri) Divanı Harp Reisidir.

FERİT BEY (Devamla) — Nazım Paşayı tanırsınız değil mi? Burnunu silmekten acizdir.

REFİK BEY (Konya) — Boynu kalınlardan.

HALİT BEY (Kastamonu) — Aciz, amma Divanı Harp Reisidir.

FERİT BEY (Devamla) — Peki yazdık.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Arkasına kedi takılmayan adamları yazmayınız. Dahiliye Nazırı Mehmet Ali, Sındırgılı Ahmet Hulusi'nin mefsedette, fenalıkta iktisabı şöhret etmesi, İrşat Gazetesi namiyle çıkan gazetedir. Hulusi yalnız onun imtiyazını almıştır. Asıl onu çıkaran Trabzonlu Ömer Fevzi Efendidir. Bunun hakkında dünya kadar malûmat vardır. —

HALİT BEY (Kastamonu) — Sivas Valisi Ali Galip vardır. Malûmu âliniz Sivas Kongresi inikad ederken Malatya'da bir içtima oldu, bir hadise oldu. Ali Galip dahil olduğu halde o vakit mutasarrıf olarak Bedrihanilerden Ali Galip dahil edilmemiştir. Malatya mutasarrıfıdır. Bedrihanilerden Halil Rahmi (Rami) dahil edilmemiştir. O adam Ali Galip'ten daha eşnadır ve orada aşair vesaireyi tahrik eden, teşvik eden odur. Sonra İstanbul'dan gönderilen Binbaşı İngiliz hepsini himaye eden odur. O siyasi heyeti oraya ithal eden odur. Onun için rica ederim, Ali Galip'in yanına onu da ilâve ediniz.

FERİT BEY (Devamla) — Onu da yazdık efendim.

REİS — Efendim; daha birçok sualler var, diğer taraftan kifayeti müzakere teklifi vardır.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Memleketi kana boyayan Çapanoğulları nerededir, defterde niçin ismi yoktur?

ALİ ŞÂDİ BEY (Kozan) — Kozan'da İslâmların katliamını yapan ve elyevm Halep'te Fransız zabitliği yapan Kazak Hasan.

FERİT BEY (Devamla) — Efendim; derakap onu iskata koruz, mesele değil efendim, nerelidir, bu?

ALİ ŞADİ BEY (Kozan) — Haçınli Kazak Hasan.

FERİT BEY (Devamla) — Peki efendim, o da bitti.

MÜNİR BEY (Çorum) — Efendim, görülüyor ki, esasen Dahiliye Vekâleti tarafından tanzim edilen liste 600 ismi muhtevidir. Bunlardan 150'sini tefrik meselesi birçok müşkilâtı da oluyor. Ferit Beyefendi birçok esami okumakla beraber, bunlardan bir kısmı bugün hali faaliyettedir, dediler. Halbuki af, Lozan muahedesinde beyan olunan ve bir mürürü zaman ile tahdit edilen ceraime mahsustur. Acaba bu adamlar o zamandan sonra irtikâp ettikleri ceraim için de affı umumiden istifade edebilirler mi? Anlaşılıyor ki bu adamların birçok teşebbüsatı ihtilâlkâraneleri vardır ki; işbu affı umuminin tayin ve tahdit ettiği zamandan sonra vuku bulmuştur. Bu cihet hukuktan tetkik olunmalıdır.

Sonra; bazı arkadaşların buyurdukları gibi, bu listeye girecekler âdi eşhastan ziyade, bu eşhası idare edenlerdir, serkârda bulunanlardır. Meselâ divanı harpte bulunanlar, Çopur Hakkı ve rüfekası. Bunlar harekâtı milliye aleyhinde çalışanlardan başka bir şey değildir. Bazı masumların idamına karar vermişlerdir. Onlar müttefikan bu kararları ittihaz etmişlerdir. Böyle caniyane bir surette hâkim sandalyasına oturup da memlekete ihanet ve hiyanet etmiş adamları kısmen istisna etmek bendenizce doğru değildir. Listeyi bu nikatı nazardan tetkik etmek ve daha ziyade siyasî faaliyet ve ceraimi olan eşhası ithal etmek lâzımdır.

REİS — Efendim kifayeti müzakere hakkında takrir vardır. Evvelemirde müzakerenin kifayetini reyi âlinize koyacağım.

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Aksini reye koyuyorum. Kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın... (Kâfi değil sesleri). Kâfi görülmemiştir.

Efendim birçok kanunlarımız vardır, bunların bir an evvel çıkması lâzımdır.

Saniyen, yarın bütçeyi müzakere edeceğiz, ondan sonra da... (Gece de müzakere edelim, reye koyunuz sesleri).

Ondan sonra da Teşkilâtı Esasiye Kanununu müzakere edeceğiz, vaktimiz yoktur, diğer kanunlar kalmış olacak, binaenaleyh Heyeti Celilenize teklif ederim, bugün akşam saat dokuzda gece içtimaı yapalım. Muvafık mı efendim? (Muvafık sesleri).

Bu akşam gece içtimaı yapacağız karar verildi efendim.

FERİT BEY (Çorum) — Reis Bey usul hakkında söz istiyorum.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Saat kaçta toplanacağız Reis Bey.

REİS — Saat dokuzda efendim.

RECEP BEY (Kütahya) — Muhterem arkadaşlar, bu madde münasebetiyle çok mühim bir nokta mevzubahis olduğu zannındayım. Şimdi Dahiliye Vekili muhtereminin burada izahatından anlaşıldığına göre hiyaneti vataniye ve en büyük vatani cürümleri irtikâp etmiş olduklarından dolayı muvacehei millete uzun müddet ve hayatlarının nihayetine kadar mâyup ve günahkâr tanınması lâzım gelen insanların miktarı aşağı yukarı beş yüze baliğ oluyor. 150'si ahten mecbur olduğumuz aftan istisna, indirmek imkânı olan miktardır.

Halbuki bunun haricinde —arzettiğim miktar eğer sahih ise— bilâhare yapılacak tetkikat neticesinde tezayüd edebilir. Her ne ise biz altı yüz diyelim. 150'den 600'e baliğ olmak için bu, 450 kişi hakikatte, vatan müvacehesinde aynı cürüm ve aynı günah ile, aynı kabahatle malum olan insanlardır. Gerçi biz mecburiyeti

ahdiyemizden dolayı bundan 150'sini affetmiyoruz, diğerlerini affediyoruz. Fakat bu ahden mecbur olduğumuz resmi bir af şeklinde telakki edilmelidir ve bu 150 haricinde bulunan bu 450 kişi —bunu kati bir rakam olarak söylemiyorum, 600 bildiğim için, bu rakamı söylüyorum— hiçbir zaman memlekette tamamiyle affa mazhar olup, diğer masum olanlarla aynı rütbeyi ihraz etmemelidirler.

Bu, kati ve vatanî icabiyle ahdi mecburiyeti yekdiğeri ile telif edip behemahâl idarî ve devletin kendi iç makinesinde tatbik edebileceği bir çareyi bulmak imkânı olduğunu zannediyorum. Biz alenen tabii surette bunları affetmeye mecburuz ve affedeceğiz ve alenen muahedenamenin fıkrai mahsusası ile bu adamları mütemadiyen tenkid etmek, tutmak, sûal cevap etmek mecburiyetinde bulunamayacağız.

Fakat efendiler; aynı zamanda bu 450 kişi, eğer kendilerinin bu vatan içerisinde diğer masum halkla müsavi olduklarını ve memlekete unutturacaklarını zannederlerse hem vatan içinde adi mevkiden kendilerini kurtarmış olurlar ve hem de bu serbestiden bilistifade aynı fenalığı başka vasıta ile, başka fırsat ve başka vesilelerle yapmaya çalışacaklardır.

Maruzatım, celsei aleniyede katiyen söylenemez, müsaade buyurursanız asıl teklif edeceğim şekil celsei aleniyede katiyen mevzubahis olamaz. Şimdi bendeniz bir takrir takdim edeceğim ki; mefadına muttali olacaksınız. Bu takrir mefadı kabul olunur ve hükümet bunu tatbik ederse, aynı zamanda hafiyen tatbik etmekle beraber birtakım gayri meşru tereşşuhat ile hükümetin bu gibi tedabir ittihaz etmekte olduğu ve aynı zamanda fezail malulu oldukları kulaklarına gidecek olursa kuvvei maneviyeleri kırılarak memlekette bir

teşebbüse cüret edemeyecek bir hale gelirler ve hem de diğer vatandaşlar mecburiyeti ahdiyemizden dolayı aftan istisna edilememiş olanlar içerisinde cezaya müstahak olanların da bu manevi tazyik içerisinde bulunduğunu bilerek kısmen mutmain ve müsterih olurlar.

Teklifi âcizaneme nazaran bunu, 150 kişilik liste haricinde bir siyah liste etrafında toplamalıdır. O miktar kaç ise, bu listeyi tanzim etmeli. Bunu gazetelerle neşretmek lüzumu yoktur. Bunu yapacak olursak tekellüf ettiğimiz ahdî vazifeyi kısmen ifa etmiş olduğumuz telakkilerine varmış olurlar. Hariçte buna rağmen devletin bütün kuvayı zabıtasına ve bilhassa limanlarına, İstanbul'un en işlek noktalarına, en mühim geçit noktalarına, bütün devletin kuvayı zabıtasına; peyderpey fotoğrafları da tedarik edilerek siyah liste bunlara dağıtılmalıdır ve bilmelidirler ki; devletin kuvayı zabıtası vatana büyük bir badire âriz olduğu zaman bu vatanda fenalık eden adamlar vardı. Fakat bunlar, devlet sulh muahedesini yaparken, devletin koparabildiği 150 kişilik listeden hariçte kalmışlardır ve bunlar daima lâzimüttekip adamlardır. Dahilde bulunanları takip ederken gidip talep etmeye lüzum yoktur ve onlar, memleketin zabıtası beni siyah listenin içerisinde bir adam olmakla daima tarassut altında bulunduruyor, diye tehaşi ederler ve köşelere çekilip, büzülmeye mecbur olurlar. Hariçte bulunanlar da; bana Türkiye' de nefes almaya imkân yoktur, derler. Binaenaleyh bu manevi tahaşşûtü icra etmek için arzettiğim gibi 150 kişinin haricinde olan listeyi behemahal siyah liste etrafında toplamalıdır ve bunu tamim etmelidir. Dahiliye Vekili Beyefendi bazı arkadaşların tekrar buyurdukları isimler etrafında söylediği üzere vaziyeti hukukiyeleri Türk tabiiyetinden derhal ihracına müsaa-

de bahş olanları altıncı maddesi mucibince bunlar üzerinde ihraç edilip derhal Türkiye vatandaşları ile alakalarını keteder. Bunlar daima vatanın, saf havasını teneffüs etmek manevi zevkinden mahrum olurlar. Aynı zamanda da kendilerinin yeniden yapmaları ihtimali olan fezayiha bu suretle sed çekmek imkânı vardır. Bunu yapmadığımız takdirde Türkiye'de ekseriyetle bizim zaafımız tecelli eder ve kabahat yapmış olanlar, zaman geçe geçe, gerek o kabahatlerini, gerek istisnai mevkilerini herkese unuttururlar ve rahat mevki sırasına geçerler. Fenalık yapmaya müsait olanlar fenalığı yaparlar. Buna meydan vermemek için bu celsei hafiyede kabul edilip, doğrudan doğruya kanunun metnine alâkadar değil, nevama bir temenni takriri Heyeti Celilenizin kabulüne iktiran edip hafiyen hükûmete tebliğ edilmeli. Tabii o intişar eder, maddî tesir de hasıl olur. Bu bapta takririmi takdim ediyorum. (Bu, zaten hükûmetin vezaifinden değil midir sesleri?) Efendim zaten bunu temenni olarak arzettim, bir kanun mahiyetinde değildir.

NECATİ BEY (Bursa) — Hükûmetin bu, idarî listesidir. Siyasi bir liste yapsınlar getirsinler.

HALİL BEY (Zonguldak) — Efendim, bendeniz listenin vekâlet tarafından tanzim edilmesi esasında diğer arkadaşlarla müttefikim. Listenin doğrudan doğruya hükûmet tarafından tanzim edilmesi ve Meclisi Âli'nin bu mesuliyet altına girmemesi elzemdir. Ancak demin Vekil beyefendinin okudukları liste, mahiyet itibariyle, bendenizin nazarı dikkatimi celbetti. Efendiler, malumu âliniz liste kadrosu yüz elli kişiden ibarettir. Yani bu 150 kişiye bir kişi daha ilâve edemeyiz. Malumu âliniz böyle dar kadrolarda bilhassa liyakat aranır. Yani bu liste iyiliğe matuf bir liste olsaydı, müm-

kün olduğu kadar en lâyık olan zevatı arayacaktık. Şimdi menfi noktai nazardan liyakat, aramak tabiidir ki elzemdir. Esaslı bir neticeye vasıl olmak için bundan başka çaremiz yoktur. Malumu âliniz efendiler, herhangi bir zümrenin faaliyeti iyi ve kötü olabilmek için onun başında bulunan mütefekkirinin adedi ve onların mahiyeti nazarı dikkate alınır. Bir hırsız kumpanyasının başında tahsil görmüş mütefekkir bir reis bulunursa o kumpanyanın yapacağı hırsızlıkla, iptidaî adamlardan müteşekkil olan bir hırsız kumpanyasının yapacağı iş arasında, tabidir ki, fark vardır. Bu, bir mütearife gibi bir şeydir. Güstav Löbon'un bile bu sadette bir sözü vardır ki; bunu burada ibraz etmekten kendimi geri alamıyorum. Fransa'nın her zümresine mensup... Fransa batmıştır. Yani bunu sadedinde bulunduğumuz meseleye tatbik ettiğimiz takdirde, haini vatan olan zümrenin mütefekkir olanlarını ortadan kaldırdık mı mesele yoktur. Halbuki listeye ithal edilen eşhasın takriben sülüsanı birtakım çobanlardan ve alelâde şakilerden ibaret kimselerdir. Muhterem arkadaşlarımızdan birçokları birtakım sualler irat ettiler ve tabidir ki; bu adamlardan herhangi birisi listeye dahil olan kimselerin birer düzinesinden daha mühim kimselerdir. Eğer memlekette mütefekkir zümre içersinde bu listeye dahil olan 20 - 25 kişiden fazla haini vatan yoksa bundan dolayı Cenabı Hakka hamdü sena edelim. Bu bizim için kârdır, memleket ve vatan için büyük bir kârdır.

Fakat efendiler hain olan unsur, daha doğrusu memlekette bulunan anasırdan hiyanet etmişler yalnız Türklere mensup değillerdir. Bunların haricinde birtakım anasır daha vardır ki; bunlar dimağiyle, dilleriyle, kalemleriyle, tahsilleriyle bu memlekete hiyanet etmişlerdir. Bendeniz bu kadar kulak kabarttım, bu listenin

içinde ne bir tek Ermeni, ne bir tek Rum, ne bir tek Yahudi vardır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Ahden kabul etmişiz.

HALİL BEY (Devamla) — Bu yüz elli kişinin içine hiçbir Ermeni, Rum veya Yahudi girmeyecek mi?

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Evet.

HALİL BEY (Devamla) — Beyefendiler; Vekil Beyefendinin söyledikleri bu söz gayet mühimdir. Eğer hakikaten Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin yüz elli kişilik listeye dahil olmamaları bir esası ahdiye müstenit bulunuyorsa, bu kürsüde bendeniz teessüratımı ve teessüfatımı yedi kat göklere kadar yükseltmekten kendimi alamam. Nasıl olur efendiler; bu memleketin daima, daima asırlardan beri felâketini ihzar eden insanlar böyle bir listeye dahil olmamak gibi bir imtiyaza mazhar oluyorlar. Ne ise şimdi efendiler madem ki bu böyledir. Fakat aynı zamanda bir kaydı ihtirazi ile arzediyorum. Muhterem Heyeti Vekile bu meseleyi bir daha tetkik etsin. Eğer imkân bulurlarsa birkaç adamı soksunlar. Eğer bunun imkânı yoksa hiç olmazsa, bu memlekete harekâtı milliye sırasında, âtiyen fenalık yapmış ve fenalık yapması muhtemel olan; diliyle, dimağı ile, kalemi ile, fenalık yapmaya istidadı olan kimseleri behemahal buraya dahil etsinler. Eğer 150 kişilik listeyi doldurmak için 20 kişilik, 30 kişilik mevki kalırsa o zaman fenalık yapmış olanları ithal etmek doğru olabilir.

Efendiler bu, eşkiya, makulesinden olan kimseleri 150 kişilik listeye dahil etmekle bizim, onların memlekete girmelerine mani olmamız ihtimali yoktur. Tabirimizdeki sikletten dolayı affınızı istirham ederim. Bunlar eşkiya takımıdır. Bunlar, ne yapıp yapıp, bombası

ile, tüfeği ile memlekete girer ve girmesi bendenizce hayırlıdır, çünkü tepeleriz. Onun için bendeniz bu işin mesuliyetini yine hükûmete terk etmek itibariyle bu prensiplerin esas olarak Heyeti Vekileye terk edilmesini teklif ediyorum. Dimağı ile, dili ile kalemi ile memlekete fenalık edenler; en evvel bunlar girecektir. İki eliyle fenalık edenler, eşkiyalık eden kimselerden, yani dimağı ile, dili ile ve kalemi ile fenalık edenlerden münhâl yer kalmadıkça diğerlerinden adam girmeyecektir, bundan başka çare yoktur.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim 150 kişilik defter bu kanunun müzakeresi vesilesiyle Heyeti Celilenize arzedildikten sonra ve Heyeti Celilece de baştan aşağı okunduktan sonra; eh; bunu yine hükümet yapsın ve hükûmet yine mesuliyet deruhte etsin. Yani bunun mesnedi mantıkisi yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Görüyor musunuz efendiler, ben evvelce söyledim, hükûmetin böyle diyeceğini.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Devamla) — Müsaade buyurunuz. Beğendiğiniz, noktaları söylediniz, filân filan. Zatı âliniz müzakereye taraftar değildiniz, biz müzakeresini terviç ettik ve Heyeti Celileden rica ettik, okuduk. Teklif olmak üzere arkadaşlar tarafından söylenen isimleri şuraya yazdım. Bazıları ehemmiyetsiz dediler. Bunları burada yazılmış olan 20 - 30 kişinin burada yeri yoktur, bunların yerine koymak için, yirmi otuz tanesini çıkaracağız. Bendeniz burada kendi fikri şahsimi ve emniyeti umumiyenin ve Dahiliyenin fikrini yalnız arzetmedim. Heyeti Vekilenin bilhassa bu işle cidiyetle alâkadar olan Başvekil Paşa Hazretlerinin —cidden alâkadar oldular— noktai nazarlarına göre bunu tertip ettik. Heyeti Vekile düşündü ki; bazı adamlar

vardır, ismi gazetelerde geçmiştir. Çünkü mevkii itibariyle, fakat kıymeti yoktur. Bugün bir zarar ika edemez, ne fikren, ne kalemen, ne fiilen. Öbürkülerini tercih ettik. Mamafih hakem Heyeti Celilenizdir. Şimdi bunu rica edeceğim Reis Beyefendiden; burada yazılı olan isimleri, birer birer okuyalım, reye vazedelim. Neticede hangilerini kabul buyurursanız onları koyalım, diğerlerini çıkaralım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hükûmet muahedenameyi anlamamış, onu arzedeceğim.

FERİT BEY (Devamla) — Gelelim şimdi Halil Beyefendinin buyurdukları meseleye. Efendiler hiyaneti vataniyede bulunan Rumlar 600 kişilik defterde vardır. Ermeniler, onlar da vardır. Hatta birkaç tane Yahudi de vardır. Fakat bunları deftere ithal etmek için biz hariciyeden sormak mecburiyetinde kaldık. Çünkü zabıtnameler içerisinde, ahtnamelerin, protokolların içinde yüz ellilik listeye Rumlardan kimsenin dahil olmayacağı hakkında Venizelos'un beyanatı vardır ve bunun üzerine İsmet Paşa bir müzakere kabul etmiştir. Sorduk, hariciyenin bu müzakerede bulunan hukuk müşavirleri dediler ki; ne Rumlar'dan, ne Ermeniler'den, yani anasırı gayri müslimeden kimse ithal edilmemesi takarrür etmiştir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Nerede?

FERİT BEY (Karesi) — O buraya girmemiştir öyle ise.

FERİT BEY (Devamla) — O, bu kitapta yoktur. O, hariciyede prose verbal (proces-verbal)'lerdedir. Şimdi biz bilhassa arzu ediyoruz. Matbuat itibariyle memleketimize son derece muzır beş on tane Ermeni'nin girmesini istiyoruz. Fakat buna hariciye hukuk müşavirle-

ri müzakeratın müsait olmadığını söylüyorlar. Arzu buyurursanız on beş taneyi tesbit etmişizdir. Dahiliyenin bunda yapacağı bir iş yoktur.

MUSTAFA FEYZİ EFENDİ (Konya) — Yüz elli olacağına elli olsun, mutlaka yüz elliye çıkarmak mecburiyetinde miyiz?

FERİT BEY (Devamla) — Anlamadım hoca efendi. Ne diyorsunuz, anlayamadım. (Gürültüler) Reis Bey esamiyi reye koyun.

REİS — Esamiyi nasıl birer birer reye koyayım.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Efendim bendeniz Dahiliye Vekili muhteremi Ferit Beyefendi tarafından yüz ellilik, üç yüzlük ve altı yüzlük cetvele dahil olan eşhas hakkında söz söylemeyeceğim. Bu üç muhtelif isimdeki cetvele dahil eşhasın tabi tutulmak istendiği muamelenin Lozan muahedesi ahkâmı sarihasiyle hukuk noktai nazarından bazı mühim noktaları arzedeceğim. Evvelâ şöyle başlıyor. Yüz elli dedikleri evvelâ Lozan muahedesinin 119 uncu sahifede affı umumiye, serlevha ahkâmında ve birinci fıkrada gösterilen ve onu müteakip 121 inci sahifedeki protokolla dahi tenkid olunan af mecburiyetimizden müstesna bulunan yüz elli kişinin ademi affı mezkûrdur. Bundan sonra üç yüzlük cetvel dediler. Üç yüzlük cetvel iskat muamelesini, yani Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkından iskat muamelesini tazammun eder. Burada çok mühim bir nokta vardır. Bunu Heyeti Vekile karar altına almış, esbabı kanuniyeye binaen.

Malumu âliniz 9 maddelik bir tabiiyet kanunu vardır. Bu mevaddı mahsusa mucibince muayyen efâl ve harekâta ictisar eden Türk tebaası vatandaşlık hakkını kaybeder. Ama bunun ziyanının tesbit hukuku esasiye ve siyasiyenin en canlı bir kısmı olduğundan her-

halde Meclisin tasdikine iktiran etmek suretiyle teeyyüd eder. Dünyanın hiçbir yerinde hiçbir devletin hükûmeti, hiçbir devletin Heyeti Vekilesi bir tebeanın, bir vatandaşın hukuku tabiiyetini iskat veya tabiiye ve mensubiyeti olmayan bir şahsa vatandaşlık hakkını bahşetmek salâhiyetini haiz değildir. Binaenaleyh eğer hükümet esbabı kanuniyeye binaen böyle üç yüz kişilik Türk vatandaşlığını ziyaa uğratmış olduğunu tesbit etmek istiyorsa bunu herhalde Meclisi âlinize getirmek ve buradan ifadelerinden anladım ki; hükümet bunu yapmak niyetinde değildir. Bunu yapmaya lüzum görmüyor. Katiyen elzemdir. Eğer hükûmet bunu yapmazsa yaptıkları keenlemyekündür. Onların Türk Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkı, ilâ maşallah üzerinde bakidir demektir, bir tearuz teşkil eder. Altı yüzlük cetvelin ihtiva ettiği eşhasın ne olacağını bir türlü anlayamadım. Bu altı yüzlük ne oluyor, ne yapılacaktır. Bunu bilmiyorum. Çok rica ederim izahat versinler. Bu altı yüzlük cetveli niçin yaptılar?

Sonra Halil Beyefendinin pek canlı ve hukuki itirazlarına karşı Vekil Bey oturdukları yerden demişlerdi ki, Lozan muahedenamesi mucibince, ifade tabii mazbuttur. Yüz elli kişilik cetvele Rum, Ermeni, Musevi gibi gayri müslimleri ithâl edemeyiz, dediler. Sonra kürsüden başka suretle söylediler. Lozan muahedesi diye şu elimize verilen ahitnamenin bundan gayri mahrum olarak murahhasımızla Düveli Mutelife murahhasları arasında teati edilmiş olan mektupların tevdi edilmiş nüshalarında dahi münderiç bulunmayan bir şeyden bahsettiler. Bundan muttali oldum ki; hükûmetimiz bize Lozan muahedesini tasdik ettirmeden evvel bütün malumatı bildirmemiş, halbuki biz öyle zannetmiyoruz.

İfşasında mahzur olmayan ahitname şudur; ifşa-

sında mahzur olan ve mahrem tutulması icabedenler de yine milletvekillerine mahrem olarak verilmiştir. Müzakeratı siyasiyenin içi dışı bize millete malum olmuştur. Bu suretle malum olduğundan dolayı biz de bunu şayanı kabul, görmüşüz. Eğer bundan başka gizli tutulmuş, bizden saklanmış bir şey varsa hükümet; yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki...

REİS — Hükümet yalancılık etmez, tabirinizi geri alınız, değiştiriniz.

SÜREYYA BEY (Devamla) — Bakınız ne diyorum. Hükümet yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki; bunu hiç zannetmiyorum. İfade böyledir. Ben söylediğim sözü bilirim. Çünkü İsmet Paşa Hazretleri burada bize demiştir ki; şu ahitnamedir, şu protokollardır, şu da mahrem olan şeylerdir ki; o buraya yazılıp tevzi edilemezdi. Bundan başka gizli bir şey yoktur demişlerdir ve biz de onu tamamen hak diye, hakikat diye kabul etmiştik. İtikadımız elân bu merkezdedir. Binaenaleyh şimdi Dahiliye Vekili Beyin burada söyledikleri söze itimat edemem, mazurum. Yani gizli kalmış cinler esrarı olacak bir şey yoktur ve olamaz.

Mecburiyeti ahdiyemiz şöyledir efendiler; Türkiye'de ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiçbir kimse veya mütekabilen Yunanistan'da ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiçbir şahıs 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri beyninde —dikkat buyuruluyor mu efendim? Şu iki tarih arasında— kalan zaman zarfında askeri veya siyasî hattı hareketen veyahut bugünkü tarihi muahedeyi sulhiyeye vazı imza eden bir ecnebi devlete veya tebeasına herhangi bir suretle muavenette bulunmasından dolayı mütekabilen Yunanistan da izaç veya tazip edilemez. Demek oluyor ki efendiler, biz bu ahitname ile 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 ta-

rihleri arasında ika edilmiş ve şurada nevi ve mahiyeti muharrer bulunmuş olan ceraimden dolayı hiçbir kimseyi, ister İslâm kişi, ister Rum kişi, ister Ermeni kişi, mutlaktır; hiç bir kişiyi muahere etmeyeceğiz. Sonra bu protokollarda bundan yüz elli kişiyi istisna etmişiz. Orada da mutlaktır. İster Ermeni kişi, ister Rum kişi, ister Türk kişi olsun.

ZEKİ BEY (Gümüşhane) — Hatun kişi de olabilir mi?

SÜREYYA BEY (Devamla) — Erkekliği, dişiliği caizdir. Filan kısım eşhasa dahil olan yüz elli kişi illâ İslâm olacaktır, Türk olacaktır gibi, bir mecburiyeti hukukiye yoktur, dedik.

Bundan maada çok mühim bir nokta vardır. Bir iki hukuk şinas arkadaşlarımın ihtar ettikleri bir noktai mühimmedir. O da şurasıdır 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri arasında geçen zaman zarfında yüz elli kişinin istisnasiyle şu kabil ceraimi ika etmiş eşhası affa mecburuz. Fakat efendiler 1922 tarihinden sonra dahi hiyaneti vataniye cürmü ika etmiş eşhası affa mecbur muyuz? Yoksa okudukları liste içerisinde —kendileri itiraf ettiler— elan müsellâh olarak Cerkez çeteleri adalarda Türkiye vatanı aleyhine, Türklük aleyhine çalışmaktadır, diyorlar. Demek bugün de çalışmakta berdevamdırlar.

Onların cetvele ithaline ihtiyaç yoktur. Bunlar dünün de haini vatanıdır, bugünün de haini vatanıdırlar. Bunları af için ahdi mecburiyetimiz yoktur. Evet onları 1914'ten 1922'ye kadar affettik.

Fakat onlar bugün de mücrimdir. 1922'den sonra yapılan ceraim affedilemez. Hükûmet bundan neden tegâfül ediyor? Neden bu sarahati hukukiyeyi anlamakta izharı aczediyor? Ne için noksan cetvellerle geliyor? Ha-

riciye Vekâleti hukuk müşaviri yalandan, Hariciye Vekilinin beyanatına münafi söz söyleyerek iş göreceğine bu hukuki noktaları tetkik etsin. Binaenaleyh bu mesele burada kalmalıdır. Hariciye Vekili bu işlerle alâkadardır ve aynı zamanda Başvekildir. İşin ehemmiyeti, bütün cetveli zirüzeber edecek gayri şayanı itimat, gayri şayanı müzakere bir mahiyette gösterecek gibi tecelli etmiştir ve zannederim ki bütün arkadaşlarım bu ciheti anlamışlardır. Bir gün, bu mühim işin müzakeresine tahsis edilmelidir ve bu mesele tamamiyle anlaşılmalıdır. Bunu teklif ederim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendim evvelâ tabiiyetten iskat hakkında söyleyeceğim. Tabiiyetten iskat; eğer ifadem başka türlü anlaşılmış ise tashih edeyim. Bunlardan geri kalmış olan adamları tabiiyetten iskat edeceğiz demedim. Tabiiyetten iskat etmek kavanini mevzua dahilinde o kanunun müsaade ettiği derecede ika edilmiş cürümlerin mukabili olarak yapılır. 600 kişiden kalan 450 kişiyi tabiiyetten iskat edeceğiz demedim.

Nitekim pek güzel tetkik buyurdunuz, takip buyurdunuz. Salp Beyefendinin bahsettiği iki kişi vardı. Bunların birisi Fransızların maiyetindedir. Tabiiyetten iskat edeceğiz, bu deftere koymayacağız, diğerini bu deftere koymak zarureti vardır. Binaenaleyh tabiiyetten iskat etmek için şeraiti haiz olanların hepsini iskat edeceğiz. Fakat bunların hepsini iskat edemeyiz. Yapabileceğimizi bütün hüsnü niyetimizle azami derecede yapacağız.

Bunun için kanun sarihtir. Şu tarzda hareket edenler tabiiyetten iskat edilir ve hükûmet isterse nâbeamdır. Bu noktai nazardan hükûmet tetkik edecek, nazarı dikkate alacak ve Heyeti Vekile kararı ile bunları iskat

edecektir. Başka yapılacak bir iş yoktur. Altı yüzlük defter ne imiş? Zannederim ki bütün müzakere bu zamana kadar bunun üzerine yapılmaktadır. Altı yüzlük defter şimdiye kadar hazırlanmış esamidir. Bunların içerisinden mühim olan yüz elli tanesi ayrılacak, geri kalanlar ne olacak? Affı umumî beyannamesi ne emrediyorsa kanunumuzda kabul ettiğimiz kavaid ne emrediyorsa o olacaktır, serbest olacaktır.

Sonra efendim 1922 tarihinden sonra vaki olan cerairn, 1922'den sonra ikaı ceraim ettikleri bizce tahakkuk eden adamlar olsa hiç buraya koymayız. Ne için koyalım, katiyen buraya koymayız, tevkif ederiz. Nitekim birtakım adamlar var ki; 1922 tarihi —geçen size bilmünasebe bahsetmiştim— Akaridis çetesi vardı. Bunu Trabzon'da yakaladık. Ne yapacağız diye vali bana sordu. Yaptığı cürüm 1922 tarihinden evvel midir, sonra mıdır diye sordum. Evvel ise affı umumi beyannamesine dahil olarak bırakılacaktır.

Binaenaleyh gönderilecektir, mübadeleye tabidir. Sonradır dedi. Herifi hapsettim. Demek ki 1922 senesinden sonra onlar için emniyeti dahiliye ve hariciyeyi ihlâl suretiyle teşebbüsleri bir cürüm mahiyetinde telâkki edilen memleketimize geldikleri takdirde o cürümlerden dolayı takip edilecektir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Bunların listeye girmesine lüzum yoktur.

FERİT BEY (Devamla) — Fakat efendim bunların elimizde bulunan malumat üzerine mahkûm edilebileceklerine kanaatimiz yoktur. Bugün Çerkez Ethem Avrupa'nın her tarafında, Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Romanya'da icrayi faaliyettedir. Bu defterin içinde olmazsa yarın kalkıp sallanarak memlekete gelirse, bu böyledir. Buraya gitmiş, şöyle olmuştur demekle mah-

keme bunu mahkûm edemez. Bunu memlekette bırakalım mı? Evet biliyoruz ki memlekette bir isyan çıkarmak arzusu ile bu adamlar daima pür heyecandır. Fakat mahkemenin karşısında onun mahkûmiyetini temin edecek elimizde vesaik olmalıdır. Olmadıkça onun haleti ruhiyesi itibariyle, haleti fikriyesi itibariyle, müstakil isyanlar itibariyle, müstakil emniyet itibariyle ehemmiyeti olan bu adamları ilerde birtakım şeyler yapar diye memleketten çıkaramayız.

Sonra efendiler, Süreyya Bey nihayet muahedeye geldiler ve buyurdular ki; bizim yalnız tanıdığımız bu muahededir ve ona merbut protokollar ve ona merbut bize verilmiş hafi şeylerdir. Hayır Beyefendi öyle değildir. Zatı âliniz hukukla müteveggilsiniz, fakat bilhassa kavanini dahiliyemizle iştigâl buyurdunuz. Evet Kavaidi hukuku düvel ile iştigal buyurmuş olsaydınız pekâlâ bilirdiniz ki; bir muahedenin protokolları, bütün mazbataları, bütün mükâlemeleri o muahedenin akşamı mütemmimesindendir ve hiç fark olmamak üzere aksamı mütemmimesindendir ve yine bilmelisiniz ki, beyefendi; bu muahededen maada sahifelerce, yüzlerce sahifelik mecelleler vardır. Tabedilmiştir ve bunların ahkâmında bizim murahhaslarımızın kabul ettiği her şey ahkâmı sarihadır.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Sarahaten söyleyiniz. Rum, Ermeni, Yahudi kovulamaz diyor mu?

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Sarih cevap, evet veya hayır deyiniz.

FERİT BEY (Devamla) — Efendiler hepsine sarih cevap vereceğim, müsaade buyurunuz. Şimdi proseverballerin içerisinde 150 kişilik listede mübadeleye tabi bulunmayan Rumların behemahal gelmesi ve hiçbir kaydı şarta tabi olmayarak geleceği müzakere edildikten sonra, bu yüz ellilik deftere Hıristiyanların ithal

edilmeyeceği hakkında Venizelos'un müzakere edeceğini beyan etmiştir. Biz onun üzerine dedik; biz Rumları koyacağız. Emniyeti umumiye müdürü hukuk müşavirlerine gitti ve müzakerede bulunanlar dediler ki; evet müzakerede gerek tahriri olmak ve aramızdaki mukaveleler suretinde, yani proseverballere ait bulunan ve gerek müzakeratı şifahiyemizde taahhüt etmişizdir, dediler. Biz de on beş kişi, tekrar söylüyorum, on beş tane Ermeni vardır ki; memleketimiz içinde yapmadık rezail ve şehayi kalmamıştır.

HALİL BEY (Zongulduk) — Ne olacak?

FERİT BEY (Devamla) — Ne yapalım efendiler; tutalım hukuk müşavirlerini huzurunuza çağıralım, müzakerede bulunan İsmet Paşa Hazretlerinden rica edelim, bunlar içine Hıristiyanları da karıştıracağız diyelim.

(Hakkımızdır, anlamak isteriz, sadaları)

FERİT BEY (Devamla) — Şüphe yok, defterde mukayyettir.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Hakkımızdır, gelsinler, görüşelim. Çünkü siz derece derece inip, çıktınız.

FERİT BEY (Devamla) — Binaenaleyh bu suretle Hariciye Vekâletinden vaki olan istifsar üzerine bu suretle tertip edilmiştir. Yok ilâve edelim diyorsanız, ilâve edersiniz, o da olur. Heyeti Celileniz hâkimdir. Bizimki size arz etmekten ibarettir.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrir vardır.

AHMET SÜREYYA BEY (Karesi) — Aleyhinde söyleyeceğim. Efendim müzakere gayri kâfi addedilmelidir. Dahiliye Vekili muhteremi mütenakıs ifadelerle burada hilâfı vaki söylediğine bendeniz kanaat ettim.

FERİT BEY (Devamla) — Hiçbir zaman.

SÜREYYA BEY (Karesi) — Çünkü evvelâ arz etti-

ğim gibi, Lozan muahedesinde olmayınca, gizli protokollarda vardır dediler. Sonra çıktılar; Şükrü Beyin vazıh sualine karşı vazıh, kati, müfit cevap veremediler. Venizelos böyle demiş dediler. Fakat İsmet Paşa'nın kabul ettiğini söylemediler. Sözleri kanuna münafidir, kanuna muhaliftir. Tabiiyet kanununun altıncı maddesinde hükümet isterse tabiri vardır, sözleri yalandır; işte okuyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Affedersiniz, bu gibi şeylerde yalandır, filân denmez, terbiyeye mugayirdir, nezakete muhaliftir, hükûmete yalandır diyorsunuz.

SÜREYYA BEY (Devamla) — Hükûmete demiyorum. Dahiliye Vekiline diyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Terbiyeye muhalefet ediyorsunuz, kanunda bir kelime eksik ise yalan denmez. Denir mi? Bu, terbiye midir? Biraz da terbiye öğrenmeniz lâzımdır.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — Terbiyeyi sizin öğrenmeniz lâzımdır, sizi de memleket çok iyi bilir.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Meclisi âli hâkimdir bu hususta.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — «Saltanatı Seniye tarafından mezuniyet verilmeden tebdili tabiiyet eden veyahut bir ecnebi devletin hizmeti askeryesine giren şahsı Devleti âliye isterse tabiiyetten iskat edebilir.» Görüyorsunuz, tabiiyet kanununu. Tabiiyetten iskatı aksi şekilde mutlak söylüyor. Yapamayacağı şeyi söylüyor, hilafı vaki bir şeyi söylüyor. Hilâfı vaki demekle yalan demek arasında bir fark yoktur. Ben mert, açık, saf, samimi bir kalple söylüyorum. (Yanlış demek lâzımdır sesleri). Hayır Dahiliye Vekilini ben cahil zannetmi-

yorum. Dahiliye Vekili bilerek hilâfı vaki söylüyor, buna da yalan derler.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Sizin yaptığınıza da çocukluk derler.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — Eğer bilmiyorsa o zaman cahildir derim. İki sebep vardır. Birisi hariçte terki tabiiyet etmek, diğeri dahilde. Başka şekil ve suret yoktur. İşte kanun buradadır, bu ifadeler sakat, kanuna münafi, ilme münafi, hakikate muhalif. İfadat teşrih edilmeli ve kendi mahiyeti ilmiyesi anlaşılmalıdır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Yani intikam mı almak istiyorsunuz.

AHMET SÜREYYA BEY (Devamla) — İntikam almak lâzım idiyse aldım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — O intikamı almak size kalmamıştır.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Aksini reyi âlinize koyuyorum. Kâfi görmeyenler lütfen el kaldırsın...

Müzakere kâfi görüldü.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi; bu isimler ne olacak?

REİS — O isimler hakkında Heyeti celilenin fikrini alınız.

Takrirler okunacak.

(Karahisarı Şarki Ali Süruri Efendinin, Yozgat Süleyman Sırrı ve Ahmet Hamdi Beylerin, Kütahya Recep Beyin, Çorum Ferit, İstanbul Akçoraoğlu Yusuf ve ilâ... Beylerin takrirleri okundu.)[1]

Aksaray Neşet Bey, Sabit Bey (Erzincan), Zongul-

(1) İşbu takrirler zarf içinden zuhur etmediğinden yazılamadı.

dak Halil Bey, Nuri Bey (Kütahya), Denizli Yusuf Bey, Süleyman Sırrı Bey (Bozok), Rize Ali Bey, Urfa Ali Bey, Hakkı Tarık Bey (Giresun), Mahmud Nedim Bey (Malatya), Kütahya Ragıp Beylerin takrirleri),

REİS — Efendim; evvelâ takrirlerden bazılarında filân zatın ve filân zatın listeye ithali teklif ediliyor. Bu meyanda Vekil Beyefendinin de yerinde, burada kürsüde iken kaydetmiş oldukları birtakım isimler vardır. O da bu meyandadır. Filân zatı da ithal ediniz, falân zatı da ithal ediniz diye verilen takrirleri reyi âlinize koyayım mı? (Hayır sesleri). Bunları hükümete verelim. Hükümet, bunları nazarı itibara alarak yeniden bir liste tertip etsin. (Hayır, hayır sesleri).

HAFIZ İBRAHİM EFENDİ (Isparta) — Meclis belki nazarı itibare almaz.

REİS — Diğer takrirler malumu âliniz oldu. Takrirlerde heyeti umumiyesi itibariyle Meclis'teki tezahürat nazarı itibare alınacak listenin tâdil olunduktan sonra tekrar Meclise gelmesi ve bir kısmı da listenin yeniden hükümetçe tanzimini teklif ediyorlar. Binaenaleyh arzu buyurursanız bu suretle reyinize koyayım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi; bir teklif daha vardır. Bu husus için Dahiliye, Adliye, Hariciye encümenleri de toplanabilir. (Hayır sesleri).

REİS — Efendim; Ali Süruri efendinin teklifi bu kabildendir. Listenin Dahiliye encümeninde tetkiki hakkındadır ki; bu teklifi kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... (Hayır, hayır sesleri). O halde efendim; Meclis'teki tezahüratı nazarı itibare alarak listeyi ona göre tebdil etmek ve mümkün olan tadilâtı ifa etmek üzere takrirlerle beraber hükümete tevdi edelim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Tekrar Meclis'e gelsin.

NECİP BEY (Saruhan) — Neticesi Meclis'e bildirilsin.

REİS — Neticede listenin tekrar Meclis'e gelip, gelmemesini reyi âlilerinize koyacağım. Binaenaleyh takrirler iki kısımdır.

Evvelemirde Meclis'teki tezahüratı nazarı itibare alarak mümkün olan tadilâtı ifa etmek üzere hükûmete tevdiini kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Bu cihet kabul olundu. Bu suretle yapılacak listenin tekrar Meclisi âliye gelmesini reyi âlinize koyuyorum.Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edildi efendim.

Bundan sonra Recep Beyin takriri vardır. Bir siyah liste yapılmasını teklif ediyorlar. Bu teklifi nazarı itibare alıp, almamanızı da reyinize koyacağım. (Böyle liste yapılmaz sesleri).

Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul olunmadı.

Efendim on dakika teneffüs için celseyi... (Hafi celse şimdi mi sesleri). Ha; müsaade buyurun. Bu mesele bitmiştir.

Aleni celseye geçilmesini reyi âlinize koyacağım. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsın... Aleni celseye geçilmiştir.

On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati: 5.15

DEVRE : II CİLT : 4 İÇTİMA SENESİ : II

T.B.M.M.
Gizli Celse Zabıtları

22/23 NİSAN 1340 ÇARŞAMBA

Münderecat

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI 456

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD 456

1. — Lozan Muahedesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat. 456 : 462

Cilt : 8/1

44 üncü İnikat, 4 üncü Celse

KIRKDÖRDÜNCÜ İNİKAT

22/23 Nisan 1340 Çarşamba

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Ali Sururi Efendi

KÂTİPLER : Ragıp Bey (Zonguldak), Talat Bey (Kângırı)

Reis — Efendim, 150 kişilik defterin tetkiki için celsei hafiyeyi kabul buyuranlar el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum. Kabul etmeyenler el kaldırsın. Celsei hafiye kabul edilmiştir.

Efendim zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

16 Nisan 1340

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin tahtı Riyasetlerinde inikat ederek; Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulması meşrut 150 kişilik liste üzerinde cereyan eden müzakere neticesinde, listenin Hükümete tevdii ve müzakerat esnasında serdolunan ve verilen takrirler istikametinde Hükümetçe yeniden tezekkür edilerek tekrar Meclis'i Âliye getirilmesi kabul olundu ve âleni celseye geçildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
Fethi	Yozgat	Kütahya
	Avni	Ragıp

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Lozan Muahedesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakerat.

REİS — Müzakereye başlıyoruz.

Bu ikinci defter Heyeti Vekile kararıyle tesbit olunmuştur. Okunacaktır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Reis Beyefendi müsaade buyurur musunuz? Efendim, celsei hafiye istirham etmekten maksadımız, bazıları bu deftere dahil değildir. Malûmu âliniz veçhile bir iskat defteri getirmişizdir. Fakat âlenî celsede dilemeyiz ki filân dahil değildir. Fakat onu tabiiyetten iskat edeceğiz. Bunun için kâfi delâil vardır. Bunu tabii alenî söyleyemeyiz.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Efendim; iskat defteri evvelâ okunmalı, sonra alenî celseye geçilip alenî de söylenmelidir.

(Liste okundu)

İSMET BEY (Çorum) — Gazetelerde bunlara ait liste neşrolunmuştu. Halbuki Meclisi Âlinin Yozgat isyanı hakkında bir kararı vardır. Çapanoğullarına da şâmil değildir. Meclisin kararı hilâfına böyle bir şeyin icrası muvafık olmayacağını söyleyecektim. Heyeti Vekile bunu nazarı dikkate alarak çıkarmış olduğunu gördüm. Yalnız bu listede Vahidettin'in bütün tedbirlerini idare eden bir adam vardır. Hazineci Refik'dir, maliyeci Refik, Defteri Hakâni Emini olmuştur ve Maliyeye devredilen ne kadar emval varsa onun namına kayıtlarını tashih etmeye çalışmış ve onun yanında bütün plânlarını yapan Refik mevcuttur. Refik'in yerini tutacak ve ona muadil burada kimse yoktur. Refik'i koymak ve onun yerine bir Çerkez çıkarmak lâzımdır.

MEHMET BEY (Karesi) — Şamlıdan bir Türk çobanı var, onu çıkaralım.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendiler; bu gün bilmem kaçıncı defa olmak üzere yine dâirei intihabiyemden bir mektup aldım. Arkadaşlarıma da gelmiştir. Esme kazasının Garaplar kariyesinden Mavanoğlu Mustafa. Bu adam İzmir'in işgali gününden beri Yunanlılara rehberlik etmiştir. Uşak'ın sukutuna sebep olmuştur. Onlara yardım etmiştir. Elyevm Kule Hapishanesinde mevkuftur. Bu adam mütegallibedendir. Maateessüf Divanı Harpçe şimdiye kadar mahkûm edilmemiştir. Çünkü bir taraftan mütemadiyen para yedirmektedir. Agniyadir. Bu adamı zannediyorum Kütahya Mebusu arkadaşım da tanıyacaktır.

RAGIP BEY (Kütahya) — Evet, bendeniz de biliyorum. Çok şeni bir adamdır.

HACIM MUHITTIN BEY (Giresun) — Ben de biliyorum. Şimdi anlatacağım.

REŞAT BEY (Devamla) — Bu adamın 150 kişilik listeye ithalini bendeniz de istirham ederim.

REMZİ BEY (Gaziantep) — Efendiler, bu liste ile bir kısım hainî vatanların aftan istisna edilmesinden maksat, herhalde bunların seyyiatı maziyesinden daha fazla olarak âtide memleket ve millete iras edecekleri zarardan dolayıdır. Bu meyanda bu gibi hainlerin 150 kişilik listenin içerisinde bulunması epeyce bir ehemmiyeti haizdir. Millet haini vatanlarının adedi 150 olmadığı halde daha fazla olduğu, fakat bu adedi Lozan Konferansında kabul ettiği ahitname dolayısiyle diğerlerini affetmiştir. Binaenaleyh efendiler, biz 150 kişiyi herhalde gerek seyyiâti maziyesi itibariyle ve gerekse memlekete âtide yapabileceği zararları itibariyle çok muzurlarını intihap ederek bu listeyi o şekilde tanzim

etmeliyiz. Dahiliye Vekili Beyefendi daha mühim haini vatanlar bulunabilir. Bunların tabiiyetten iskat suretiyle çareleri vardır diye mütalaa buyurdular. İştirak edeceğim. Fakat tabiiyetten iskat suretiyle mazarratları def olunacak adamlar herhalde ehemmiyet ve mazarratlarının derecesi itibariyle bu 150 kişilik liste içerisine gireceklerle mukayese edilmelidir.

Bunun için bendeniz çok rica ediyorum, bu liste okunurken de dikkat ettim, bilmem ne kariyesinde Mustafa oğlu Mehmet, bilmem ne kariyesinde Mustafa oğlu Remzi gibi muhtelif isimler var. Zannedersem vaktiyle harekâtı isyaniyede bulunmuş, kurşun atmış, fakat şahsı itibariyle o kadar mühim olmayan gerek mazide ve gerek âtide yaptıkları ve yapacakları seyyiat itibariyle mühim olmayan kimseler vardır. Bunun için bunların listeden çıkarılması ve bunun yerine muhtelif mıntakalarda bilhassa burasını nazarı dikkati âlinize arzediyorum. Muhtelif mıntıkalarda seyyiâti sâbit olmuş ve bilâhare âtiyen seyyiâtları vukubulacak mazarratları behemahal memul olan kimseleri ilâve etmek elzemdir.

RASİM BEY (Sivas) — Yani fikirli adamlar.

REMZİ BEY (Devamla) — Ben kendi mıntıkam itibariyle eksik olarak bir şahıs biliyorum. Onu teklif edeceğim. O da Galip'tir. Müddeiumumi olmuştur. Fransız teşkilâtının başında ve hâlâ Halep'te bulunuyor. Yarın buraya gelirse ve hudut boyundaki memleketimizin emniyeti siyasiyesini ve emniyeti dahiliyesini ihlâl etmek onun iktidarı dahilindedir. Bunun için ben kendim memleketim için misâl olarak bunu bildiğim için arzediyorum. İsterseniz bu, benim gösterdiğim adamı kabul etmeyiniz. Fakat liste okunurken nazarı dikkatimi celbetti. Bilmem hangi köyden ne çavuş. Bu isimler üzerinde münakaşa edelim, çok rica ederim.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Efendim; arkadaşlarımız izah ettiler. Hakikati halde bu listede iki kısım eşhas mevcuttur. Birisi şu, şu gibi meşhur ve muayyen eşhas. Bunların kimisi Kuvve-i İnzibatiye'yi teşkil etmişler. Kimisi Sevr Muahedesini imza etmişler, onlar malûm. Bunlardan başka bir de filân köyden filân oğlu filân vardır. Filân oğlu. Bu bence bizde...

ŞEREF BEY (Diyarbekir) — Meselâ Saraçoğlu...

NİYAZİ BEY (Devamla) — Şey, gayri maruf eşhas demektir. Müsaadenizle efendim; bu listede ismi zikredilmeyen hainler var. Adana Müdafaai Hukuk Halk Fırkası Heyeti buraya müracaat etmiştir ve gazeteler bununla çok meşgul olmuşlardır. Ezcümle Posta Gazetesini çıkaran İlhami var. Fransızların müşavirliğinde bulunmuştur ve mühim hizmetlerini yapmıştır. Esasen bizim askeri binbaşımızdır. Sonra Sito Garip Fuat var, Sito Garip Sarık var. Şeyh Galipler. Bunlar onların reisi idi. Sonra bunlar orada bulunan Nusayrilerin rüesasındandır. Bir de Fransızların Belediye Reisliğini yapmış Hafız Mahmut isminde bir adam vardır. Bunlar fetvalar neşretmişler. Anadolu davasının bâtıl olduğuna dair halkı iğfale çalışmışlar. Bu tarzda adamlardır. Bendeniz böyle ufak tefek adamlarla uğraşmaktan ise 150 kişiye ithal edilecek esaminin böyle muharrik olarak tanınmış olan eşhasın ithalini rica ediyorum.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Hepsi de öyle.

TALAT BEY (Ardahan) — Ne vakit yapılır? Bu, ne vakit tetkik olunur. Vakit mi kaldı bu işe?

AHMET MUHTAR BEY (İstanbul) — Ben bir kişinin listeye niçin dahil olduğunu soracağım, dahil olmadığını değil. Şebin Karahisar Mebusu Fevzi Bey vardır. Fakat dünya kadar itilafçı vardır. Bu adamın memlekette bir fenalığını işitmedim. Birçok kişiye sordum.

HACİM BEY (Giresun) — Köke kadar da haini vatandır.

MUHTAR BEY (Devamla) — İtilafçılık memlekete hariç olmaya kâfi değil gibi geliyor.

FİKRET BEY (Kozan) — Kuvve-i İnzibatiye'yi teşkil edenlerdendir bu adam.

MUHTAR BEY (Devamla) — Eğer böyle bir fenalığı varsa varsın gitsin. Ben sordum Dahiliye Vekili Ferit Beye, böyle istediler, fenalığını ben de bilmiyorum dedi.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Arkadaşlar; Reşat Beyin Heyeti Celileye arzettiği Mavan oğlunu ben şahsen tanırım. Yunan işgali zamanında filhakika bu lain şahsiyetin bu memleket aleyhine ve Yunanlılar lehine yapmadığı şenaat ve cinayet kalmamıştır. Yalnız bu memlekette bir dakika yaşatılması caiz olmayan bir şahsiyettir.

Sonra Osman Nuri isminde bir adam unutulmuştur. Bu adam bendeniz Karesi Mutasarrıfı iken bu, Ayvalık'ta kaymakamdı. Mehmet Beyi işhât ederim. Karesi Mebuslarını işhât ederim. İngilizlerle teşriki mesai etmiş, casusluk yapmışlardır. Bolu'yu berbat etmişlerdir. Sonra biz Balıkesir'de uğraşırken ve tırnaklarımızla siper kazmaya uğraşırken bu hain İstanbul'dan Balıkesir Mutasarrıflığını taahhüt ve kabul etmiştir ve 300 gönüllü Arnavut jandarma ile gelmek istedi. Fakat gelemedi. Çünkü ölüm vardı orada. Ondan sonra yine bu Osman Nuri Bolu Mutasarrıfı olmuştur. Ferit Hükümetinin Bolu Mutasarrıfı olmuştur. Orada da yapmadık fenalık bırakmamıştır. Sonra Dersim Mutasarrıflığına tayin edilmiş. Bunu Heyeti Temsiliye tevkif etmiş, fakat her nasılsa yakasını kurtarmış ve Bulgaristan'a kaçmıştır.

Arkadaşlar; bu kâfi gelmiyormuş gibi bu melun şah-

siyet elan daha bu memlekette valilik almak için veya bu memleket namına ecnebî memleketinde memuriyet kabul etmek için müracaatta bulunuyor. Buna da Karahisar Mebusu Ali Beyi işhat ederim. Bunu kendisinden isterim. Bu adamların elan bu memlekette laf söylemeye ve memuriyet istemeye nasıl hakkı vardır?

Sonra İzmir'de bir Köylü gazetesi çıkıyordu. Arkadaşlar; Köylü Gazetesinin yaptığı fenalıkları hepiniz bilirsiniz. Bu gazete ve bu gazetenin sahibi Refet ve bu lain şahıs, ki bütün memleketçe tanınmış lain bir şahsiyettir. Neresidir, malum ve meçhuldür. Dahil değildir.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Dahildir efendim.

HACİM MUHİTTİN BEY (Devamla) — Müsaade buyurun. 150 kişide dahil değildir.

Sonra İzmir'de Belediye Reisi bulunan Hacı Hasan Paşayı da tanırsınız. Birçoğumuz vicahen, birçoğumuz giyaben tanırsınız. Bu adam İzmir'in ve memaliki müsteviyenin Yunanlılar elinde kalması için en büyük fenalığı yapmıştır. Bunlar da dahil değildir. İthal edilmesini rica ederim. (Nereye sesleri).

REFİK BEY (Konya) — İskat defterine konur.

REİS — Efendim vaktin dar olduğu malumu âlinizdir. Kifayeti müzakere hakkında da üç tane takrir vardır. Kifayeti reyi âlinize vazedeceğim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Bu Osman Nuri listeye girmedi ise bu listenin hiç kıymeti yoktur.

AHMET FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Efendi; bazı isimlerden bahis buyurdular. Bu isimlerin bazısı 1922 Teşrinisanisinden sonra Yunanistan, Yunan ordusundan maaş almak, yahut Yunan Hükümetinin bazı hidematında bulunmak itibariyle tabiyeti ecnebiyeyi kabul ettikleri cihetle tabiiyetten iskatları kabil olan adamlara aittir. Binaenaleyh defterde bulu-

nanların ya bazıları henüz mevkufturlar. Veyahut tabiiyeti ecnebiyeye girmemiş Avrupa'nın muhtelif yerlerinde bulunmaktadır.

Bu suretle oraya koyabilmek için diğerlerini iskat defteri diye tabiiyetten iskat etmek üzere yüz kişilik, 150 kişilik bir defter yapıyoruz. Bu 150 kişilik defterden başka afivle alâkası yoktur diye diğer bir defter yapıyoruz. Doğrudan doğruya Tabiiyet Kanunumuzla teması olanları ihtiva etmek üzere bu şeyi yapıyoruz. Meselâ Köylü gazetesi sahibi Refet, İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa gibi adamlar tabiiyetten iskat edilebileceklerdir. Eğer öteye korsak tabiiyet defterinden çıkaracağız. Binaenaleyh tabiiyetten iskat defterine koymayı Heyeti Vekile münasip görmüştür. Bir de Mavan oğlu Mustafa' dan...

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Osman Nuri'den bahsettiler. Bize müptezel efendiler demiştir.

A. FERİT BEY (Devamla) — Bir de Osman Nuri vardır. Şimdi eğer müsaade ederseniz nihayetten üç kişi çıkararak...

HULUSİ BEY (Karesi) — Hayır, hayır. Bunların gelmek ihtimali yoktur. Bu 3 şaki memlekete gelirse jandarma bile tenkil edemez. Rica ederim. Onlar Midilli'den ara sıra memlekete tecavüz ediyorlar.

A. FERİT BEY (Devamla) — Esasen geçen defaki müzakere neticesinde rüfekayı muhteremden bazıları buyurmuşlardı ki firariler vardır, bunların hepsini defterden çıkarınız. 150 kişilik defterden çıkardık. Yani 19 Teşrinisânide ya Yunan ordusu ile gelmiştir, yahut Yunanlıların teşvikatı ile çete halinde gelmişlerdir, ad ve telâkki ederek bunların heyeti umumiyesini tabiiyetten iskat ediyoruz. Yalnız beyefendinin buyurduğu veçhile hakikaten siyasî bir surette şekavet yapan ve bugün

elimizde mevkuf olan adamlar vardır ki bunlar Yunanlılarla teşriki mesai etmiştir ve bunları iskat defterine koymanın imkânı yoktur. Çünkü bugün topraklarımızın üzerindedirler. Fevkalâde muzur adamlarmış. Onlardan mümkün olanlarını koyduk. 15 - 20 kadarı girememiştir. Şimdi iki, üç kişiyi çıkarırsak o on beşin üzerine üç kişiyi daha ilâve etmiş olacağız. Binaenaleyh bunların heyeti mecmuasını zaten 150 kişilik deftere dahildir, suretinde huduttan dışarıya atacağız. Yaptığımız bundan ibarettir. Şimdi onları koymak lâzım gelirse diğerlerini çıkarmak lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu) — Osman Nuri Beyi bu listenin haricinde bırakmak dünyada olacak şey değildir. Ankara'yı tehdit etmiş bir adamdır.

HALİL BEY (Zonguldak) — Ağyan'dan Abdülkadir Efendinin yeğenidir. Bu adamcağız harbi umumiden evvel Ruslarla birleşmiştir. Harbi umumî içerisinde birçok işler yapmıştır. Son zamanlada Revandis'de bulunan bir müfrezemizi harben kaçırarak orada İngilizlere valilik etmiştir. Bu adamın gerek iskat defterine, gerek 150 kişilik listeye ithali imkânı yok mudur?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; iskat defterine ithal etmenin imkânı vardır ve hiçbir mahzuru yoktur. Yalnız düşündüğümüz şey şudur. Bu söylediğiniz adamın icrayı faaliyeti Revandis'dedir ve bu elân Revandis'de bulunuyor. Halbuki biz hiçbir zaman Revandisi hududumuzun harici addetmedik ve orada olan hükümeti de İngiliz Hükümeti addetmedik ve edemeyiz. Halbuki orada memleketin bazı aksamını tefrik suretiyle icrayı hüküm tuttuğundan dolayı orada kaldığı suretle mücrim olarak hapse atarız. Olmadığı takdirde her dakika düşmanla teşriki mesai ediyormuşçasına iskat

defterine ithal ederiz ve iskat defterine ithal etmek elimizdedir. (Müzakere kâfi sesleri).

NİYAZİ BEY (Mersin)— Reis Beyefendi; müsaade buyurulur mu?

REİS — Buyurunuz.

NİYAZİ BEY (Mersin) — Efendim; madem ki bunlar şaki idiler, mücrimi âdi idiler. Mücrimi siyasî olmakla beraber, aynı zamanda hiyanet işlemiş adamlardı. Bunları Af Kanunu olmadan evvel, henüz bir taahhüt altına girmeden evvel bunları idam etmek kanunen mümkün değil mi idi?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; bunlar divanı harp tarafından mahkûm edilmişlerdir. Fakat evrakı gitmiş, divanı temyiz nakzetmiştir. Bir kısmı elân tahtı tevkiftedirler.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Bunların henüz gelmeleri kesbi katiyet etmemiştir.

NİYAZİ BEY (Mersin) — İkinci nokta; tabiiyetten iskatı mümkün olmayanların birkaçının bu 150 kişilik listeye ithali mümkün değil midir?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; burada üç kişi vardır. Refik, Mavan oğlu Mustafa, Osman Nuri. İşte bu üç kişiyi koyacağım.

EYÜP SABRİ EFENDİ (Konya) — Vekil Beyefendi, Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi listeye ithal etmişsiniz ve bunda Hükümet hakikaten isabet etmiştir. Fakat onunla, şenaat irtikâp eden Topal Lütfi vardı. Bu adam elyevm Anadolu'ya çete sevkine memurdur. Bu niçin ithal edilmemiştir?

A. FERİT BEY (Devamla) — Efendim; tahkikat icra ederiz. Bu Topal Lütfi'nin Yunanistan'da bulunması dolayısiyle iskatı mümkündür. (Müzakere kâfi sesleri).

REİS — Efendim; Avni Bey âdemi kifaye hakkında söz istemiştir. Karar verirseniz söz vereyim.

AVNİ BEY (Cebelibereket) — Karar vermeye hakkınız yoktur.

REİS — Riyaset yapamaz. Fakat Heyeti Celile karar verebilir.

AVNİ BEY (Cebelibereket)— Nizamnameyi badettadil. Efendim; Lozan muahedesi mucibince listeye dahil olacak kadar bir kıymet ve kemmiyette olan şahsiyetler hakkında ifade etmek istiyorum. Heyeti celileniz elde herhangi bir kimsenin dosyası mevcut olmadıkça şunun veya bunun listeye ithal veya tenzil veya tayyını teklif etmekle hiç bir vakit doğru hareket etmiş olamaz. Elhaleti hazini başka bir celseye imkân yoktur. Lozan muahedesinin tasdiki affı umuminin ilânı dolayısiyle zaruret meydandadır. O zaruret dolayısiyledir ki ikinci bir sureti hal vardır ki, 14 aydan beri bu Lozan muahedesine göre 150 kişilik listeye dair arkadaşlar Heyeti Vekileye malûmatlarını iblâğ ettiler mi? Ettilerse nazarı dikkate alındı mı, alınmadı mı? Elyevm şurada, şu vaziyette zatî beyanatla listeye şahıs ithal veya ihraç etmek en müthiş bir badireye sebep olur. Tay veya tenzil hiçbir zaman doğru olamaz. Ancak yapılacak ikinci bir şekil daha var. Anlaşılıyor ki daha birçok liste haricinde kalmış habîsin vardır. Arkadaşlar tekliflerini esbabı mucibe ile vaka zikri ile, takrirle, suveri sair ile rapor halinde dermeyan ederek Heyeti Vekileye irsal etsinler. Heyeti Vekile de bunları iskat listesine ithal etsin. Bugün affı umumî zarureti karşısında bulunduğumuza ve bir de demin arz ettiğim üzere başka bir celseye de imkân olmadığına binaen maddi ve manevi mesuliyeti Heyeti Vekileye ait olmak üzere hükümete havale ederiz.

REŞAT BEY (Saruhan) — Efendim; bendenizin maruzatım hakkında Kâzım Paşa Hazretlerinin de malûmatları vardır. Bu şahsın ithalini rica ederim. (Gürültüler)

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetini reyi âlilerine koyacağım. Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Aksini reye koyacağım. Kabul etmeyenler lütfen ellerini kaldırsınlar. Müzakerenin kifayeti kabul olunmuştur.

Takrir vardır. Okunacaktır efendim.

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir. Hükümetin teklif ettiği listenin aynen kabulünü teklif eylerim.

Denizli
Necip Ali

Riyaseti Celileye

Adana'da Fransız zamanında hiyanet ettiği halde bu listede mezkûr olmayan bervechi âti eşhasın bu listeye ithalini teklif eylerim.

Mersin
Niyazi

Posta Gazetesi Sermuharriri İlhami
Şeyh Garip Fuat
Şeyh Garip Sadık
Şeyh Garip Kemal
Fransızların Belediye Reisi Hafız Mahmut

Meclis Riyasetine

1. Müzakerenin kifayetini reye koymanızı.

2. Heyeti Vekilenin cetvelini tasvip ederek ruznameye geçilmesini teklif eylerim.

İstanbul Mebusu
Ali Fethi

Riyaseti Celileye

Affı umumiden istisna edilecek 150 kişi meyanına Urfalı Mersavîzade Mehmet Raif'in de ithalini bu meselenin esnayı müzakeresinde bir takrirle teklif etmiştim. Tetkikatıma nazaran bu adam listeye ithal edilmemiştir. Merkum Mehmet Raif'in İngiliz ve Fransız işgalleri zamanında Urfa'da ne kadar nefret ve gayrî kabili af melâneti ihanetkâranede bulunduğu Erzurum Mebusu Münir Hüsrev ve Kozan Mebusu Ali Saip ve Urfa Valisi sabıkı olup Genç Vilâyetinde bulunan Ali Rıza Beyler de yakinen ve tefasıl ve teferruatiyle bilirler. Urfa gibi müdafaa ve İstiklâl Harbi esnasında en pürüzsüz ve cansiperane fedakârlıklarda bulunmuş olan vatanperver ve milliyetperver bir muhitte bulunduğu itibariyle nevi şahsına münhasır böyle bir hainin ferih ve fahur gezip tozması ve affı umumiden istifade etmesi münkülilvücuh caiz olamayacağından, icabederse muruzül emsali zevatın şehadatına da müracaat olunarak merkumun müstesnalar listesine ithalini tekrar arz ve teklif ederim efendim.

Urfa
Ali Fuat

Riyaseti Celileye

Müzakere kâfidir.

Fena adamları tabiiyetten iskat suretiyle haklarındaki muamelei muktaziyenin ifasına devam edilebileceğinden 150 kişilik listenin aynen kabulünü teklif ederim.

Aydın
Mazhar

Riyaseti Celileye

İsmet Beyefendinin şahadetinden Çapanoğlu'ları-

nın masumiyeti hakkında bana da kanaat gelmiştir. Binaenaleyh istiklâl madalyalariyle taltiflerini teklif eylerim.

Süleyman Sırrı
Yozgat

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Ayıptır yahu. Meclisle alay ediyor, böyle şey olur mu?

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Niçin olmasın. (Gürültüler) Çapanoğlu'larını tezkiye etmek ayıp değil midir?

İSMET BEY (Çorum) — Reis Bey burada cereyan eden müzakere milletin mukadderatına taalluk eden en mühim mesaildir. Çapanoğulları dahalet ettikleri suretle tahribat yapmayacaklarına dair vait yapmışlardır ve o suretle oturmuşlardır. Oğulları askere gitmiştir. Salih Bey, hâkimdir bugün Kırşehir'de.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Yozgat) — Kuvayı asiyeye kumanda ettiği halde hâkimdir.

İSMET BEY (Devamla) — Meclis böyle hissiyatı şahsiye üzerine karar ittihaz edemez.

SÜLEYMAN SIRRI BEY (Bozok) — Meclisin kararı yoktur Beyefendi. İstiklâl mahkemesi azası buradadır. Söylesin Refik Bey.

Riyaseti Celileye

Ferit Hükümetinin Ayvalık Kaymakamı ile Karesi, Bolu ve Dersim mutasarrıflıklarını kabul eden ve vatan ve gayemiz aleyhine bütün mefsedetlerini icra eyleyen ve bugün Bulgaristan'da bulunan Osman Nuri nam vezirin 150 kişilik listeye ithalini teklif eyleriz.

Giresun Mebusu
Hacim Muhiddin

Mehmed Cavid

22/23.4.1334

Muhip Mağmumî isminde ziraat mühendisi bir melun vardır. Büyük Milletimizin ebedî düşmanıdır. Macaristan'da hiyanete devam etmektedir. Milletime hakaretinden dolayı kâfire o kadar hıncım vardır ki elime geçse dişlerimle parçalayacağım. Melunun mutlaka listeye ithalini Heyeti Celileden rica ederim.

Malatya
Mahmud Nedim

Riyaseti Celileye

Listeye muttali olduk. İcrasının Heyeti Vekileye havalesini teklif ederim.

Konya
Refik

Riyaseti Celileye

Şimdi isimleri gösterilen üç şahsın ithali ile bunlardan şerri ehven olan üç kişinin ihracını teklif eylerim.

Bolu
Şükrü

Riyaseti Celileye

Bütün harekâtı milliye esnasında Yunanlılarla teşriki mesai ederek birçok hanümanların sönmesine sebebiyet veren Eşme'nin ihrakiyle Uşak iskatına bâis olan ve ahvali hakkında mukaddema biddefeat Müdafaai Milliye Vekili Kâzım Paşa Hazretlerine beyanı malûmat edilen Eşme'nin Garanköy Kariyesinden Hacı Maden Oğlu Mustafa ve mahdumu Nuri'nin affı umumiden istifade ettirilerek elyevm mevkuf bulunduğu Kule hapishanesinden tahliyesini Kütahya ve Saruhan havalisi asayişini ehemmiyetle ithâl edeceğinden merkumanın 150 kişilik listesine ithalini teklif ederiz.

Saruhan
Reşat
Saruhan
Kemâl

Saruhan
Ethem
Saruhan
Abidin Ali

REİS— Efendim; takrirlerin kıraeti hitam bulmuştur. Müsaade buyurursanız Heyeti Celilenizin mütaalasına bir noktayı arzedeceğim. Şimdi, takrirler iki kısımdır. Bir kısmı vardı ki listede tadilât icrasını talep ediyor. Birkaç takrir de vardır ki aynen kabulünü talep ediyor. Şimdi bu takrirlerin hangisinin evvelce reye konması için Heyeti Celilenizin izharı mütalaa etmesi lâzımdır. Malumu âliniz içtimaı sabıkla listenin tertibi mesuliyeti Hükümete verilmişti. Eğer bu kararında Heyeti Celileniz sabit ise listenin aynen kabulünü reye vazedeyim. (Sabitiz sesleri) Tercihan reye konması lâzım gelir. Eğer listede tadilât ciheti tercih buyurulursa ona dair olan takrirleri ayrı ayrı reyi âlinize vazedeyim.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Hayır, hayır mesuliyet Hükümetin, Meclis yalnız tenevvür ediyor.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Takrirlerle beraber ittilağ ettik. Heyeti Vekileye veririz. Heyeti Vekile nasıl isterse yapsın. (Hayır sesleri)

MAZHAR BEY (Aydın) — 150 kişilik listeyi okudunuz. Reye koyacaksınız, biz de kabul edelim. Bu meselenin mesuliyeti filan yoktur. Heyeti Celile bütün hissiyatını göstermiştir.

SABRİ BEY (Saruhan) — Efendim, zaman geçmiştir. Daha müzakere olunacak mevat vardır.

A. FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Beyefendiler, malumu âliniz bir affı umumî kanunu çıkmıştır. Riyaseticumhur tarafından da tasdik edilmiştir. Onun için ilânı zaruridir. Binaenaleyh derakep ilân ve tatbiki lâzımdır. Tekrar bir Heyeti Vekile kararı filan uzundur. Üç kişiden bahis buyuruldu, ki en mühim denildi. Beyefendinin buyurdukları Mavanoğlu Mustafa, Osman Nuri, bir de Refik.

NURİ BEY (Kütahya) — Rica ederim Hafız Mahmut unutulmasın. Bu da dördüncü olsun.

FERİT BEY (Devamla) — Binaenaleyh listenin nihayetinden üç kişiyi çıkarır yerine bu üç kişiyi ilâve ederiz.

HULUSİ BEY (Karesi) — En şakileri çıkarıyorsun. Emin ol ki en fena, en müthiş şakileri çıkarıyorsun. (Gürültüler)

FERİT BEY (Devamla) — O halde bu üç kişinin tebdil edilip edilmemesi reye vazedilsin. (Reye sesleri)

ALİ ŞUURİ BEY (Karasi) — Efendiler; daima bunlardan bahsediyorsunuz. Fikir sahai icraya gelmezse ne kıymeti kalır? Listenin aşağısındaki adamlardan çıkarmak istiyorsunuz. Bunlar en şakilerdir. Bir fırkayı elinde tutar. Yunanlılar altınla gark ettiler. Başına Ferik serpuşu koydular. Böyle düşman için kıymetli, bizim için namussuz adamlar vardır ki bir fırkaya muadildir. (Dışarıda mı sesleri) Dışarıdadır. Dışarıda dediğin memleketin kenarındadır. Midilli'dedir bu adam.

REİS — Efendim; müsaade buyurursanız Dahiliye Vekili Beyin teklifi veçhiyle reyi âlinize koyayım. Dahiliye Vekili Beyin teklifi veçhile defterin nihayetinden

RECEP BEY (Kütahya) — Defterin nihayetinden demek doğru değildir. En hafif demek lâzımdır.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Ehveni şer olanlardan. (Gürültüler)

REİS — Müsaade buyurunuz efendim, vakit geçirmeyiniz. Heyeti Vekilece ehveni şer olanlardan 3 kişinin çıkarılarak yerine isimleri zikrolunan 3 şahsın ilâvesiyle defteri kabul buyuranlar el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum... Ekseriyeti azime ile kabul olunmuştur.

İSMET BEY (Çorum) — Aleni celseye geçelim Reis Bey.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Mesele iki şıktan mürekkeptir. Efendiler; tabiiyetten iskat edilecek diye ikinci bir liste var. Fakat bu nasıl iskat edilecek ve kimlerdir? Tabiiyetten iskat demek bir suretle dışarıya çıkarılacak adamlardan daha ağır bir şeydir.

RECEP BEY (Kütahya) — Hayır efendim; o idarî bir muameledir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Efendim, bunun kanunu mahsusu mucibince tefsiri lâzımdır.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Mevzuubahsolan 150 kişilik listedir. Tabiiyet meselesi başkadır. Her birinin karara iktiranı lâzımdır. Müstacel bir iş de değildir. Heyeti Vekile defterini yapar, sonra getirir.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Tavazzuh etmelidir. Meclisin değil midir bu hak? (Evet sesleri) O kadar. Binaenaleyh bunun da Meclisten geçmesi lâzım gelir.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul) — Celsei aleniyeye geçilmesini teklif ederim.

KAZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Müsaade buyurulursa arzedeyim. Tabiiyetten iskat için tabiî kanuna istinaden muamele yapılacak ve bu Hükümete ait bir meseledir. Hükümet elinde mevcut kanunlara göre tabiiyetten iskat edecektir. Malumu âlinizdir ki bir adam memleketten kaçar, düşman ordusu dahilinde bulunursa, kanunumuz bunların tabiyetten iskatına mesağ vermektedir.

FERİDUN FİKRİ BEY (Dersim) — Peki, kabul ettiğimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz iskatı tabiiyet hakkını Meclise veriyor.

RECEP BEY (Kütahya) — Yoktur, yoktur.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir) — Tabiiyetten iskat berayi malumat Meclise gelir.

KAZIM PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Karesi) — Onu müsaade buyurunuz, celsei hafiyede...

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya) — Beyefendiler; mesele şimdi mühim bir şekil alır; böyle. Çünkü tabiiyetten iskat ettiğimiz adamlar vardır ki hakikaten 150 kişilik listenin içerisine girmelidir. Fakat yer olmadığı için girmemişlerdir. Şimdi bu adamları affı umumiye tabi tutarak yüz elliden madasının tabiiyetten iskat için bundan birkaç ay sonra Heyeti Celilenize arzetmek usulünü takip edecek olursak bu olamaz. Çünkü bu tarzdaki müfsitleri, birtakım eşkiyaları sonra içeriye sokmak demektir. Şimdiye kadar iskat, tabiiyet kanunları mucibince Heyeti Vekile tarafından Heyeti Âliyenize arzolunur. Taamül de böyledir. Binaenaleyh bunlar hakkında da 150'lik defter olarak yapacağız. Diğerlerini bu tarzda muameleye tabi tutarak bunları da kapı dışarı ataçağız. Başka türlü yapmanın imkânı yoktur.

REİS — Efendim; celsei hafiyeden celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reye koyuyorum... Kabul edilmiştir efendim.

RÜŞTÜ PAŞA (Erzurum) — Yoklama isteriz.

REİS — Celsei aleniyeye geçilmiştir.

Saat : 1,55 evvel

BELGE 2

AF KANUNU LÂYİHASI (1/1123)

T.C.
Başvekâlet
Kararlar Müdürlüğü
Sayı : 6/2171

23-V-1938

Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine

İcra Vekilleri Heyetince 21.V.1938 tarihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan Af Kanunu lâyihası esbabı mucibesile birlikte sunulmuştur.

Başvekil
C. Bayar

Af Kanunu lâyihasının mucib sebepleri

Türk milletinin beşer varlığına hâkim olan tarihî seyri arasında gördüğü ve geçirdiği muhtelif inkılâplar içinde en ağır badiresine Osmanlı İmparatorluğu'nun son devirlerinde tesadüf etmişti.

İmparatorlukla beraber Türk milletinin tarihi de kapanmak için her türlü menfî ve muzır âmiller muttarid ve daimî bir tesirle bu harabiyi tacile saik oluyordu. Milletin maddî ve manevî bünyesine taslid edilen

kötü telâkki ve itiyadlar Devletin varlığına ve yaşayışına hâkim olan cehil ve taassub, biri birinin eser ve müessiri olarak tarihin başlangıcından beri devam eden Türk istiklâlini yıkacak bir mahiyet almıştı. Eski ve millî nizamların yeni şeraite tevfik edilememesi rönesans hareket ve ceryanlardan istifade olunmaması cihanda zuhur eden millet ve devlet hayatının her safhasında büyük değişiklikler getiren siyasî ve içtimaî ihtilâllerden tegafül edilmesi, maarifte, askerlikte, sanayide ve umumî hayatta pek büyük değişiklikler ve yenilikler ve tatbikini icap ettiren fizik ve mekanik icatların memlekete tatbikinde tevahhuş edilmesi ve nihayet 19 uncu asır sonlarından beri milletlerin hayat ve faaliyetlerinde bir vasıta ve bir gaye olarak kullanılan millicilik akidesinden tecahül ve tevakki olunması gibi bilgisizlikler yüzünden memleket kudret ve kuvvetini kaybederek dışarda ve içerde bu bilgilerle ve o bilgilerden elde edilen vasıtalarla mücehhez istilâ veya istihlâs arayan yabancı millet ve kavimlerin emellerini tatmin ve tatbik edecek kolay bir saha halini almıştır.

Kaynarca muahedesini haricî muharebeler ve dahilî isyan ve ihtilâllerin mütevali neticeleri memleketin dışarıdan paylaşılmasını ve içeriden dağılmasını mucib olacak talisiz muharebeler takip etti.

Bunların en zararlısı ve feci Balkan Harbi oldu. Hazırlıksız, karşılıksız olan akılsızca girilen Cihan Harbi de tabiatile fecaatte bundan geri kalmadı ve kalamazdı.

Türkiye'ye küçük bir arazi, mahdut bir istiklâl, nisbî bir sükûn getireceği tahmin edilen mütareke ve muahede Türkiye'nin büsbütün haritadan silinmesine ve Türk milletinin istiklâlinin mahvedilmesine yeni bir vesile ve bir bebdeğ oldu. Milli cidal denilen İstiklâl Savaşı

böyle bir hengâmede ve bu kadar ağır şerait içinde başladı.

Bunun başlangıçtaki zorluklarını, devamı anındaki ıstırap ve güçlüklerini anlamak için Atatürk'ün büyük nutkunu okumak lâzım ve kâfidir.

O günü yaşayanların insanları daima unutturucu tesellisiyle avutan hatıralarını tazelemek ve o günler bu günleri ölçmek için tavsiye olunabilecek en sağlam vasıta ve menbağ millî cidalin en hakikî tarihi olan yine o kitaptır.

Filhakika düşmanlar, memleketin en güzel kısımlarını zaptetmiş, kalanlarını yıkmış, silâhlarını almış ve saltanatla hilâfet makamını Devlet otoritesini temsil edenleri emeline hadim sefil birer vasıta haline getirmişti. Bunların muzır ve menfi tesirleri memleketin en temiz ve saf kalması lâzım gelen aslî unsurlarına bile muhtelif ve muğfil propaganda ve vasıtalarla sirayet etmiş ve etmekte idi.

Bir taraftan, memlekette vatanı kurtarmak, istiklâli korumak için düşmanlarla çarpışılırken diğer taraftan da içeride düşmanların gayesine bilerek, bilmeyerek hizmet eden menfi âmillerin tenkiliyle uğraşılıyordu. Çarpışma ve çalışma her safhada ve her sahada birtakım radikal tedbirlerin alınmasını icab etmişti. Büyük Millet Meclisi kuruldu, ordu tensik edildi, kanunsuzluğun asırlarca cari olduğu bu diyarda millî hâkimiyetin iradesi olan kanunlar hâkim kılındı.

Kanunların hükümlerini infaza ve memleketi istihlâs gayesi etrafında birleşmeye en müessir tedbirlerden biri olmak üzere ve İstiklâl mahkemeleri kuruldu.

İstiklâl mahkemeleri millî mücadele sırasında ve Cumhuriyetin ilk teessüs devrinde milleti inhilâlden kurtaran yüksek bir müessese oldu. Âdil ve katğı karar-

lariyle ihtilâl ve isyanların önüne geçmekle kalmadı; milletin sinesini, milletin bünyesini istihlâl ve isyan tohumlarından korudu ve kurtardı.

Zaferle tetevvüç ve milli hudutlarını ve gayelerini istihsal eden savaş, kurduğu Cumhuriyet rejimiyle tarihten miras kalmış ve milletin bünyesinde aslî olarak yer almış zannedilen bütün kötü saik ve itiyatları ortadan kaldırarak yepyeni bir nizam kurdu.

Hakka, adalete bahusus medeniyet ve terakkiye ve müsbet bilgilere dayanan nizam Türk milletinin aslî karakteriyle tamamiyle tetabuk etti ve onun içindir ki memlekette ve millette bugün bütün cihanı hayret ve takdire sevkeden müsbet eserler vücude geldi.

Cumhuriyet rejimi Türk milletinin esas bünyesine istinad ettiği için on beş senelik kısa bir müddet zarfında sarsılmaz temellere ve yıkılmaz prensiplere sahip oldu.

Bu nizamın tesisi kadar, bakası da elzem, hatta bakası tesisinden daha çok güç olduğuna şüphe yoktur. Bir taraftan Cumhuriyet rejiminin tesisi için kanunlar ve müesseseler yaratılırken bu kanunî müesseselerin korunması için icab eden kanunî, idarî tedbirler de alınmak yoluna gidildi. Bir inkılâbın en büyük müeyyidesi milletin o inkılâba olan itikad ve itimadıdır. Türk milleti bu itimat ve itikadını cidali millinin başından bugüne kadar fiilî eserleriyle isbat ve izhar etmiştir. Milletin idealine ve karakterine en uygun olan ve gaye ve ihtiyaçlarına en doğru cevap veren halkçı Cumhuriyeti herkesin bildiği ve söylediği adıyle söylenmesi lâzım gelirse Kemalist rejimi sevmesi, koruması kadar tabiî ve daimî bir his olamaz.

Bu kadar kaviğ esaslara istinad eden rejimin binbir bedbaht saik ve sebeplerle kendisine bidayetten beri

muhalefet veya ihanet etmiş olanlardan artık bir endişesi kalmaması icap eder. Haksızlıklara karşı çetin ve kahir bir çehre gösteren Cumhuriyetin zavallı ve biçarelere karşı da merhameti yüksek olur.

Cumhuriyet muhtelif zamanlarda bu merhamet eserlerini müteaddit af kanunlariyle göstermiştir.

Büyük harp sonunda düşmanların memleketimizi istilâ eyledikleri ilk günlerde vatanın muhtelif noktalarında silâhla mukavemete hazırlanan ve düşman saflarına kahramanca saldırarak istilâyı durdurmaya çalışan büyük ve küçük millî müfrezeler teşekkül etmişti. Muntazam askerî kıtalar teşkil olunup da emir ve kumanda askerî kuvvetlere tevdi olunduğu vakit bunların bir kısmı orduya ilhak olmuş ve bir kısmına da kendi tertip ve teşekkülü dahilinde cephelerde ve yurt içinde muhtelif hizmetler tevcih etmişlerdi. Bunların birçokları vatan vaziflerini feragat ve fedakârlıkla yapmışlar, milletin memnuniyetini celbedecek işler görmüşler ve adları savaş tarihimizin şanlı sayfalarına geçmiştir. Bugün şan ve şerefleriyle aramızda yaşayan böyle birçok kahramanlarımız vardır.

Fakat mahdut bir zümre de cehil, gaflet, kötü itiyat ve hainane telkinler ve daha bin türlü menfi ve muzır âmiller saikasiyle askerî nizam ve disiplin altında zaferi istihsale yardım edecek yerde başı boş ve başı bozuk kalmayı hususî emel ve menfaatlerine daha uygun bularak serkeşçe hareketlere tasaddi etmişler ve yapılan öğütlerle doğru yola da gelmediklerinden tenkil edilmişler ve düşman saflarına firar ettirilmişlerdir.

Bunlardan başka cidali millinin başlangıcından itibaren millî emellere silahla muhalefet eden cephelerde düşmana öncülük veya cephe gerilerinde soyguculuk ve şekavet yaparak düşmana yardım eden diğer

şerirler vardı. Bunlar da kısmen imha edilmiş ve bazıları da hududu millî dışına kaçmışlardı. Düşmanın emeline yardım edenlerin başında gelen Vahideddin'in siyaset ve neşriyat yardımcısı daha birtakım gafiller ve bedbahtlar da vardı. Bunlardan içeride kalanlar cürümlerine göre cezalarını görmüşler ve hududu millî dışına çıkarılanlardan yüz elli kişi de Lozan'da musalahayı müteakip ilân edilen affı umumiden istifade ettirilmemişlerdi. Bunlar vatan dışında ve yâd ellerde kusur ve hatalarının töhmenlerini vicdanlarında taşıyarak Türk milletinin zaferini ve her sahadaki terakki ve inkişafını hasret ve hicapla görerek mustarip bir ömür sürmektedirler.

Halbuki bunların çocukları ve akrabaları aramızda yaşamakta, memleket ve milletle beraber ve farksız olarak vatanın nimetlerinden istifade etmekte ve külfetlerine katlanmaktadırlar. Fakat şu farkla ki bunların daima vicdanlarında şu veya buna karabeti olmak şaibesini taşımakta ve hicabını duymaktadırlar. Bu vaziyette bulunan vatandaşlarımız bu kadar ağır manevî ıstıraptan kurtulmayı Cumhuriyetin şefkatinden bekledikleri gibi Kemalist rejiminin on beş seneden beri affı umumî harici olarak memleket dışında kalan yüz ellilikler hakkında merhametini esirgemesi için hiçbir mâni ve mahzur kalmamıştır. Affolunup da içeriye geldikten sonra Kemalist rejimin Türk kanunlarının her vatandaşa temin ettiği hürriyet, refahtan istifadeye yalnız kendi irade ve hareketleri hâkim olacaktır.

Bu kanun lâyihası yukarıda arzolunan sebep ve saiklerle tanzim edilmiştir.

T.B.M.M.
Adliye encümeni
Esas No. 1/1123, 909 23-VI-1938
Karar No. 59

Yüksek Reisliğe

İcra Vekilleri Heyetince Büyük Millet Meclisine arzı kararlaştırılan ve Başvekâletin 23-V-1938 tarih ve 6/2171 sayılı tezkeresiyle sunulan af kanunu lâyihası Adliye encümenine tevdi edilmekle Adliye ve Dahiliye vekilleri huzuriyle tetkik ve müzakere olundu:

Hükûmetin mucib sebep lâyihasında tafsilâtiyle izah edildiği veçhile Türk milletinin insanlık varlığında gösterdiği ve yükselttiği mevcudiyetler ve medeniyet yolunda eriştiği yüksek mevkiler ve bütün millet ve kavimlerin örnek ittihaz ettikleri medeniyet eser ve usullerinin tarihî seyirleri arasında birçok inkılâplar geçirdiği şüphesizdir.

Bunlar arasında mazbatada işaret edildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun son devrinde imparatorlukla beraber Türk milletinin tarihinin de kapanması menfi ve muzır âmillerin devamlı tesirlerle bu varlığı yıkacak bir mahiyet almıştı. Birbirini takip eden Balkan ve Umumî Harp Türkiye'nin istiklâlini mahvetmek ve adını cihan haritasından silinmesine başlangıç sayılabilecek olan küçük bir arazi içinde mahdut bir istiklâl hakkı verilen meşum bir mütarekeden sonra haricin kötü emellerine, şahıslarının menfaati düşüncesiyle yardım eden Osmanlı İmparatorluğu saltanatının başında bulunan hain Sultan olduğu halde onun yardakçıları da cehil ve taassupla kafaları kararmış olduğu halde çalış-

makta iken Türkün fıtratında ve ruhunda taşıdığı asil ve necip kabiliyeti takdir eden büyük kurtarıcı Atatürk ulusal savaşa atılarak milletin bünyesinde mevcut bütün kuvvetleri feyizlendirip bu hareketin başına geçmiş ve cihanın çıplak bir hakikat halinde hayret ve takdirini kazandığı bugünkü mesut neticeler istihsal olunmuştur.

Askerî, ahdî ve içtimaî birbirini takip eden zaferlerin ne gibi ıstırap ve güçlüklerle karşılanarak elde edildiğini yine mazbatada beliğ bir tarzda tebarüz ettirildiği veçhile Atatürk'ün büyük nutkunun okunmasiyle anlaşılır.

Düşman istilâsına uğrayan memleketin en mühim kısımlarında birçok sefillerin zahirde hilâfet makamını ve Devlet otoritesini temsil sıfatını taşıyarak muzır ve menfi icraata vasıta olurlarken aldatıcı birtakım propagandalarla bu kötü tesirleri saf unsurlara bile sirayet ettirmek fenalığını dahi yapmışlardır.

İşte yurdu kurtarmak ve istiklâlini elde etmek için çalışırlarken içeride de düşmanın maksatlarına bilerek, bilmeyerek âlet olanlarla da uğraşılmak zarureti bulunduğundan memleketin istihlâsı gibi yüksek bir gayeye erişmek için yapılan tedbirlerin başında Büyük Millet Meclisinin kurduğu İstiklâl mahkemeleri gelir.

Millî mücadele ve büyük inkılâp tarihimizde âdil ve katî kararlariyle ihtilâl ve isyanları bastırmak ve zararlı telkinlerle masum halkın zehirlenmesinin önüne geçmek hususunda bu mahkemelerin icraatını bütün Türklerin şükran ve minnetle andığını ve tarihin de takdirlerle bunu kaydettiğini ve edeceğini izahtan müstağni bir hakikat saymak pek tabiidir.

Kurtuluş ve inkılâp hareketleri zafere eriştikten ve Türkiye Cumhuriyeti terakki ve medeniyetin bütün

icaplarına uygun olarak yeni bir nizam kurduktan sonra rejimini tesbit ve yine lâyihada işaret edildiği veçhile tesisi kadar bakası da elzem olan bu nizamın istikrarı için kanunî ve idarî tedbirler alınmış ve bunların fiilî eserleri de müsbet ve feyizli neticeleriyle tecelli etmiştir.

Kuvvetli esaslara istinad eden rejimin muhalifi ve hatta haini olanlardan Türkiye Cumhuriyetinin bir endişesi kalmadığı haklı olarak iddia olunabilir.

Cidal sırasında kurtuluş ve istiklâl maksatlarına engel olanları kahir kudretiyle ezen ve bugün kurduğu Cumhuriyetiyle on beş senedir bahsedilen tedbirleri kanunlariyle, nizamlariyle, tesisatiyle yerleştiren Türk milleti bu maksatlara vâsıl olmak yolunda fazilet ve fedakârlık gösterenleri kahraman olarak nasıl takdir etmişse mahdut bir zümreyi cehil, gaflet ve kötü itiyat ve telkinle tesiri altında şerefli vazifeleri idrâk edememiş olan bedbahtlara ve bilhassa aramızda yaşamakta ve bütün millet efradı gibi Cumhuriyetin nimetlerinden müstefid olan bunların evlâtları ve akrabaları için karabetlerinin bir şaibe olarak hicap hissi altında duydukları manevî ıstıraptan kurtarmak şefkatini beklemelerine karşı da lûtûfkârlıkta bulunmanın hiçbir mahzuru tasavvur edilmediğinden Kemalist Türkiye'nin büyüklüğü ve yüksekliğinin bir âtifet eseri ve âlicenabane bir mürüvveti sayılan bu af için Hükûmetin telhis edilen mucip sebepler lâyihasındaki düşüncelerine Encümen iştirak ile tanzim edilen lâyihayı kabule şayan görmüştür.

Encümen lâyihanın birinci maddesini istiklâl mahkemesi kararıyle mahkûm edilmiş olanlara ait affı tesbit edilen kayidlerle tasvip ederek olduğu gibi kabul etmiştir.

Türk Ceza Kanunu'nun ikinci kitabının birinci babında yazılı cürümlerin mahkûmlariyle maznunlarının affı hakkındaki ikinci maddeyi Hükümetle mutabık kalarak yerinde bulmamış ve lâyihadan çıkarmıştır.

Lâyihanın üçüncü maddesinde İstiklâl mahkemesi mahkûmları hakkında kabul edilen affın hâkimler ve memurin kanunlarına göre yapılan inzibatî muamelelerle ihraç, tard veya askerlikten nisbetlerinin kesilmesi suretiyle alâkası kalmayanlara şamil olmamasını musib görmüş ve affa ait olan bu lâyihanın kanuniyet kesbederek meriyete geçtikten sonra böyle bir hüküm mevcut olmadığı halde doğabilecek birçok müşküllere meydan vermemek için lüzumlu bir kayid olduğuna kanaat hâsıl eylemiş ve bu düşünce ile askerlikle alâkası kalmayanlar hakkındaki hükümlerin de sarih olarak maddede yer almasını tensib etmiş ve o suretle ikinci maddeyi kaleme almıştır.

Encümenin tertibine göre lâyihanın üçüncü maddesi Lozan muahedenamesinin umumî af beyannamesine ilişik protokolünde bahsedilen 150 kişilik listede isimleri yazılı şahısların da affolunduklarını göstermektedir.

Bu maddede de Hükûmet teklifi veçhile affa mazhar olanların sekiz sene müddetle maaşlı veya ücretli amme hizmetlerinde kullanılamayacaklarına dair olan kaydin lüzumlu olduğunu encümen de kabul ve tasvip etmiş ve ancak amme hizmetlerinin maaşlı veya ücretli olarak madde bendinde gösterilmesi maksadı tamamiyle temin edemeyeceğinden bu hizmetlerde kullanılamamak kaydının daha sarih ifade edilmesi için Türk Ceza Kanunu'nun 20'nci maddesiyle diğer kanunlarda yazılı amme hizmetlerine atıf suretiyle maddede de tadil yapılmıştır.

Teklif lâyihasının altıncı maddesinde yazılı olup, yabancılar hakkında Dahiliye vekâletinin haiz olduğu tebid ve tebaud salâhiyetinin affa nail olan istiklâl mahkemesi mahkûmlariyle 150'liklerden gösterecekleri hareketleri itibariyle salâh kesbettiklerinde şüphe edilenler için de tatbik edilmesini isabetli bir tedbir telâkki eden encümen bu hükmü lâyihanın dördüncü maddesi olarak aynen kabul etmiştir.

Yüz elliliklerin Türk tabiiyetinden iskatı ve Türkiye'de temellük ve tevarüs hakları olmadığına dair olan 1064 sayılı kanun bu lâyiha ile ilga olunmakta ise de bu tarihe kadar yapılmış olan muamelelerin mahfuz tutularak aftan istifade edenlerin mülkiyet ve mirasçılık iddialariyle bir hak ileri sürerek katğileşmiş mahiyette sayılması zarurî olan birtakım muamelelerin bozulmasına ve böylece birçok müşküllerin zuhuruna ve merî bir kanunla iktisap edilen hakların ihlâl veya tenkis edilmesine meydan vermemek maksadiyle encümen maddenin sonuna ilâve ettiği bir fıkra ile adı geçen kanunun tatbiki sebebiyle doğmuş olan hukukî netayiç ve muamelâtın mahfuz olduğunu kayıt ve tesbit etmiştir.

Teklif lâyihasının 7 nci maddesinde sayılan kanunlarla teşkil edilmiş olan Heyeti mahsusalarca Devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine ve Âli karar heyetiyle 2330 sayılı kanuna göre Devlet şûrası Mülkiye dairesince alâkalıların itirazları üzerine tetkik ve tasdik edilenler de dahil olmak üzere karar verilenlerin de affına mütedair olan ve iki sene müddet bu aftan müstefid olacakların maaşlı memur olarak kullanılmayacaklarına dair olan kayıtla madde encümence aynen kabul edilerek lâyihaya beşinci madde olarak alınmıştır.

Encümenin tertibine göre lâyihanın 6, 7 ve 8'inci

maddeleri Hükûmet teklifinin 8, 9 ve 10'uncu maddeleri aynen alınarak kabul olunmuştur.

Heyeti mahsusalarca aleyhlerine verilip kendilerine tebliğ olunmayan kararlara itiraz edebilmeleri hakkında Millî Müdafaa Vekilliğince hazırlanıp Başvekâletin 2-XI-1937 tarih ve 6/4288 sayılı tezkeresiyle Büyük Meclise sunulan ve Millî Müdafaa ve Dahiliye encümenine havale buyurulan lâyiha bu evrak ile birleştirilmiş bu kanun lâyihasının 3'üncü maddesiyle kati surette halledilmiş olduğundan ayrı bir kanun halinde neşrine mahal kalmamıştır.

Encümenin değişiklikleriyle lâyihanın müstacel olarak müzakere ve kabulünü Umumî Heyetin tasvibine arzedilmek üzere Yüksek Reisliğe sunulmasına ittifakla karar verilmiştir.

Adliye En. R.	M. M.	Kâtib
Çorum	Kocaeli	Erzurum
Münir Çağıl	Salâh Yargı	F. Sirmen
Antalya	Konya	Kocaeli
T. Arıcan	R. Türel	Hayri Tan
Kayseri	Bursa	Kayseri
H. F. Perker	Atıf Akgüç	R. Özsoy
Balıkesir	Bursa	Kocaeli
O. Niyazi Burcu	S. F. Talay	Ragıp Akça
Kastamonu	Antalya	Urfa
Dr. Şükrü Şenozan	Numan Aksoy	F. Gökbudak

Denizli
N. A. Küçüka

HÜKÛMETİN TEKLİFİ

Af Kanunu Lâyihası

MADDE 1 — İstiklâl mahkemeleri kararı ile mahkûm edilmiş olanlar affedilmişlerdir.

Bu af infaz edilmemiş cezalarla mahkûmiyetleri infaz olunanlar hakkında bütün hukukî ve ferî netayiç ve tesiratına şamildir.

MADDE 2 — Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci babında yazılı cürümleri işlemiş olanlar affedilmişlerdir.

Bu cürümlerin maznunları hakkında takibat yapılmaz ve takip edilenler için de amme davasının sükutuna karar verilir. Bu cürümlerden mahkûm olanların cezaları infaz edilmez. Bu maddede yazılı cürümlerin maznun ve mahkûmları hakkındaki af bütün hukukî ve ferî neticelere ve tesirlere de şamildir.

MADDE 3 — Birinci ve ikinci maddeler hükümlerinden istifade edenler hakkında memurin ve hâkimler kanunlariyle bunlara müzeyyel kanunlara ve sair hususî kanunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibatî muamelelere affın şümulü yoktur.

MADDE 4 — İkinci maddede yazılı cürümleri 29 Ekim 1937 tarihinden sonra işlemiş olanlar bu kanunun af hükmünden istifade edemezler.

MADDE 5 — Lozan muahedenamesine merbut umumî af protokolünde istihdaf edilen yüz elli şahıs affolunmuşlardır.

Şu kadar ki; bu şahıslar bu kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle maaşlı veya ücretli olarak amme hizmetlerinde kullanılamazlar.

MADDE 6 — Birinci ve beşinci maddelerde yazılı aftan müstefid olan eşhas hakkında 2 mart 1331 tarihli kanunun beşinci maddesi hükmü tatbik olunabilir.

MADDE 7 — 25 eylül 1339 tarih ve 347 ve 26 mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti mahsusalarça haklarında bir daha Devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı kanunla Âlî karar heyeti ve 26 teşrinievvel 1933 tarih ve 2330 sayılı kanunun 12'inci maddesi mucibince Devlet Şûrası Mülkiye dairesi taraflarından tetkik ve tasdik edilenler de dahil olmak üzere cezaları af edilmiştir.

Ancak bu suretle affa mazhar olanlar bu kanunun meriyetinden itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler.

MADDE 8 — 28 mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı kanun mülgadır.

MADDE 9 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

MADDE 10 — Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri memurdur.

21-V-1938

Bş. V.	Ad. V.	M.M.V.
C. Bayar	Ş. Saracoğlu	
Da. V.	Ha. V.	Ma. V.
Ş. Kaya	Dr. T. R. Aras	F. Ağralı
Mf. V.	Na. V.	İk. V.
S. Arıkan	A. Çetinkaya	Ş. Kesebir
S.İ.M.V.	G.İ.V.	Zr. V.
Dr. H. Alataş	Rana Tarhan	F. Kurdoğlu

MADDE 1 — Hükûmetin teklifi aynen.

MADDE 2 — Birinci madde hükmünden istifade edenler hakkında hâkimler ve memurin kanunlariyle bunlara müzeyyel kanunlara ve sair hususî kanunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibatî muamelelere ve askerlikten tard, ihraç ve nisbetlerinin kesilmesi suretiyle alâkası kalmayanlara dair olan kararlara affın şümulü yoktur.

MADDE 3 — Lozan'da akdolunan 24-VII-1923 tarihli umumî beyanname protokolünde mevzubahs yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır. Şu kadar ki bu şahıslara mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüd maaşı tahsis edilmez ve bu şahıslar kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanunu'nun 20'nci maddesiyle diğer kanunlara göre âmme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar.

Bu kanunun meriyetinden evvel 1064 sayılı kanunun hükümlerinden doğan bütün hukukî netice ve muameleler mahfuzdur.

MADDE 4 — Birinci ve üçüncü maddelerde yazılı aftan müstefid olan eşhas hakkında 2 mart 1331 tarihli kanunun beşinci maddesi hükmü tatbik olunabilir.

MADDE 5 — Hükûmetin teklifinin 7'nci maddesi aynen.

MADDE 6 — Hükûmetin teklifinin 8'inci maddesi aynen.

MADDE 7 — Hükûmetin teklifinin 9'uncu maddesi aynen.

MADDE 8 — Hükûmetin teklifinin 10'uncu maddesi aynen.

BELGE: 3

TBMM ZABIT CERİDESİ

Af Kanununun lâyi'hasile Heyeti mahsusalarca aleyhlerine verilip kendilerine tebliğ edilmeyen kararlara karşı alâkalıların itiraz edebilmeleri hakkında kanun lâyihası ve Adliye encümeni mazbatası (1/1123, 909)

BAŞKAN — Heyeti umumiyesi hakkında söz isteyen var mı?

İBRAHİM DEMİRALAY (Isparta) — Geçmiş zamanlarımızı düşünüyorum. Bilhassa bütün maddî sebeplerin yok olduğu fetret hallerini gözümün önüne getiriyorum. Kendi varlığından ümidini kesmiş düşmanların cansız heyulası arkasına takılmış bu biçareleri bu suretle sürüklendiğini bildiğim için afivlerine bir türlü gönlüm razı olmadı. Neler gördük ve göreceğiz. Milletimize, topraklarımıza kasd ve ihanet edenlerin hepsi yıkılıyor, yok oluyor. Şeref ve nüfuzu hizmet edenlere intikal ediyor. Kalbinde vatan aşkını taşıyanlar umurunda muvaffak ve aziz oluyor. Hırsı cah ve saltanatla milletini hiç sayıp düşmanlara iltica ve istimdat edenler imansızlıklarının cezasını çekerek fasıkı mahrum oluyorlar. Öyle bir ibret levhasıdır ki, beşeriyetin hayatında miyar olmalıdır. Cumhuriyetimizin şefkat ve atifeti bunlar hakkında da tecelli ederek afiv teklifi karşısında bulunuyoruz. Mu-

vafık olacağını insanlık namına ben de kabul edebilirim. Yalnız bu biçareler büyük günahlarını millet ve tarih huzurunda af ettirmek için yürekten nadim ve çok dikkatli olmalıdırlar.

ALİ ŞEVKET ÖNDERSEV (Gümüşhane) — Olmazlar, olmazlar.

İBRAHİM DEMİRALAY (Devamla) — Büyük bir şiarımız vardır ki, bunu bu kürsüden bütün cihana ifade etmeyi vatan borcu bilirim. O da, sulhperverliğimizdir. Benliğini kaybetmiş, milletlerimizi kurtarmak ve imdadına yetişmek vazifesidir. Emelimiz, yalnız kendimizin değil, beşeriyetin refah ve halâsıdır. Âli bir haslatın mahsulü olan bu arzumuzu dünyada tatbike imkân bulursak insanlık için yeni bir saadet yolu açmış oluruz. Bu gayenin sırrı muvaffakiyeti; Cemiyeti akvamın gayri samimî siyasetinde değil, Atatürk'ün, Meclis ve Hükûmetimizin ilhamlı kafasındadır. Asrımız, hakikaten inkılâp asrıdır. Mütemadi ihtilâller bazı müceddid zevatı meydana getirmiştir. Rusya'da Lenin ve arkadaşları, Almanya'da Hitler, İtalya'da Mussolini. Bunların az ve çok kafalarının işlediğini görüyoruz. Tarih kendilerine belki bir mevki verecektir. İtiraf etmek lâzımdır ki, Türk inkılâbının Atatürk'ü bunların ve emsalinin çok fevkindedir. Bu zevat istilâ emelinden vazgeçseler de kendilerine ve beynelmilel umumî siyasete Atatürk'ü baş yapsalar dünyayı kurtarmış ve medeniyete hizmet etmiş olurlar.

Bir hitabım daha vardır, kusura bakmayın, biz öyle bir milletiz ki, dünyaya ibret dersi verecek ledünnî ilme malik, vatan ve millet duygusuna sahibiz. Şiddetli rüzgârlar büyük denizleri harekete getirir ve üzerindeki gemileri kayalara çarpa çarpa nasıl yok ederse, milliyet aşkımızı taşıyan ruhumuzun coşkunluğu önünde

dünya varlıkları gözümüze sinek kadar bile görünmez. (Alkışlar).

EMİN SAZAK (Eskişehir) — Arkadaşlar; cümleniz gibi benim de bugünkü duyduğum ıstırabı hayatım müddetince hiç duymadım ve hayatımda yalnız buna yakın bir hâdiseye şahit olduğumu hatırlıyorum. Bu da kanunun hedefini teşkil eden 150'likler denilen; bilmiyorum ne isim vereyim...

ALİ ŞEVKET ÖNDERSEV (Gümüşane) — Hazele de.

EMİN SAZAK (Devamla) — İstanbul'dakilerden en sonturlu birisi vardı. Ankara'da Meclisi umumî azalığı yapmıştı. Ankara'ya asker geliyor, Bursa Valisi Hazim Bey bir beyanname neşretmiş, sizin gibi bir Hükûmetle çalışamam diye. Bursa'ya asker gönderildi diye bunlar bayram yapıyorlardı. Sanki, o vakit düşmanımız olan Yunan'ın Atina'sını almışız gibi seviniyorlardı. Ben o zaman düşündüm, acaba, milletimizin içinde böyle habis ruhlu adamlar çok mudur? Harp, mağlubiyet bütün milletlerin tarihlerinde daima olmuş ve olagelmiş şeylerdir. Bugün mağlup olur, yarın kurtulur. Fakat böyle habis ruhlu insanlar milletlerin içerisinde varsa o milletler ebediyyen mahkûm olur. Benim endişem o idi. Hakikaten düşman geldi, bu 150'lik efendiler (ne efendisi sesleri) ortaklariyle bir oldu, evlerimizi, mallarımızı eşyalarımızı çiftliklerimizi terk ederek ayrıldık. Şu günde duyduğum ıstırabı, temin ederim ki, o zaman duymamıştım. Çünkü imanım sarsılmamıştı.

Arkadaşlar; biz öyle bir partinin efradıyız ki, hepimiz, yok olan varlığımızı ve mahvedilmek istenilen ırkımızı yeniden meydana getirmiş ve bu eserin başında bulunmuş olan şeflerimizin peşinde bilâkaydi şart yürümeyi memleketin halâs ve selâmetine uygun gör-

müşüz. Herkes bilir ki partimiz, başka memleketlerdeki partiler gibi, şu veya bu noktai nazar farklarıyla, mevkii iktidara geçmek için çalışan bir parti değildir. Memleketin saadetini, söz birliğinde, Şefin etrafında toplanmakta gören ve bu imanla Şefimize bilâkaydüşart bağlı bir partinin efradıyız. Bu böyle olduğu halde bu kanunun buraya gelişinde vicdanımın sarsıntısına tahammül edemedim. Birçok arkadaşlarda ve bütün Türk milletinde de bu sarsıntının olduğuna kaniim. Bir kimse anamızı, babamızı öldürür veyahut bize şu ve bu fenalığı yapabilir. Bu gibilerin affedilebileceğine de kaniiz. Hatta bu vadide Adliye vekili muhtereminin ıslah merkezleri yaptığından dolayı da kendisine çok müteşekkir bulunuyoruz. Bunların içinde cehil ile yapanlar şayanı müsamaha görülebilir. Fakat bilerek, şuurla, ırkının varlığını, milletinin istikbalini yok etmek isteyen insanlara karşı böyle bir lûtfun yapılabileceğine dair tarihte böyle bir şey olacağına kani değilim. Çocuklarımızın bunu öğrenmesinden korkuyorum. Onlara da, tarihine de sui misal bırakmış olacağız ki, dünyada şu ve bu cürümler vardır, fakat bunlar bir gün affedilebilir, hatta ırkının varlığına kasdedenler dahi affedilebilir.

Ankara Hükûmeti gibi çetin bir Hükûmetin ve bu millî davanın saf simalarından olan, sahiplerinden olan bir Hükûmetin başında bulunan, bidayette düşman ordusu şerrinden, ayağında çarık, başında sarık, milletini kurtarmaya çalışmış olan Celâl Bayar'ın ve Hükûmetinin bunu nasıl teklif ettiğine hayret ediyorum. Böyle bir zihniyeti nasıl olur da ben çocuğuma telkin ederim? Nasıl olur da ırkım bundan sonra, bundan dolayı beni affeder? Beni bütün perişan eden budur. Her şey olabilir, içlerinde cahil, 1300 senelik dinî telkin altında kalmış insanlar vardır. Bunlar yolunu sapıtabilir. Biri Sevr muahedesini imza eder, diğeri, Artin

Cemal midir nedir, altı ay zarfında ordu dağılırsa hepsinin affolunacağını tamim eder... Bunları okudum, tabiî okumayan yoktur. Onlar ordu dağılsın dedi, Atatürk milletin başına geldi. Onun teşebbüsünün akim kalmasına fiilen çalıştılar, arkadaşlar, bunlar nasıl affedilebilir?

Tabiî çok müteessirim, yalnız bir istinadgâhım var: Bu davada aklımın, şuurumun ermediği birçok hadiseleri iyi gördüğü şüphesiz olan şeflerimiz böyle istiyor dedik ve bunda hayır gördük. Beni müteselli eden cihet yalnız budur. Fakat tarih huzurunda, gelecek nesiller huzurunda affedilip edilmeyeceğimizi bilmem ve bundan dolayı hakikaten bir cürüm işlemiş olmuyor muyuz? Ben zihnimde bu kadar büyüttüğüm bir meseleyi acaba yanlış mı görüyorum. Bunu Maarif ve Adliye vekillerinden bizzat öğrenmek isterim. Nesli atî için bir zarar var mıdır? Böyle bir cürmün affı çocuklarımızın kafasına girerse, bunun ileride doğurabileceği mesuliyet nedir?

Arkadaşlar, bizim korkumuz yoktur. Bu, millet şuurlu bir millettir. Bunu Atatürk kadar, millet de benimsemiştir. Bu adamlar içinde, acaba buraya geldikten sonra Edirne'den trene binip Erzurum'a kadar gittikleri ve bu muazzam eserleri gördükleri zaman, ben hata etmişim diye kendisini kaldırıp trenin altına atıp öldürecek var mıdır? (Öyle şey bekleme sesleri) Yalnız müteselli olduğum bir şey daha vardır; bu gibilere mukadder olan ilâhi ceza Ali Kemal ölümüdür. Bunlar da Ali Kemal gibi ölmelidir. Ben bunları birer birer dişlerimle etlerini koparark öldürmek isterim. Acaba bunlar da geldikleri zaman lâyık oldukları cezayı millet tarafından bu şekilde göreceklerse bir diyeceğim yoktur.

MEHMED SOMER (Kütahya) — Arkadaşlar; bu-

gün takdirinize sunulan bu kanun bir Af Kanunudur. Bu kanunun ruhunda mündemiç şefkat ve refet milleti hakikaten sevindirmiştir. Ben bunlara zavallı adamlar diyeceğim. (Haindir, hain sesleri) Bunlar 15 senedir Avrupa'da serseriyane sürünmektedirler.

ALİ ŞEVKET ÖNDERSEV (Gümüşane) — Lord gibi yaşıyorlar.

MEHMED SOMER (Devamla) — Biz de memlekette durmadan çalıştık. Bugün bunlar geldikleri vakit utanacaklardır. (Gürültüler).

Çok rica ederim, siz de söylersiniz, Atatürk'ün inkılabını, ilk günden beri, ibda ettiği yüksek eserlerden birisi de bu kanundur. Bu kanunla dünyaya demek istiyor ki, artık kimseden pervamız yok, gelsinler, görsünler ve burada kalsınlar.

Onun için arkadaşlar, bu adamları hakkında, sayın arkadaşlarımızın dedikleri gibi, birçok sözler söylenebilir. Fakat ben bunlara hacet görmüyorum. Çünkü bunların yaptıkları cürümleri tarih kaydedecektir. Kendileri utanacaklardır, evlat ve ahfadı utanacaktır.

ALİ ŞEVKET ÖNDERSEV (Gümüşane) — Utanmaz bunlar.

MEHMED SOMER (Devamla) — Malûmuâlinizdir ki af kelimesinin ruhunda mündemiç mana aftır, ceza değildir. Bendeniz yüksek Adliye encümeninden sorarım, bu Af Kanununun içine nasıl olmuş da ceza maddelerini sıkıştırmışlar. Hatta arkadaşlar, hukuku idare bakımından bir kayıt koysak, o dahi cezanın temadisi demektir. Onun için bendeniz bu yüksek arkadaşlarımızdan sorarım, kanuna bunu nasıl yerleştirmişlerdir?

RASİH KAPLAN (Antalya) — O vakit biz mücrim oluruz.

ALİ ŞEVKET ÖNDERSEV (Gümüşane) — Bunları mebus yapacaksın galiba.

MEHMED SOMER (Devamla) — 150'likler hakkındaki bu mütalaama verecekleri izahat üzerine tekrar rücu etmek üzere meseleyi burada bırakıyorum.

İkinci kısma gelince; memleketteki heyeti mahsusaların ve istiklâl mahkemelerinin verdikleri kararlar üzerine memleketin içinde bizim gibi hukuku medeniyesine sahip olarak yaşamakta olan birçok vatandaşlar vardır. Bunların yalnız bir eksikleri vardır. Âmme hizmetinden mahrumdurlar. Senelerden beri bekledikleri kanundan yalnız bunu istiyorlardı. Biz onların da cezalarını daha iki sene tecil ediyoruz. Arkadaşlar Atatürk bu işe teşebbüs ettiği zaman yanında kaç kişi vardı? Yavaş yavaş bütün millet Atatürk'ün büyük şahsiyetini büyük görüşlerini anladıktan sonra ona iltihak etti. Fakat dört beş sene kadar millet inledi. Ta ki bu mühim vaziyeti anlayıncaya kadar. Onun için biraz daha semih olalım, dahilde bulunan insanların herbiri mücrim değildir. İçlerinde öyleleri vardır ki işgaller ve zaruretler dolayısiyle bin bir türlü ihtiyaç dolayısiyle buralara gelememişlerdir ve esasen gelselerdi bile burada onlara verilecek iş yoktu. Onun için ne olmuş olmuş bunların bilâkaydü şart affa dahil olmalarını heyeti celileden tekrar tekrar rica ederim. Arkadaşlar Af Kanunu yapıyoruz, yeniden ceza kanunu tedvin ediyoruz ve biz bu kanunu bütün dünya muvacehesinde yapıyoruz ve ortaya atıyoruz. Onun için gerek Adliye encümeni arkadaşlarımızdan ve gerekse Hükûmetten kanunun Af Kanunu olarak çıkarılmasını minnetle rica ediyorum.

DURAK SAKARYA (Gümüşane) — Arkadaşlar, bugün çok mühim bir mevzu üzerinde burada müzakere cereyan etmektedir. Tabiidir ki, bu kürsüden herkes

kanaatini serbestçe ve hür olarak söyler ve söyleyecek ve söylemektedir. Münakaşa ettiğimiz vatanın bağrına hançer dayayanlardır. Arkadaşlar biz o vakitler bu işin içinde bulunduğumuz için çok rica ile sizden istirham ediyorum ki müsaade ediniz. Bendeniz bunun ufak bir çerçevesini yapayım. Çünkü aradan 20 sene geçmiştir. O vakit 12 yaşında, 14 yaşında, 15 yaşında ve 10 yaşında bulunan çocuklarımız, vatandaşlarımız, yavrularımız bugün büyümüşlerdir; belki karşımızda, samiin içinde 30 yaşında, 35 yaşında gençlerimiz vardır ki, o günü tamamiyle idrak edemezler. Bunu yalnız tarihten okuyorlar. Yalnız tarihten okumak kâfi değildir. İçinde bulunanların ağzından işitmekle bu meselenin ne olduğunu daha ziyade ve daha iyi anlayacaklardır. Bunun için sizden rica ediyorum. Ufak bir hulâsasını yapacağım. Eğer vaktinizi kaybedersem affınızı şimdiden rica ederim.

Arkadaşlar, bu güruh Osmanlı İmparatorluğu çökerken, düşmanlarımız yer yer memleketi işgal ederken, Türk istiklâlinin mezarı kazılırken, bunlar da o mezarı kazmak için maddî ve manevî onların alât ve edevatı olmuşlardı. Kazma, kürek ellerinde Türk istiklâlinin, Türk vatanının mezarını kazıyorlardı. Türk milleti vatanın her bucağında teşkilât yaparak, her ne bahasına olursa olsun istiklâlini, şeref ve haysiyetini korumaya çalışırken yine bu güruh, gerek İstanbul'da ve gerek vatanın diğer bölgelerinde fesat tohumları ekerek isyanlar çıkarıyor, büyük Türk tarihinin şanlı yapraklarını biçmek kasti ile ve olanca varlıkları ile suikaste çalışıyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu harpten mağlûp çıkmış, memleketin birçok mühim yerleri düşmanlar tarafından istilâ edilmiş, ordular dağılmış, silâh depolarımıza vaziyet edilmiş, Meclisi mebusan ortadan kaldırılmış, hasılı

bütün varlıklarımız sıfıra indirilmiş, ortada hakikatte hiçbir mana ifade etmeyen ve kandilde yağ tükenmiş bir fitildeki kâh kararan, kâh açılan bir ışıkçık gibi heyûlâ, bir hilâfet ve saltanat beliriyordu.

Bunun da bütün kuvvet ve kudretini teşkil eden unsur bu damgalı vatan hainleri yüz ellilikler idi ki, bunlar da başta halife olduğu halde bütün talilerini müstevlilere terketmiş bulunuyorlardı. Diğer taraftan da yurdumuzun her tarafında vatanı kurtarmak, istiklâle kavuşturmak için küme küme kahramanlar teşkilâtla meşgul oluyor, düşmanlarla çarpışıyor, necat yollarını arıyorlardı.

Tam bu zamanda idi ki, yurdun göbeğinde Allah'ın bir mucizesi olarak Türk milletine ihsan buyurduğu büyük kurtarıcı Mustafa Kemal'in sesi işitildi. İşte bu ses bugün Türk'ün atalığına bihakkın lâyik ve binbir misaliyle göz ile görülür, el ile tutulur varlıklariyle andığımız Atatürk'tür. Sabrediniz, sebat ediniz, zafer muhakkaktır. Bu ses yurdun her tarafında bir saika gibi atladı. Haddi zatında büyük bir asker olan ve geçirdiği şanlı muharebelerde Türk ruhunu iyi tetkik eden memleketin ahvali ruhiyesini yakından bilen, istikbali çok evvelden keşfedebilen büyük dahi evvelce çizmiş olduğu programı tatbike koyuldu.

Yurdun muhtelif semtlerini dolaştı, Ankara'da yeni bir Meclis topladı. Fakat yurdun her tarafı sonsuz bir mahrumiyet içinde, hiçbir şey yok, yalnız başta büyük kurtarıcı Atatürk ve onun arkasında imanlı, fedakâr, kahraman, vefalı fakat silahsız, cephanesiz, çırılçıplak, elleri sopalı bir Türk milleti. Savaşa başlanmıştı. Ancak bu hainler yine durmuyorlardı. Yeni yeni tedbirlere başvurarak bir taraftan düşman ordularını memleketin harimi ismetine sokarken diğer taraftan halife

orduları teşkil ediyorlar, Kuvve-i İnzibatiye namı altında birtakım beyinsizleri bizi tedibe gönderiyorlardı. Bir taraftan da halka beyannameler neşrediyorlar, memleketin birçok yerlerinde isyanlar çıkarıyorlar, Şeyhülislamları vasıtasiyle Ankara'da teşekkül eden Meclis azalarını hilâfete asi ve bagilikle ittiham ederek idam fetvaları neşrediyorlardı.

İş bununla da kalmıyordu. Bir kısmı Amerikan mandası altına, bir kısmı da İngiliz mandası altına girmekten başka necat olmadığını kuvvetli propagandalarla halkı aşılıyorlardı. İşte bunların hiyanetlerinin derecesini ölçecek çok küçük ve basit bir bilânço.

Şimdi gelelim af meselesine; bunları affedelim mi, etmeyelim mi?. Mümkün olsa ve ben Meclis'te bulunmasaydım ve dışarda benim kanaatımı sorsalardı asla, Kimi affediyoruz?. Vatan hainleri affedilir mi derdim. Kardeşimi, babamı öldürmüş olsaydılar belki affederdim. Fakat vatan hainini asla.

Malûmu âlinizdir ki, hukuk kaidelerinde cürümle ceza beyninde bir nisbeti adile bulunması şarttır, lâzımdır. Eğer bu nisbeti gözetirsek bunların yaptıkları cürmü hukuk kaidelerine göre tartmış olsak, bunları affetmek değil vücutlarını bütün bütün dünyadan kaldırmak lâzım gelmez mi? Bununla beraber Hükûmetimiz bize bir kanun lâyihası getirmiş. Bizden bunların affını talep ediyor. Biz öyle yekvücut bir Meclisiz ki, öyle birbirimize kaynaşmış siyasî bir külteyiz ki, bizim mi Hükûmetten ilham aldığımız, Hükûmetin mi bizden ilham aldığını kimse bilmez. Onu yalnız biz biliriz (Alkışlar). Onun için Hükûmetin esbabı mucibesi bize mümkün olduğu kadar vazıh sebepler göstermiştir. Buna ben de bir sebep ilâve edeceğim.

Bizi sevmeyenler de olabilir. Bizi farzı muhal ihti-

raslarla da itham edenler olabilir. Olabilir a? Halbuki başta Atatürk olmak üzere bizim Meclisimiz, Hükûmetimizin, Partimizin şiarı, hedefi, gayesi asla şahıslar değil, yalnız ve yalnız vatan istiklâl ve refah duygularıdır (Bravo sesleri).

Bizim Hasan, Hüseyin, Ali, Veli ile işimiz yoktur. Kim doğru yoldan şaşarsa kardeşimiz, babamız da olsa onu derhal tepeleriz. Rejimimiz çok kuvvetlidir. Atatürk, Meclis, Hükûmet, millet birbiriyle yoğrulmuş bir kal'ai ahenindir.

Arkadaşlar, onların alnındaki o damga silinmez. Onların burada kalp akça kadar bile kıymetleri yoktur. Bizim onlara vereceğimiz iyi bir şey varsa o da Türk yurdunda mezarları için iki metre çukur, birkaç kürek topraktan daha kıymetli ne olabilir. Ne mutlu insan imişler ki onlara son zamanlarında Türk toprağında bir karış yer veriyoruz.

Arkadaşlar, Cumhuriyetin kimseden korkusu yoktur. Dalâlete sapanlara kahrı çok büyüktür, fakat şefkat ve merhameti de o nisbette büyüktür. Türk milletine esaretin yakışmadığı, Türk vatanının nasıl korunduğunu yepyeni, tertemiz, pürüzsüz bir istiklâle malik medeniyet ve refaha dev adımlariyle koşan Cumhuriyet idaresinin ne olduğunu gelsinler, görsünler, tecdidi iman etsinler. Şehitlerimizin önünde eğilsinler, gazilerimizden af dilesinler. Başta Atatürk olmak üzere Meclis ve Hükûmet şahıslarla asla uğraşmaz. Düşündükleri yalnız istiklâl ve Türk milletine refah ve saadet.. Şurası da iyi bilinmelidir ki dün olduğu gibi bugün de rejime, Türk vatanına hiyanete yeltenenleri asla müsamaha ile karşılamayız, bilâkaydüşart boyunlarını koparırız (Alkışlar).

SIRRI İÇÖZ (Yozgat) — Uzun söylemek istemem.

Benim kısa görüş ve mahdut düşünceme göre bunları affetmek kabiliyetinde değilim. Geleceklerin içinde memleketimin namusunu, tarihini lekeleyenler olduğu gibi şahsen beni de izrar edenler ve masa başında kardeşimi koyun gibi kesenler vardır ve hatta o zaman bizzat bana, git, o Mustafa Kemal'e söyle; dönüşte Meclisi abluka eder, alt üst ederim diyenler de vardır. Bunları ben şahsen affedemem.

Yalnız birinci Mecliste bulunan arkadaşların hafızalarına müracaat ediyorum. O zaman Meclis iki gruba ayrılmıştı. Tecdidi intihabat kararı verildikten sonra birinci gruba mensup olan arkadaşlardan, Atatürk, mensubiyetlerinin derecesini anlamak için bir beyanname almışlardı. O beyannamede herkes hissiyatını yazdı. Ben de şöyle yazmıştım: Ulu Reis, emelim hayatta bulundukça izinde yürümek, yolunda ölmektir. Böyle bir taahhüdü verdiğim için; madem ki bugün onun yüksek şefkati bu hainlerin affını istilzam ediyor; ben de kanunun kabulüne taraftarım (Aferin sesleri).

RUŞENİ BARKIN (Samsun) — Aziz arkadaşlar, benden evvel söz söyleyen muhterem hatiplerin çok yüksek duygularına tabiî ben de iştirak ederim. Ben yalnız bu Af Kanununda sezdiğim bir cihetî huzurunuzda tebarüz ettirmek için geldim.

Hiç şüphe yok, dehası kadar ulüvvü cenabı, şefkati ve merhameti hudutsuz ve payansız olan Atatürk, böyle jestleri pek tabiî olarak gösterir ve ona bağlı olan Hükûmet ve Büyük Meclisi de elbette onun bu jestine büyük bir huzurla iştirak eder. Bizim rejimin ve Cumhuriyetin metaneti ve salâbeti, o kadar büyüktür ki değil böyle yıkılmış, ezilmiş 150 hainin enkazını içine almak, belki bunlar gibi 150.000 kişinin enkazı dahi olsa bizi rahatsız edecek hiçbir kudret ve hiçbir fenalık izhar

edemez. Bu gayet tabiidir. Bizim şiarımız olan bence ve bütün arkadaşlarıma tercüman olarak iddia edebilirim ki, en büyük haslât vatan aşkı ve vatan duygusudur. Vatan için ölmek her şeyi vatan uğruna feda etmek, varlık, çoluk, çocuk, mal, mülk ne varsa hepsini ona kurban etmek bizim ezelî şiarımız olduğu gibi ebedî vasfımız da olacaktır. Binaenaleyh, vatanda yaşamak en büyük saadettir, vatandan cüda olmaksa idamdan daha ağır, en büyük cezadır. İşte büyük Atatürk'ü ve onun kurduğu yüksek Cumhuriyet bunlardan kaçmış olanları gıyaben idama mahkûm edebilir ve ele geçirdiği vakit de pekala asabilirdi. Fakat o cezayı çok hafif gördüğü için onları vatandan mahrum etti. Bu, dünyada bir haine verebileceğimiz en ağır cezadır. Çünkü vatan aşkı bizim en büyük hasletimizdir.

Ben kısa bir zaman Filistin'de konsolosluk ettim. O münasebetle Suriye'yi defaatle gezdim. Tabiî vazifem iktizası, orada sefil sefil dolaşan bu serserileri de tetkik ve takip etmekte idim. Bunların her gün nasıl öldüğünü gözümle gördüm. Arkadaşlar hiç şaka değildir. Belki şuraya buraya yapışarak en sefil hizmetlerle bir kuru ekmek tedarik ediyorlardı. Fakat nereye giderlerse sen vatanından kovulmuşsun, diyorlardı. Bunlar bu ceza ile, 15 sene içerisinde 5475 defa ölmüşlerdir. Yani her gün ölmüşler ve fakat yeniden ölmek için, bir daha inleyerek dirilmişlerdir. Şimdi arkadaşlar biz onları affediyoruz. Ne diyoruz. Buyurun yıkmak istediğiniz memleket işte böyle yaşar. Şimdi bunlar gelecekler. Hiç şüphe yok ki, değil şimendiferle, vapurla hatta sürüne sürüne gelmeye razıdırlar. Öyle bir geliş geleceklerdir ki, onlar yıkmak istedikleri vatanın nasıl mesut olduğunu, nasıl mukaddes bir vatan olduğunu görecekler. En küçük duyguları varsa bu suretle zillet ve mahcubiyet altında

her gün ezileceklerdir. İşte onlar için hakikî mezar budur. Onun için arkadaşlar ben bu verilen cezanın ne kadar müthiş olduğunu tebarüz ettirdim. Bu verilen affın onların vicdanı varsa onlar için yeni ve ağır bir ceza olduğunu iddia ediyorum. Bunun için affı ben de talep ediyorum.

VASFİ RAŞİD SEVİĞ (Sıvas) — Sayın arkadaşlarım, muhterem arkadaşlarımı dinlerken CHP'nin lûtfu ile aranıza ilk katıldığım günü ve bu kürsüden ilk söylediğim sözü hatırladım. 4'üncü B. M. Meclisi Reisicumhur intihabını yapmış ve tekrar Atatürk'ü lâyık olduğu o mevkie getirmişti. Hiçbir kuvveti temsil etmeyen, küstahlıktan başka bir meziyeti olmayan Mehmet Ali, intihabı müteakip gönderdiği bir telgrafla protesto etmek gibi terbiyesizliğe bile hayret veren bir cüret göstermişti. Halifenin emrinde maddî bir surette yıkamadığı ve öldüremediği bu milletin ikbaline ve varlığına tahammül edemeyen bu küstah böyle br protestoda bulunmuştu. O zaman ilk sözümü söylemiş ve bu milletin her 4 senede bir Atatürk'ü Reisicumhur intihab etmek suretiyle, bu milletin varlığına tahammül edemeyenlerden intikam almak temennisinde bulunmuştum. Millet bu tarzda intikam almakta devam ediyor ve hiç şüphesiz devam da edecektir.

Arkadaşlarımı dinlerken 150'liklerin Atatürk'e suikast için yani bu milletin varlığına suikast için içeri soktukları adamları düşündüm ve nihayet ismi başlı başına bir program olan Cumhuriyet gazetesinde fırka ve cidal arkadaşımız Yunus Nadi'ye gönderilmiş olan o küstahça yazılmış mektubu hatırladım. Bir 150'lik, bu milletin bir vekili olan temiz bir arkadaşımızla diğer bir 150'liği mukayese cüretini daha buraya gelmeden gösteriyordu. Fakat arkadaşlar acaba biz bu kanunu bu

hislerin ve bu hatıraların ölçüsü ile mi ölçmeliyiz? Eğer bu gibi bir hataya düşersek evvel emirde hürmetimize ve itimadımıza hudutsuz bir derecede mazhar olan Hükûmet Reis ve azalarının hissiyatlarına hürmetsizlik göstermiş oluruz.

Misakı millî ismiyle tarihte yaşayan hâdiselere ihanet etmiş olan bunlara karşı fiilen saf almış cephe almış olan Celal Bayar ve arkadaşlarının kalplerinde de muhterem hatiplerin söyledikleri sözlerin kopardığı fırtınaların bütün hayatiyeti ile esmekte olduğuna hiç şüphe etmiyorum. Öyle ise bu kanunu bu gibi hislerin ölçüsü ile ölçmeyerek Cumhuriyetin ve milletin yüksek menfaatleri zaviyesinden ölçmek daha muvafık olur (Bravo sesleri). Tarihe, inkılâba ve Türk milletine karşı şayanı takdir bir kiyasetle bu kanunu reyinize arzeylemek cesaretini göstermiş olan Hükûmetin esbabı mucibesinde hangi noktai nazardan bu kanunu tetkik etmek lâzım geldiğini öğreniyoruz. İsterdim ki, bütün yüksek mektep ve lise talebeleri bu esbabı mucibeyi okusunlar ve Cumhuriyetin azametli ve yüksek mevkiini ve kuvvetini öğrensinler.

Muhterem arkadaşlarım; harp sonu devrinde teşekkül eden hükûmetlerin çoğu zabıta kuvvetine ve ordunun dışında teşkil edilen müsellâh müfrezelere istinad ediyor. Türkiye Cumhuriyeti ise hiçbir vakit zabıta kuvvetine istinad etmemiştir. Türk vatandaşlarının izanına, vicdanına, anlayış ve duygularına istinad etmiştir (Bravo sesleri). Daha dün Genel Sekreter Matbuat Kanununu müdafaa ederken, Türk rejiminin bariz ve karakteristik bir vasfını teşhir etti. Türkiye Cumhuriyeti bütün müesseselerinde, bütün kanunlarında Cumhuriyetin ve onun icabatı olan hürriyet ve adaletin ananelerine sadakat göstermiştir. Bugün şu mühim ka-

nunun mevzuu hakkında Fırkanın bir kararı bile yoktur. Her mebus istediği gibi söylemekte, istediği gibi rey vermekte serbesttir. Bu serbestiyet hangi parlamentoda mevcuttur? Türkiye'de bütün rejimin düşmanları serbestçe yaşamaktadır.

Türkiye'de rejim muhaliflerini, barındıracak karargâhlar da yoktur. Cumhuriyet bir itimat işidir. Türkiye Cumhuriyetinin nurları yalnız zirveleri ışıldatmaz, yalnız satıhları parlatmaz. En derin tabakalara kadar nüfuz ediyor. Çukurları o aydınlatır. Her zerre onun nurundan feyiz alır. Bu kanun ölmüş yapraklara hayat verecektir. Arkadaşlar, kütüğünden kopup ayrılan yapraklar ölü yapraklardır. Memleketin dışına atılmış insanlar da o yaprakların eşi insanlardır. Türkiye Cumhuriyeti bunlara bu kanunla hayat veriyor. Bu zaviyet karşısında bu kanuna rey vermemek elimden gelmiyor (Alkışlar).

HAKKI UNGAN (Van) — Arkadaşlarım gibi belâgatla ifadei meram edemeyeceğim. Malûmu âliniz ceza vardır ki, onu affetmek, her zaman lûtuf ve atıfet sayılmaz. Memleketine ve milletine karşı ihanet eden bazı kimseler bir kanunla kapı dışarı edilmişlerdir. Onlar bu aziz yurdun mübarek havasını epeyce bir zaman teneffüsten mahrum kaldılar. Bence onların bu yurttan uzak kalması ağır bir ceza değildir. Onların cürümlerine karşılık ve lâyık bir ceza bulmak müşküldür. Ancak olsa olsa yıkmak istedikleri yurda gelip onun, yani o aziz yurdun hakikî evlâtları eliyle ve sevgisiyle ne derecelere af şeklinde bir ceza sayıyorum. Yaptıklarından utanmaaf şeklinde bir ceza sayıyorum. Yaptıklarından utanmayanlar aramıza gelebilirler. Binaenaleyh bu kanunu kabul buyurunuz ki, arzettiğim bu cezayı görsünler. Bunlardan evi kapısız, bahçesi duvarsız biri, bu af müna-

sebetiyle, bize küstahlık isnadı gibi, kendine lâyık bir hezeyanda bulunmuştur. Ona lâyık olan cevabı verecek bu yurtta, onlar ayarında kimse yoktur. Onun için gece karanlıklarında susmayı anlamayanlar gibi hiç de durmasınlar.

Aziz milletimizin, Büyük Ata'mızın şerefi namına bu kanunu kabul etmek muvafıktır.

BESİM ATALAY (Kütahya) — Arkadaşlar, ben bir vakitler yabancı bir diyara gitmiştim. Sınırı geçer geçmez her şey beni sıkmaya başladı. Oralarda kâh bir yalnızlık, kâh bir öksüzlük hissi duyarak içim sızlıyordu. Bir taraftan oralardaki yükselişi görerek memleketimizi harap bırakan adamlara karşı içimde uyanan hınç, ayrıca o da beni müteezzi ediyordu. Hülâsa bu gezintinin zevkini bendeki vatan hissi, yurt duygusu kaybetti, sildi. Fazla duramadım, geldim.

Arkadaşlar, değil insanlarda hayvanlarda bile yurt sevgisi vardır. Evet, memlekete ihanet ettiler, vatana ihanet ettiler ve her fenalığı yaptılar. Bunu biz adım adım takip ettik, okumadık gözlerimizle gördük, kulaklarımızla işittik. Yanan şehirlerin alevleri içerisinde öksüzler kurtardık. Bunları hep biliyoruz, hepsinin müsebbibi bunlardır. Fakat arkadaşlar, zaman taşı bile yumuşatır, çeliği bile eritir. Bu adamların taş kalpleri şüphesiz yangın külleri arasından Büyük Önderin Önderliğiyle çıkan bu yeniliği ve yükselişi görmüşlerdir, elbette taannüdlerinden vaz geçeceklerdir. Gözleri varsa, kör olası gözleriyle elbette bunu göreceklerdir, yanılmış olduklarını anlayacaklardır. Bunun bânisi olan Atatürk'e karşı minnetle, şükranla yürekleri dolacaktır. Arkadaşlar, af, daima yüreklerde minnet ve şükran duygusu yaratır. Ceza yüreklerde, en adilâne ceza olsa bile, ufak bir hınç yaratır. Bırakın bu adamları gelsin-

ler, görsünler. Elbette yüreklerinde bize karşı minnet hissi uyanacaktır. Biz bunları memlekete sokmayabiliriz, affetmeyebiliriz. Fakat affediyoruz. Çünkü rejimin, Cumhuriyetin bunlardan korkusu yoktur. Bunlar kendilerine ehemmiyet verilen simalardan olmayacaklardır. Çoğu ihtiyarlamış olan bu adamlar, gelsinler, arkadaşlar. Şunu biliniz ki, bir arkadaşın dediği gibi, kapıyı açıp buyurunuz diyemem. Gelsinler. Her Türk, bu adamların çehresinde, yanan köylerin alevini, ölen kardeşlerinin kanlarının aksettiğini görecektir. İşte böyle rüsvalar gelsinler, görsünler. İşte biz af ediyoruz. Onlarda gelecek yüz varsa gelsinler. Fakat şunu bilsinler ki, eski nifakları devam edecek olursa Cumhuriyetin pençesi, Türk gençliğinin elleri yakalarında olacak, bu adamları kahredecek ve ezecektir. (alkışlar)

FİKRİ MUTLU (İçel) — Muhterem arkadaşlar; Atatürk güneşinin kuvvetli ve olgun ziyasından ilham alan Bayar Hükûmeti yüksek huzurunuza bu Af Kanununu getirdi. Bence iki maksatla.

Birisi, inkılâbın memleketimizde tamamen kökleşmiş olduğunu, Atatürk rejiminin tamamen yerleşmiş olduğunu, kimseden pervamız olmadığını bütün cihana ilân etmek.

İkincisi, milletimizin Türk milletinin ezelî şiarında mevcut şefkat ve merhamet hissine tercüman olmak.

Arkadaşlar, bu kanun, Af Kanunu değildir. Zavallı, bedtiynet insanların, yaşayan ölülerin son varlığı üzerine okunan, yüksek ulusumuzun şefkat ve merhamet fatihasıdır.

Varsa kalpleri sızlasın, utansınlar, ağlasınlar, bunu böylece bilerek kabul edelim.

MUHİDDİN BAHA PARS (Ordu) — Arkadaşlar, ben ilk mecliste Eskişehir'de İstiklâl Mahkemesi azası

ve sonra Konya'da da İstiklâl Mahkemesi reisi idim. Bir karınca bile öldürmedim, fakat belki yüzlerce adam astım. Onların asılması için imza koydum. İdam ettiğim adamların simaları birer birer şimdi karşımda dolaşıyor. Onlar için bu kanun münasebetiyle Allah'tan mağfiret dilemeye mecburum. Biz yüz ellilikleri affederken Allah da onları affetsin. Çünkü asıl mücrim olanlar onlar değildi. Asıl mücrim, onları tahrik eden bugün affettiğimiz adamlardır. Eskişehir'e, gönderdikleri casuslar ya yetmiş yaşında Süleyman Karzak denilen bir ferik, yahut bir prens diye kendisini satmış olan mecnun bir Salâhaddin veyahut okuma yazma bilmeyen Hasan veya Veli idi. Asker kaçaklarını idam ettik. Onları, siz din aleyhinde bulunuyorsunuz, gâvur oluyorsunuz diye iğfal edenler yine bu adamlardı. Konya'da, Konya isyanında bir kısım halkımızı, bu orduyu önünden ve arkadan vurun diye teşvik eden sarıklı cahillerden 14'ünü birden astık, bu adamlar da yine bu yüz elliliklerin iğfaline kapılmış olanlardı. Yüz ellilikleri affediyoruz, affetmekliğimizin asıl sebebi, esbabı mucibe lâyihasında gösterilmiştir, onları arzedeceğim.

Arkadaşlar; bazı arkadaşlar dediler ki, bu adamlar her gün birer kere öldüler. Ben de diyorum ki, bu adamların her gün biner kere ölmeleri lâzımdır. Fakat Atatürk'te temessül eden, Atatürk'te haddi gayesini bulan Türk milletinin şefkat ve muhabbeti, ulûvvu cenabı, itimadı nefsi bu adamların bu cürümlerini dahi affetmek için kâfidir. Bir şair, «Tanrı'nın mağfiretinden de büyük mü günahım» demiş, onlar da «Türklerin merhametinden, şefkatinden büyük mü günahım» diyebilirler. Bu adamların bir tek şairleri vardır, bir de nasirleri var. Onların lisaniyle elbette Atatürk'e, elbette Hükûmete, iltica ederek yalvardılar, ağladılar ve hepsi

vatan hududuna gelerek «bizi buraya alın» diye bağırdılar. Bu feryatlarına belki de bakılmayabilirdi, fakat ne yapalım ki bunların burada belki 850, belki de 5850 evlâtları, kardeşleri, hısımları, akrabaları vardı. İşte asıl insanı zaafa düşüren cihet budur. Bu adamlar memleket içinde dolaşırken, 150'liklerden herhangi birinin oğlu veya kardeşi gibi dolaşıyorlar. Mücrimlerin oğlu veya babası olmak töhmetini taşıyorlar. Bunlar içinde birçokları babalarını veya kardeşlerini telin etmişlerdir ve etmektedirler ve nihayet bu gelecek adamlar artık birer pıhtıdan ibarettir. Bire pıhtı, birer müstehase, birer iğrenç vücut, birer ölmüş vücuttan ibarettir. Gelsinler, bazı arkadaşlarımın dedikleri gibi milletin yüksek nazarları önünde eğilsinler.

Emin Sazak arkadaşıma cevap vermek için de söyleyeyim ki; Türk çocukları bu afta, hem Türklüğün ulûvvü cenabını ve hem de Türk'ün itimadı nefsini bulsunlar, hem de acımızın, asıl merhametimizin burada kalmış olan, onların evlatlarına ve kardeşlerine müteveccih olduğunu bilsinler.

Tekrar ediyorum, biz bunları bugün affedeceğiz. Fakat bunların teşviki ve bunların iğfali neticesi idam edilmiş olanları da Allah affetsin (Bravo sesleri, alkışlar).

AKA GÜNDÜZ (Ankara) — Sizin huzurunuza bir müsavi arkadaş gibi çıktım. Fakat bir tarihi temsil eden bu kürsünün manevî huzuruna, manevî bir mücrim gibi çıkıyorum. Çünkü, affolunmaya ben muhtaç iken, yanlış bir kelime kullanarak, ben başkasını affa teşebbüs ediyorum. Bu kanundaki af kelimesi formüler bir kelimedir. Hukukî ve teşrii formülü Af Kanunudur. Fakat bunun mahiyeti bir cezayı bitirmeden durdurmaktır. Maddi bir cezayi olduğu yerde alıkoymaktır.

Fakat teşriî ve hukukî formül buna af diyor, biz de bunu böyle kabul etmeye mecburuz. Fakat acaba af diyecek biz miyiz?.. Kendi şahsımı alayım. Tek beyaz rey verecek ben miyim?.. Evet benim. Ama bunda maddî hakkım olduğu gibi acaba manevî hakkım da var mıdır?. Hayır manevî hakkım yoktur. Binaenaleyh, kendi hakkımı kullanarak rey verirken manevî bir mücrim vaziyaretinde bulunuyorum. Onlar, yani gelecekler hakkında bir şey düşünmüyorum. Kendi hakkımda düşünüyorum. El açarak dize geliyorum. Diyorum ki, bugün kocasını Anafartalar'da, evladını Sakarya'da bırakıp şimdi gözleri göremeyecek kadar ihtiyarlaşan Türk anaları! Bunlara sebep olanlar hakkında beyaz rey vereceğim, siz beni affediniz. Gene dize gelip ellerimi açıp diyorum ki, göke düşenlerin yerde kalan dul ve öksüz bıraktıkları! Ey denizde kalanlar; yurtta şimdi rahat yaşayan fakat sizin hasretinizi çeken, akibetinize sebep olanların ıstırabını duyan kardeşler, hemşireler! Ben sizin verdiğiniz vekâletin maddî kısmında bir beyaz rey veriyorum, manevî kısmında siz de benim cürmümü affediniz ve nihayet, yalnız dizimle değil, yalnız ellerimle değil, yalnız alnımla değil; beyaz reyi veren bu mustarip alnımda değil, bütün mevcudiyetimle dize geliyorum: Dumlupınar'daki merkadinde al sancaklı kolu göklere yükselen aziz Mehmetçiğin önünde dize gelerek diyorum ki: Mehmet, ben bu beyaz reyi veriyorum, ama sen beni affet ve ey yaşayanlar, ey mukaddes ruhlar, ey ölmüş olanlar, ey vatandaşlar; bu beyaz reyi vermek için hiçbir esbabı mucibe lâyihasına lüzum yoktur.

Çünkü bize sorarsanız bu kanunun tek bir esbabı mucibesi vardır. Bize sorarsanız ki, muhakkak soracaksınız, maddeten soracaksınız, manen soracaksınız, tarihen soracaksınız: Niçin bu beyaz reyi verdiniz? Bunun

tek bir esbabı mucibesi vardır: Bundan 20 sene evvel bir avuç vatandaş, bir Akdeniz cenup kıyıları kahramanının etrafında toplandı ve ona inanını gösterdi. Bir avuç vatandaş Ege denizinin şimal kıyıları kahramanının etrafında toplandı, ona inanını ve bağlılığını gösterdi. Bu Şişli caddesinde böyle olduğu gibi, Samsun kıyısında da böyle oldu. Erzurum'da, Sıvas'ta böyle oldu. Bu bir avuç insan; bir hapaz, bir belde, bir vatan insan halinde bu büyük millî kahramanın etrafında bir vücut olarak toplandı. Sebep ne idi? Sebep; o kahramanın her tuttuğu işin ve her verdiği kararın doğruluğuna inanmaktı.

Hükûmet, bize böyle mühim bir kanun getiriyor. Acaba Hükûmet bu kanunu getirmek için bu milletin hâlâ ve müebbeden bağlılığını muhafaza eden büyük şefin reyi alınmamış mıdır? Muhakkak alınmıştır. Binaenaleyh, bu ne şefkat meselesi, ne de hamiyet meselesi, ne de ceza meselesidir. Bunların hiçbiri esbabı mucibe teşkil etmez.

Size bir şey soruyorum, arkadaşlar; Atatürk şef olduğu günden beri ne düşünmüşse iyi düşünmüş müdür? (Tabiî sesleri).

Ne yaptı ise, neye söz verdi ise iyi yapmış mıdır, iyi söylemiş midir? (Hay hay sesleri).

Bütün esbabı mucibe budur arkadaşlar (Bravo sesleri, alkışlar).

O düşünmüş, Hükûmetin kararına evet ben de tasvip ediyorum demiş.

Fakat biz, onun düşündüğü gibi düşünemediğimiz için ve yalnız onun gibi inandığımız, itimat ettiğimiz için, mutlaka şu veya bu esbabı mucibe değil, bunda bir iş vardır, onu da Atatürk biliyor ve muvafakat ediyor. Onun için beyaz rey veriyoruz. (Bravo sesleri, alkışlar).

CEVDET KERİM İNCEDAYI (Sinop) — Sayın arkadaşlar; bu kanunun müzakere edildiği şu an, istiklâl ve inkılâp aşkı yüreklerini bürüyen sayın arkadaşların milletin istiklâl ve inkılâbı kadar istikbaline de matuf olan yerinde bir hassasiyet ve heyecanla söyledikleri derin ve özlü sözleri bu anda benim gözümün önünde, vicdanımın karşısına yan yana iki vaziyet dikti.

Biri, 20 sene önce içten ve dıştan ateşe verilmiş yer yüzünde tarih boyunca hiçbir milletin maruz kalmadığı yok edici bir yangına maruz kalmış, maddî bütün vasıtaları alındığı gibi kendini kurtarmak için tek silahı olan maneviyatının da yok edilmesine doğru tedbir alınmış başsız, teşkilâtsız yapayalnız kalmış bir millet, Türk milleti. Ve bugün sırf hiç dokundurmadığı maneviyatına dayanarak kalkınan ve kurtulan, yeryüzünde hiçbir milletin muvaffak olamadığı bir kudret ve şehametle o kötülükleri yok edip bugün bütün milletlerin, bütün devletlerin sade samimiyetini, muhabbetini değil, hürmet ve dikkatini bile üstüne toplamış olan yeni Türkiye Cumhuriyeti ve büyük Türk milleti. Yine arkadaşlar, bu kanunun konuşulduğu şu an ve arkadaşların bu yüksek sözleri benim gözümün önüne birden iki manzarayı yanyana dikti. Birisi; demin arzettiğim gibi kötü, felâketli ve üzerimize bizden başka bütün bu âlemin tevcih edildiği günlerde onlar düşman saflarının kâh önüne, kâh içine karışarak ve kâh onları siper alıp arkasında gizlenerek bize onlarla beraber düşmanlık eden ve bugün Af Kanununun mevzuu içine giren bu hain ve alçaklar. Diğeri onları bugün affetmek mevzuunu konuşan, gönlünü yoran ve harekete getiren büyük Türk milleti ve onun büyük mümessili olan T. B. M. Meclisi.

Arkadaşlar, bir an için gönlümüzü, hatıramızı yirmi sene evveline çevirelim: Mondros mütarekesine dönelim.

Mondros mütarekenamesinin tatbikat safahatını hatırlayalım. Memleketin yer yer işgalini ve nihayet bu milletin kurtuluş için kalkınışlarını. Bunları izah etmeyeceğim, çünkü bütün bu safahatı, o günü yaşayan, yapan ve o gün çocuk iken bugün bu millet içinde iş ve mesuliyet mevkilerinde bulunan bütün bu nesil, Atatürk'ün büyük nutkunda en veciz ifadelerle bunu duymuş ve bilmiş bulunuyor. İşte böyle bir zamanda hiyanet erbabından olan bu adamların affı konuşulurken bu dosyaları kapanıyor demektir. Bu dosya kapanırken bu hain insanların muhasebesini o günleri bilen insanların bir daha hatıralarını tazelemeleri, yeni neslin ve bu milleti mütemadiyen tazeleyecek ve kuvvetlendirecek olan gelecek nesillerin önünde ve elinde bir vesika olarak kalması için bu muhasebenin bir defa daha bu kürsüden yapılması lüzumu ile söz almış ve huzurunuza çıkmış bulunuyorum.

Arkadaşlar; Atatürk bir gün Samsun'a Anadolu'ya ayak basarak milletine kavuşmak ve milletini kendine kavuşturmak istediği günde o feci vaziyetleri düşünürsek, bütün vatandaşlar haydi aynı şekilde düşünüp hareket etmeyebilirlerdi diyelim. Haydi bu insanları da bir mertebe kısa görüşlü sayalım. Fakat Erzurum Kongresi oldu. O bize bir işaret verdi, Sıvas Kongresi oldu, haydi idrak ve izanları bununla da uyanmadı. İnönüler oldu, haydi bu zafer de hatalarını, yanlış düşüncelerini tashih için yetmedi. Sakarya oldu, büyük zafer oldu. Haydi bunlar da bunlara büyük milletin kurtuluş yolunda muvaffak olmaya başladığını izah edemedi. Mudanya oldu, yine kara kalplerinde ufak bir aydınlık olmadı. Lozan oldu, bu da kâfi gelmedi. Cumhuriyeti ilân ettik. Atatürk'ün şefliğinde kurtuluş harbinde olduğu gibi inkılâp ve itilâ harbinde de bu millet birleşerek topluluğu-

nu devam ettirerek bugünkü büyük eser meydana geldi ve nihayet bugün bu kanunun müzakere edildiği şu ana kadar bütün dostu değil düşmanı bile bu millete hürmet ettiren, hayran bırakan bu eserlerin hangisi bunların kara kalbine ses verip uyandırabildi?

EMİN SAZAK (Eskişehir) — Lânet olsun.

CEVDET KERİM İNCEDAYI (Devamla) — Bu kadar da değil, şu anda dahi bunlar yer yer, zaman zaman şu veya bu ülkede şu veya bu maksatlara alet olarak ihanet yapmakta olduklarını bilmiyoruz. En katı bir münkirin bile bir anı gelir ki, nedamet eder tövbe ve istiğfar için hücresine kapanır. Bir fanî için bu hareket beklenir. Yurduna, milletine ihanet etmiş bir faniden de, bir gün nedamet hissedip vatan ve milletinin vicdanından af dilemek için arzettiğim tarzda bir hareket beklenir. Halbuki, bunlardan bu yolda en ufak bir hareket görmedik. Bu eserlerden daha doğru ve isabetli, daha büyük ne olabilirdi? İşte arkadaşlar bunlar bu mertebe müteammid ve müannid hainlerdir.

Arkadaşlar bakın bunlar nasıl hainlerdir, Türk milletinin kurtuluş hareketlerinin uzun izahlarını birbirimize yapmak zaiddir ama madem ki muhasebe yapıyoruz, dosyayı kapıyoruz. Türk inkılâbının, Türk istiklâlinin tarih, hareket, yaşayış esaslarının dosyalarının menşe ve mastarları elde bulunmak ve durmak lâzımdır. Onun için bazen biraz bildiğimiz şeyleri tekrara doğru gidiyoruz. Bu memleketin kurtuluşunun izahını yapacak değilim. Birkaç misal ve işareti vereceğim.

İşte Ulus meydanındaki abide. Atatürk'ü etrafında gözleyen neferi, varlığını yok etmek isteyen düşmanı karşılamak için ayaklanan milletin sembolü ve çoluk çocuk, genç, ihtiyar bütün savaş halinde gösteren ana...

Adana'daki abideyi bilirsiniz. Kocası ölüyor. Kadın

yerdeki tüfeği alıyor, ölmüş kocası dizinde yurt bekçiliğini yapıyor.

İkinci İnönü'nden sonra millî orduyu yeniden teşkil ederken devletin kâfi nakil vesaiti yoktu. Hareket zamanlarında her fırka civar köylerden kağnı toplayıp hareketini yapacaktı. O zaman ben Alayund'daki fırkada idim. Bir tecrübe yapmak istedik. Bize mürettep köylüleri çağırarak bütün kağnılarını yirmi dört saatte ovaya toplamışlardı.

Teftiş için gittiğim zaman mübarek öküzlerin başında 12 yaşından 60 yaşına kadar yüzlerce Türk kadını...

RASİH KAPLAN (Antalya) — Allah...

CEVDET KERİM İNCEDAYI (Devamla) — Övendirelerini tüfek gibi tutmuş, saf harbe girmiş emre amade bulunuyorlardı.

Sorduk, erkekleriniz yok mu?. Size ağır ve zahmetli işler vereceğiz, dedik. Askerliği, cepheyi kastederek; onlar hizmetteler, biz geldik, dediler. Aylarca ordu hizmetinde çalıştılar, aralarında doğuranlar oldu. Fakat işten ayrılan olmadı. Arkadaşlar İstiklâl Harbi'nin acı safhalı günlerinden biri idi. Bir seyahat esnasında ihtiyar, kocamış bir adama bir dağda rastgeldik. Uzun izah etmiyorum. Biz ona bazı yollar sorduk, öğrendik. Ayrılırken ağlamaya başladı. Artık zafer günleriydi. Niçin ağlıyorsun, dedik. Sevinçten, dedi. Bu yaşlar sade sevinç yaşı değildi, ıstırap yaşıydı. Ama o günün kudreti, şahameti ile karışık bir çeşnisi vardı. Ne oldu, dedik. Olan oldu, dedi. Hiçbir neşe göğsümün altındaki acıları gidermiyor, silmiyor dedi. İşte arkadaşlar, bu millet böyle çalışır, böyle ıstıraplar, böyle felâketler taşırken bunlar bizim dışımızda kalmış bütün düşmanlarla bir safda ve hiyanet cephesinde bulunuyorlardı.

EMİN SAZAK (Eskişehir) — Lânet olsun o hainlere.

CEVDET KERİM İNCEDAYI (Devamla) — Arkadaşlar, bu kanunun hükmüne üç kısım giriyor. Biri, İstiklâl mahkemelerinin, bu milletin istiklâl ve inkılabının kuruluşunda birer inkılap mabedi olan İstiklâl mahkemelerinin mahkûmları, diğeri heyeti mahsusaların verdiği kararla cezalandırılmış kimseler. Biri de sanki bir familyadan imiş gibi yüz ellilik soyadını taşıyan bu bahsettiğim hainlerdir. Bunlardan ilk evvelki kısmı, evet kötülük yapmışlardır. Fakat sonunda kendi kabahatini, hatasını, sevabını Cumhuriyet kanunlarına, Cumhuriyet kuvvetlerine ve Türk milletinin irade ve emrine tevdi ve teslim etmiştir. Ya bunlar!.. Bunlar, bütün bu hainliklerini yaptıktan sonra düşman süngülülerinin arasına karışarak düşman ordulariyle beraber harice firar ettiler. Öbürküler, bu memleketin adliyesine, kanununa teslim olarak cezasını çekti ve çekmektedir. Bunlar ise bizi Lozan'da binbir müşkülâta maruz bırakan düşman heyetlerinin uluvvu cevabına sığınarak karşımıza çıkmışlardır.

Bugün afları konuşulan adamlar her türlü hiyaneti yapmış müteannid, mütemerrid vatan hainleridir. Bir arkadaşımın dediği gibi bir Af Kanunu yapıyoruz. Bu kanunu yaparken sadece af ve faziletin icapları bulunur ve onlar konuşulur.

Hayır ben bu düşüncede değilim.

Biz Atatürk çocukları ve emeklileriyiz, inkılap yapmış bir nesiliz, inkılap ve istiklâl aşkı ile bütün tarih boyunca gelecek Türk neslini yetiştirme tedbirini almak vazife ve mecburiyetinde olan bir nesiliz. Onlara, biz daima kitapta, sözde, eserde; taze, tarih boyunca taze ve canlı duracak eser bırakacağız. Hangi gün hatırımıza gelirdi ki, 150'lik soyadını taşıyacak bu insanlar vatanın

bu kadar fena bir zamanında bu kadar umumî bir düşmanlık yapacaklar.

Hayatta her şeyi vaki olabilir gibi kabul edip bilhassa millî davalarda ona göre intibahlı bulunmak, ona göre intibahlı nesiller yetiştirmek, o devri idare eden aledderecat, mesul insanlar için milli bir farize ve vicdanî bir vecibedir.

Arkadaşlar; Türkiye'ye bunlar da dönerse iki türlü sürgün dönmüş olacak.

Biri, bu milletin istiklâl, hürriyet ve saadeti için zalim ve kahir kuvvetlere karşı ferden ve gizli teşekküller halinde mücadele ederek kaçmış ve o hain kuvvetler tarafından sürülmüş insanlar idi. Bu istibdat sürgünleri insanlar meşrutiyet inkılabı olduğu zaman inkılap yönünde her biri bir istihlâs ordusunun birer neferi, birer kumandanı, birer kahramanı gibi coşkun tezahürler arasında memlekete girdiler ve millet onları istasyonlarda, iskelelerinde birer mücahit, birer halâskâr gibi bağrına bastı ve bunlar Türk tarihinde kâh isimli, kâh isimsiz birer kahraman olarak yer aldı. Şimdi bir de bu Af Kanunu yüksek tasvibinize iktiran ederse gelecek adamları düşünelim.

Belki bunların çıkacakları iskelelerde bazı kalabalıklar görülecektir. Fakat zannetmesinler ki ve zannedenler olmasın ki, millet bunları istikbal ediyor.

ALİ ŞEVKET ÖNDERSEV (Gümüşane) — Yüzlerine tükürecekler.

CEVDET KERİM İNCEDAYI (Devamla) — Bu vatandaşlar bu hainleri; yaptıklarını işittikleri, kitaplardan okudukları bu mertebe hainler kimlerdir diye onları hayret ve tecessüsle görmek ve tanımak için toplanacaklardır. (Tabiî sesleri). Bunu onların da ve mü-

samahalı düşünenlerin böylece ayırmaları ve bilmeleri lâzımdır.

Sonra, yine bu kanunun çıkacağı ve konuşulduğu şu zamanlarda bazı şeyler de kulağımıza geliyor. Efendim, falan edebiyat kudreti fazla olan bir kayitmiş. Falan felsefe üstadıymış, falan bilmem neymiş... Cumhuriyet Türkiyesi her şeyle beraber teknik adamını da, edebiyatçısını da, felsefecisini de, âlimini de, her şeyini kadroladı. Şimdi yalnız bu kadro içinde tecrübe ettiği elemanlar ile terakki ve itilâ yolunda yürümektedir ve yeni rejimin feyziyle yetişen gençlikle beslenmektedir. Böyle kimselere bizim hiçbir ihtiyacımız yoktur. Erbabı gaflet bunu da iyi bilsin. (Bravo sesleri, alkışlar).

Bunları niçin affetmek istediğimizi de şimdi arzedeceğim. Yalnız şunu da tebarüz ettirmek isterim. Bizim, af da olsalar benim hiyanet erbabının ne edebiyat, ne felsefe, ne teknik hiçbir varlığından faydalanmaya ihtiyacımız yoktur. İçtimaiyatım için yazı yazacak... Hayır ben bunu asla kabul etmiyorum. Bunları zapta geçmesi için ayrıca arzediyorum. Esasen benim ve muhterem heyetin kanaati böyle olduğu gibi bu maksat kanunun ruhunda da mündemiçtir.

YUSUF BAŞKAYA (Denizli) — Onların yüzü iptidadan karadır ve kara olarak kalacaktır.

CEVDET KERİM İNCEDAYI (Devamla) — Bunlara ancak bir şey yaraşır. Döndükten sonra bugüne kadar, kara vicdanlarını bu milletin hal ve hareket ve saadetlerinin hiçbiri aydınlatamadı. Fakat avdet ettikten sonra bu memleketin topraklarına yüzlerini sürsünler, bu milletin vücuda getirdiği bu muhteşem eserler önünde ve yine bu milletin ahlâk, fazilet ve ulûvvü cenabı önünde gözlerini kapasınlar, hangi izbede oturacaklarsa hicaplarından sadece, bu istiklâl, hürriyet, terakki,

fazilet diyarı olan yurduma kavuştum, ölünceye kadar burada millî bir ibadet ve itaatle oturacağım, belki büyük milletin vicdanında hakikî olarak ebediyen mazharı af olurum desinler, onlara yakışacak tek bir yol vardır. Bu yol.

Bunlar geldikleri zaman seveni, sevmeyeni, akrabası, uşağı, sadece bu tavsiyeyi yapabilirler, başka teşvik ve başka tavsiye yapamazlar. Hakları yoktur (Bravo sesleri, alkışlar).

Arkadaşlar; biz bunları niye affediyoruz veyahut niye affedeceğiz? Biz tarihten önce olan, yeryüzünün en eski, en asil bir milletiyiz. Falan şu boğazı, filan şu kıtayı keşfetmiş diye bütün beşeriyet ona bir minnet yeri ayırıyor, bu kadar asil ve eski olan Türk milleti beşeriyeti ve yeryüzü coğrafyasını keşfetmiştir ve dünya medeniyetini kuran biz böyle bir milletiz. Bu kadar eski olan bu asil millet son 15 senede de taptaze, zinde ve ileri bir devlet kurmuştur. Bizim hilkî, tarihsel olan bu büyüklük ve asaletimiz Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet rejimi devrinde tam manasiyle asilleşmiş öz ve hakikî değer ve istikametini bulmuştur. Biz bütünleşmiş bir milletiz. Bütünlük talep eden bir rejimin evlâtlarıyız. Artık 15'inci yıla doğru giden bu kudretli Cumhuriyet devrinde büyük şef Atatürk bu bütünlüğün ufak tefek avarızını da kaletmek yüksek işaretini göstermektedir. Bu kadar asil, bu kadar tarihsel bir milletin kendinden, içinden şurada, burada 150'lik soyadı altında hain diye Türk ferdi bulundurmak istemiyoruz (Bravo sesleri). Onların ihanetini kendi hararetimiz, kendi kudretimiz, kendi imanımız içinde ne şekilde eritmek, hazmettirmek lâzımsa onu yapmak istiyoruz. Bu yakışıyor asaletimize!.. Onu yapmak istiyoruz. Büyük Şef'in büyük programının icapları buradadır. Bundan başka

zatında mündemiç hiyanetle kalmış olan bu fani ve bedbaht insanların sulbünden gelmiş, sıhriyetle akraba olmuş, halbuki bugün Cumhuriyetin öz, halis, temiz vatandaş olan bigünah insanlar var. Bunlara bir sui tali eseri olarak intisabdan ve başka kusuru olmayan Cumhuriyet vatandaşları bulunan bu evlad ve akrabaların hayatlarınca nesli çoğalacak ve bir gün bu bundandı, şu şundandı diye millî bütünlüğü bozucu şeyleri kudretli idaremiz zamanında izale etmek lâzımdır. İşte bu millî, ahlâkî ve bütünlüğü tamamlayıcı sebeplerden dolayı bunların affında bir zaruret ve icap görmekteyim.

İşte arkadaşlar, ben bu insanların 15'inci yılını bulan Cumhuriyet tarihimizin bu safhasında dosyalar kapanırken gerek bugünkü nesillere, gerekse bu milleti daima tazeleyici ve kuvvet verici olan halis, öz Türk çocukları için bu muhasebeyi yaptım. Artık bundan sonra bu hainleri, bu bedbahtları, bu zavallıları affedebiliriz. (Sürekli Alkışlar).

ADLİYE V. ŞÜKRÜ SARACOĞLU (İzmir) — Arkadaşlarım, tetkik ve tasvibinize arzolunan kanun lâyihası münhasıran üç hedefi istihdaf ediyor.

Bunlardan birincisi 150'likler, ikincisi heyeti mahsusa kararları, üçüncü hedef de İstiklâl mahkemesi mahkûmlarıdır.

Bunlardan birinci kısım, sıkı kayıtlar ve şartlar altında affediliyor.

İkinci kısım, ufak tefek kayıtlardan sonra normal vatandaşların haiz olduğu hakları iktisap ediyorlar.

Üçüncü kısım da, yıllardan beri hapishanelerde yatan ve adedi 25 olan mahkûmlardır ki bunların, cezası kâfi görülerek kayıtsız ve şartsız affediliyorlar.

Kanundaki bu üç hedeften başka dikkatle takip ettiğimiz bir de prensip meselesi oldu. Bu prensip mesele-

si, bu kanunun şümulünün içinde, normal ceza mahkemelerimizin, normal adliye teşkilâtımızın kararlarından herhangi birisini koymamak. Görüyorsunuz ki arkadaşlar, kanun, sizlere yersiz bir gururla bir af getirmiş mahiyetinde değildi; bilâkis hesaplı, kitaplı ve ölçülü bir af getirmiştir. Getirmiş olduğumuz affın bu üç hedefi üzerinde birer lâhza durmama müsaadenizi rica edeceğim.

Benden evvel söz alan arkadaşlarım, yüz elliliklerin fenalıklarını birer birer izah ettiler. Hakikaten arkadaşlar, memleket umumî harp sonunda karanlık, muzlim bir fırtına içinde yuvarlanır ve mevcudiyeti tehlike uçurumları içinde sallanırken bunlardan bir kısmı düşman safları arasında yer aldı, diğer bir kısmı daha ileri giderek memleket çocukları düşmanla harp ederken onları arkadan vurmak için cephe alacak kadar alçaklıkta ileri gittiler. Bunları göz önüne getirecek olursak hakikaten niçin bunları affediyoruz suali çok yerinde olur.

Onlar ve bütün dünya biliyor ki, yeni Türk Cumhuriyeti, yeni Türk Devleti Şefiyle, Meclisi ile, Hükûmeti ile, halkı ile dinamik bir devlet, yürüyen ve hareket eden, zamanın icabatına göre daima müteyakkiz ve uyanık bulunan, yerinde ve zamanında tedbirlerini alan bir devlettir.

Eğer biz bundan 20 sene evvel millet, kanun, vicdan ve muahedelerle haklı olarak hüküm yemiş olan bu 150'liklerin talilerini tanzim ederken bunları münhasıran 20 sene evvelki haklı kin ve gayız zaviyesinden mütalaa etmiş olsaydık; dinamik devlet vasfı ile kabili telif olmayan bir hareket yapmış olur ve elbette bu hareketimizi tasvip etmiş olmazdınız.

Biz aradan 20 sene geçtikten sonra meseleyi tetkik ederken gördük ki; o günlerde doğmamış çocuklar bu suçla hiçbir alâkaları olmadığı halde bugün memlekette hayata atılacak çağa varmış bulunuyorlar ve kendilerini bu ağır suçun tazyiki altında hissediyorlar. Benim duyduklarıma göre bunlar arasında babalarının fenalıklarını yüzüne vuranlar bile var. Bu çocuklar istiyor ki, artık kendileri de babalarının hatasını tamir edebilmek ve memlekete olan borçlarını ödeyebilmek için kendilerine fırsat verilsin. Esasen bir cürmün mücriminden başkasına sirayet etmesi hiçbir hukuk prensibine uygun olmadığı gibi sirayet eder gibi görünmesi de aynı derecede muzırdır.

Hükûmetimiz düşündü. Bu yapılan fenalıkların tamamiyle, olduğu gibi artık hatıralara ve tarihe mal edinmesini ve kanun damgasının kaldırılmasını muvafık buldu. Sanırım ki, bu hareket yürüyen devletin, hareket halinde bulunan devletin yapabileceği şuurlu bir harekettir. Söylediğim gibi zaten bu hareketi hesaplı, ölçülü olarak yaptık. Memlekette rahat otururlarsa oturmalarına müsaade etmek ve çocuklarının da bu kanun damgasından kurtulmasını istedik. Babalarının da bu damgasından kurtulmasını istedik. Babalarının ailelerinin üstünden bu damganın kalkmış olduğunu kendilerine tebşir etmek istedik.

Kanunda ikinci hedef, haklarında heyeti mahsusa kararı verilmiş olanlardır. Büyük harbin sonundaki çöküntü, zulmet, karışıklık, fikir ihtilâlleri arasında zavallılar, o kimselerdir ki, memleketin selâmetini dalâlet yolunda aramışlardır. Bu adamlar yıllardan beri bu yanlış hareketlerinin cezasını görmüşlerdir. Arzu ettik ki, artık dalâlet yolları münakaşa edilemeyecek kadar açık bir şekilde meydanda olduğu bu zamanda bunla-

rın cürümlerini temadi ettirmek insafla ve yürüyen devlet nazariyesiyle kabili telif olmayacaktır. İstedik ki, yüz elliliklerden sonra bunlara nazaran daha çok hafif vaziyette bulunan bir kısım vatandaşlarımız tedricen normal vatandaşlık hakkını iktisap edebilsin.

Nihayet üçüncü hedef olan İstiklâl Mahkemeleri mahkûmları. Bu zavallılar da büyük Türk zaferinden sonra sık, keskin, sert ve şedid ve geniş inkılap hamleleriyle karşı karşıya kaldılar. Bu kadar kesif, keskin ve kuvveli inkılap hamlelerini tamamen hazmedemeyenler bulundu. Bu hazmedemeyenler arasında İstiklâl mahkemelerinde mahkûm edilmiş bulunanlar, hiç şüphesiz ki, geçirdikleri müddet zarfında memleketin, inkılâbın icaplarını hazmetmiş ve artık bu memleketin affına lâyık bir seviyeye çıkmışlardır. Onlar da bu Af Kanunu içinde kaytsız ve şartsız affolunan kimse olarak dahil olsun.

Arkadaşlar; arkadaşlarım söz söylerken şimdi biraz evvel bendeniz de maruzatta bulunurken ve hatta aramızda hasbihaller ederken daima bu adamların şahısları gözümüz önünde bulunarak mütalaa yürütüyoruz, yürüteceğiz ve yürütmekte devam edeceğiz. Yalnız reylerinizi verirken bu adamların ailelerini ve çocuklarını düşünerek müsamahakâr olmanızı rica ederim. Bu bedbaht adamların çocuklarını düşünerek reylerinizi isimali etmeniz kendileri hakkında söylenen sert sözler kadar yerinde olacaktır.

Bundan başka yine göstermiş olacağız ki, büyük milletler ve büyük şefler cezalarında ve aflarında daima büyük hamleler yaparlar. Türk milleti ve onun şefi çok büyüktür; affı da eserleri gibi büyük olacaktır (Şiddetli alkışlar, bravo sesleri).

BAŞKAN — Lâyihanın heyeti umumiyesi hakkında başka mütalaa var mı?

EMİN SAZAK (Eskişehir) — Maarif vekilinden bir sual sormuştum (Maarif Vekili burada yok, müzakere kâfi sesleri).

BAŞKAN — Maddelere geçilmesini reyinize arzediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Maddelere geçilmesi kabul edilmiştir.

Lâyihanın müstacelen müzakeresini reyinize arzediyorum: Kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın... Kabul etmeyenler... Kanunun müstacelen müzakeresi kabul edilmiştir.

ADLİYE ENCÜMENİ M. M. SALÂH YARGI (Kocaeli) — Yeni kabul buyurulan bir kanun dolayısiyle lâyihanın basılıp dağıtılmasından sonra bazı ufak değişiklikler yapılması lâzım geldi. Ona göre hazırlanan nüshayı takdim ediyorum, bundan okunmasını rica ederim. (Öyle şey olur mu sesleri).

BAŞKAN — Kanunun metninde bir değişiklik yoktur. Yapılan tashihler maddelerin sıra numaralarındadır, takip buyurduğunuz zaman göreceksiniz.

Ecnebilerin ikametleri hakkındaki kanuna rey vermeyen arkadaş var mı?.. Rey toplama muamelesi bitmiştir.

Af Kanununun birinci maddesini okutuyorum:

Af Kanunu

MADDE 1 — İstiklâl mahkemeleri karariyle mahkûm edilmiş olanlar affedilmişlerdir.

Bu af infaz edilmemiş cezalarla mahkûmiyetleri infaz olunanlar hakkında bütün hukukî ve ferî netayiç ve tesiratına şamildir.

BAŞKAN — Madde hakkında mütalaa var mı?.. Maddeyi reyinize arzediyorum. Kabul buyuranlar ellerini kaldırsınlar... Kabul etmeyenler... Birinci madde kabul edilmiştir.

MADDE 2 — Lozan'da akdolunan 24-VII-1923 tarihli umumî af beyanname ve protokolunda mevzubahs yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır.

Şu kadar ki, bu şahıslara mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüd maaşı tahsis edilmez ve bu şahıslar kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanununun 20 nci maddesiyle diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılmazlar ve bulunamazlar.

Bu kanunun meriyetinden evvel 1064 sayılı kanunun hükümlerinden doğan bütün hukukî netice ve muameleler mahfuzdur.

BAŞKAN — Madde hakkında mütalaa var mı?

DR. ŞEVKİ ULUDAĞ (Konya) — Bir şeyi öğrenmek istiyorum. Bunlar muallim olabilirler mi? Kendi imzaları veya müstaar imzalarla yazı yazabilirler mi? Mecmua ve gazete çıkarabilirler mi? Bunların tasrih edilmesi lâzım gelir zannederim.

ADLİYE ENCÜMENİ M. M. SALÂH YARGI (Kocaeli) — Sekiz sene müddetle yapamayacakları işler Türk Ceza Kanununun 20'nci maddesine atıf suretiyle umumî mahiyette gösterilmiştir. O itibarla 20'nci maddede yazılı hükümlere göre, arkadaşımızın söylediği hocalığı yapamazlar. Fakat yazı yazmak meselesi hakkında bu memnuiyetin şumulü yoktur.

Müsaade buyurursanız şunu da ilâve edeyim. Yazı yazacaklar fakat, gazete çıkarmak gazete neşriyat müdürü olmak gibi işleri yapamayacaklardır. Bu, dün ye-

niden tadil edilen Matbuat Kanununun hükümleri iktizasındandır.

DR. OSMAN ŞEVKİ ULUDAĞ (Konya) — Bu kanun Matbuat Kanununun maddesini iptal etmiyor mu?

ADLİYE ENCÜMENİ M. M. SALÂH YARGI (Kocaeli) — Nasıl eder?. O kanun birtakım sebep ve şartları tebdil etmekle beraber maddeye de şerait koymuştur ki, Hükümet, çıkarmak istenilen herhangi bir gazete ve mecmua için ruhsatname vermemek salâhiyetini haizdir.

BAŞKAN — Başka mütalaa yoktur. İkinci maddeyi reyinize arzediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 3 — 25 eylül 1339 tarih ve 347 ve 26 mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti mahsusalarca haklarında bir daha Devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı kanunla Âli karar heyeti ve 26 teşrinievvel 1933 tarih ve 2330 sayılı kanunun 12'nci maddesi mucibince devlet şûrası Mülkiye dairesi taraflarından tetkik ve tasdik edilenler de dahil olmak üzere verilmiş olan kararlar refedilmiştir.

Ancak bu suretle haklarındaki kararlar refedilmiş olanlar bu kanunun meriyetinden itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler.

MEHMED SOMER (Kütahya) — Efendim, 150'likler hakkında arkadaşlar çok geniş surette bahsettiler. Demin de arzettiğim gibi bunlar hakkında konulan kayıtlar Adliye encümenine aittir. Bendeniz ondan bir daha bahsetmeyeceğim. Ama şunu tekrar edeceğim ki, bu Af Kanununda bu hükümler bulunamaz. Bunu nasıl isterlerse öyle telakki etsinler.

Diğerlerine gelince; arkadaşlar, demin de izah etti-

ğim veçhile bu adamların bizden istedikleri yalnız amme hizmetidir. Onun için bu adamları affederken bu hizmetlerden daha iki sene mahrum etmeyelim. Çünkü kendilerine bir şey yapmış olmayız. Kanunu bu şekilde kabul edersek bu adamlara hiçbir şey yapmış olmayız. Demin de izah ettiğim veçhile bu adamlar bütün vatandaşlık haklarına maliktirler ve vereceğimiz şey, yalnız budur.

Sonra arkadaşlar; nazarı dikkatinizi celbederim, birçok zabitan vardır. Uzun zaman mesleki aslilerinden ayrıldıklarından dolayı onları mesleki aslilerine iade edemeyiz. Onları sivile veriyoruz, onları iki sene daha hizmetten mahrum ediyoruz. Bırakalım bunları, ahlâklarına, 15 seneden beri geçirdikleri hayata Hükûmet vakıftır. Onlardan münasip göreceklerine bilâkaydüşart bir hizmet versinler. Onun için huzuru âlinize bir takrir sunuyorum. Tasvip buyurursanız çok yerinde bir adalet yapmış olacağız.

Ad. E. M. M. SALÂH YARGI (Kocaeli) — Maddeye konan kayıt yalnız iki sene müddetle maaşlı hizmette kullanılmamaktadır. Binaenaleyh, ücretle kullanılabilirler. Sonra diğer hizmetleri de ifa etmelerinde bir mani yoktur. Kaydın büsbütün kaldırılması hakkındaki teklifi takdirinize bırakıyorum. Ben ona karışmam.

BAŞKAN — Takriri okutuyorum.

Yüksek Başkanlığa

Arzettiğim izahata göre üçüncü maddenin son fıkrası olan ancaktan itibaren fıkranın tamamen tayyini yüksek heyete arzederim.

Kütahya Mebusu
Mehmet Somer

BAŞKAN — Takriri reye arzediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmemiştir.

Maddeyi aynen reyinize arzediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 4 — Birinci ve üçüncü maddeler hükmünden istifade edenler hakkında Hâkimler ve Memurin kanunlariyle bunlara müzeyyel kanunlara vesair hususî kanunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibatî muamelelere ve askerlikten tard ve ihraç cezalarına ve askerî nisbetlerinin kesilmesi kararlarına affın ve refi hükmünün şumulü yoktur.

BAŞKAN — Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 5 — Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve refi hükümlerinden müstefid olan şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri Heyeti karariyle vatandaşlıktan iskat edilebilirler.

BAŞKAN — Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 6 — 28 mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı kanun ilga edilmiştir.

BAŞKAN — Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 7 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

BAŞKAN — Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

MADDE 8 — Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

BAŞKAN — Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

DR. SADİ KONUK (Bursa) — Bu çok tarihî konuşmalarımızın memleket gençliğinde ebedî bir hatıra ola-

rak kalması için aynen, yüz binlerce tabedilerek tevzi edilmesini teklif ediyorum. (Doğru sesleri).

Bu hususta bir takrir takdim ediyorum.

BAŞKAN — Takriri okutuyorum.

Yüksek Başkanlığa

Af Kanunu hakkında Mecliste konuşulanların kâmilen tabedilip memleketin her tarafına tevzi edilmesini teklif ederim.

Dr. Sadi Konuk
Bursa

BAŞKAN — Zabıt çıktıktan sonra, nizamnamei dahilî ancak bu şekilde tevzi ve tabedilmesini âmildir. Binaenaleyh takririn reye konulması doğru olmaz.

DURAK SAKARYA (Gümüşane) — Niçin?

BAŞKAN — O halde lâyihanın heyeti umumiyesini tasvibinize arzediyorum.

Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

Açık reyleri arzediyorum:

Bazı maddelerin gümrük resimleri hakkında Hükûmetçe ittihaz olunan kararların tasdiki hakkındaki kanuna (268) zat muvafık rey vermiştir. Muamele tamamdır. Kanun (268) reyle kabul edilmiştir.

Yabancıların Türkiye'de ikamet ve seyahatları hakkındaki kanuna (324) zat muvafık rey vermiştir. Muamele tamamdır. Kanun (324) reyle kabul edilmiştir.

Vakit geçmiştir. Öğleden sonra saat 16'da toplanmak üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma saati: 12,25

BELGE 4

AF KANUNU

(Resmî Gazete ile neşir ve ilânı: 16/VII/1938 - Sayı: 3961)

No.	Kabul tarihi
3527	29-VI-1938

BİRİNCİ MADDE — İstiklal mahkemeleri karariyle mahkûm edilmiş olanlar af edilmişlerdir.

Bu af infaz edilmemiş cezalarla mahkûmiyetleri infaz olunanlar hakkında bütün hukukî ve ferî netayiç ve tesiratına şamildir.

İKİNCİ MADDE — Lozan'da akdolunan 24-VII-1923 tarihli umumî af beyanname ve protokolunda mevzubahs yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır.

Şu kadar ki, bu şahıslara, mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüd maaşı tahsis edilmez ve bu şahıslar kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanununun 20'nci maddesiyle diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılmazlar ve bulunamazlar.

Bu kanunun meriyetinden evvel 1064 sayılı kanunun hükümlerinden doğan bütün hukukî netice ve muameleler mahfuzdur.

ÜÇÜNCÜ MADDE — 25 eylül 1339 tarih ve 347 ve 26 mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti mahsusalarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı kanunla Âli karar heyeti ve 26 teşrinievvel 1933 tarih ve 2330 sayılı kanunun 12'nci maddesi mucibince Devlet Şûrası mülkiye dairesi taraflarından tetkik ve tasdik edilenler de dahil olmak üzere verilmiş olan karalar refedilmiştir.

Ancak bu suretle haklarındaki kararlar refedilmiş olanlar bu kanunun meriyetinden itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Birinci ve üçüncü maddeler hükmünden istifade edenler hakkında Hâkimler ve Memurin kanunlariyle bunlara müzeyyel kanunlara ve sair hususî kanunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibatî muamelelere ve askerlikten tard ve ihraç cezalarına ve askerî nisbetlerinin kesilmesi kararlarına affın ve refi hükmünün şumulü yoktur.

BEŞİNCİ MADDE — Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve refi hükümlerinden müstefid olan şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri Heyeti kararı ile vatandaşlıktan iskat edilebilirler.

ALTINCI MADDE — 28 mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı kanun ilga edilmiştir.

YEDİNCİ MADDE — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

SEKİZİNCİ MADDE — Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

7 temmuz 1938

BELGE 5

150'LİKLER VE EMEKLİLİK HAKKI

150'liklerin listesi 1 Haziran 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararnamesi ile belirlendi. Kararname 150'liklerin sınır dışı edilmelerini öngörüyordu. 28 Mayıs 1927 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen 1064 sayılı yasa ile de, 150'liklerin Türk vatandaşlığından çıkarılmaları hükme bağlandı. Böylece 150'likler tüm vatandaşlık haklarını yitirmiş oldular.

29 Haziran 1938'de TBMM'ce kabul edilen 3527 sayılı Af Kanunu ise, 150'likleri affediyor; fakat, «Bu şahıslara, mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilmez ve bu şahıslar kanunun mer'iyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle... âmme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar. Bu kanunun mer'iyetinden evvel 1064 sayılı kanun hükümlerinden doğan bütün hukukî netice ve muameleler mahfuzdur» demek suretiyle affın kapsamını daraltıyordu. Ayrıca, 150'liklerin gerektiğinde hükümet kararı ile vatandaşlıktan çıkarılabilecekleri de öngörülmüştü.

Ancak, Zonguldak milletvekili Rifat Sivişoğlu'nun 1951 yılında hazırlamış olduğu yasa önerisinin gerekçe-

sinden; bazı 150'liklerin aradan sekiz yıl geçtikten sonra devlet hizmetine girdiklerini öğreniyoruz (S. Sayısı: 205; TBMM Tutanak Dergisi, 16.6.1952).

Görüldüğü gibi, 150'liklere emekli maaşı bağlanması yasanın açık hükmü karşısında mümkün değildi. Fakat yasada 150'liklerin yetimlerine yetim maaşı bağlanmayacağı konusunda açık bir hüküm yoktu. Bu durumun bazı hukukî tartışmalara ve dâvalara neden olduğu anlaşılıyor. Değişik yargı organlarının bu konuda farklı kararlar almaları üzerine de; Danıştay Dâva Daireleri Genel Kurulu, 12 Aralık 1947 tarihinde aldığı bir içtihadı birleştirme kararında, 3527 sayılı Af Kanunu'nun sonucunda, 150'liklerin yetimlerine yetim maaşı verilmesi gerektiğine karar verdi. (Resmî Gazete'nin 4 Mart 1948 tarihli, 6848 sayılı nüshasında «Danıştay İçtihadın Birleştirilmesi Kararı» başlığıyla yayınlanan metin şöyle:

ÖZETİ: Yüzelliliklerin yetimlerine ve Heyeti Mahsusaca haklarında karar verilmiş olanların şahıslarına ve yetimlerine tekaüt ve yetim maaşı tahsisine kanuni bir engel olmadığı hakkında:

Yüzelliliklerin yetimlerine aylık bağlanması hakkında Beşinci Daireden çıkan 25/12/1946 gün ve esas 946/1062 ve karar 946/4254 sayılı kararla 21/5/1947 gün ve esas 47/9 ve karar 47/1177 sayılı kararın aralarında mübayenet görülmesi sebebiyle 3546 sayılı kanunun değişik 29'uncu maddesi gereğince içtihadın birleştirilmesi Başkanlık makamından havale buyurulan 9/10/1947 tarihli tezkerede istenilmektedir.

Baş Kanun Sözcüsü D.: Hadise Lozan'da akdolunan 24/7/1923 tarihli umumi af beyanname ve protokolunda mevzuubahis 150 kişilik listede isimleri yazılı olup 3527 sayılı kanunun ikinci maddesi ile affedilen şa-

hıslardan vefat etmiş bulunanların maaşa müstahak yetimlerine maaş tahsis edilmesi lâzım gelip gelmeyeceği meselesi içtihadın birleştirilmesine taallûk etmektedir.

Af kanunları esas itibariyle kendilerine takaddüm eden taallûk ettikleri hususta meydana gelmiş bulunan neticeleri doğuran fiilin vasfını değiştirmek suretiyle o neticeleri ortadan kaldırır. Hadisemizde tetkik mevzuu olan ve 3527 sayılı kanunun 2'nci maddesiyle ilgili bulunan kararların biri (47/9 esas, 47/1177 karar numaralı) (1) 150'liklerle yetimlerini 2071 sayılı kanunun birinci maddesi çerçevesi içinde mütalâaya imkân olmadığı, (2) 3527 sayılı kanunun 2'nci maddesinin 150'liklerin mesbuk memuriyetlerinden dolayı emekli maaşına istihkakı olamayacağını açıkladığı, (3) 1683 sayılı kanunun muvakkat 7'nci maddesi ile de bunların yetimlerine maaş tahsis olunamayacağı ayrıca hüküm altına alınmış bulunduğu esaslarına dayanmaktadır.

Diğer kararda (46/1062 esas, 46/4254 karar) (1) 1520 sayılı kanun ile 1683 sayılı kanunun muvakkat 7'nci maddesine göre emekli ve yetim aylıklarının sukutu 1520 sayılı kanunla sayılı cezalara uğramanın birer neticesi olduğu, (2) 3527 sayılı kanunun 3'üncü maddesi ile bu 1520 sayılı kanuna göre özel kurul (heyeti mahsusa) tarafından verilen kararın refedilmiş bulunduğu, (3) 3527 sayılı kanunun 2'nci maddesiyle yüzelliliklere mesbuk hizmetlerinden dolayı emekli aylığı tahsis edilemeyeceği tasrih edildiği halde 3'üncü maddeye göre haklarındaki karar refedilenler için bir hüküm sevkedilmemiş, bilâkis 2 sene sonra memuriyet hakkı tanınmış bulunduğu sebeplerine dayanılarak emeklilik hakkının da bu meyanda avdetinin kabulü zaruri olduğu» neticesine varılmıştır.

Bundan sonra davacının kocasının Af Kanunundan

evvel vefat etmesiyle hasıl olan hukuki vaziyet tetkik edilerek yetim maaşının tekaüt aylığından ayrı ve hak sahiplerine doğrudan doğruya teveccüh ettiği 2071 sayılı kanunla değiştirilen 1683 sayılı kanunun 53'üncü maddesi hükmüne dayanılarak izah edilmekte ve Af Kanununun yürürlüğe girdiği sırada ölmüş bulunan kocasına aylık tahsisine imkân kalmamış olması 1683 sayılı kanundan ayrı bir tedvinle iskat edilen hakkın avdetine engel teşkil edemeyeceği hükmüne varılmaktadır.

Muhakeme silsilesi bu noktaya geldikten sonra da davacıya aylık bağlanması lüzumu belirmekte ve karar da bu tarzda verilmiş bulunmaktadır.

Bu iki kararı karşılaştırdığımız vakit bu kararlara mevzu teşkil eden hadiselerdeki ayniyet dikkatimizi çekmektedir. Davacılara kendilerinden yetim aylığı teveccüh eden kimseler yüzellilikler listesine dahil kimselerdir. İki hadise arasındaki farklı noktayı da birinde listeye dahil bulunan kimse hakkında 1520 sayılı kanun mucibince heyeti mahsusa tarafından karar verilmiş bulunması, diğeri hakkında böyle bir karar mevcut olmamasıdır. Yukarda da işaret ettiğimiz veçhile af kanunları taallûk ettikleri mevzua terettüp etmiş bütün neticeleri ortadan kaldırırlar. 3527 sayılı kanun da bu esasa sadık kalmak için affın şümul sahasına gimemesi lazım gelen hususları tasrih etmek usulünü ihtiyar etmiştir. İkinci hadisede ikinci fıkra ile bu şahıslara mesbuk hizmetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilemeyeceğini ve 3'üncü maddenin ikinci fıkrasında haklarındaki kararlar ref'edilmiş bulunanların iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemeyeceklerini beyan eylediği gibi ikinci maddenin ikinci fıkrasındaki incelik bilhassa dikkati çekecek mahiyettedir. Kanun 150 kişilik listede isimleri yazılı şahıslara mes-

buk hizmetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilmeyeceğini bildiriyor; yani bu hizmetleri hiç yapılmamış saymıyor; bunların ifa edildiğini kabul ediyor; fakat bu ifanın umumi neticelerinden birini teşkil eden tekaüt maaşı tahsisini men'ediyor.

Umumi afların bütün neticeleri bertaraf etmesi kaide olduğuna göre bazı neticelerin devamı hususi bir sarahata muhtaçtır. İşte tekaüt maaşı tahsis edilmeyeceği bu sarahat ihtiyacını karşılamak için yazılmıştır. Bu hizmetlerin neticelerinden biri tekaüt maaşı ise diğeri de yetim aylığı olduğuna göre kanun bu aylıklar hakkında bir istisna vücude getirmek istese idi bu hususu da açıkça ifade ederdi. Halbuki metinde değil açık ifade en küçük bir ima dahi bu mevzua temas etmemektedir. Şu halde yetim maaşları af hükümleri dışında kalmıyor; yani, yetimlerden mevzuatımızın aylığa müstahak gördüğü kimselere aylık bağlanmak lazım gelir.

3527 sayılı kanundan evvelki hükümlerin bu prensip hilafına koymuş olduğu kayıtların hukuk bakımından kıymeti kalmamıştır; çünkü affın hangi hususlara şamil olmadığını bizzat 3527 sayılı kanun tayin etmiştir. Binaenaleyh onun hükümleri haricinde tahdit aramaya mahal yoktur.

TÜRK ULUSU ADINA

Hüküm veren Danıştay D. Daireleri Genel Kurulunca işin gereği düşünüldü:

3527 sayılı Af Kanunu, şümulü içine aldığı hüküm ve kararların tesirine giren şahısları bu hüküm ve kararların kanuni neticelerinden kurtarmak ve mevzuatin kendilerine temin ettiği haklara tekrar kavuşturmak maksadını güttüğüne şüphe yoktur. Ancak bu hüküm

ve kararlara uğramış olanların maruz kaldıkları hukuki mahrumluklardan idari, mali ve inzibati sahalara ilişkin olanların yalnız bir kısmını devam ettirmek amaciyle 3527 sayılı kanuna bazı kayıtlar konmuş ve bu cümleden olarak kanunun ikinci maddesinde affa uğrayan yüzelliliklere mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilmeyeceği ve kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren amme hizmetlerinde 8 yıl kullanılmayacakları ve 3'üncü maddesinde de haklarındaki kararlar refedilmiş olanların yine bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemeyecekler zikir ve tasrih edilmiştir. Salâhiyettar olan mahkemelerin ve kanunlarla kurulu heyetlerin kararları ile belirli cezalara uğrayanlar hakkında 1520 sayılı kanun ile 1683 sayılı kanunun geçici 7'nci maddesinde tekaüt maaşlarının tasfiyesine ve yetimlerle dullarının maaş istemeye hakları olmadığına dair olan hükümler yüzelliliklerle heyeti mahsusa kararlarına uğrayanları ve bunların yetimlerini içine aldığı halde bunlardan yalnız yüzelliliklere mesbuk memuriyetlerden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilemeyeceğinin mezkûr Af Kanununda kaydolunması yüzelliliklerin yalnız yetimlerinin ve heyeti mahsusaların kararlarına uğramış olanların hem şahıslarının hem de yetimlerinin tekaüt ve yetim maaşlarından mahrumlukları hakkındaki hükümlerin, 3527 sayılı Af Kanunu ile ortadan kalkmış olduğunu ve bunlara tekaüt ve yetim maaşı tahsisine kanuni bir engel bulunmadığını teyidetmektedir. İşte bu hukuki düşünceler sebebiyle Beşinci Dava Dairesinin 25/12/1946 tarihli ve 46/4254 sayılı kararının yerinde olduğuna ve içtihadın bu yolda tevhidine 12/12/1947 tarihinde çoklukla karar verildi.

BELGE 6

HEYETİ MAHSUSALARCA HAKLARINDA KARAR VERİLMİŞ OLANLARIN EMEKLİ HAKLARININ MAHFUZ TUTULMASI HAKKINDA KANUN

(Resmî Gazete ile ilânı: 28.XI.1952 - Sayı: 8269)

No.	Kabul tarihi
5989	21-XI-1952

MADDE 1 — 3527 sayılı Af Kanununun yürürlüğe girmesinden önce salâhiyettar olan mahkemelerin kararlariyle belirli cezalara uğramış bulunanladan 1683 sayılı Kanunun 53'üncü maddesinden başka bir tedvinle emekli hakları sukut etmiş bulunanlarla yine aynı tarihten evvel 25 Eylül 1339 tarih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan Heyeti Mahsusalarca haklarında bir daha Devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilmiş bulunanların (Haklarındaki bu kararlar 24 Mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı Kanunla teşekkül eden Âli Karar Heyeti ve 26 Teşrinievvel 1933 tarihli ve 2330 sayılı Kanunun 12'nci maddesi mucibince Danıştay Mülkiye Dairesi tarafından tetkik ve tasdik edilmiş olanlar da dahil) o tarihe kadar Devlet memuriyetinde bulunmuş ol-

maktan mütevellit emeklilik hakları 5434 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu ve bu kanunla kaldırılan hükümler dairesinde muameleye tâbi tutulur.

Ancak 1520 sayılı Kanun ile 1683 sayılı Kanunun geçici 7'nci maddesi gereğince emekli keseneklerini %50 fazlasiyle almış bulunanlardan bu kanun hükümlerinden istifade etmek isteyenlerin aldıkları bu paraları defaten geri vermeleri şarttır.

GEÇİCİ MADDE — Bu kanun hükümlerinden istifade edecek olanların emekli veya yetim aylıkları kayda intikal etmiş yazılı müracaatları tarihini takip eden ay başından itibaren bağlanır.

MADDE 2 — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3 — Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

24 Kasım 1952

BELGE 7

150'LİKLERİN AFFINA KARŞI BASINDAN BİR TEPKİ

150'likler'in affına ilişkin yasanın TBMM'nde kabulünden sonra dönemin Muğla milletvekili ve Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Yunus Nadi, 1 Temmuz 1938 günü gazetesinde şu yazıyı yayımlamıştı:

YÜZELLİLİKLER'İ AFFETTİK Mİ?

«Yüzellilikleri, yani düpedüz Türk milletinin varlığına ve Türk vatanının istiklaline suikast etmiş olan birtakım adamları?.. Millet bu suale 'Hayır!' cevabını vermekte asla tereddüt etmez. İzah edelim: İstiklâl Savaşı nihai zaferine isal olunduğu zaman hıyanetlerinin korkunç cezalarından ürken bu mahluklar soluğu memleket dışında almışlardır, başlarında hain Vahideddin canhavliyle nefislerini memleket dışına atmayı kendi hesaplarına biricik hal çaresi bilmişlerdi. Aradan on beş yıl geçti. Bu müddet zarfında bunlardan cibilliyetlerinin iktizası kurtulmuş vatan aleyhinde çalışmakta devama yeltenenler hatta fena maksatlarla memleket dahiline girerek köpek gibi öldürülenler ve nihayet kendi

kendilerine ölenler oldu. Şimdi bu yüzelliliklerin bakiyesini de ihtiva eden ve adı af olmakla beraber hakikatte bu kabil eşhastan geri kalanların eğer isterlerse yalnız memlekete dönebileceklerini söyleyen bir kanun çıktı. Şimdi artık kanun, kanundur. Fakat memleket efkârı umumiyesi önünde onun ifade edebileceği mananın hududu iyi çizilmek ve iyi bilinmek lazımdır.

Oğlumun hakkı var: Vatana karşı hıyanetin affolunmasının imkânı yoktur ve cinayetin o nadir şeklini affedebilmek salahiyet ve kudreti kimsede yoktur. Onun için taalluk ettiği şahıslar üzerindeki tesiri itibariyle yeni kanunun mahiyetini çok iyi kavramaya ihtiyaç vardır: Bütün memlekette ve bütün milletçe...

Cezanın nazariyelerinde ve usullerinde affa taalluk eden bazı hükümlere göre af denilen keyfiyet bazen ceza ile beraber cürmü de ortadan kaldırdığı halde diğer bazı ahvalde af yalnız cezayı ortadan kaldırarak cürmü ve onun bilhassa manevi tesirlerini silip süpürüp götüremez. Birçok sebeplerden dolayı cezayı bertaraf etmeye lüzum görülmüş olduğu halde cürmün manevi şaibesi ve hatta maddi külfeti mücrimin omuzlarında yapışık kalır. Ceza kitaplarında alelade cürümler için mevzuu bahsolan bu tefrik keyfiyeti vatana hıyanet etmiş olmak alçaklıklarına taalluk ettiği zaman hatta konuşulmaz, konuşulamaz bile. Cürümlerin en şenii budur ve affetmeye hakim milletin bile kudreti yetmez. Çünkü vatan üzerinde şimdiki nesiller kadar ve belki daha ziyade gelecek nesillerin hakkı vardır. Cürümle cezanın ikisini birden kaldırmaya imkân tasavvur edilebilir: Yalnız vatana karşı hıyanet cürmünün istisnasiyle. Hiçbir insanın selahiyeti, tarihin malı olan bu cürmü izale etmeye muktedir değildir ve olamaz. Çünkü vatana ihanet cürmünü affı kabil olsa sonra ortada mukaddes vatan mefhumu kalmaz da onun için.

O halde yüzelliliklerle diğer bazı kimseler hakkında çıkan kanunun hakiki medlûlünü iyi kavramaklığımız lazımdır. Tahsisen yüzelliliklerden bahsedelim:

Dahili harici hiçbir tehlikeden pervası olmayan rejimin çıkardığı kanuna göre bunlar artık memlekete dönebilirler, burada oturabilirler, işte o kadar. Cürme gelince o silinmesi imkânsız bir boya ile tarihin sayfalarına sahiplerinin suratlarına nakşolunmuştur. Bu cürmü tarih, canlı bir ibret vesikası halinde müstakbel nesillerin gözleri önünde teşhir ede ede ebediyete doğru sürükleyip götürecek ve millet onun acı ve menfur hatırasını zaman zaman tüyleri ürpererek anacaktır. Yalnız mücerred bir mefhum olarak cürüm halinde değil, şahıs şahıs adları sanları belli mücrimleriyle beraber. Çok yaşamak hakkı hafızaları kuvvetli olan milletlerindir. Vatana hıyanet cürmü, fenalığı sözle anlatılamayacak kadar şeni ve menfur bir cürümdür. Eğer XVI'ncı Lui' nin taç ve tahtını kurtarmak için yabancı milletlerden istiane ettiği tahakkuk etmemiş olsaydı, ne Fransız ihtilali o malum olan dehşet derecelerine terakki eder, ne de belki Kral ve Kraliçelerin kafaları kesilirdi. Vatan aleyhinde yabancılarla el ve işbirliği etmek, işte milletlerin affetmeyecekleri en ağır cinayet. Sonuncu Osmanlı padişahı yabancı bir devletin zırhlısıyla kaçmamış olsaydı uğrayacağı akibet Onaltıncı Lui'ninkinden başka olamazdı.

Hakikatte yüzelliliklerin vatan harici bırakılmak cezaları garip bir ceza idi. Bir vatan halkının cezaları vatan dahilinde tertip olunur. Büyük harplerin sonunda aktedilen muahedenin af maddesi yazılırken yüzelliliklere o zaman bundan başkasına çare bulunamayan bir ceza vermek mecburiyetinde kalmıştık. Onların içinde cesareti olanlar olsa haklarında bir istiklal mahkemesi

teşkiliyle akıbetlerinin orada tayin olunmasını isterlerdi ve hâlâ da tam bir haysiyet iadesi için, bundan başka çare yoktur. Karışık fikirli ve karışık fiilli adamlar memlekette hukuki vaziyet itibariyle de bu kadar kargaşalığa meydan vermiş oldular.

Türk vatanının şimdi bize çok uzak görünen dünkü tarihinde adı Hürriyet ve İtilaf olan ihtiras kumkuması bir fırka teşekkül etmişti. Hiçbir zaman hükümet kabiliyeti olmayan bu fırka ancak Büyük Harbin mütarekesinde düşmanlara dayanarak iktidar mevkiine geldi. Efradının başlıca marifeti ise düşmanlarla beraber vatan ve millet aleyhinde çalışmak oldu. Milletin istiklal ve istikbali için uğraşanlara dil uzattılar ve silah çektiler: Hep düşmanlarla birlikte. Şimdi haklarında kanun çıkan kimseler işte bu güruhtan arda kalmış kimselerdir. Düşünüyoruz, düşünüyoruz da ne yüzle memlekete dönebileceklerini bir türlü havsalamız olmıyor. İşte kanunla müsaade olunuyor: Süklüm püklüm gelebilirler ve süt dökmüş kedi korkaklığıyle köşelerinde oturabilirler. Suratlarında şeytan melaneti gibi vatan hıyanetinin müstekreh lekesi ve kafalarının üstünde ise Demokles kılıcı gibi halkın hak olan gazabı asılı olduğu halde.

Filhakika affolunan bir ceza şeklidir. Cürme gelince onu affetmek imkânı yoktur. O cürüm kendilerini ebediyete teşyi edecektir. Fiili neticelerden bir diğeri olarak bu kanun hükümete iki vazife tahmil ediyor: Geleceklerin hareket ve sekenatına karşı daima takayyüd ve halkın bir gün tuğyan edebilecek mukaddes hiddetine karşı da onları muhafaza.. İşte bütün hükümleri ve bütün neticeleriyle son çıkan kanun budur.»

YUNUS NADİ

150'LİKLERDEN KİM KİMDİR?

ABDURRAHMAN, Bağdatlı Abdurrahman diye de bilinir, sonradan *PAKSOY* soyadını aldı, Adana valii sabıkı (Bağdat ? — Adana 1940 sonrası). Adana'nın Fransızlarca işgalinden sonra valinin görevden ayrılması ve Türk memurlarından hiçbirinin görev kabul etmemesi üzerine, Fransız işgal komutanlığınca Adana'ya vali vekili atandı. Hafız Mahmut da Belediye Başkanı yapıldı. Fransızların buyruğunda birer işbirlikçi olan vali ve belediye başkanı Kuvayı Milliyecileri ortadan kaldırmak için çok uğraştılar. Adana halkının büyük «Kaçkaç» adlı göçü de bu dönemde ortaya çıktı (1920). 1921'de Pozantı'da Ankara Hükümeti geçici bir Adana valiliği kurdu. Bu, Bağdatlı Abdurrahman'ı daha da zor durumda bıraktı. Ankara antlaşmasıyla Fransızlar Çukurova'yı boşaltırken vali de Fransız generali Dofieis ile birlikte Fransa'ya gitti. 1924'te 150'likler listesine alındı. 1938 affından sonra Türkiye'ye döndü. Paksoy soyadını aldı, ticaret ve ziraat yaptı. Çocukları günümüzde Adana'nın ünlü Paksoylar ailesini oluşturmaktadır.

ADANALI ZEYNEL ABİDİN, ailesi sonradan *BİLGİLİ* soyadını aldı, Hürriyet ve İttilaf Kâtibiumumisi (Adana ? — Kerkük ?). Süleymaniye Kerküklü Fanizadeler ailesinin yedi oğlundan biri.

ADİL BEY Esbak Dahiliye Nazırı (İstanbul 1865 — Viyana 1924) Taşçızade Tevfik Paşa'nın oğlu. Babıâli kalemlerinde yetişti. Defter-i Hakani Emini oldu. 31 Mart'tan sonra Ahmet Tevfik Paşa kabinesinde kısa süre dahiliye vekilliği yaptı (1909). Ayan Meclisi üyesi atandı. Mütareke'den sonra (1918), Üçüncü Damat Ferit Paşa Hükümetinde yeniden Dahiliye Nazırı oldu (1919). Sivas Kongresi'nin toplanmasını önlemeye çalıştı. Kurtuluş Savaşı sonrasında İngiliz Yüksek Komiserliğine sığındı. Yurt dışına Viyana'ya kaçtı (1922), 150'likler listesine alındı (1924). Aynı yıl orada öldü. Ailesi özel izinle cenazesini İstanbul'a getirip gömdüler.

AHMET REFİK, Kuvve-i İnzibatiye Erkânı Harbiye Reisi, Miralay (? — Romanya, Kişinev 1930). Harbiye'yi ve Erkânıharbiye mektebini bitirip kurmay yüzbaşı olarak Osmanlı Ordusuna katıldı. Çeşitli birliklerde görev aldı, gizli İttihat ve Terakki Cemiyetine girdi, sonra bu cemiyet yöneticileriyle arası açılınca muhalefete geçti. Mütareke'den sonra (1919) Nigehban Cemiyeti Askeriyesine girdi. Miralay rütbesiyle (albay) Damat Ferit'in Kuvayı Milliye'ye karşı oluşturduğu Hilafet Ordusu'nun (Kuvve-i İnzibatiye) kurmay başkanlığını üstlendi. Ulusal kuvvetler karşısında İzmit - Adapazarı yöresinde bozguna uğrayan ve sonunda dağıtılmak zorunda kalan bu ordunun mensubu olarak İstanbul'a döndü. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşması üzerine Türk Ordusu İstanbul'a girmezden önce birlikte çalıştığı birtakım işbirlikçilerle İngiliz Yüksek Komiserliğine sığındı, Romanya'ya gönderildi. Romanya'da yeni Türk Cumhuriyeti karşıtı Tarikat-ı Selahiye Cemiyetine de katılan Miralay Ahmet Refik, bir süre sonra parasız kaldığından Romanya Demiryollarında harita çizicisi olarak çalıştı, sefalete düştü ve sonunda akli dengesini

de yitirdiğinden Basarebya'nın Kişinev kentinde bir akıl hastahanesine yatırıldı ve orada öldü. Başarılı bir kurmay subay olduğu öne sürülen Ahmet Refik'in ülkede kalan yakınları sonradan Yaltkaya soyadını aldı. Kardeşlerinden Şerafettin Yaltkaya, Cumhuriyet Hükümetleri döneminde Diyanet İşleri Başkanlığı, oğlu Ömer Refik Yaltkaya ise (Doğ. 1907) piyanistlik, İstanbul Belediye Konservatuvarında piyano öğretmenliği yaptıktan sonra asıl mesleği olan mühendisliğe dönüp Tekel'de Genel Müdürlük yaptı. Torunu da ünlü bir viyolonist oldu.

ALİ GALİP, Mamüretülaziz Valisi, Erkânıharp Kaymakamı (Kayseri 1871 — Romanya, Köstence 1930). Kayserili Feyzioğlu ailesinden Emin Efendi'nin oğlu. Harbiye'yi (1895), Harp Akademisini (1897) bitirdi, kurmay yüzbaşı olarak Osmanlı ordusuna katıldı. 1908'de rütbesi kaymakamlığa (yarbay) yükseldi. Bu rütbedeyken ordudan istifa etti (1911). Yapılan seçimlerde Osmanlı Meclisi Mebusanına Kayseri milletvekili seçildiyse de (1912) üç ay sonra bu Meclis fesh edildi. Nakliyecilik yaptı (1912 - 1919). Sıvas Kongresi öncesinde, Damat Ferit Paşa Hükümetince bu kongrenin toplanmasını engellemek ve katılmak isteyenleri tutuklamak üzere özel talimatla Ali Seydi beyin yerine Mamüretülaziz (Elazığ) valiliğine atandı (1919). Bedirhaniler'den Kâmuran, Celadet ve Cemil ve İngiliz İstihbarat subayı Binbaşı Nowill'in ayaklandırdığı Kürtlerle Sıvas'ı basmak, Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklamak girişiminde bulunduysa da, başarı sağlayamadı. Tersine, Malatya mutasarrıfı Bedirhanilerden Halil Rami ile birlikte üzerlerine gönderilen askeri birliklerce yakalanacağını anlayınca (10 Eylül 1919), Adana'ya kaçtı ve buradan İstanbul'a geçti. Kurtuluş Savaşı'nın ardından, Adapazarı'

nda da kurulmuş olan Osman Paşa harp divanında Kürt ayrılıkçılığı yapmak suçlamasıyla yargılandı (1922), aklandı. 1924'te hazırlanan 150'likler listesine alındı ve yurt dışına çıkartıldı, Romanya'ya yerleşti. Orada at cambazlığı yaparak geçimini sağlamaya çalıştı.

ALİ NADİR PAŞA, Kuvve-i İnzibatiye Kumandanlarından, İzmir Kolordusu Kumandanı (? — ?). İzmir'in tek kurşun atılmadan Yunanlılara teslimini sağlayan kumandan. İşgalden sonra Yunanlılarca önce hakaretlerle tutuklandı, Yunan bayrağını öpme zorunda bırakıldı, sonra da İstanbul'a postalandı. İstanbul'da Damat Ferit Paşa hükümetince Kuvayı Milliye'yi ortadan kaldırmak için kurdurulan Kuvve-i İnzibatiye ya da Hilafet ordusu adı altındaki birliklere komutan atandı, ancak ilk çarpışmalarda başarısız olduğu görülünce bu görevden alındı. Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşınca yurt dışına kaçtı, 1924'te de 150'likler listesine alındı.

ALİ RÜŞDİ Hersekli, Adliye Nazırı Esbakı (Hersek ? — Yugoslavya, Saray Bosna 1936).

AVNİ PAŞA Seryaver, Vahidettin'in maiyetinden (? — Kahire 1935)

CAKACI HAMDİ PAŞA, Kürt Hamdi de denir, asıl adı Ahmet Hamdi Abuk, Ferik (korgeneral), Bahriye nazırı esbakı, (Sıvas 1858 — Arnavutluk 1938 sonrası) Kafkasya kökenli bir ailenin oğlu. Harp Okulunu piyade subayı olarak bitirdi (1878) Harp Akademisini kurmay yüzbaşı olarak tamamladı (1881). Osmanlı Ordusunda çeşitli birliklerde görev yaptı. Ataşemiliterliklerde bulundu. Mirliva, ardından ferik oldu, Balkan Savaşı'nda kimi davranışlarıyla İttihat ve Terakki'nin düşmanlığını kazandı. Enver Paşa Harbiye Nazırı olunca emekliye sevk edildi (1914). Birinci Damat Ferit Pa-

şa hükümetine Harbiye Nazırı olarak girdi (4.3.1919 2. 4.1919). İkinci Ferit Paşa Hükümetinde Meclis-i Hass-ı Vükela arasında yer aldı, üçüncü Ferit Paşa Hükümetinde de Nafia nazırlığı yaptı. Bahriye nazırlığına vekâlet etti (21.7.1919 - 8.3.1920). Sevr Antlaşmasını imzalayan ve Kuvve-i İnzibatiye'ye dahil hükümet üyelerinden biri olarak, Türk ordusunun İstanbul'u işgalden kurtarmasından kısa bir süre önce İngilizlere sığındı, onların sağladığı bir vapurla Mısır'a gitti, bir süre sonra Arnavutluk'a geçerek ömrünü orada tamamladı. 1924'te 150'likler listesine alınmış, 1927'de de vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

CEMAL BEY, Artin Cemal, Ziraat ve Ticaret Nazırı esbakı (Antalya, İbradı 1862 — İstanbul ?). Ahmet Nazif Efendi'nin oğlu. Fatih Rüştiyesini bitirdi. Mektebi Mülkiye'nin yüksek kısmında bir süre okudu. 1884'te nahiye müdürü olarak göreve başladı. 1887'de Ünye Kaymakamlığına atandı, sonra Midyat, Avanos, Bala, Hamidiye, Divriği, Nevşehir, Alaiye kaymakamlıklarında bulundu. 1903 yılında mutasarrıflığa yükseltildi ve Kerkük Mutasarrıfı oldu, sonra Havran, Kayseri, İzmit, Bolu sancaklarında dokuz yıl boyunca mutasarrıflıktan sonra 1912'de Mamüretülaziz (Elazığ) Valiliğine getirildi. 1 Mayıs 1915'te emekliye sevkedildi. Mütareke'den sonra 1918 sonunda Hürriyet ve İtilaf'çıların adamı olarak Konya Valiliğine atandı. 4 Mart 1919'da kurulan Birinci Damat Ferit Paşa kabinesine Dahiliye Nazırı olarak girdi. İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurucuları arasında yer aldı. Koyu bir İttihatçı düşmanı olarak en koyu Ermeni taraftarları bile 300 bin Ermeninin öldürüldüğünü ileri sürdükleri bir sırada, bu ölü sayısının 800 bin olduğunu söyleyerek İttihatçılardan intikam almaya kalkıştı. Türk halkı tarafından Ar-

tin Cemal diye anılmaya başlandı. Dahiliye Nazırlığı sırasında İstanbul Polis Müdürünü İngilizlerden izin almadan değiştirmeye kalkışması Kabine'de sorunlar yarattı, Damat Ferit'in ikinci kabinesine alınmadı. 14 Mayıs 1919'da yeniden Konya Valiliğine atandı. Bu dönemde Konya'daki Kuvayı Milliye örgütlenmelerini bastırmaya çalıştı, yurtsever subayları Konya'dan uzaklaştırmak istedi, Sıvas Kongresine delege gönderilmesini engelledi. Bunun üzerine Sıvas'taki Heyeti Temsiliye, Miralay Refet Bey'i Konya üzerine gönderdi, Vali Cemal Bey, tutuklanacağını anlayınca İstanbul'a kaçtı (Eylül 1919). Bir süre işsiz kaldı, sonra Damat Ferit dördüncü kez Sadrazam olduğunda Sadaret Müsteşarlığına atandı (Nisan 1920). Ferit Paşa beşinci kabinesini kurduğunda da hükümete Ticaret ve Ziraat Nazırı olarak girdi (Temmuz 1920), Anadolu direnişini kırmak için elinden geleni ardına koymadı. Sevr Antlaşmasını onaylayanlardan biri oldu. Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşıp Türk askeri İstanbul'a geldiğinde tutuklandı, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesinde vatan ihaneti suçundan yargılandı, hüküm yedi (Ağustos 1923), 150'likler listesine alındı (1924), sınır dışı edildi ve vatandaşlıktan çıkartıldı (1927). 1938 yılında kabul edilen aftan sonra yurda döndü ve Türkiye'de bir süre sonra öldü. Bu arada Keşmir soyadını aldı. Oğlu, ekonomi profesörü ve Cumhuriyet Hükümetlerinin Maliye Bakanlarından Halit Nazmi Keşmir'dir.

ÇERKEZ ETHEM, Ethem Bey de denir, Kuvayı Seyyare Umum Kumandanı (Bandırma 1885/1886 — Ürdün, Amman 1948). Ali Bey adlı bir Çerkez soylusunun beş oğlunun en küçüğü. Düzensiz bir eğitim gördü. Subay olan iki ağabeyinin ardından askerî okula gitme isteği ailesi tarafından önlendi. Evinden kaçarak gönül-

lü er yazıldı ve Küçük Zabit Mektebine giderek süvari başçavuşu oldu (1913). Balkan Savaşı'na katıldı. Ağabeyleri gibi Teşkilâtı Mahsusa'ya alındı. Birinci Dünya Savaşı başladığında İran ve Afganistan içlerine gönderildi, Irak harekâtında görev aldı, yaralandı (1918). Terhis edilip Bandırma'ya geldiğinde, Çerkez gençlerinden oluşturduğu bir çete ile eşkiyalık yapmaya başladı. İzmir yöresinde İttihatçıların ünlü valisi Rahmi Bey'in oğlunu dağa kaldırıp kurtarmalık parası aldı. İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine, Rauf Bey'in (Orbay) ağabeyleriyle görüşmesi üzerine, Kuşçubaşı Eşref Bey'in Salihli'deki çiftliğinde bir Kuvayı Milliye çetesi oluşturdu. Gönen yöresinde Anzavur Ahmet Paşa, ulusal güçleri sıkıştırınca Ethem'in çetesi üzerine gönderildi. Anzavur'u kaçırdı ve Yunanlılara karşı Salihli cephesine döndü. Anzavur'un ikinci ayaklanması başladığında da gene çetesinden yardım istendi. Bu ayaklanma da Susurluk'ta bastırıldı. Ulusal Direnişe karşı Hendek ve Düzce'de başlayan ayaklanmalarda da, Kuvayı Milliye Umum Kumandanı Ali Fuat Paşa (Cebesoy) Çerkez Ethem kuvvetlerini yardıma çağırdı. Bursa üzerinden Sapanca ve Hendek'e giren Ethem ertesi gün Düzce'de ayaklanmanın elebaşılarından 52 kişiyi astırdı, Düzce ve Bolu ayaklanmaları böylece son buldu. Bu arada Adapazarı yönünde ilerlemek isteyen Kuvve-i İnzibatiye birliklerini de dağıttı (1920). Yozgat'ta Çapanoğulları ayaklanması başlayınca Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) tarafından Ankara'ya çağrıldı ve Yozgat ayaklanmasını da bastırdı. Bu arada Ethem'in kuvvetlerine Kuvayı Seyyare adı verildi. Bursa'nın Yunan işgaline uğraması üzerine Yozgat'tan Ankara'ya döndü ve kuvvetleriyle Simav cephesine gönderildi. Umum Kuvayı Seyyare ve Kuvayı Tedibiye Kumandanı sanını kullanır oldu. Kuvvetleri burada da Yunanlılara karşı yerel kimi başarılar elde

etti. Bu yengi haberleri TBMM'ye telgafla bildirilince, alkışlarla karşılandı. Bu arada Eskişehir'i üs edindi, Meclis bünyesinde beliren muhalefet akımlarının desteğini kazandı ve Yeşilordu ve Halk İştirakiyun Fırkası ile ilişkilere girişti, Kuvayı Milliye yerine düzenli ordu kurulması girişimlerine karşı çıktı. Batı ve Güney Cepheleri komutanlıklarına atanan İsmet (İnönü) ve Refet (Bele) beylerden komuta almadan başına buyruk hareketlere girişti. Mustafa Kemal Paşayı ve TBMM'yi tehdit eden davranışlarda bulundu. Aralık 1920'de açıktan ayaklanmacı durumuna girdi, üzerine gönderilen düzenli ordu birliklerine karşı direndi ve asi ilan edildi. Yunan saflarına katıldı, kuvvetlerini dağıttı, önce Yunan işgali altındaki İzmir'e gitti (1921), oradan Atina'ya gönderildi. Almanya'ya geçti. Bir süre sonra Mısır üzerinden Ürdün'e sığınmış ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beylerin yanına gitti. Barıştan sonra TBMM tarafından daha önceden hain ilan edildiğinden 150'likler listesine alındı (1924), vatandaşlıktan çıkartıldı (1927). 150'likler bağışlanınca (1938) bir süre sonra ağabeyleri Türkiye'ye döndükleri halde geri dönmedi, Amman'da öldü ve oradaki Kabartay mezarlığına gömüldü.

ÇERKEZ REŞİT BEY Çerkez Ethem'in büyük ağabeyi (Karacabey 1877 - Bandırma 1951). Çerkez Beylerinden Ali Sırrı Bey'in beş oğlundan biri. Harbiye'yi bitirdi, teğmen rütbesiyle Osmanlı ordusuna katıldı. Teşkilat-ı Mahsusa'da görev aldı. Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında çarpıştı. Yüzbaşı rütbesindeyken ordudan ayrılarak tarım işleriyle uğraşmaya başladı. Son Osmanlı Meclisi Mebusanına Saruhan (Manisa) mebusu seçildi (1919). Müdafaai Hukuk grubunda yer aldı. Bu meclisin dağıtılması üzerine Ankara'da toplanan birince TBMM'ne gene Saruhan milletvekili olarak katıl-

dı (1920). Kuvayı Seyyare Kumandanı olan kardeşleri Ethem ve onun yardımcısı Tevfik Beyler üzerinde büyük otoritesi vardı. Kardeşlerinin etkisinde kalarak TBMM Hükümetinin Kuvayı Milliye yerine düzenli ordu kurması düşüncesine karşı çıktı. Çerkez Ethem'le Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Bey (sonradan Paşa, İnönü) arasında çıkan anlaşmazlıkta arabulucu olarak Eskişehir ve Kütahya'ya gitti, ancak Ethem'in birliklerine katıldı ve üç kardeş birlikte Yunan ordusu saflarına sığındı. Ankara İstiklâl mahkemesince yargılanan «Çerkez Ethem ve avanesi» arasında, «müsellehan taklibi hükümet cürmünü irtikap ederek düşman tarafına firarları anlaşılmasına binaen cümlesinin gıyaben idamlarına ve emvali menkule ve gayrı menkulelerinin canibi hükümetçe haciz ve idaresine...» gerekçeli kararıyla mahkûm oldu. Bundan da önce 1921 yılı başında TBMM kararıyla milletvekilliği de düşürülmüştü. Yunanlılara sığındıktan sonra Atina'ya daha sonra da Ürdün'e gitti; 150'likler listesine alındı (1924). 1938'de bu listede olanlar bağışlanınca da yurda dönmedi. Ancak Demokrat Parti iktidara geldikten sonra 1950'de Celal Bayar'ın aracılığı ile Türkiye'ye dönüp Bandırma'ya yerleşti. Kısa bir süre sonra öldü.

ÇERKEZ TEVFİK BEY, Çerkez Ethem'in ağabeylerinden ve avanesinden (Bandırma 1879 - ay. y. 1946). Ali Sırrı Beyin oğlu. Harbiye'yi bitirdi, Teşkilât-ı Mahsusa'da görev aldı. Balkan ve Birinci Dünya savaşlarına katıldı. Rütbesi yüzbaşılığa kadar yükseldi. Mütareke sonrasında (1918), küçük kardeşleri Çerkez Ethem'in oluşturduğu Kuvayı Seyyare'de (1919) Ethem'in yanında komutan yardımcısı olarak yer aldı. İç ayaklanmaların bastırılmasında, acımasızlığı ile büyük yararlılıkları görüldü. Ne var ki, en küçük kardeşlerinin Kurtuluş Sa-

vaşı'nın başlangıcında ediniği büyük ün, milletvekili ağabeyleri Reşit Bey gibi Tevfik ve Ethem beylerin de başını döndüdü. Düzenli ordu birlikleri safına katılma çağrılarına karşı çıktı ve öteki iki kardeşi ile birlikte Yunan saflarına sığındı (1921). Ordan İzmir'e, ardından Atina'ya ve daha sonra da Urdün'e gitti. Ankara İstiklal Mahkemesince gıyabında idama mahkûm edilmişti, 1924'te 150'likler listesine alındı, 1927'de vatandaşlıktan da çıkartıldı, 1938 affından bir süre sonra Türkiye'ye döndü ve Bandırma'ya yerleşti, orada öldü.

FANİZADE ALİ İLMİ, ailesi sonradan *BİLGİLİ* soyadını aldı, Adana'da Ferda gazetesi sahibi (Adana ? — Kadirli) Süleymaniye Kerküklü Fanizadeler ailesinin yedi oğlundan biri. Hürriyet ve İtilaf yanlısı olarak Adana'da önce İngiliz, sonra da Fransız işgalini destekledi. İşbirlikçilik yaptı ve ulusal direnişe karşı çıktı. Gazetesi Ferda'nın Anadolu'ya sokulması yasaklandı. Kurtuluş'tan sonra 150'likler listesine alındı. 1938 affından sonra Türkiye'ye dönüp Adana'nın Kadirli ilçesine yerleşti.

FANİZADE MESUT, ailesi sonradan *BİLGİLİ* soyadını aldı, Cebelibereket Mutasarrıfı sabıkı (Adana ? — Antakya 1980). Süleymaniye Kerküklü Fanizadeler ailesinin yedi oğlundan biri. Hürriyet ve İtilaf yanlısı olarak ulusal direnişe karşı çıktı. Fransızlar tarafından mutasarrıf atandı. 150'likler listesine alındı, Suriye'ye gitti. Orada yanlış yaptığını kabul ederek Cumhuriyet yönetimini savunmaya başladı. 1938 affında yurda döndü. Antakya'da avukatlık yaptı.

GÜMÜLCİNELİ İSMAİL, Esbak Bursa Valisi (Gümülcine ? — ?). Hukuk mektebini bitirdi. Genç yaşta politikaya girdi. İttihat ve Terakki Fırkası'ndan Gümül-

cine mebusu oldu (1908). İttihatçılardan ayrılıp Ahali Fırkası'nı kurdu (1909). Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucu ve yöneticisi oldu (1911). İkinci başkanlığa getirildi. 15 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa öldürülünce Divanı Harbe verildi. Gıyabında idama mahkûm edildi. Ancak Selanik'e kaçtı, ordan da Fransa'ya gitti. 1918 bırakışmasından sonra İstanbul'a döndü. 1919'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası yeniden örgütlendiğinde gene ikinci reis oldu. Nazırlık istedi. Damat Ferit bunun yerine kendisine Divanı Harbi Örfi başsavcılığını önerdi, kabul etmedi. Bursa Valisi atandı (Mart 1919). İzmir Yunanlılarca işgal edilince hükümete başvurup, Yunanlılara karşı çete savaşlarına başlamak için izin istedi, milis çeteleri kurdurdu. Sonra bu çeteleri Kuvayı Milliye'ciler üzerine sürdü. Miralay Sadık Bey'le birlikte Hürriyet ve İtilaf içinde Damat Ferit ve Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'ye cephe aldı. 29 Temmuz 1919'da valilik görevinden alındı. Gümülcine'ye gidip Cemaat-i İslamiye Cemiyeti reisi oldu. Yunanlılar burayı işgal edince İstanbul'a döndü. Divan-ı Harpçe tutuklandı (Temmuz - Ekim 1920). Damat Ferit'le Şeyhülislam'ın arası açılınca salıverildi. Millî Mücadele karşıtı çalışmalarını sürdürdü. Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşınca İngiliz'lere sığındı (1922). Romanya'ya kaçtı. Türlü karışık işlere girişti. Sabık padişah Vahidettin'i bile dolandırdı. 150'likler listesine girdi (1924). Fransa'da ve Mısır'da Mustafa Kemal karşıtı yayınlar yaptı. Maceralı bir hayat yaşadı.

HADİ PAŞA, Mehmet Abdülhadi Paşa, Maarif nazırı esbakı, Sevr'i imzalayanlardan (Bağdat 1861 — Arnavutluk, Berat 1932). Harbiye'yi (1882), Erkânıharbiye Mektebini (1885) bitirdi. Kurmay yüzbaşı olarak Almanya'ya gönderildi. 1912'de kurmay yarbaydı, Balkan

Savaşı'nda (1912 - 1913) Başkomutanlık Kurmayına atandı, 1914 başında ferikliğe yükseltildi ve Enver Paşa'nın Harbiye Nazırlığı sırasında Harbiye'de öğretmenken emekli edildi. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Erkânıharbiye reisliğine getirildi (1919), üçüncü Damat Ferit Paşa kabinesinde Ticaret ve Ziraat Nazırı (1919), ardından kurulan Ali Rıza Paşa kabinesinde Bahriye Nazır Vekili (1920), Beşinci Damat Ferit hükümetinde de (1920) Maarif Nazırı, Ticaret ve Ziraat Nazır Vekili oldu. Sevr Antlaşmasını imzalayanlardan biri olarak 150'likler listesine alındı (1924). Yurt dışına giderek Arnavutluk'a yerleşti ve Berat kentinde öldü (1932).

İBRAHİM SABRİ, Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu (İstanbul ? — Londra 1983). Mütareke döneminde Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde yer aldı. Babası Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendiden aldığı destekle Sultan Vahidettin'i etkiledi. Katı bir Anadolu direnişi düşmanı olarak dikkati çekti. Babasıyla birlikte İngilizlere sığındı (1922). Yunanistan'a gitti. Babasının çıkardığı gazetede yazılar yazdı. Gene babasıyla birlikte Mekke ve Mısır'a gitti. 150'likler listesine alındı (1924). 1938 affından sonra da dönmedi, Libya'da öğretmenlik yaptı. Londra'da öldü.

KİRAZ HAMDİ PAŞA, asıl adı Ahmet Hamdi, Yaveri has. Vahidettin'in maiyetinden, (İstanbul, Gedikpaşa 1862 — Romanya, Köstence 1935). Harbiye'yi, Harp Akademisini bitirdi, kurmay yüzbaşı olarak çeşitli birliklerde görev aldı, rütbesi mirlivalığa kadar yükseldi. Ordunun gençleştirilmesi sırasında (1913) emekliye sevk edildi. Mütareke sonrasında (1918) Padişah Vahidettin' le yakın ilişkiler kurdu, İstanbul'daki 25. Kolordu Komutanlığına getirildi. Ardından asi ve bagi ilan edilen Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) yerine Ankara'daki 20.

Kolordu Komutanlığına atandı. Görevi devralmak için geldiği Eskişehir'den geri dönmeye zorlandı (Eylül 1919). İstanbul'a dönünce Askeri Nigehban Cemiyeti kurucuları arasına katıldı. Ankara'daki Heyeti Temsiliye'nin baskıları üzerine bu cemiyetin etkinliği önlenince, Damat Ferit Paşa Sadrazam olduğundan Padişah'a «Yaveri has» atandı. İngiliz Muhipleri Cemiyeti içinde yer aldı. Kurtuluş Savaşı boyunca Padişahı Anadolu'daki ulusal direniş aleyhine etkiledi. Tariat-ı Selahiye Cemiyetinin başkanlığını yaptı ve bu cemiyet aracılığı ile Gürcistan'da paralı bir ordu kurup Ankara direnişini kırma çabalarında bulundu. Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşınca İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliğine sığındı ve Romanya'ya kaçtı (1922). Başkanı olduğu Tarikat-ı Selahiye Cemiyeti çabalarını orada da sürdürdü. 1924'te 150'likler listesine alındı ve 1927'de vatandaşlıktan da çıkartıldı. Adı Romanya'da da çeşitli yolsuzluklara karıştı ve yoksulluk içinde öldü, Anatol Köyü mezarlığına gömüldü.

KUŞÇUBAŞI EŞREF, (Eşref Sencer), Çerkez Ethem avanesinden (İstanbul 1873 — Salihli 1964). Abdülhamidin Kuşçubaşılarından Mustafa Nuri Bey'in oğlu. Kuleli Askeri Lisesinde okurken politikaya karıştığı için Edirne'ye sürgüne gönderildi ve ancak üç yıl sonra dönebildi. Harbiye'ye geçtiğinde babası ve kardeşi Hacı Sami ile birlikte bu kez de Hicaz'a sürüldü (1899). Kıbrıs üzerinden Avrupa'ya kaçtı ve Jön Türk'lerle ilişki kurdu. Gizli İttihat ve Terakki Cemiyetine girdi (1907). Cemiyetin fedailerinden biri oldu. Balkan Savaşı'nda (1912 - 1913) gönüllülerden oluşan bir birliğin komutanı olarak Edirne'nin kurtarılışında görev aldı ve Batı Trakya'da kurulup 53 gün yaşayan Garbi Trakya Türk Cumhuriyeti'nin milislerinin komutanlığını yaptı. Al-

man'ların önerisi ve Enver Paşa'nın buyruğu ile kurulan Teşkilat-ı Mahsusa'da Erkânıharp Kaymakam Süleyman Askeri'nin yardımcılığını yaptı. Arabistan'da İngilizlerle çarpışırken yaralandı ve tutsak düştü (1917). Salındıktan sonra Salihli'deki çiftliğine çekildi, Çerkez Ethem'le işbirliği yaptı ve onunla birlikte Batı Anadolu'yu işgal eden Yunanlılara sığındı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Yunanistan'a gitti, oradan Amanya'ya geçti, bir süre Ürdün'de kaldı, Ethem'le işbirliği yaptığı için 150'lik sayıldı (1924). 150'likler bağışlandığında (1938) Türkiye'ye döndü, çiftliğinde yaşayıp anılarını derledi.

KUŞÇUBAŞI SAMİ Hacı Sami diye bilinir, Çerkez Ethem avanesinden (? — Kuşadası 1927). Ağabeyi Kuşçubaşı Eşref Sencer gibi genç yaşında Teşkilât-ı Mahsusa'ya girdi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, bu örgütün bir ajanı olarak İran ve Türkistan'da ayaklanmalar çıkarmakla görevlendirildi. Maceralı bir yaşamı oldu. Koyu bir Enver Paşa hayranı olarak Enver Paşa'nın Buhara ve Hive'de giriştiği maceralara katıldı. Enver Paşa öldürülünce (1922), bir süre Irak ve İran'da dolaştıktan sonra Yunan işgali altındaki Salihli'ye geldi, ağabeyi Eşref'le birlikte Yunanlılara sığınan Ethem'in yanında yer adı. 150'likler listesine alındı. Yunanistan'a geçti. Mustafa Kemal Paşa'ya (Atatürk) karşı bir suikast düzenlemek ve halkı Cumhuriyet yönetimine karşı ayaklandırmak için silahlı bir çete ile Midilli adasından gizlice Kuşadası'na çıktıysa da Karaburun dağlarında jandarmalarla giriştiği bir çatışmada öldürüldü.

MEHMET ALİ BEY, ailesi sonradan *GEREDE* soyadını aldı, Dahiliye nazırı esbakı (İstanbul ? — ay. y. 1939). Abdülhamid dönemi Zaptiye nazırlarından Kâmil Paşa'nın oğlu. İyi bir eğitim gördü. Yeniköy Belediye

Meclisi Reisi seçildi. Ticaretle uğraştı. Kızını İsmail Fazıl Paşa'nın oğlu ve Ali Fuat Cebesoy'un kardeşi Albay Mehmet Ali ile evlendirdi. 1912 yılında Milli Meşrutiyet Fırkası kurucuları arasında yer aldı. 1913 yılında İttihat ve Terakki Fırkası'nın tek parti yönetiminde bir süre politikadan uzak yaşadı. Mondros bırakışmasının ardından (1918) Selameti Amme Heyeti adlı fırkanın kurucuları arasında yer aldı. 1919'da Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucusu oldu. Birinci Damat Ferit Paşa hükümetine Posta ve Telgraf Nazırı olarak girdi (Mart - Mayıs 1919). Samsun ve yöresindeki Pontusçu Rumların ve yerel eşkiyanın bastırılması için yetkili bir askeri şahsın gönderilmesi düşünüldüğünde, Ali Fuat (Cebesoy) aracılığı ile tanıdığı Mustafa Kemal Paşa'yı (Atatürk), Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya önerdi. Kısa bir süre Dahiliye nazırlığına vekâlet etti (Mayıs 1919). Hürriyet ve İtilaf Fırkası içindeki çekişmeler sonrasında Mutedil Hüriyet ve İtilaf Fırkası'nı (1920) kuranlar arasında yer aldı. Anadolu'daki ulusal direnişe karşı bir tutum takındı. Türk orduları yeniden İstanbul'u kurtardığında (1922) tutuklandı, bir süre sonra sınır dışı edildi. 1924'te 150'likler listesine alındı, 1927'de vatandaşlıktan çıkartıldı. Fransa'ya yerleşti ve orada Zincirli Cumhuriyet adlı Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye Cumhuriyeti aleyhtarı bir gazete yayımladı. Her yıl Cumhuriyet bayramlarında Cumhurbaşkanı Atatürk'e sövgü dolu telgraflar çekti ve kinini kustu. Rıza Nur'un anılarında yazdığına göre Fransa'da «dolandırıcılık» yaptı. Mevlanzade Rıfat, Refii Cevat gibi arkadaşlarınca da dolandırıldı. Refik Halit'in (Karay) anılarında yazdığına göre 1938'de 150'likler bağışlanınca Türkiye'ye döndü, ancak dönüsünden kısa bir süre sonra öldü.

MEVLANZADE RIFAT Serbesti gazetesi sahibi, Hürriyet ve İtilaf azasından (? — Halep 1930).

MUSTAFA SABRİ HOCA Hoca Sabri Efendi de denir. Şeyhülislam. (Tokat 1859 — Kahire 1954). Ule-

madan Ahmet Efendi'nin oğlu. İlk öğrenimini Tokat'ta gördü, babasından icazet aldı, ruus sınavını kazandı ve 22 yaşındayken Fatih Medresesinde ders vermeye başladı. Camilerde imamlık ve vaizlik de yaptı. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olarak 1908 Meşrutiyetinin ardından yapılan seçimlerde Tokat mebusu seçildi. Kısa bir süre sonra parti haline dönüşen cemiyetle anlaşmazlığa düşüp, yeni oluşan Ahali Fırkası kurucuları arasında yer aldı (1910). Liberal ve demokrat görüşlü bu fırkanın ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucusu oldu (1911). Bu fırkanın Meclis grubu ikinci reisliği yaptı ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa öldürülünce, o güne kadar İttihat ve Terakki'ye karşı izlediği sert siyasetten ötürü yurt dışına kaçıp Paris'e gitti. Yurt dışında da muhalefetini sürdürerek Şerif Paşa başkanlığında kurulan Milli Muhalefet Fırkası'nın kurucu ve yöneticilerinden oldu (Aralık 1911). İttihat ve Terakki Fırkası'nın milliyetçilik ve Türkçülük görüşlerine karşı ısrarla ümmetçiliği savundu. İkdam gazetesine yazılar yazdı ve 1912 yılında bu gazetenin 5597 sayılı olanında Milli Meşrutiyet Fırkası kurulması yolundaki görüşlere karşı «milliyetçi bir fırkanın kurulması zarardan başka bir netice getirmez» diye yazdı. Mütareke'den sonra (1918) yurda döndü. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden örgütlenmesinde görev aldı (1919). Damat Ferit Paşa'nın kurduğu ilk hükümette Darülhikmeti İslamiye üyeliğinden Şeyhülislamlığa atandı (Mart 1919). Ferit Paşa'nın da sonraki iki kabinesinde de aynı görevi sürdürdü. Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde başgösteren görüş ayrılıklarında Miralay Sadık Beye karşı bir hizip başı olarak yer aldı. İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni, ulusal direnişe karşı Kuvve-i İnzibatiye'nin oluşturulmasını destekledi. Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanması üzerine, Türk ordusu İstanbul'u kurtarmak için harekete geçtiğinde İngiliz Yüksek Komiserliğine sığındı ve oğlu İbrahim Sabri ile birlikte Gümülcine'ye gitti. Orada Yarın adıyla bir gazete çıkardı. Şerif Hüse-

yin'in çağrısı üzerine Mekke'ye gitti, ancak halife olmak isteyen Şerif'le anlaşamadığından Mekke'den uzaklaştırıldı, Kahire'ye yerleşti. Camiülezher'de ders vermeye başladı. 1924'te oğlu ile birlikte 150'likler listesine alındı, 1927'de vatandaşlıktan çıkarıldı. 1938'de 150'likler bağışlandığında da yurda dönmedi ve Kahire'de öldü.

MUSTAFA NEYİR soyadı *USKAN*, Teemin ve Elyevm gazeteleri sahibi (Edirne 1898 — İstanbul 1948). Mülkiye mektebini bitirdi. Edirne ve Selanik yöresinde geniş toprakları vardı. Hürriyet ve İtilaf Fırkasının yandaşı bir gazeteci olarak Edine'de Teemin ve Elyevm, Selanik'te de Hakikat adlı gazeteleri çıkardı. Anadolu'daki Ulusal Direniş hareketine karşı sert bir muhalefet yürüttü. Kuvayı Milliyecileri eşkiyalıkla suçladı. Yunanlılar Edirne'ye girdiğinde onlarla işbirliğinden kaçınmadı (1919). Yunanlıların belediye başkanlığını yaptı. Anadolu Direnişi başarı kazanınca Selanik yakınlarındaki çiftliğine çekildi ve yeni kurulan Cumhuriyet aleyhtarı yayınlarını Hakikat gazetesinde sürdürdü. 150'likler listesine alındı (1924), vatandaşlıktan çıkarıldı (1927). Yunanistan'ın İkinci Dünya Savaşı'nda Alman işgaline uğraması sırasında bu kere de işgalci Nazi'lerle işbirliği yaptı, Yunan direnişçilerine karşı Orestiada'da Almanlardan yana bir casusluk örgütü kurarak istihbarat sağladı ve Alman ajanı olarak çalıştı. Yunan direnişçileri Almanları kovunca, Yunanlılarca cezalandırılmamak için, arada 150'likler için Af Yasası da çıktığından (1938) karısı ve kızı ile bu kez Türkiye'ye sığındı. Kaçarlarken oğlunu Yunan çetecileri vurdular. Ancak Türkiye'ye girer girmez bu kez de Alman casusu olarak tutuklandı, İstanbul'da Harbiye Askeri Cezaevine kondu (1941-1945). Soruşturma ve yargılama hayli uzun sürdü, idama mahkûm oldu ama bu arada çıkan bir afla bir kere daha kurtuldu. Cezaevindeyken de içerdeki solcuları yönetime jurnal etti. Salıverildikten bir süre sonra, bu kez de Turancı fikirlere sahip olduğu gerekçesiyle ko-

vuşturmaya uğradı. DP'nin kuruluş yıllarında bu partiden adaylık tekliflerini geri çevirdi ve politikadan uzak durdu. İstanbul'daki evinde damar tıkanmasından öldü (1958). Mihri Belli 1984 yılında İsveç'te yayımladığı Rigas'ın Dediği (What Rigas Said) adlı Yunan İç-savaşı'na ilişkin anılarında bu konuda geniş bilgi verir.

REFİİ CEVAT soyadı *ULUNAY*, Alemdar Gazetesi sahibi (Şam 1890 — İstanbul ?). Ankara Valisi Ali Muhittin Paşa'nın oğlu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi (1909). Önce Tanin ve sonra İkram gazetelerinde yazılar yazdı. İttihat ve Terakki karşıtı tutumu ile Hürriyet ve İtilaf'a girdi, Şehrah gazetesinde yazıişleri müdürü olarak çalıştı ve sonra Alemdar adıyla kendisi bir gazete çıkardı. Sert muhalefeti nedeniyle Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine Sinop'a sürüldü (1913). Birinci Dünya Savaşı başlayınca sürgün yeri Çorum'a (1914) ve 1917'de de Konya'ya çevrildi. Mütareke'den sonra (1918) İstanbul'a dönerek Alemdar'ı yeniden çıkardı ve Anadolu'daki Ulusal Direnişe karşı bir yayın politikası izledi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde etkin rol oynadı. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşmasından sonra Fransa'ya kaçtı (1922). 150'likler listesine alındı (1924), vatandaşlıktan çıkartıldı (1927), bağışlanınca (1938), onbeş yılı aşan sürgünden sonra İstanbul'a döndü. Önce Yeni Sabah daha sonra da Milliyet gazetelerinde yazarlık yaptı.

REFİK HALİT, soyadı *KARAY*, Aydede gazetesi sahibi ve Posta - Telgraf Müdüri Umumii esbakı (İstanbul 1888 — ay. y. 1965). Galatasaray Lisesi'nde okudu (1900-1906), okulu bitirmeden ayrıldı ve ertesi yıl sınavla Hukuk mektebine girdi (1907). Bu arada Maliye Nezaretine de kâtip olarak devama başladı. Hukuk mektebinin ikinci sınıfında iken Meşrutiyet ilan olununca (1908) Servet-i Fünun gazetesine çevirmen oldu Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yazmaya başladı, Fecriati edebiyat topluluğuna katıldı (1909). Kalem adlı mizah dergisin-

de Kirpi takma adıyla güldürü yazıları yazmaya başlamıştı (1901), Cem adlı mizah dergisine başyazar oldu ve siyasal mizah yapmaya başladı (1910 - 1911) İttihat ve Terakki Fırkası'nı yeren bu yazıları büyük ilgi gördü ve Kirpinin Dedikleri adı altında bir kitapta toplandı (1911). Desteklediği Hürriyet ve İtilaf Fırkası iş başına gelince Beyoğlu Belediyesi Başkâtibi atandı (1912). İttihat ve Terakki yeniden iktidara gelip de Mahmut Şevket Paşa öldürülünce kimi İtilafçılarla birlikte Sinop'a sürüldü (1913 - 1918). Çorum, Ankara ve Bilecik'te tamamladığı sürgün hayatının sonunda İstanbul'a döndüğünde Robert Kolej'de bir yıl kadar edebiyat öğretmenliği yaptı (1918). Vakit, Tasfir-i Efkâr ve Zaman gazetelerinde yazılar yazdı, yeniden örgütlenen Hürriyet ve İtilaf Fırkasında görev aldı. Damat Ferit Paşa hükümetlerinde nazırlıktan müdüri umumiliğe döndürülen Posta ve Telgraf idaresinin başına getirildi. Anadolu'daki Ulusal Kurtuluş kavgası verenlerin telgraf haberleşmelerini engellemeye çalıştı, şifrelerini çektirmedi. Sabah, Alemdar, Peyam-ı Sabah gazetelerinde ve Aydede adıyla çıkardığı mizah dergisinde Anadolu direnişçileri için çok ağır suçlayıcı ve karalayıcı yazılar yazdı (1919 - 1922). Kurtuluş Savaşı aleyhindeki bu yazıları ve tutumundan ötürü yurt dışına kaçmak zorunda kaldı (1922). Suriye'de yaşadı. 150'likler listesine alınan gazeteciler arasında yer aldı (1924). Vatandaşlıktan çıkartıldı (1927). Bağışlanınca (1938) yurda döndü. Beyrut ve Halep'te iken Doğru Yol ve Vahdet adlı gazeteleri yönetti, romanlar yazdı ve Türkiye'yi incitecek yazılar yazmaktan uzak durdu. Türkiye'ye dönünce çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazıp kitaplar yayımladı. Anılarını da kitaplaştırdı.

RIZA TEVFİK, soyadı *BÖLÜKBAŞI*, Sevr Antlaşmasını imzalayanlardan, Sürayı Devlet Reisi (Edirne 1869 — İstanbul 1949). Mülkiye mektebinde okurken Namık Kemal'in şiirlerini okuduğu gerekçesiyle okuldan

çıkartıldı (1888). Öğrenimini Tıbbiye'de tamamladı (1897). İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi, Osmanlı Meclisi Mebusanına Edirne mebusu seçildi (1908). İttihatçılarla anlaşmazlığa düşüp Hürriyet ve İtilaf'ın ilk üyeleri arasında yer aldı (1910). Sporcu, şair ve filozof olarak ün yaptı. Mütarekeden sonra (1918) İkinci Ahmet Tevfik Paşa Hükümetinde Maarif Nazırı oldu (1919). Ayan Meclisi üyeliğine atandı. İkinci ve beşinci Damat Ferit Paşa Hükümetinde Şurayı Devlet reisi olarak kabinede yer aldı (1919 - 1920). Sevr Antlaşmasını imzalayan kurulun başkanlığını yaptı ve antlaşmayı imzaladığı kalemi de öğretmenliğini yaptığı Robert Kolej'e armağan etti (1920.) Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkması, hocalığını yaptığı üniversite gençliği tarafından tepkiyle karşılanınca, Darülfünun felsefe müderrisliğinden çekilmek zorunda kaldı (1922), yurt dışına çıktı, 150'likler listesine alındı (1924), vatandaşlıktan çıkartıldı (1927). Urdün ve Suriye'de yaşadı, bağışlanınca (1938) yurda döndü (1939). On yıl sonra İstanbul'da öldü.

RUMBEYOĞLU FAHREDDİN BEY, Maarif Nazırı esbakı (İstanbul 1867 — ay. y. 1942). Abdülhamid dönemi sadrazamlarından Avlonyalı Mehmet Ferit Paşa'nın damadı. Dışişleri Bakanlığında görev aldı. Çeşitli ülkelerde konsolosluk, şehbenderlik ve elçilik yaptı Hariciye Nezareti Müsteşarlığına getirildi. Bu görevdeyken Dördüncü Damat Ferit Paşa Hükümetinde Maarif Nazırı oldu. Dört aylık bu nazırlık döneminde, Sevr Antlaşmasını imzalayanlardan biri olarak Kurtuluş Savaşı sonrasında 150'likler listesine alındı (1924). Daha önceden yurdu terk etmişti, sürgün yıllarında Avrupa'da yaşadı. Bağışlanınca (1938) Türkiye'ye döndü.

SADIK BEY, Mehmet, Miralay Sadık diye bilinir, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri (İstanbul 1860 — ay. y. 1940). Huzur dersleri baş mukarriri Filibeli Abdullah Efendi'nin oğlu. Harbiye'yi süvari teğmeni olarak bitir-

di (1882). Aynı okulda eskrim, binicilik, Fransızca ve resim öğretmenliği yaptı. Suriye'deki Beşinci Ordu'da ve Trablusgarp'te çeşitli kıtalarda görev aldı. Süvari Alayı komutanıyken gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Manastır şubesi başkanıydı. İkinci Meşrutiyet'in ilanında (1908) etkin oldu. Debre mutasarrıfı atandı (1909). İstanbul'da Harbiye Nezareti Süvari Dairesi İkinci reisliği yaptı. İttihatçıların genç kadrosu ile görüş ayrılığına düşünce partileşen cemiyetin Meclis grubunda Hizip adı verilen ayrılığın tohumlarını attı. Askerlikten ayrılıp Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kuranlar arasına katıldı ve Damat Ferit Paşa'nın yanında İkinci Reis (1911) başgösteren anlaşmazlıklar üzerine, Ferit Paşa istifa edince doğrudan Reis oldu. Arnavutluk ayaklanması sırasında bir grup subayla Babıâli'ye bir baskın düzenletmek istediyse de İttihatçılar daha önceden davrandıkları için bunda başarılı olamadı. Fransa'ya kaçarak orada Şerif Paşa ve Gümülcineli İsmail ile birlikte Milli Muhalefet Fırkası adıyla yeniden örgütlenmeye çalıştı. Düveli Muazzama liderlerine Türkiye'deki gidişe müdahale etmeleri için çağrılar yaptı. Birinci Dünya Savaşı boyunca Mısır'da yaşadı. Mondros Mütarekesi'nden (1918) iki ay sonra ikinci kez kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkasına Mısır'daki sürgününden dönünce yeniden başkan seçildi (1919). Partinin radikal kanadını temsil ettiği için Şeyhülislam Mustafa Sabri ve yandaşlarını tasfiye etti. Aynı şeyi İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nde de yaptı ve arkadaşı Gümülcineli İsmail ile birlikte bir kongrede (1921) bu cemiyetin de yönetimini ele geçirdiyse de, kısa bir süre sonra Sait Molla ve Şeyhülislam Mustafa Sabri hizbi karşısında bu denetimi yitirdi. Mütareke günlerinde Sadrazam ve da Harbiye nazırı olmak istekleri yerine getirilmeyince, atanmak istediği Meclis-i Hassı Vükela koltuğunu ve ayan meclisi üyeliğini kabul etmedi. Toplanan Saltanat Şurasında İngiliz mandasını savundu. Anadolu'daki Ulusal Kurtuluş Savaşı'na karşıt kısır bir politik kavga

içinde Mütareke günlerini geçirdikten sonra (1920-1922), Türk ordusu İstanbul'a girmeden İngiliz Yüksek Komiserliğine sığındı, bir gemi ile Romanya'ya gönderildi. Dobruca'da Hırsova kasabasında şoförlük yapan oğlunun yanında yoksulluk içinde yaşadı. 150'likler listesine alındı (1924), vatandaşlıktan çıkartıldı (1927). 150'likler bağışlandığında (1938) affedilmiş bir vatan haini olarak yurda dönmek istemedi. Atatürk'ün ölümünden sonra yeğeni ve dönemin milletvekillerinden İbrahim Alaattin Gövsa aracılığıyla Cumhurbaşkanı İnönü'ye yazdığı bir mektupla yurda dönmek istediğini bildirdi. Türkiye'ye geldiğinin ertesi günü kaldırıldığı hastahanede nefes darlığından seksen yaşında öldü (1940).

SAİT MOLLA, İstanbul gazetesi sahibi (İstanbul ? — Romanya 1936). Şeyhülislam Cemalettin Efendi'nin yeğeni, Mustafa Neşet Molla'nın oğlu. Medrese eğitimi gördü, Hukuk mektebini bitirdi. Çeşitli yerlerde hakimlik yaptı, Galata Mahkemesi kadısı olarak Abdülhamit döneminde adı türlü yolsuzluklara karıştı. Bir İttihat ve Terakki düşmanı olarak, Hürriyet ve İtilaf Fıkası'nda önemli roller oynadı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Mütarekenin ardından Damat Ferit Paşa hükümetlerince Adliye Vekâleti Müstesarı, Şurayı Devlet ikinci başkanlığı görevlerine getirildi. İngiliz ajanı Rahip Frew'le işbirliği yapıp İngiliz Muhipleri Cemiyetini kurdu, ikinci başkan oldu. Türkçe İstanbul gazetesini çıkardı. Türk istihbarat örgütlerince bir İngiliz casusu olduğu saptandı. Kurtuluş Savaşı'nın başarıya ulaşacağını anlayınca Romanya'ya kaçtı. Kurtuluş'tan sonra 150'likler listesine alındı (1924). Vatandaşlıktan çıkartıdı (1927). Maceralı bir yaşamdan sonra öldü.

SALİM PAŞA Mirimiran, Esbak Edirne Valisi ve Şehremini vekili (Varna 1869 — ?). Paspalzade Ahmet Ağa'nın oğlu. Varna ve Bursa'dan sonra İstanbul'da Mülkiye mektebinde okudu. Çeşitli yerlerde kaymakam-

lık, mutasarrıflık yaptı, İstanbul belediyesinde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Damat Ferit Paşa tarafından Edirne Valiliğine atandı (1919). Edirne halkının Ankara'daki Ulusal direnişçiler safında yer alması üzerine vali olduğu ilden kaçarak İstanbul'a geldi. İstanbul Şehremini vekilliğine atandı (1920). Kendisine sivil paşalık (mirimranlık) verildi. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın yeniden dirilmesinde önemli bir rol oynadı. Anadolu direnişine karşı takındığı tavır yüzünden Kurtuluş'tan sonra 150'likler listesine alındı (1924), vatandaşlıktan da çıkartıldı (1927). Daha önceden kaçtığı Bulgaristan'da öldü.

SÜLEYMAN ŞEFİK PAŞA, ailesi sonradan *SÖYLEMEZOĞLU* soyadını aldı (? — ?). Kuvve-i İnzibatiye Kumandanı.

ŞABAN AĞA, Kayserili, Hazinei Hassa Müfettişlerinden (Kayseri ? — İskenderiye 1928).

TARIK MÜMTAZ, soyadı *GÖZTEPE*, Kuvve-i İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in yaveri (?, 1893 — İstanbul 1977). Harbiye'yi bitirdi, teğmen olarak Osmanlı Ordusuna katıldı, Birinci Dünya Savaşı'nda rütbesi üstegmenliğe (mülazımıevvel) kadar yükseldi. Mondros bırakışmasının ardından Ümit adıyla bir gazete çıkararak iktidardan uzaklaştırılan İttihat ve Terakki Fırkası'na karşı suçlayıcı bir yayın kampanyası başlattı. Damat Ferit Paşa Vahidettin tarafından sadrazam atandığında sadrazam yaverliğine atandı. Kendisi de paşa damadı olduğu için «damadın damadı» diye ünlendi. Anadolu'daki ulusal direnişi bastırmak için kurulan Kuvve-i İnzibatiye'de mitralyöz bölük komutanı olarak görev aldı ve Kuvayı Milliye ile yapılan çatışmalara katıldı. Kuvve-i İnzibatiye başarısızlığa uğrayıp dağıtılınca İstanbul'a dönüp gazeteciliğe ve Damat Ferit'in yaverliğine devam etti. Türk ordusu tarafından İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasından sonra İstanbul'da kalmanın tehlikeli olduğunu görüp Ferit ve

Vahidettin'in ardından yurt dışına kaçtı (1922). «Gurbet Cehenneminde» adlı anılarında anlattığı gibi zor günler yaşadı. 1924'te 150'likler listesine alındı, 1927' de vatandaşlıktan çıkartıldı. 150'likler bağışlanınca (1938) Türkiye'ye döndü. Çok Partili siyasal yaşama geçildiğinde Demokrat Parti yandaşı yayın organlarında gazetecilik yaptı. Yeni Sabah, Zafer gazetelerinde çalıştı, DP organı Köylü gazetesini çıkardı.

TÜTÜNCÜBAŞI ŞÜKRÜ, Vahidettin'in maiyetinden (İstanbul ? — Kuşadası, Burgaz Köyü 1943). Aslen Kayserili olan ve Abdülaziz ile Abdülhamit'in Müjdecibaşılığını yapan Mustafa'nın oğlu. Osmanlı sarayında sonradan Padişah olacak şehzade Vahidettin'le birlikte büyüdü ve özel öğrenim gördü. Veliaht Vahidettin Padişah olunca Tütüncübaşı atandı (1918 - 1922). Padişaha çok yakın ve bağlı bir saray adamı olarak Vahidettin'in akıl hocalığını yaptı. Vahidettin hal edilip Halife sıfatıyla İngiliz'lere sığınınca (1922), onunla birlikte bir İngiliz zırhlısı ile önce Malta adasına götürüldü, sonra da Mekke ve İtalya'ya gitti. Ölümüne kadar (1926) San Remo'da Vahidettin'in hizmetinde kaldı. Vahidettin'in ölümü üzerine şehzade Ertuğrul'u Hindistan'a, Haydarabat Nizama'nın eşi olan ablasının yanına götürüp bıraktı. Burada parasız kalıp güçlükle Şam'a (Suriye) döndü. Padişah'ın maiyetindekilerden olarak 1924' te 150'likler listesine alınmış ve 1927'de vatandaşlıktan da çıkarılmıştı. 1938'de 150'likler bağışlanınca Türkiye' ye döndü ve Kuşadasının Burgaz köyünde öğretmenlik yapan oğlu Mustafa Hami Yalkut'un yanına yerleşti, burada öldü (1943).

OSMAN NURİ, Esbak Dahiliye Nezareti davavekili ve Bolu Mutasarrıfı (? — ?). Mülkiye mektebini bitirdi. Bolu mutasarrıfı iken Kuvayı Milliyecileri bolşeviklikle suçladı (1920), Bolu, Düzce ve Hendek ayaklanmalarını destekledi. Ayaklanmalar bastırılınca İstanbul'a kaçtı. Kurtuluş'tan sonra 150'likler listesine alındı (1924). Es-

ki polis müdürlerinden ve Başbakan yardımcılarından Orhan Eyüboğlu'nun babasıdır. Ancak Eyüboğlu ailesinden değildir, bu aileye damat girmiştir. Çocukları da analarının soyadını almışlardır.

ÖMER FEVZİ Trabzonlu, Balıkesir'de İrşad gazetesi sahiplerinden (Trabzon ? — ?).

VASFİ HOCA, Mülga ayandan Evkaf Nazırı esbakı (? — Bulgaristan, Silistre 1926).

ZEKİ Hazinei Hassa Kumandanı (? — San Remo 1929). Padişah Vahidettin'in kaynıdır. Kumara ve içkiye düşkün biri olarak tanındı. Vahidettin'le birlikte İngilizlere sığınıp San Remo'ya yerleşti. Tarikatı Selahiye adına karışık işlere girdi. Vahidettin'in özel doktorunu öldürdü. Eski padişahla para yüzünden kavga etti. Vahidettin öldükten sonra sefalet içinde, kumar borçları yüzünden intihar etti (1929).

KAYNAKÇA

★ *TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI*, 4 cilt, TBMM Basımevi, Ankara, 1980

★ *İSLAM ANSİKLOPEDİSİ*, M. Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul 1979

★ *MEYDAN LAROUSSE ANSİKLOPEDİSİ*, Meydan Yay., İstanbul 1973

★ *TÜRK ANSİKLOPEDİSİ*, M. Eğitim Bakanlığı yayınları, Ankara 1982

★ *AYLIK ANSİKLOPEDİ* Server İskit yayını - İstanbul 1945

★ *TÜRK MEŞHURLARI ANSİKLOPEDİSİ* — İ. Alaattin Gövsa, İstanbul

★ *TÜRKİYE 1923 - 1973 ANSİKLOPEDİSİ*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1974

★ *ANSİKLOPEDİK SÖZLÜK*, Milliyet Yayıncılık, İst., 1967

★ *Kemal Atatürk - NUTUK*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını İstanbul 1962, 3 cilt

★ *Kemal Atatürk - ATATÜRK'ÜN TAMİM, TELGRAF VE BEYANNAMELERİ* — Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1964

★ *GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI HARP TARİHİ DAİRESİ YAYINLARI :*

— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. I, *MONDROS MÜTAREKESİ VE TATBİKATI*, yazan *Tevfik Bıyıkoğlu*, Ankara 1962

— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. II, *BATI CEPHESİ*, I. Kısım, yazan *Hakkı Güvenlik*, Ankara 1963

— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. II, *BATI CEPHESİ*, II. Kısım, yazan *Rahmi Apak*, Ankara 1965

— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. II, *BATI CEPHESİ*, III. Kısım, yazan *Rahmi Apak*, Ankara 1966

— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. II, *BATI CEPHESİ*, IV. Kısım, yazan *Kâmil Önalp*, Ankara 1974
— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. II, *BATI CEPHESİ*, V. Kısım I. Kitap, yazan *Kâmil Önalp*, Ankara 1972
— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. II, *BATI CEPHESİ*, V. Kısım II. Kitap, yazan *Cevdet Timur*, Ankara 1973
— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. III, *DOĞU CEPHESİ*, yazan *Hüsamettin Tugaç*, Ankara, 1965.
— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, C. IV, *GÜNEY CEPHESİ*, yazan *Ahmet Hulki Saral*, Ankara 1966
— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, Cilt VI, *İÇ AYAKLANMALAR*, yazan *Rahmi Apak*, Ankara 1964,
— TÜRK İSTİKLAL HARBİ, V. Cilt, *DENİZ CEPHESİ VE HAVA HAREKATI*, yazanlar *Saim Besbelli* ve *İhsan Göymen*, Ankara 1964

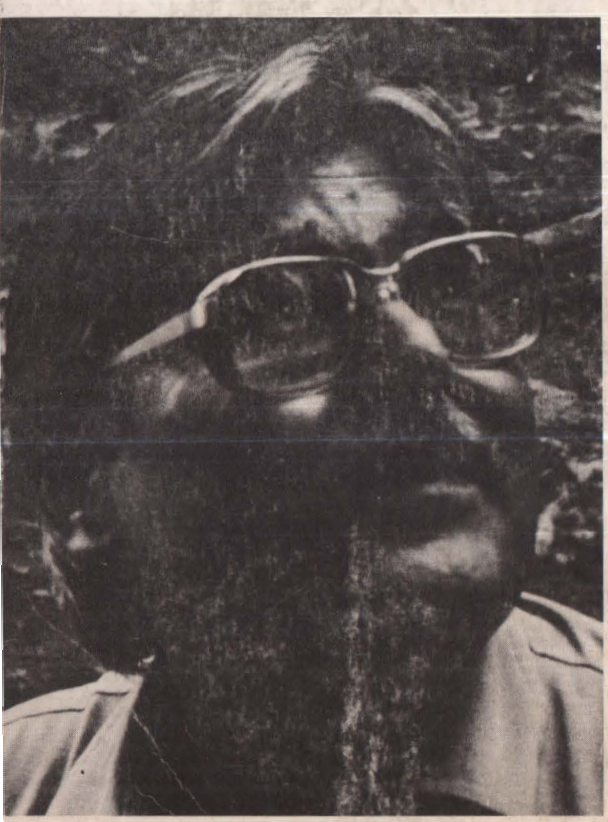
★ *Yunus Nadi, KURTULUŞ SAVAŞI ANILARI* — Çağdaş Yayınları, İstanbul 1980
★ *Cemal Kutay, ÇERKEZ ETHEM DOSYASI*, 2 cilt, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1973
★ *ÇERKEZ ETHEM, ÇERKEZ ETHEM'İN ELE GEÇEN HATIRALARI*, Dünya Yayınları, İstanbul 1962
★ *Zeri Sarıhan, ÇERKEZ ETHEM'İN İHANETİ* — Kaynak Yay. İstanbul 1984
★ *Cemal Şener, ÇERKEZ ETHEM OLAYI* — Okan Yay. İstanbul 1984
★ *Yunus Nadi, ÇERKEZ ETHEM KUVVETLERİNİN İHANETİ*, Sel Yayınları, İstanbul 1955
★ *Dr. Tarık Z. Tunaya, TÜRKİYE'DE SİYASİ PARTİLER* 1859-1952, İstanbul 1952
★ *TÜRKİYE'NİN 42 HÜKÜMETİ* — Hazırlayan *Cafer Demirel*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı yayını, Ankara 1973
★ *Süreyya Sami Berkem, UNUTULMUŞ GÜNLER* — Hilmi Kitabevi, İstanbul 1960
★ *Rıza Nur, HAYAT VE HATIRALARIM*, 4. Cilt, Altındağ Yay. İstanbul 1968
★ *Lütfi Simavi Bey, OSMANLI SARAYININ SON GÜNLERİ*, Hürriyet Y. İstanbul, tarihsiz.
★ *Ahmet Emin Yalman, Yakın Tarihte GÖRDÜKLERİM VE GEÇİRDİKLERİM*, (4 cilt) Rey Yayınları, İstanbul 1970
★ *Hilmi Uran, HATIRALARIM* — Ayyıldız Matbaası, Ank., 1959

★ *Tarık Mümtaz Göztepe, OSMANOĞULLARININ SON PADİŞAHI VAHİDEDDİN GURBET CEHENNEMİNDE* — Sebil Yayınevi, İstanbul 1968
★ *H. Adnan Önelçin, NUTUK'UN İÇİNDEN* — Yüce Y. İst., 1981
★ *Asım Us, 1930-1950 HATIRA NOTLARI* — Vakit Mat., İstanbul 1966
★ *Cemal Madanoğlu, ANILAR 1911-1958* (I. Cilt) — Çağdaş Y., İstanbul 1982
★ *Şerif Güralp, İSTİKLAL SAVAŞI'NIN İÇYÜZÜ* — Dizerkonca Matbaası, İstanbul 1958
★ *Falih Rıfkı Atay, ÇANKAYA 1881-1938* — Doğankardeş Matbaası, İstanbul 1968, 2. basım
★ *Mahmut Goloğlu, ERZURUM KONGRESİ* — Nüve Matbaası, Ankara 1968
★ *Mahmut Goloğlu, TÜRKİYE CUMHURİYETİ*, Başnur Mat. Ankara 1971
★ *Tarık Z. Tunaya, DEVRİM HAREKETLERİ İÇİNDE ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK* — Turhan Kitabevi, İstanbul 1981, 2. basım.
★ *Doç. Dr. Ergun Aybars, İSTİKLAL MAHKEMELERİ* — Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları, Ankara 1982
★ *Sadun Tanju, ATATÜRK'ÜN YANINDAKİLER, KARŞISINDAKİLER*, Hür Yayın, İstanbul 1981
★ Anlatan Hüsamettin Ertürk, yazan *Samih Nafiz Tansu, 8 DEVRİN PERDE ARKASI* — Pınar Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1964
★ *Hilmi Yücebaş, ULUNAY, — Hayatı - Hatıraları - Eserleri*, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1969
★ *Yunus Nadi, ALİ GALİP HADİSESİ* — Sel Yayınları, İst. 1955
★ *Kılıç Ali, KILIÇ ALİ HATİRALARINI ANLATIYOR* — Sel Y. İstanbul 1955
★ *Cemal Kutay, 150'LİKLER FACİASI* — Tarih Kütüphanesi Y. İstanbul 1955 (I. cilt, ikincisi çıkmamıştır)
★ *Yunus Nadi, ANKARA'NİN İLK GÜNLERİ* — Sel Yayınları, İstanbul 1955
★ *Selahaddin Güngör, ATATÜRK'E KAFA TUTANLAR* (2 cilt), Hadise Yayınevi neşriyatı, 1955 İstanbul
★ *Damar Arıkoğlu, HATIRALARIM* — Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul 1961
★ *Nail Moralı, MÜTAREKEDE İZMİR OLAYLARI* — T. Tarih Kurumu Y. Ankara 1973

★ *Yusuf Kemal Tengirşek, VATAN HİZMETİNDE* — Bahar Matbaası, İstanbul 1967
★ *Hüsnü Himmetoğlu, KURTULUŞ SAVAŞINDA İSTANBUL VE YARDIMLARI* — Ülkü Matbaası, İstanbul 1975
★ *Halide Edip Adıvar, TÜRK'ÜN ATEŞLE İMTİHANI,* Çan Yayınları, İstanbul 1962
★ *Rahmi Apak, İSTİKLAL SAVAŞI'NDA GARP CEPHESİ NASIL KURULDU* — Güven Basımevi, İstanbul 1942
★ *Yavuz Abadan, MUSTAFA KEMAL VE ÇETECİLİK,* 2. baskı, Varlık Yayını İstanbul 1972
★ *Yunus Nadi Abalıoğlu, BİRİNCİ BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞI VE İSYANLAR* — Sel Yayınları, İstanbul 1955
★ *Ali Fuat Cebesoy, MİLLİ MÜCADELE HATIRALARIM* — Vatan Neşriyatı, İstanbul 1953
★ *Kasım Ener, ÇUKUROVA'NIN İŞGALİ VE KURTULUŞ SAVAŞI* — İstanbul 1953
★ *Kâzım Karabekir, İSTİKLAL HARBİMİZ* — Türkiye Y. İstanbul 1969, 2. basım.
★ *Yalçın Küçük, TÜRKİYE ÜZERİNE TEZLER,* Tekin Yayınevi, İstanbul 1979
★ *Kâzım Özalp, MİLLİ MÜCADELE* — Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1971
★ *Abdurrahman Özgen, MİLLİ MÜCADELEDE TÜRK AKINCILARI* — Tekin Yayınları, İstanbul 1973, 3. basım
★ *İlhan Selçuk, YÜZBAŞI SELAHADDİN'İN ROMANI,* Remzi Kitabevi İstanbul 1976 (iki cilt)
★ *Sabahattin Selek, MİLLİ MÜCADELE - ULUSAL KURTULUŞ SAVAŞI* - Ağaoğlu Yayınevi, İstanbul 1971
★ *Enver Behnan Şapolyo, MUSTAFA KEMAL VE MİLLİ MÜCADELENİN İÇ ALEMİ* — İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967

150'likler

İLHAMİ SOYSAL

Fotoğraf: **Ara Güler**

Kurtuluş Savaşı içinde bir "**150'likler**" olayı var. Yakın tarihimizin sisler içinde kalmış, gizemli bir parçası... Çoğu daha önce yurt dışına çıkan 150 kişi, Lozan Barış Antlaşması'nın öngördüğü genel affın kapsamı dışında bırakılmıştı. Bunlar 1927 yılında Türk vatandaşlığından da çıkarılmıştı. Onaltı yıl sonra, 1938'de ise bir yasayla affedilerek isteyenlerin yurda dönmesi sağlandı. 150'likler diye anılanlar kimdi, [illegible]rlardı, ne oldular[illegible]nlanmamış bu olay[illegible]rmacı yazar İl[illegible] inceledi ve yazd[illegible]ükenen kitabın [illegible]İL **ARAR**'[illegible]yeni belgeler[illegible]larak sunuyor[illegible] zamand[illegible]n **"KURTU[illegible]A İŞBİRLİ[illegible]erinin** tamamla[illegible]

GÜR yayınları

30.000